

Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 19

En matchningsdriven semantisk modell

Mellan ordboken och den interna grammatiken

(English Summary)

av Rudolf Rydstedt

GÖTEBORGS UNIVERSITET

TITLE: A match-driven semantic model. Between the dictionary and the internal grammar
SWEDISH TITLE: En matchningsdriven semantisk modell. Mellan ordboken och den interna grammatiken

LANGUAGE: Swedish (English summary)

AUTHOR: Rudolf Rydstedt

Abstract

This thesis presents Matchningsdriven semantisk modell [Match-driven Semantic Model] (MSM). The Model was developed in order to facilitate the analysis of the semantic structure of corpus data, but the central component, the inventory, is a generalized dictionary. The inventory is intended to store formalized definitions of all kinds of symbolic units supposedly in the internal grammar of an ordinary language user, i.e. constructions of all types. Symbolic units defined in the thesis include the subject, the ditransitive construction, the genitive, the senses of most parts of speech, etc. The same language is used for definitions of units in the inventory and for descriptions of the semantic structure of corpus data.

MSM is a modified version of a lexical model used for the production of print dictionaries, but also for ordinary research in lexical semantics. The direct ancestor is Semantisk databas [Semantic Database], a (partially) formalized and further refined version of Svensk ordbok [Dictionary of Swedish]. The inventory is structured in a way that makes it possible to import data from Semantisk databas directly.

An important feature of MSM is that semantic roles are first class semantic units, i.e. they are defined in the same way as other units and have role structures of their own. The most salient features of the definition language is that it includes operators for modification of prominence. The practical result is that common metaphors and metonyms can be defined in a very concise way. Definitions of metaphors are based on radical reductions of the semantic content of the vehicle, thus creating a more abstract category. Definitions of metonyms are based on refocusing, e.g. transforming “wheels” into an automobile in one operation. The theoretical basis for the prominence operations is the psycholinguist Glucksberg’s metaphor theory.

KEYWORDS: Construction Grammar, Cognitive Grammar, semantic databases, lexical semantics, Cognitive Semantics

© Rudolf Rydstedt

DISTRIBUTION: Institutionen för svenska språket

Box 200

405 30 Göteborg

OMSLAG: Jenny Liljedahl och Thomas Ekholm

OMSLAGSILLUSTRATION: ”Indirekt objekt” av Jenny Liljedahl

ISSN: 1652-3105

ISBN: 978-91-87850-47-9

LÄNK TILL E-PUBLICERING: <http://hdl.handle.net/2077/29023>

SÄTTNING: Rudolf Rydstedt

TRYCKNING: Ineko, Göteborg 2012

Förord

Jag blev doktorand 1985. När folk frågade vad jag skrev om svarade jag "Lindeman". Det var ett välkänt begrepp på den tiden och lite lagom provocerande. Lindeman var nämligen huvudpersonen i en populär serie improvisationer över dagsaktuella ämnen. Folk undrade om man verkligen kan skriva om sådant. Det kunde man uppenbarligen inte. Jag bytte nämligen ämne med tiden, men egentligen var det aldrig Lindeman som jag skrev om. Mitt verkliga intresse var hur tolkningen växer fram i takt med att en mottagare tar del av en text i strikt linjär ordning. Och då är det lätt att komma att tänka på improviserad gestaltning (Tack Mats Berglund!). Nu för tiden skulle det jag höll på med nog uppfattas som (en avart av) samtalsanalys. Självpuppte jag det som retorik (Tack Peter Cassirer!).

Mitt andra försök att skriva en avhandling handlade om förväntan. Det var egentligen Aristoteles fel, även om han hade draghjälp av gestaltpsykologerna (Tack Maja Lindfors Viklund!). Aristoteles bidrag var att beskrivningen av dramat i hans *Poetik* har slående paralleller med den av perioden i hans *Retorik*. Likheten är att det i båda fallen är en fördröjningsstruktur som utmynnar i en förlösning vid uppnåendet – det Cureton talar om som *prolongation* och *arrival* i sin rytmmodell (Tack Eva Lilja och Jörgen Larsson!). Gestaltpsykologerna fyllde i med begreppet god form.

Min fråga hade utvecklats till vad det är som ger meningsled så god form att inga fler kompletteringar är nödvändiga. Jag ansträngde mig till det yttersta för att inte tala om satser eller satsled. Man kan nog säga att jag bedrev ett antisyntaktiskt uppror i det tysta när jag lät ord efter ord i konkordans exempel dyka upp på skärmen för att markera om förväntningarna på mer information ökade eller minskade. Det var vid den här tiden som jag drabbades av *måla ngn till ngt* i en excerpt där personalen på en förskola målade barnen till clown. Det och liknande exempel fick mig att hamna i Fauconnier och Turners blandningsträsk. Den semantiska strukturen i barn som målas till clown är nämligen en ytterst märklig blandning av en situation där förskolebarnen är förskolebarn och en annan där de är clown, med

målandet som en transformerande process där barnen inte bara ytbehandlas utan också "blir" clowner. Jag diskuterade denna och liknade semantiska strukturer länge och ingående med min handledare Jerker Järborg. Jag började också använda hans Semantisk Databas som en referenspunkt för att beskriva de berättelser som mina excerpter uttryckte. Snart tyckte jag att rolletiketterna i Semantisk databas i själva verket stod för berättelser med en viss deltagare som huvudperson och därför borde integreras i databasen som sådana. Vid den här tiden hade jag läst Turners *The Literary Mind* där han menar att tänkandet och språket är genomsyrat av berättelsestrukturer. Jag höll med, men kunde inte befria mig från tanken att det visste nog jag och Aristoteles redan. Fast det sa jag inte högt.

Nu avbröts även detta avhandlingsprojekt. Så gjorde även mitt syntax-uppror. Återigen denne Aristoteles, fast den här gången hade han draghjälp av tidig abstrakt konst (Tack Lena Hopsch!) och Langacker. De har det gemensamt att de på allvar ställer frågan om vad form egentligen är. Tidigare hade jag trott att *syntax är behållare* och att *betydelse är innehåll*. Aristoteles, de abstrakta konstnärerna och Langacker fick mig att inse att språkets form inte är en låda utan en gjutform – något som formar materia och därför något ytterst betydelsefullt.

När jag började om på avhandlingen igen insåg jag att jag måste begränsade ämnet för att bli klar någon gång. Det fick mig att stryka allt utom den semantiska beskrivningsmodell som jag hade utvecklat när jag försökte få ordning på semantiken i mina excerpter genom att koppla dem till Semantisk databas. Avhandlingen beskriver därför en semantisk modell som är en utveckling av Semantisk databas i kognitivistisk och konstruktionsgrammatisk riktning. Men den fråga som har drivit mig hela tiden är hur tolkningar växer fram i mötet mellan förkunskap och ny information när någon hör eller läser; de senaste åren också frågan om vad språkliga former egentligen betyder.

Nu ska jag inte tacka Aristoteles för att han har hjälpt mig att inse ett och annat. Jerker Järborg har fått mig att förstå betydligt mer om semantik, och det ska han ha ett stort tack för. Han var dessutom ett stort stöd som handledare. Det har även Benjamin Lyngfelt varit sedan han tog över när Jerker gick i pension. Hans största insats är att han har hjälpt mig att tänka igenom modellen med hänsyn till modern konstruktionsgrammatik. På ett mera praktiskt plan kommer nog läsarna att uppskatta att han fick mig att inse att *transversera grafer* och *evaluera till* inte är idiomatisk nordistiska.

Innehåll

1	Introduktion	1
1.1	Allmänna förutsättningar	1
1.1.1	Den kognitivistiska infallsvinkeln	1
1.1.2	Konstruktionsgrammatiskt perspektiv	4
1.1.3	Den lexikaliska utgångspunkten	7
1.1.4	Storskaliga beskrivningar	8
1.2	MSM i översikt	9
1.2.1	Förrådets grundstruktur	9
1.2.2	Definitionerna	11
1.2.3	Elaborering av en schemastruktur	12
1.3	Avhandlingens syfte	14
1.4	Avhandlingens uppläggnig	16
2	Språkdatas lexikaliska tradition	19
2.1	LDB-traditionen	20
2.1.1	LDB-traditionens historia	20
2.1.2	LDB-traditionens vision	21
2.2	Lemma-lexemmodellens grundstruktur	28
2.2.1	Lemmat	28
2.2.2	Lexemet	30
2.2.3	Semantisk kontinuitet	35
2.3	Den enskilda betydelsebeskrivningens form	35
2.3.1	Betydelsebeskrivningens grundtyper och delar	36
2.3.2	Utbytbarhet	37
2.3.3	Källspråket i betydelsebeskrivningarna	38
2.4	Den enskilda betydelsebeskrivningens substans	39
2.4.1	Analytiskhet	40
2.4.2	Distinktivitet	41
2.4.3	Relationell struktur och relationell betydelse	42

2.4.4	Härledningar	43
2.4.5	Perspektiv	44
2.5	Det semantiska nätverket	46
2.5.1	Kompakta beskrivningar utan gräns	46
2.5.2	Den traditionella genus- och differentia-definitionen	47
2.5.3	Semantiska hierarkier och huvudkedjor	50
2.6	Semantisk databas (SDB)	56
2.6.1	Semantisk databas dependensträd	57
2.6.2	Rollerna i Semantisk databas	59
3	Kognitiv grammatik och semantik	63
3.1	Berättelsestrukturer som språkets grundval	64
3.2	Den interna grammatikens struktur	66
3.2.1	Språket är symboliskt	66
3.2.2	Förening av scheman och elaborationer	68
3.3	Konceptuell blandning	70
3.4	Profil och basmatris	73
3.4.1	Profil och argumentstruktur	73
3.4.2	Den encyklopediska basmatrisen och lexikonet	74
3.4.3	Omprofilering och sanningsvillkor	76
3.5	Domäner och rankning	76
3.6	En föreningsmodell	79
3.6.1	Motsägelsefri union av specifikationer	80
3.6.2	Klassisk unifiering	82
3.6.3	Kontextberoende omrankning	82
3.6.4	Blandning	86
3.7	Den semantiska enheten	87
3.7.1	Olika typer av kluster	89
3.8	Hierarkier och abstraktioner	91
3.8.1	Basnivåbegrepp	91
3.8.2	Abstrakta begrepp i naturligt språk	92
4	Matchningsdriven semantisk modell	95
4.1	Introduktion till MSM	95
4.1.1	Typ av resurs	96
4.1.2	Modellens grundläggande antaganden	97
4.1.3	Tekniska förutsättningar	106
4.2	Strukturanalyser och strukturbeskrivningar	109
4.2.1	Dependensgrafer med rollangivelser på noderna	110

4.2.2	Prominent elaborering	114
4.2.3	Abstraktion och prototypi	115
4.2.4	Rollsystemet	116
4.2.5	Fördjupad integration	123
4.2.6	Prominensangivelser	125
4.3	Härledning av betydelser	136
4.3.1	Härledning i MSM	136
4.3.2	Semantiska attribut	138
4.3.3	Några viktiga härledningstyper	142
4.4	Strukturbeskrivningens format	155
4.4.1	Kort introduktionsexempel	155
4.4.2	Namn och andra strukturbeteckningar	156
4.4.3	Strukturanalyser	161
4.4.4	Identitetsmarkeringar och annoteringar	166
4.4.5	Inkludering och externa expansioner	171
4.4.6	Formler	172
4.4.7	Kommenterande text	175
4.4.8	MSM:s underliggande strukturmodell	176
5	Förrådet	179
5.1	Förrådsmodellen	179
5.1.1	Den allmänna strukturen	180
5.1.2	Den maximalt abstrakta berättelsen	184
5.1.3	Basnivåkluster	189
5.1.4	Abstrakta enheter	193
5.1.5	Ord och andra enheter	199
5.2	Ordklasserna	205
5.2.1	Allmänt om ordklassernas definitioner	205
5.2.2	Substantiv och infinitivmärke	208
5.2.3	Adjektiv och particip	215
5.2.4	Verb och interjektioner	217
5.2.5	Adverb och prepositioner	219
5.2.6	Konjunktioner och subjunktioner	223
5.2.7	Pronomen och räkneord	226
5.3	Betydelsen hos några syntaktiska enheter	227
5.3.1	Satsdelarnas betydelse	227
5.3.2	Subjektet	228
5.3.3	Direkt objekt	231
5.3.4	Indirekt objekt	233

5.3.5	Genitiv	235
5.3.6	Hjälperbet ha	238
6	MSM i sin kontext	243
6.1	Stora databaser	243
6.2	MSM och SDB	246
6.3	MSM och SALDO	248
6.4	MSM och WordNet-familjen	250
6.5	MSM och FrameNet-familjen	252
	Summary	257
	The semantic model of Lexikalisk databas	257
	The structure model	258
	Defining metaphors and metonyms	261
	Litteraturförteckning	263
	Alias i MSM	273
	Roller och betydelser i SDB	275
	Roller i SDB	275
	Betydelser i SDB	276
	Sakregister	285

1. Introduktion

1.1 Allmänna förutsättningar

Denna avhandling presenterar ett förslag till en modell för hur storskaliga semantiska databaser kan utformas. Modellen som helhet kallas Matchningsdriven semantisk modell (MSM) för att understryka att den bygger på tanken att semantiska strukturer hålls samman av matchningar mellan delstrukturer. Mera allmänt utgår den från ett kognitivistiskt och konstruktionsgrammatiskt synsätt. Konkret består den av en *strukturmodell* som definierar hur de semantiska strukturerna ska beskrivas och en *förrådsmodell* som skapar ett ramverk för lagringen av beskrivningar av semantiska aspekter på människors språkliga kunskap. Både strukturmodellen och förrådsmodellen är vidareutvecklingar av den lexikaliska modell som ligger till grund för en serie ordböcker som har utvecklats vid Göteborgs universitet. Denna utgångspunkt kallas i det följande LDB-modellen, där LDB utläses Lexikalisk databas (jfr kapitel 2). Speciellt är MSM ett förslag till hur arbetet på den redan existerande Semantisk databas (SDB) kan drivas vidare. MSM är inte kopplad till någon specifik allmängrammatisk teori men den är utformad för att den ska kunna tjäna som ett komplement till resurser som FrameNet med Constructicon och WordNet (jfr 6.5 och 6.4).

1.1.1 Den kognitivistiska infallsvinkeln

Den kognitivistiska infallsvinkeln medför en strävan efter kognitiv realism. Antaganden om hur den kognitiva processningen försiggår och om hur begrepp är organiserade hos individen blir därmed mycket viktiga. För MSM:s del är det främst följande antaganden som bör lyftas fram.

MSM utgår från att språket ytterst är grundat i mer eller mindre abstrakta föreställningar om förlopp och tillstånd, det Goldberg kallar en *Scene Encoding Hypothesis* (1995:39, jfr 3.1). Så kan det indirekta objektets mest pregnanta betydelse uppfattas som en abstrakt situation där någon – den

deltagare som realiseras som det indirekta objektet – får något av någon som vill att gåvan ska gynna mottagaren. Denna situation fylls sedan ut i konkreta satser som:

- (1) Lisa ger *Pelle* en bok.

Det visar sig att satsdelens betydelse i själva verket är en schematisk berättelse. MSM ansluter därför till Turners bruk av termen *berättelse* (*story*) som en generell benämning både för konkreta berättelser och mer abstrakta eller schematiska berättelsestrukturer (Turner 1996, jfr 3.1). En nyansering i MSM är att *berättelse* används för föreställningar om tillstånd och förlopp som bygger på ett mer eller mindre subjektivt perspektiv medan de mer eller mindre fragmentariska ”objektiva” föreställningar om tillstånd eller förlopp som skapas utifrån dem kallas för *objektiva situationer*. Så är de två verben *köpa* och *sälja* olika schematiska berättelser om samma objektiva situation. Rent principiellt antas de objektiva situationerna vara en form av mentala projektioner. De handlar alltså inte om hur det är utan om vad folk föreställer sig. Att situationerna ändå kallas objektiva motiveras av att språkbrukaren knappast reflekterar över sina föreställningars ontologiska status i vardagslag (jfr 4.1.2.1).

MSM utgår från Langackers (1987) tanke att det är utmärkande för mänskligt språk att komplexa strukturer bildas genom att vissa strukturer fylls ut av andra strukturer genom en matchningsprocess där redan existerande delar av betydelsen hos en struktur preciseras ytterligare (jfr 3.2.2). MSM:s term för den ifyllda strukturen är *schemastruktur*. Det ifyllda stället kallas *elaboreringsställe* (*schema*) och de element som gör ifyllnaden *elaborationer* (*elaborations*). Det kanoniska exemplet på elaboreringsprocessen är hur verb fylls ut av sina argument. I typfallet är den ifyllda regionen en abstraktare variant av den matchande strukturen, d.v.s. det elaborerade stället ligger högre i en semantisk hierarki. För *äta* kan man t.ex. tänka sig att verbets betydelse har en region som svarar mot begreppet *föda* och att detta matchas av *hamburgare* i *Barn äter hamburgare*. Langackers synsätt påminner starkt om den rambaserade grammatik och semantik som har utvecklats med utgångspunkt i Fillmore (1968) och med FrameNet som nuvarande tyngdpunkt.¹ Det är dock värt att hålla i minnet att Langacker har en uttalat encyklopedisk hållning. För honom är de element som motsvarar semantiska roller i allmän mening bara särskilt framträdande delar hos

¹Fillmore (2003) belyser sin egen utveckling med hjälp av ett urval centrala artiklar med nyskrivna introduktioner där artiklarna sätts in i sitt historiska sammanhang.

1.1. ALLMÄNNA FÖRUTSÄTTNINGAR

den överordnade semantiska strukturen. Detta synsätt står inte i motsats till ram- och rolltraditionen som helhet. Langackers encyklopediska infallsvinkel påminner i själva verket starkt om t.ex. Allan (2001:251), som gör en poäng av att ramarna bygger på encyklopedisk kunskap. Men den ligger långt bort från semantiska specifikationer som reduceras till en minimal lista med luckor som ska fyllas i.

MSM utgår från att föreningar av semantiska strukturer leder till att det bildas nya strukturer där de matchande elementen blir extra framträdande, d.v.s. ungefär det Fauconnier och Turner (2003) betecknar med termen *konceptuell blandning* (*conceptual blending*). Deras blandningar består i att material hämtas från flera semantiska rymder och sätts ihop till något nytt. Ett anslående exempel är hur begreppet *fabeldjur* förenar element från både *människa* och *djur*. En följd av tanken på blandning som en grundläggande kognitiv mekanism är att det faller sig naturligt att komplexa semantiska strukturer uppfattas som intrikata sammanvävningar av de inblandade strukturerna. Så kan en mening som *Radion höll till Borås* uppfattas som en sammanvävning av två berättelser. Den första handlar om en radio som håller och den andra om en radio som förflyttas till Borås.

En viktig skillnad mellan Langackers matchningsmodell och Fauconniers och Turners blandningsmodell är att den förra är starkt asymmetrisk och betonar tillägg av information medan blandningsmodellen är mindre bestämd på de punkterna då den bygger på mappningar mellan strukturer där ingen måste vara dominant. Det hindrar nu inte att Fauconnier (1997:12) analyserar relationen mellan ett verb och dess argument som att argumenten mappas mot relevanta positioner i en ram. Asymmetriska mappningar låter sig alltså väl beskriva i blandningstermer. De är bara ett specialfall. MSM föredrar Langackers matchningsmodell när den har tillräcklig uttrycksstyrka eftersom det ger kompaktare beskrivningar. Blandningsmodellen ligger dock hela tiden under ytan. Det är det som analysen ovan av *Radion höll till Borås* som två sammanvävda berättelser bygger på. Så trots att MSM:s beskrivningar ofta påminner om lätt uppmjukad ramsemantik, är de i grunden baserade på blandningsteoretiska antaganden.

MSM utgår från Glucksbergs (2000) tanke att både bokstavliga och överförda uttryck processas på ungefär samma sätt. MSM förutsätter därför att tolkningen av både *Min bror är en slaktare* och *Min kirurg är en slaktare* kan och ska beskrivas med hjälp av samma principer. Glucksberg antar en mekanism som verkar genom att i sammanhanget relevant och matchande information framhävs på den mindre relevantas bekostnad. I kirurgexemp-

let matchar inte den del av betydelsen hos *slaktare* som säger att det rör sig om en djurdödare betydelsen hos *kirurg* varför övriga delar av betydelsen hos *slaktare* framhävs, vilket lämnar kvar att det rör sig om någon som kan förväntas vara en hårdhänt sälle. Det påminner om hur ett butiksbiträde kan räkna ut att en kund som frågar om en blå överstrykningspenna snarare vill ha en penna som lämnar blå överstrykningar än en penna som har blå yta.

MSM är en klustermodell och måste därför ha någon form av modell för hur transfererade betydelser uppstår. Glucksbergs modell är tilltalande genom att den har en inneboende enkelhet och genom att den dessutom är grundad på psykolingvistisk forskning. MSM använder därför den som en utgångspunkt.

1.1.2 Konstruktionsgrammatiskt perspektiv

Konstruktionsgrammatik är en familj av grammatikmodeller (Fried & Östman 2004). Tillsammans kallas de CxG, en förkortning som dock används sparsamt i detta arbete eftersom beteckningen *konstruktionsgrammatik* normalt är tydlig nog. Sammantaget täcker de olika varianterna ett brett spektrum av infallsvinklar. De förenas av tanken att språket är uppbyggt av symboliska enheter med både en form- och en betydelsesida, men de förefaller också förenas av en gemensam syn på hur språkforskning ska bedrivas.

What unites the researchers who meet at CxG conferences appears to be: (1) their love of interesting and complex data and (2) their dislike of most work in the UG camp,² whose theories they regard as distorting the basic nature of individual languages to fit a pre-conceived mold. (Sag, Boas & Kay under utg.)

En framträdande skillnad mellan olika konstruktionsgrammatiska skolbildningar är om de drar mot formell grammatik eller kognitivistisk. Så är Sign Based Construction Grammar en direkt vidareutveckling av den formella Head Driven Phrase Structure Grammar (HPSG) (Sag, Boas & Kay under utg.). Även Fillmores och Kays (1995) Construction Grammar hör dit. Den konstruktionsgrammatik som utövas av Goldberg (2006) m.fl. är i stället genomsyrad av den kognitivistiska traditionen, framför allt Langacker och Lakoff. Om Langackers kognitiva grammatik ska ses som en gren av

²*The UG camp* i Sag, Boas och Kays mening är minimalister och andra som tror på en universell grammatik i sträng mening. Motvilja mot universell grammatik är mycket stark i Crofts (2001:4) Radical Construction Grammar. Han menar att i stort sett alla aspekter på den formella representationen av den grammatiska strukturen är språkspecifik.

1.1. ALLMÄNNA FÖRUTSÄTTNINGAR

konstruktionsgrammatiken förefaller vara en smaksak. Den räknas som en sådan av Goldberg (2006:214), liksom i detta arbete. Nu är de olika infallsvinklarna inte mer åtskilda än att de kan kombineras. Leino (2005) kombinerar t.ex. kognitiv grammatik för den semantiska beskrivningen med Fillmore och Kays formellt inriktade Construction grammar för den syntaktiska beskrivning.

Kärnpunkten i konstruktionsgrammatiken är att inte bara ord utan även andra enheter i språket, som syntaktiska konstruktioner och böjningsformer, antas ha både en form- och en betydelsesida.³ Det förutsätts att det är mer som förenar de olika typerna av enheter än vad som skiljer dem åt; även betydelsen hos rent syntaktiska faktorer måste tas med i beskrivningen för att fånga när t.ex. en syntaktisk konstruktions betydelse vinner över en ordbetydelse (Michaelis 2003). Detta medför en strävan att betydelsen hos såväl ordet *nyckelknippa* som ordklassen adjektiv som böjningsformen genitiv som satsdelen direkt objekt ska beskrivas på samma sätt. I detta avseende når MSM ända fram. MSM är visserligen baserad på en renodlat lexikalisk modell men det är tekniskt trivialt att vidga denna till att omfatta även andra semantiska enheter än ordbetydelser. Den viktiga frågan är snarare om det är meningsfullt att göra det. Det är min förhoppning att jag lyckas visa att så är fallet.

I konstruktionsgrammatiska sammanhang är det vanligt att använda termen *konstruktion* inte bara om syntaktiska kombinationer utan även om ord och andra element som har både form och betydelse. För att minska risken för missförstånd använder jag istället *symbolisk enhet* som en samlande term för allt från böjningsmorfem till satsscheman. Termen är en försvenskning av Langackers *symbolic unit*. Jag avstår dock från att använda Langackers *phonetic pole* och *semantic pole* för att i stället tala om enheternas *uttryckssida* och *betydelsesida*.

MSM är i första hand influerad av de strömningar inom konstruktionsgrammatiken som ansluter till Goldberg (1995, 2006), vilket är naturligt med tanke på att hon i sin tur är starkt influerad av Langacker. Men det är värt att notera att MSM i ett viktigt avseende ligger närmare Kay (2005). Goldbergs analys av bitransitiven mynnar ut i en polysem bitransitivkonstruktion med ett halvduzin olika betydelse. Var och en av dessa kombineras sedan med en distinkt typ av verb. Goldberg behöver t.ex. en konstruktionsbetydelse för verb som *grant* och en för verb som *refuse* eftersom den

³Några exempel på den typ av enheter som konstruktionsgrammatiker gärna ägnar sig åt ges i avsnitt 5.1.5.4 och 5.3.4.

förra instansierar konstruktionsvarianten 'Agent acts to cause recipient to receive patient at some future point in time' medan den senare hör till 'Agent causes recipient not to receive patient'. Kay förordar i stället en unifieringsorienterad⁴ modell där verben bär med sig en rik uppsättning egenskaper som berikar konstruktionen. Det gör att konstrukter med både *grant* och *refuse* kan föras till samma konstruktionsbetydelse eftersom det är verbet som sådant som bidrar med de aspekter som skiljer. Därmed kan Kay få en kompaktare beskrivning med bara tre betydelser hos bitransitivkonstruktionen. Kays modell är därför utpräglat kombinatorisk, man skulle kunna säga mer decentraliserad eftersom informationen sprids mer i systemet. Se Lyngfelt (2010) för en utförligare diskussion om argumentstrukturen ur konstruktionsgrammatisk synvinkel.

I MSM knyts bitransitivens betydelse till en generell berättelse om givande och gynnande, det som traditionellt kallas dativ. Denna berättelse ingår i det indirekta objektets betydelse, men den ingår också inherent i verb som uttrycker just givande och gynnande. Ibland kombineras det indirekta objektet med verb som har givandet och gynnandet som en framträdande del av sin egen betydelse, som i (2), ibland med verb där givandet och gynnandet i första hand kan spåras till den allmänna förmodan att agenter utför handlingar med en avsikt, som förmodligen innefattar att någon ska gynnas eller skadas. Detta illustreras i (3).

- (2) Pelle ger Lisa en kaka.
- (3) Pelle bakar Lisa en kaka.

MSM förutsätter inte någon bitransitivkonstruktion över huvud taget för den semantiska analysen av typiska bitransitiver, eftersom dessa växer fram underifrån som en följd av generella principer för hur strukturer kombineras. Men det hindrar inte att MSM antar att bitransitivkonstruktionen verkligen finns, bara att dess semantik i typfallen kan beskrivas radikalt kompositionellt. I själva verket uppfattas bitransitiven som en konventionaliserad symbolisk enhet på samma sätt som t.ex. konventionaliserade metaforer. I båda fallen måste man räkna med att enheten före konventionaliseringen var beskrivbar i strikt kompositionellt (helheten kan restlöst beskrivas

⁴*Unifiering* innebär att en struktur som skapas genom en förening av flera andra strukturer kommer att innehålla alla egenskaper hos utgångsstrukturerna för såvitt de inte är motsägelsefulla, jfr avsnitt 3.6.2 (s. 82). Unifiering främjar ett kompositionellt förhållningssätt eftersom den ger modellen en väldefinierad metod för att bygga upp komplexa strukturer underifrån.

1.1. ALLMÄNNA FÖRUTSÄTTNINGAR

utifrån en förening av delarna). Utan det antagandet är det svårt att se hur t.ex. tillfälliga metaforer kan uppstå. Men man måste också anta att betydelsen börjar leva ett eget liv i takt med att konventionaliseringen fortskrider, vilket gör att det är nödvändigt att räkna med att det tillkommer faktorer som inte kan beskrivas kompositionellt. MSM gör därför inte några generella antaganden à priori om grad av kompositionalitet hos konstruktioners betydelser, men i bakgrunden finns ett allmänt antagande om att det rimligen finns en kompositionell förhistoria. Det är också en poäng att ge en kompositionell beskrivning i den mån det går, även om enheten är konventionaliserad.

1.1.3 Den lexikaliska utgångspunkten

När en grammatisk modell sägs vara lexikaliskt baserad kan kärnpunkten vara att åtminstone verb får beskrivningar som gör att deras argumentstruktur redovisas tydligt. Typiska exempel på sådana modeller är Head Driven Phrase Structure Grammar (HPSG), Lexical Function Grammar (LFG) och Categorical Grammar (CG). MSM är lexikaliskt baserad i en betydligt mera konkret mening: modellen är som helhet en modifierad och utbyggd variant av en lexikalisk modell som används för att skapa ordböcker.

En karakteristisk egenskap hos ordböcker är att betydelsebeskrivningarna består av ord som idealiskt går att slå upp i ordboken själv. Få ordböcker svarar fullt ut mot det idealet, men låt oss ändå definiera termen *vanlig ordbok* som en ordbok där man direkt eller indirekt kan slå upp alla definitionsord i ordboken själv. Denna egenskap gör att Langacker inte träffar rätt när han förkastar enkla ordboksdefinitioner som semantiska beskrivningar:

the meaning of linguistic expressions cannot be characterized by means of short, dictionary type definitions. (Langacker 1987:489)

Definitioner i en ordbok är i själva verket oerhört komplexa genom att de rekursivt integrerar all information som finns i definitionerna av orden i betydelsebeskrivningarna. Därmed fångar de inte bara de mest iögonenfallande delarna av den semantiska strukturen utan även den bakomliggande (både Langackers *profile* och hans *base*) i en omfattning som få andra semantiska beskrivningsmodeller kan tävla med, i vart fall om man ser till existerande databaser.

Ytterligare en egenskap hos vanliga ordböcker är att den typiska definitionen för verb och substantiv består av ett överbegrepp som begränsas

genom tillägg av specificeringar, som när *tång 1/1*⁵ definieras som 'verktyg att knipa med, med två armar som kan vridas kring en bult'. Sedan kan *verktyg 1/1* definieras med *redskap 1/1*, som definieras med *föremål 1/1* o.s.v. Det gör att ordboken genom sin natur approximerar semantiska hierarkier. En viktig aspekt är dock att det inte går att både definiera alla ord som används i definitionerna och samtidigt undvika cirkularitet. Vissa typer av cirkularitet är rent av önskvärd, speciellt ur MSM:s matchningsorienterade perspektiv. Det är en framträdande egenskap hos *föda* att det är något som människor eller djur *äter*, men det är också en framträdande egenskap hos *äta* att det som äts i typfallet är *föda*. Det måste göras klart. Ur den synvinkeln är det snarast en fördel om *föda* ingår i definitionen av *äta* och *äta* i definitionen av *föda*. Ur MSM:s perspektiv är det i själva verket betydligt mera relevant att betrakta varje behandlad betydelse som startpunkten för en graf som är sammanvävd med graferna hos övriga betydelser än att se ordboken som en serie träd som idealiskt ska ha en serie primitiva begrepp som startpunkter. Huvudordskedjor i ordböcker speglar ofta språkliga realiteter men i MSM:s kontext är det viktigt att vara vaksam på att de ibland bara är tekniska artefakter.

MSM är en formellt definierad modell i den meningen att det tekniska formatet är tillräckligt välpreciserat för att det ska gå att maskinellt avgöra dels om enskilda betydelsebeskrivningar följer beskrivningsformatet, dels om förrådet är konsistent med förrådsmodellen (jfr 4.4.8), men i grund och botten är det ändå frågan om en uppstramad variant av en vanlig ordbok som har byggts ut för att kunna hantera mer än ordbetydelser, t.ex. egenbetydelser hos satsdelar.

1.1.4 Storskaliga beskrivningar

Det är enormt resurskrävande att skapa icke-triviala semantiska databaser, vilket gör att många försöker återanvända de resurser som finns tillgängliga. MSM är själv ett exempel på detta genom att modellen är uttryckligen utformad för att underlätta återbruk av information i existerande ordböcker.

Andra exempel är WordNet (jfr 6.4) och FrameNet (jfr 6.5), som båda är avsedda att kunna användas som generella resurser i så många sammanhang som möjligt. FrameNet är redan från början utformad för att vara en språkvetenskaplig och språkteknologisk resurs, men det är tankeväckande

⁵Hänvisningar av typen *tång 1/1* och *måla 1/1/a* hänför sig till Semantisk databas (SDB). Definitioner återfinns i en bilaga på sidan 276 och framåt.

1.2. MSM I ÖVERSIKT

att WordNet ursprungligen utformades utan särskilda språkvetenskapliga hänsyn. Det var ursprungligen en resurs för psykologisk forskning. Men snart var WordNet ändå en standardresurs som användes i snart sagt vilka sammanhang som helst. Det har kort sagt ett värde i sig om resurser är återanvändbara och fritt tillgängliga. Det skadar inte heller om de binds så lite som möjligt till en viss teori. I detta avseende är FrameNet ett föredöme. FrameNet är visserligen starkt kopplad till Fillmores typ av grammatik, men resultatet är beskrivningar som är värdefulla för alla som behöver koncisa beskrivningar av mera framträdande deltagare hos olika betydelser.

MSM är avsedd att vara teorineutral på ungefär samma sätt som FrameNet: Modellen utgår explicit från ett kognitivt grammatiskt förhållningssätt, men ett allmänt mål är att strama upp nyanserade och belysande semantiska beskrivningar av ordbokstyp så att de blir mer hanterliga när deras antal växer. Därmed ökar också möjligheterna att koppla MSM:s beskrivningar till andra mer specialiserade modeller, som WordNet och FrameNet.

1.2 MSM i översikt

Detta avsnitt ger en mycket summarisk översikt av några centrala drag hos MSM uppfattad som ett formellt beskrivningssystem. Modellens beroenden av dess föregångare i LDB-traditionen förbigås helt här eftersom de framgår av kapitel 2.

1.2.1 Förrådets grundstruktur

MSM:s hjärtpunkt är *förrådet*. Rent tekniskt består det av en mängd med namngivna enheter. Dessa är normalt symboliska, d.v.s. de har både en betydelsesida och en uttryckssida, men då MSM är en semantisk modell är det bara betydelsesidan som beskrivs närmare. Detta gäller inte bara ord utan även t.ex. satsdelar. Modellen är klusterbaserad. Konkret förutsätter den att betydelserna hos en formell enhet är ordnade i samhöriga grupper med en pregnant centralenhet, *kärnbetydelsen*. Andra betydelser i klustret ska kunna härledas ur denna. En praktisk konsekvens av det är att egenbetydelsen hos det indirekta objektet kan beskrivas med hjälp av en kärnbetydelse som fångar att det indirekta objektet är den mottagande parten i en process som både omfattar givande och gynnande medan betydelser där någondera komponenten är nedtonad kan fångas med härledda betydelser.

Namnen på förrådsenheter har alltid två delar. För symboliska enheter ska den första delen hjälpa mänskliga läsare att identifiera enheten formmässigt. I ordbokstermer är det uppslagsordet. Namnet på uttryckssidan är i princip en godtycklig teckensträng, men den förutsätts ändå vara utformad så att den underlättar för mänskliga läsare. Den andra delen preciserar enheten betydelsemässigt. I ordbokstermer är det positionen i betydelseträdet. Gränsen mellan delarna går alltid vid första snedstrecket, jämför exempelistan nedan. När skillnaden mellan semantiska kluster med precis en pregnant betydelse och kluster med flera är viktig kallas de förra *enkla kluster* eller *lexem* och de senare *komplexa kluster*. Termen *lexem* motiveras av att den används för att beteckna enkla betydelsekluster hos ord i LDB-traditionen. Betydelsebeteckningar som slutar med två snedstreck i följd är alltid kärnbetydelser i ett enkelt kluster. Några exempel på beteckningar:

äta// kärnbetydelsen hos verbet *äta*. Skrivs *äta 1/1* i referenser till Semantisk databas (SDB).

måla/yta// och **måla/bild//** kärnbetydelserna hos de två lexemen hos *måla* som beskriver ytbehandling respektive bildskapande. Skrivs *måla 1/1* respektive *måla 1/2* i referenser till SDB. Om det finns en betydelse *måla//* i systemet så indikerar det att både *måla/yta//* och *måla/bild//* är härledda ur den. Nu saknas en sådan, vilket ska tolkas som att den hittillsvarande analysen inte har etablerat ett samband mellan de två klustren. Det kan bero på att ett sådant samband inte finns eller på att analysen inte har drivits tillräckligt djupt.

djur/äv_människa/ den härledda betydelse hos *djur* som även omfattar människor. Det enkla snedstrecket i slutet signalerar att betydelsen inte har bedömts vara kärnbetydelse i ett eget kluster. Skrivs *djur 1/1/a* i referenser till SDB.

springa:vb// kärnbetydelsen hos verbet *springa*. Skrivs *springa 1/1* eller med utsatt ordklass och eventuell paradigmmarkör i referenser till SDB. Suffix används bara i undantagsfall, främst för att undvika tvetydigheter. I exemplet för att undvika sammanblandning med substantivet *springa:sb//*.

hoppa_upp// kärnbetydelsen hos partikel verbet *hoppa upp*.

indirektobjekt:sd// kärnbetydelsen hos det enda klustret hos det indirekta objektet.

substantiv:ok// kärnbetydelsen hos ordklassen substantiv.

Se avsnitt 4.4.2.1 för en närmare beskrivning av konventionerna för hur namn utformas.

1.2. MSM I ÖVERSIKT

1.2.2 Definitionerna

Definitioner i MSM är visserligen i grunden vanliga ordboksdefinitioner, men det finns vissa skillnader. Dit hör: 1) de är en form av dependensträd med rollinformation knuten till noderna; 2) de har fått viss information som lämnas underförstådd i ordböckerna supplerad, det gäller t.ex. det omarkerade subjektet hos verb; 3) de har inte något krav på sig att kunna bytas ut mot det definierade ordet i yttranden (jfr 2.3.2).

MSM är till för att det ska gå att återanvända redan existerande fritextdefinitioner så enkelt som möjligt, men det är viktigt att fritextdefinitionerna inte betraktas som yttranden som ska formaliseras. De är bara en form av textunderlag. Det innebär att definitionen i MSM inte har krav på sig att beskriva underlaget så troget som möjligt. Detta i skarp kontrast till analys av yttranden som så långt som möjligt ska avspegla strukturen hos det analyserade yttrandet.

```
inta föda; om människa eller djur
[äta//] {inta/oralt//
  [ätaren] ·AGENS:: djur/äv_människa/
  [ätet] ·FÖRBRUKAT:: föda:sb//
}
```

FIGUR 1:1. *Ett första analys exempel.*

Figur 1:1 illustrerar en beskrivning av kärnbetydelsen hos *äta//* med en förklarad definition som underlag. Rent strukturellt får definitions huvudet *inta/oralt//* två barn (underordnade led). MSM:s allmänna term för en överordnad struktur som fylls ut är *schemastruktur* medan dess barn – som gör utfyllnaden – kallas *elaborationer*. Elaborationerna i figuren har namnen *ätaren* och *ätet*. Det som kommer efter de två kolonen är *rollbäraren*, d.v.s den struktur som bär upp elaborationens roll. Rollangivelsen inleds med den upphöjda punkten. I mer avancerade analyser kan det placeras information även mellan kolonen, men det bortser vi från tillfälligt. Roller kan anges på flera olika sätt, men det vanligaste är beteckningar i kapitalstil, som *AGENS* och *FÖRBRUKAT*.⁶ Den totala rollen hos *ätaren* i *äta//* är att denna utgör *ätaren* i *äta//*. Att påpeka det är normalt inte särskilt informativt. Rollangivelserna är därför inte till för att beskriva den totala rollen utan

⁶MSM har inte någon fixerad rolluppsättning men de rollnamn som anges i kapitalstil beskrivs kortfattat på sidan 273 till 274. Det är som regel försvenskade varianter av de rollbeteckningar som används i Semantisk databas. Rollerna där listas med korta beskrivningar på sidan 275 till 276.

för att lyfta fram extra viktiga aspekter på denna. Ibland är mer än en väsentlig. För *ätaren* kan det t.ex. vara befogat att ange att denna inte bara är AGENS utan även FÖRBRUKARE. Det är därför tillåtet att ange flera delroller i samma angivelse. Normalt kallas roller i rollangivelser för *rollfaktorer*. Det är en markering av att de inte utgör hela rollen utan bara prominenta faktorer hos den.

Roller i MSM definieras alltid genom att man pekar ut något som anger hur det utpekade ingår i ett sammanhang, och detta sammanhang ska vara definierat i förrådet eller vara härledbart ur enheter definierade där. Ofta ger prepositioner och deltagare i verbhandlingar goda approximationer av betydelsen hos ordinära semantiska roller. Så fångar *till//* rollen Mål.⁷ Roller kan definieras med ett alias, säg MÅL, men det är bara för att göra rollsystemet mera hanterligt. Det gör inte någon egentlig skillnad att skriva *till//* i stället. Motsvarande gäller för AGENS och FÖRBRUKAT. Givet att verben *handla/agentivt//* och *förbruka//* har elaborationer med passande namn så kan AGENS och FÖRBRUKAT definieras som *handlande* respektive *förbrukat* inne i de två verbens definitioner. Rent tekniskt skrivs det *handla/agentivt//[rb:handlande]* respektive *förbruka//[rb:förbrukat]*. Markeringen rb utläses *rollbärare*. Notera att definition av AGENS gör att denna kommer att ge en uttömmande (men trivial) beskrivning av rollen hos det typiska subjektet i *handla/agentivt//* men bara en partiell (men informativ) av motsvarande roll hos *äta//*.

1.2.3 Elaborering av en schemastruktur

Barn äter hamburgare.

```
{äta// ⇒ {inta/oralt//
  [ätaren] ·AGENS:: djur/äv_människa/
  [ätet] ·FÖRBRUKAT:: föda:sb//
}
·AGENS: subjekt:sd//: barn// [+ätare]
·FÖRBRUKAT: direktobjekt:sd//: hamburgare/mat// [+ätet]
}
```

FIGUR 1:2. *Elaborering av en schemastruktur.*

Analys 1:2 ger en översiktlig redovisning av hur en schemastruktur elaboreras. Det sker alltid genom att element i schemastrukturen som mat-

⁷Namn på roller i allmän språkvetenskaplig bemärkelse skrivs enligt mönstret Mål och Agens för att markera att det inte rör sig om en beteckning för en enhet i MSM:s förråd.

1.2. MSM I ÖVERSIKT

char elaborationerna pekas ut, i det här fallet med elaborationsmarkeringarna [+ätaren] och [+ätet]. Dessa markeringar kan också skrivas [+ätaren@äta//] och [+ätet@äta//] för att framhäva vilken moderstruktur som *ätaren* och *ätet* befinner sig i. Exemplet har även fått sin rollbeskrivning utbyggd med *subjekt:sd//* och *direktobjekt:sd//*, vilket markerar att betydelsidan hos de två satsdelarna bidrar till att berika den semantiska analysen. Alla rollangivelser innehåller två kolon. När rollbeteckningar placeras mellan kolonen signalerar det att det rör sig om *inherent rollfaktorer*, d.v.s. rollfaktorer som elaborationerna själva bär med sig. Det är inte obligatoriskt att markera sådana, men möjligheten att göra det underlättar analyser av vilka betydelseförändringar som t.ex. en preposition genomgår när den väl används i den aktuella kontexten. Att *hamburgare/mat//* är direkt objekt lägger till att det är något som är utsatt för verbhandlingen, vilket stärker matchningen mot elaborationen *ätet*.

```
Barn äter hamburgare.
{äta// => {inta/oralt//
  [ätaren] ·AGENS:: djur/äv_människa/
  [ätet] ·förbruka//[rb:förbrukat]:: föda:sb//
}
·AGENS:: barn// [+ätaren] [+förbrukare@förbrukat//]
·förbruka//[rb:förbrukat]:: hamburgare/mat// [+ätet]
}

förbruka// => {använda//
  [förbrukare] ·AGENS:: någon//
  [förbrukat] ·UTSATT:: något//
  ·såatt//:: {ta_slut//
    ·UTSATT:: [=förbrukat]
  }
}
```

FIGUR 1:3. Fördjupad analys av en schemastruktur.

En stor del av kraften hos MSM ligger i att det går att driva matchningsanalysen längre än vad 1:2 illustrerar. Om FÖRBRUKAT är definierat som ett element inne i *förbruka//* blir det t.ex. möjligt att matcha *ätaren@äta//* mot förbrukaren i *förbruka//*, som i 1:3 (s. 13). I *Radion höll till Borås* går det att länka *Radion* inte bara till det som håller i *hålla/bestå//* utan även till det som förflyttas i *till//*. Både att hålla och att förflyttas har en temporal aspekt. Det gör att det är naturligt att även länka ihop tidsaspekterna

hos *hålla/bestå//* och *till//*. Det är möjligheten att beskriva även samband som inte framgår av den dominerande strukturen som ligger bakom påståendet ovan att MSM:s beskrivningar på ytan påminner om lätt uppmjukad ramsemantik, men att de i grunden är baserade på blandningsteoretiska antaganden (s. 3).

1.3 Avhandlingens syfte

Avhandlingens övergripande syfte är att presentera och motivera Matchningsdriven semantisk modell (MSM). Speciellt är avsikten att visa att definitioner av ordbokstyp med förhållandevis få och enkla operationer kan omvandlas till belysande beskrivningar av den semantiska strukturen hos godtyckliga symboliska enheter. Modellen är också avsedd att användas för att beskriva den semantiska strukturen hos yttranden men den tillämpningen behandlas inte utförligt i avhandlingen.

MSM är särskilt avpassad för att belysa följande aspekter på betydelse-systemet.

Härledning av nya betydelser

LDB-traditionen ägnar *transfererade betydelser* mycket stor uppmärksamhet (2.2.2), inte minst genom att det är ett metodkrav att definitioner ska utformas så att härledda betydelser kan motiveras med utgångspunkt i dem (2.4.4). I MSM förenklas behandlingen av traditionella transfererade betydelser – som metaforer och metonymier – genom att beskrivningen av själva transfereringen integreras fullständigt i det ordinarie definitionssystemet (4.3.1). Speciellt innebär det att samma grundläggande mekanismer används för att beskriva både avledningar och andra betydelseförskjutningar (jfr figur 5:21 s. 216 och 4:31 s. 150).

Relationell betydelse

LDB-traditionen fäster stor vikt vid den *relationella betydelsen* (2.4.3). Denna består av relationen mellan de medspelare som förutsätts av betydelsen. Rent konkret ska definitionerna av främst verb vara så rika att alla argument och centrala bestämningar har identifierbara korrelat i definitionen. Det rör sig alltså en form av generösa rambeskrivningar.

1.3. AVHANDLINGENS SYFTE

I MSM vidgas beskrivningen genom att alla enheter får sin relationella betydelse redovisad. Detta gäller inte bara prepositioner, satsdelar o.d. utan även de semantiska rollerna (5.3.1, 4.2.4.2). På det sättet kan analyser fördjupas genom att samma mekanismer som används för att beskriva den berättelse som uttrycks av huvud verbet även kan användas för godtyckliga lokala berättelser (se 4.2.5, där *Bilen höll till Borås* analyseras).

Deltagare i berättelser

MSM har inte några primitiva element. Motsvarigheten är att alla beskrivningar ytterst består av berättelser om deltagare (4.1.2.1, 5.1.2). Detta är betydande därför att det gör att även konnotationer o.d. integreras som relationella strukturer i definitionerna (4.3.2.1). Det innebär också att beskrivningar av entiteter kommer att vävas in i en rollpotential som består av de berättelser som har utnyttjats för att beskriva entiteten i fråga (4.2.4.1).

Kompositionalitet

MSM bygger inte på något antagande om att konstruktioner alltid kan analyseras rent kompositionellt, men modellen är i sig avpassad för att underlätta kompositionella analyser (jämför slutet på avsnitt 1.1.2). Speciellt beskrivs allmän konventionalisering av transfererade ordbetydelser och sådan med tydliga syntaktiska effekter på samma sätt (jämför 4.3.3 med 5.3.6 som diskuterar hjälpverbet *ha* och supinum).

Bakomliggande betydelsefaktorer

MSM:s grundläggande struktur medför att alla betydelsefaktorer som används i en definition i sig ska ha en betydelsebeskrivning. Det innebär att alla definitioner i princip ska ha en beskrivning av alla betydelsefaktorer som förutsätts av betydelsen. För att använda kognitiv grammatiks term, ska den matris av domäner som förutsätts av betydelsen fångas (3.4, 3.4.2). Däremot har MSM inte något utvecklat system för att beskriva den viktiga *profilen*. En direkt följd av detta är att MSM är väsentligt sämre på att isolera den typiska argumentstrukturen hos verb än vad FrameNet är, men samtidigt betydligt bättre på att belysa den totala potentialen för elaboreringar och betydelseförskjutningar av olika slag (6.5).

Föreningsprocessen

MSM utgår från att alla semantiska strukturer byggs upp genom en enda föreningsprocess. Kärnan i denna är att föreningen utgår från matchningar mellan de inblandade strukturerna (4.1.2.4). Den faktiska föreningen förut-sätts sedan kunna beskrivas som en serie elaborationer, omrankningar och omfokuseringar (4.3.1). Denna modell används både för att beskriva hur symboliska enheter integreras i tolkningen av yttranden där de ingår och för att beskriva relationen mellan mer centrala och perifera symboliska enheter.

Föreningsmodellen består av ett antal huvudprinciper men den är tillräckligt precis för att skapa ett ramverk för hur betydelsemodifikationer kan motiveras. Det är emellertid inte en formell härledningsmodell, vilket gör att den i sig inte garanterar att all information i MSM kan sökas ut mekaniskt.

1.4 Avhandlingens uppläggning

Kapitel 2 beskriver MSM:s konkreta utgångspunkt, den lexikaliska traditionen vid Språkdata i Göteborg. Tonvikten ligger på den semantiska modellen och hur denna hänger samman med betydelsebeskrivningarnas utformning. De två externa influenser som särskilt noteras är det starka inflytandet från prototyp teori och ramsemantik. Ett återkommande tema är spänningen mellan Språkdatas lexikaliska modell och det traditionella idealet att utforma betydelsebeskrivningar i ordböcker som *genus- och differentia-definitioner*. Kapitlet utmynnar i en presentation av MSM:s konkreta utgångspunkt, Järborgs Semantisk databas.

Kapitel 3 fyller ut den teoretiska bakgrunden med en genomgång av de inslag i den kognitivistiska traditionen som särskilt har influerat MSM. Tonvikten ligger på aspekter som rör hur komplexa semantiska strukturer växer fram och hur kategorier är organiserade.

Kapitel 4 introducerar MSM. Allra först preciseras några allmänna utgångspunkter. Större delen av kapitlet ägnas dock åt presentera modellens beskrivningsspråk med hjälp av exempel som belyser de allmänna principerna. Speciell vikt läggs vid behandlingen av härledda betydelser.

Kapitel 5 utnyttjar MSM för att skissera hur en databas som avbildar de semantiska aspekterna på människans språkliga kunskap kan utformas. Ka-

1.4. AVHANDLINGENS UPPLÄGGNING

titlet innehåller tentativa definitioner av ordklassernas egenbetydelser men också av några satsdelar och andra symboliska enheter som inte behandlas i renodlat lexikaliska sammanhang.

Kapitel 6 avrundar med en diskussion av hur en implementation av MSM kan kopplas till andra språkvetenskapliga resurser. Den mest realistiska strategin förutsätts vara att först koppla MSM:s utgångspunkt SDB till Språkbankens integrerade samling av lexikaliska och grammatiska resurser för att därigenom skapa en koppling till svenska versioner av FrameNet med Constructicon och WordNet.

2. Språkdatas lexikaliska tradition

Matchningsdriven Semantisk Modell (MSM) är en modifierad variant av en lexikalisk modell som utvecklades i slutet av 1970-talet vid Institutionen för språkvetenskaplig databehandling i Göteborg, ofta kallad Språkdata. Detta kapitel beskriver traditionens huvuddrag och skisserar de överväganden som ligger bakom den utifrån vad som har haft störst betydelse för MSM. Exempel och resonemang kretsar ofta kring aspekter som måste hanteras när fritextdefinitioner formaliseras.

Avsnitt 2.1 summerar Språkdatas lexikaliska tradition och dess målsättningar med utgångspunkt i arbetet på Svensk ordbok (SOB) och Lexikalisk databas (LDB). LDB var redan från början tänkt som en databas för semantiskt inriktad forskning. Med tiden utkristalliserades två utvecklingslinjer. Den dominerande representeras av arbetet på de tryckta ordböckerna, den andra av arbetet på Semantisk databas (SDB), som är den omedelbara föregångaren till MSM.

Avsnitt 2.2 ger en översikt över LDB-traditionens lexikaliska modell, den s.k. lemma-lexemmodellen, där lemmamodellen beskriver uttryckssidan och lexemmodellen betydelsesidan. Lemmamodellen är radikalt strukturalistisk medan lexemmodellen på avgörande punkter är lätt att karakterisera som fundamentalt kognitivistisk, trots att den presenterades redan 1977 (Ralph, Järborg & Allén 1977).

Avsnitt 2.3 diskuterar den enskilda betydelsebeskrivningens form och 2.4 dess substans. Huvudpoängen är att den enskilda betydelsebeskrivningen ska göras så rik att de betydelsefaktorer som blottläggs under den semantiska analysen fångas. En annan sak som förtjänar att framhållas är det mänskliga perspektivet. Det är det som ger den skenbara inkonsekvensen att vi får veta hur simpan ser ut (ful) och hur torsken smakar (bra) men inte hur simpan smakar.

Avsnitt 2.5 ägnas åt LDB-databasernas övergripande struktur, betraktad som ett semantiskt nätverk. Det är här som jag lägger grunden för mitt svar på Langackers påstående att enkla definitioner av ordbokstyp inte är bra nog för att karakterisera språkliga uttryck (jfr s. 7) genom att göra klart att en vanlig ordbok är en oerhört komplex struktur med både intressanta och besynnerliga egenskaper. (Själva svaret kommer i avsnitt 3.4 om profil (*profile*) och basmatris (*base*)).

Med denna bakgrund är vi redo för MSM:s omedelbara utgångspunkt, Semantisk databas (SDB), som presenteras i avsnitt 2.6.

2.1 LDB-traditionen

Detta avsnitt ger den allmänna bakgrunden för LDB-modellen genom en summering av dess historik och av de allmänna ambitioner som har varit drivande.

2.1.1 LDB-traditionens historia

Språkdatas lexikaliska tradition initierades i och med arbetet på Nusvensk frekvensordbok (NFO) under 1970-talet. Det var då som grunden lades för Språkdatas lexikaliska modell, *lemma-lexemmodellen*. Lemmamodellen behandlar de lexikala enheternas uttryckssida och ligger därför till grund för upprättandet av stickord i Språkdatas ordböcker. Lexemmodellen behandlar betydelsesidan; det är den som ligger till grund för upprättandet av betydelsemoment.

Den sammanhållna modellen presenterades för första gången i förstudierapporten till Svensk ordbok och Lexikalisk databas (Ralph, Järborg & Allén 1977). Järborg 1989 summerar hur den semantiska delen av modellen kom att tillämpas. Tanken bakom projektet Svensk ordbok och Lexikalisk databas var att den tryckta ordboken Svensk ordbok (SOB) skulle genereras maskinellt ur databasen Lexikalisk databas (LDB). SOB är alltså i princip bara en utskrift av ett sorterat urval av informationen i LDB vid en viss tidpunkt.

Efter tryckningen av SOB har databasen utvecklats i två riktningar. Den ena är Semantisk databas (SDB). Grunden till denna lades 1983 genom projektet Semantisk strukturering av Lexikalisk databas, med Jerker Järborg som vetenskaplig koordinator och Sture Allén som projektledare. Övriga

2.1. LDB-TRADITIONEN

medarbetare var Kerstin Norén och Rudolf Rydstedt. Detta var ett utpräglat taggningsprojekt där det omedelbara syftet var att blottlägga den semantiska strukturen hos definitionerna, vilket inte hindrade att ändringar gjordes i den underliggande databasen för att få bort svagheter ur denna. Det ursprungliga taggningsprojektet varade fram till 1986. Efter det har Järborg fortsatt arbetet främst på egen hand.

Den andra utvecklingslinjen representeras av Nationalencyklopedins ordbok (NEO), som utarbetades i ett projekt med Sture Allén som vetenskaplig ledare och Sven-Göran Malmgren som biträdande projektledare. Arbetet på NEO började 1991 och avslutades 1999, samma år som Svenska Akademien beslöt att göra en satsning på en nuspråklig ordbok i form av en vidareutveckling av NEO. Resultatet heter Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (SO) och kom i tryck 2009.

SO har inte någon motsvarighet till SDB:s formalisering och annotering av semantiska strukturer. SO och SDB har dock samma grundläggande principer för hur stickord och betydelsemoment ska upprättas liksom även för hur betydelsebeskrivningar ska utformas. Det hindrar inte att de två databaserna uppvisar vissa skillnader, även bortsett från SDB:s formalisering. SDB är tänkt som en lexikaliskt semantisk resurs medan SO är en mer allmänt lexikologisk. En indikation på vilken typ av forskning som har utvecklats i samband med arbetet på LDB-databaserna är de avhandlingar som har skrivits av nyckelmedarbetare under resans gång. Det är Birgitta Ernby's *Bohuslänska fisknamn* (1992), Jerker Järborgs *A semantic model for a performance framework: studies in the possibilities of formalization* (1984), Sven-Göran Malmgrens *Adjektiviska funktioner i svenskan* (1990), Kerstin Noréns *Svenska partikelverbs semantik* (1996) och Maria Toporowska Gronostajs *Integrerad valensbeskrivning. Mot ett formaliserat verbvalenslexikon* (1996).

2.1.2 LDB-traditionens vision

Detta avsnitt belyser kort ambitionerna för LDB-traditionen med utgångspunkt i MSM:s behov. Det innebär att allt som inte direkt berör centrala semantiska aspekter utesluts.

2.1.2.1 Gradvis förfining

Svensk ordbok (SOB), som publicerades 1986, är ”en rapport från ett forskningsfält” (SOB s. V). Och det är inte någon slutrapport. En lexikalisk da-

tabas eller ordbok som strävar efter fullständighet blir aldrig färdig. I praktiken innebär detta att lexikografiskt arbete med ambitionen att beskriva ordförrådet i ett helt språk väsentligen måste bestå i en form av gradvis förfining. Arbetet har också en tidsdimension som är smått förfärande. Den första rapporten från LDB-databasen tog ett fyrtiotal verkår, fördelade på ett helt decennium, att färdigställa. Nästa tryckta rapport – NEO – tog nästan lika lång tid.

Till stor del har arbetet bestått i att lägga till nya betydelser och att justera substantiella tveksamheter i betydelsebeskrivningarna, men de har även omfattat tillägg av etymologiska upplysningar o.d. Även tilläggen har utvecklats gradvis. I NEO sträcker sig t.ex. etymologierna till reformationstiden, i SO ända till runsvenskan. En viktig typ av utveckling som inte är direkt synlig för ordboksläsare är att LDB-databasen numera har en tät koppling till Svenska akademiens ordlista (SAOL) och dess morfologiska databas SMDB (Berg & Cederholm 2001). Denna databas gör att uppslagsorden har en automatisk koppling till listningar av alla böjningsformer och en del avledningar som förutsätts av dessa. Därmed underlättas maskinella kopplingar mellan ordboken och ord i text liksom sökningar i de elektroniska varianterna av ordböckerna. Men ur allmänt perspektiv är det viktigare som ett exempel på att lexikaliska databaser verkligen är databaser som kan kopplas till andra resurser.

Den strukturellt mest genomgripande vidareutvecklingen av LDB så här långt är emellertid Semantisk databas (SDB) som innebär att ordboksdefinitionerna får ett strikt formaliserat format, vilket gör att det semantiska nätverk som ligger implicit i definitionerna blir betydligt mera hanterligt (jfr 2.6).

2.1.2.2 Ett integrerat definitionssystem

Semantiker som beskriver komplexa betydelsesystem strävar inte bara efter allmän konsekvens i betydelsebeskrivningarna utan också efter att hela betydelsesystemet ska bilda en integrerad helhet. Detta är kanske som mest märkbart i resurser av ordnätstyp (jfr 6.4) där hjärtpunkten är att de behandlade enheterna knyts samman med hjälp av semantiska relationer, som *hyponymi* (X är en Y) och *meronymi* (X är del av en Y). Men även definitionsbaserade system kan ha tydligt sammanhållande element. En infallsvinkel är att avbilda semantiska hierarkier direkt i definitionssystemet genom att ge definitionerna huvuden som fångar överbegreppet för att sedan lägga till den minimala information som behövs för att hålla underbegreppen isär. Så

2.1. LDB-TRADITIONEN

kan *tång* definieras som ett slags *verktyg* med vissa egenskaper och *verktyg* som ett slags *redskap*. I LDB approximerar definitionerna av framför allt verb och substantiv det mönstret men modellen är emellertid inte oproblematisks när den används för att beskriva betydelser i naturligt språk, bl.a. för att den kan hamna i konflikt med en strävan att ge rika betydelsebeskrivningar (jfr 2.5.2 och 2.5.3).

En annan metod att integrera definitionssystemet är att etablera en särskild definitionsvokabulär, d.v.s. en uppsättning ordbetydelse som alla ord i alla definitioner ytterst ska kunna härledas ur (Atkins & Rundell 2008:448f., jfr 2.5.3.2). Det inick i ambitionerna för LDB att etablera en sådan, men:

Vallet stod i detta läge [när LDB-projektet inleddes] mellan, å ena sidan, att satsa resurser på ett delprojekt som upprättade en explicit, systematisk definitionsvokabulär a priori och, å andra sidan, att fastlägga en strategi för systematisk definiering som i slutläget skulle skapa en databas innehållande en implicit definitionsvokabulär som sedan skulle kunna extraheras a posteriori. Det senare alternativet valdes, bl.a. för att det praktiska definitionsarbetet då skulle kunna påbörjas direkt (ehuru med viss risk att behöva modifieras i slutskedet). Tyvärr har den implicita definitionsvokabulär som, trots vissa inadvartenser, torde existera inom databasen av tidsskäl ej kunnat extraheras ännu (den planerade men ej slutförda disambigueringen av definitionsorden som nämndes i kapitel 1 var tänkt som ett led i extraheringsprocessen). (Järborg 1989:37)

För SDB i synnerhet har ambitionen i stället varit att skapa ett internt länkat nätverk där alla betydelser i definitionerna länkas explicit till relevant betydelsebeskrivning i databasen (2.6).

2.1.2.3 Den semantiska beskrivningens dimensioner

LDB-projektet hade som klart uttalade syften att skapa en lexikalisk databas för forskningsändamål (LDB) och en tryckt definitionsordbok för allmänt bruk (SOB) (Ralph, Järborg & Allén 1977). För båda syftena är det viktigt att redovisa vad orden kan peka ut och vad de säger om det utpekade. Det är i grova drag det som menas med att förklara ordens betydelser.

Forskningsdatabasen har dessutom kravet på sig att erbjuda beskrivningar av betydelserna som är utformade så att de underlättar studier av själva betydelsesystemet och av hur ord med vissa betydelser uppträder språkligt. Det finns inte någon principiell motsättning mellan att förklara vad ord betyder och att beskriva betydelsernas struktur. Däremot kan det innebära att

olika aspekter betonas olika, t.ex. genom att den som i första hand vill förklara ord lägger ner mer arbete på att ge sakligt korrekta förklaringar av ovanliga ord medan den som vill beskriva betydelsers struktur nog snarare prioriterar en utförlig beskrivning av språkligt centrala ord som prepositioner, verbpartiklar och grundläggande verb. Särskilt för SDB:s och MSM:s del tenderar beskrivningen av betydelsernas och betydelsesystemets struktur att hamna i centrum. De tre viktigaste aspekterna är:

Relationella strukturer, d.v.s. vilka relationer som råder mellan de element som betydelsen förutsätter. Det kanoniska exemplet är rollstrukturer, t.ex. att verbet *kasta I/I* förutsätter någon som utför handlingen och något som blir utsatt för den. (2.4.3)

Det semantiska nätverket, d.v.s. hur betydelserna i lexikonet är sammanvävda. Semantiska hierarkier är t.ex. användbara för att lagra information överskådligt och kompakt. Ur grammatisk synvinkel är det t.ex. lockande att lagra egenskaper som har att göra med agentivitet högt upp i hierarkier. En betydande komplikation är dock att kedjor av definitionshuvuden kan vingla betänkligt när de betraktas som approximationer av semantiska hierarkier. (2.5.3)

Härledningspotentialer, d.v.s. vad hos betydelserna som gör att de kan modifieras på olika sätt, t.ex. i tillfälliga metaforiska användningar. (2.4.4)

2.1.2.4 Lexikon och encyklopedi

Frågan om hur relationen mellan lexikon och encyklopedi ska hanteras ter sig olika om utgångspunkten är vilka enheter som ska få en betydelsebeskrivning i databasen jämfört med om frågan är hur dessa beskrivningar ska utformas. För LDB-traditionens del gäller att restriktiviteten är betydligt större mot att behandla encyklopediska enheter än mot att ge encyklopedisk information i betydelsebeskrivningarna. Återhållsamheten med encyklopediska enheter får sitt tydligaste uttryck i att LDB-databaserna inte behandlar egennamn, detta trots att de kan ha betydelse som lämnar för texttolkningen ytterst viktig information. Det räcker att tänka på den vikt skillnaden mellan mans- och kvinnonamn ofta har för tolkningen av syftningen hos pronomen. Utelämnandet av egennamn i LDB-databaserna är principiellt grundat, men det får inte några principiella konsekvenser för det existerande urvalet av enheter att lägga till dem: det går fortfarande att skilja delen med egennamn från delen utan.

Utelämnandet av egennamn skapar den för ordböcker vanliga asymmetrin att man kan slå upp adjektivet för invånare men inte namnet på landet:

2.1. LDB-TRADITIONEN

SOB behandlar *tysk, kines, afghan* men inte *Tyskland, Kina, Afghanistan*. Länderna nämns däremot i definitionerna av adjektiven. Detta är ett steg i riktning mot att uppfylla kravet:

Det enda rimliga encyklopediska kravet på en ordbok är att den *inom* den egna ramen ska rymma så mycket information om världen att den är självförklarande. (Ralph, Järborg & Allén 1977:37)

Över huvud taget är författarna ytterst medvetna om att språket är stadigt förankrat i världen:

Emellertid står det klart att själva språksystemet, även i snävaste mening, innehåller en implicit beskrivning av vissa grundläggande egenskaper hos världen. Ett intressant exempel är det subsystem som de lokativa prepositionerna utgör (se vidare Ralph, ”Prepositionens presuppositioner”¹). Prepositionssystemet beskriver genom sin karaktär indirekt den geometriska strukturen i världen med god approximation. (Ralph, Järborg & Allén 1977:38)

Det visar sig också att betydelseanalysen måste bygga både på encyklopediska och lexikaliska faktorer, och att dessa inte skiljs åt principiellt sett:

Det bör observeras att ingen principiell åtskillnad görs mellan inomspråkliga (rent ”lexikala”) och utomspråkliga (s.k. encyklopediska) faktorer. I själva verket är det mycket vanligt att ett lexems språkliga användning behöver förklaras med hjälp av encyklopediska faktorer, låt vara av mycket allmän art (så t.ex. kan verb som *falla* och t.o.m. prepositioner som *på, under* i sista hand endast förklaras medelst hänvisning till tyngdkraften). (Järborg 1989:14)

LDB-traditionen är således betydligt mera encyklopedisk än vad principerna för vilka ord som ska behandlas kan ge intryck av. I själva verket visar de citerade författarna tydligt att de vill undvika att de semantiska beskrivningarna ska begränsas av den falska dikotomi mellan lingvistisk och extralingvistisk kunskap som Langacker (1987:154) varnar för. Men ur MSM:s synvinkel är det ändå besvärande att t.ex. egennamn inte behandlas med tanke på att sådana utgör en ganska betydande del av vanlig text.

¹Ralph, Bo *Prepositionernas presuppositioner*. Arbetsrapport, Språkdata 1977-01-28.

2.1.2.5 Lexikon och grammatik

LDB-modellen är inte förknippad med några anspråk på att ge en generell grammatisk beskrivning. Däremot har den en uttalad koppling till djupkasusbaserad (rollbaserad) grammatik. Den kasusgrammatiska analysen bör dessutom ge en direkt indikation om definitionens utformning i varje enskilt fall (2.4.3). Ralph, Järborg och Allén (1977:23) uttrycker även en ambition att ge information om konstruktionssätt i kasusgrammatiska termer. Detta kom aldrig att ske men det är tankeväckande att om det hade skett så hade LDB-databaserna varit ett mycket värdefullt stöd för grammatisk analys.

Nu finns det åtminstone två områden där LDB och då särskilt SDB är medvetet genomarbetade för att fånga fenomen på satsbyggnadsnivå. Det första är att verbdefinitionerna ska ha täckning för kompletterande led som närmar sig argumentstatus (2.4.3). Uttalade argument utelämnas dock eller sätts inom parentes för att markera att de måste fyllas i när verbet används. Utifrån LDB:s perspektiv är utförligheten en fråga om att beskriva den relationella betydelsen korrekt. Utifrån MSM:s perspektiv är det snarare en fråga om att beskriva verbens matchningspotential. I princip ska alltså alla inte alltför perifera kompletterande led (argument m.m.) ha en motsvarighet i LDB-definitionen, om så bara en medvetet skapad lucka. Det är inte någon slump att *hamburgare 1/1* i *Barn äter hamburgare* kan matchas mot ett *föda 1/1* inom parentes i definitionen av *äta 1/1*. Det var tänkt så.

Det andra området som förtjänar att framhållas är småorden. Ett tecken på att dessa ägnades extra uppmärksamhet redan i inledningsskedet är att litteraturförteckningen i Ralph, Järborg och Allén (1977) innehåller en arbetsrapport specifikt om prepositioner men inte någon om t.ex. substantiv eller adjektiv. Ett annat tecken är att Norén disputerade på partikelverbens semantik 1990 (Norén 1996). Till omfånget kan beskrivningarna av småord i LDB-ordböcker inte mäta sig med SAOB. Men de är påfallande omfattande jämfört med Bonniers svenska ordbok (2006). Denna ordbok är ett naturligt jämförelseobjekt eftersom den under många år har varit den närmaste motsvarigheten till LDB-ordböckerna på den svenska ordboksmarknaden. Det är också en omfattande och väl genomarbetad ordbok, men den är just en ordbok för allmänt bruk och inte en materiell yttring av en lexikalisk-semantisk forskningsdatabas. Den ägnar några rader vardera åt de centrala prepositionerna och adverbena *för*, *till* och *åt*. Redan SOB ägnade närmare två till över tre spalter åt dem. Idag omfattar de 95 betydelser tillsammans i SDB.

2.1. LDB-TRADITIONEN

2.1.2.6 Konventionalisering

LDB-databaserna har till uppgift att redovisa *konventionaliserade enheter*, d.v.s. enheter som kan tänkas ingå i ordförrådet hos en språkbrukare, låt vara tämligen idealiserad. Det starkaste argumentet för att något är konventionaliserat är att det är något som språkbrukaren inte kan räkna ut. Typexemplet är att det är nödvändigt att lära sig ogenomskinliga betydelser hos sammansatta ord. SAG använder termen *lexikaliserad* för att fånga betydelser 'vars helhetsbetydelse inte restlöst kan beräknas ur de enskilda ordens betydelser'. Det är en definition som fångar vad som minimalt måste ingå i ett tekniskt lexikon. Svanlund (2002) använder termen *anomalisering* för att fånga *lexikalisering* i SAG:s mening. Han framhåller dessutom att det är olyckligt att anomalisering har kommit att jämföras med lexikalisering eftersom han anser att den senare termen bör reserveras för processer som leder fram till att uttryck bildar egna lexikonenheter, den bör däremot inte användas för vissa typer av betydelsestrukturer. Språkdatatraditionen ansluter till Svanlunds uppfattning genom att använda termen *lexikaliserad betydelse* för betydelser som ingår i en *mänsklig* språkbrukares inre lexikon. I detta arbete undviks termen lexikalisering till förmån för *konventionalisering* för att minska risken för missförstånd. Mera allmänt sett är dock frågan om vad som ska räknas som lexikalisering viktig beroende på att den underliggande stridsfrågan om vilken typ av lexikon som grammatikforskarna ska anta är levande – se t.ex. Fodor och Lepores (1998) kritik av Pustejovskys (1995) generativa lexikon.

Det enklaste argumentet för att genomskinlighet inte kan användas som enda kriterium för vad som är konventionaliserat eller lexikaliserat torde vara att språkbrukaren mycket väl kan lära sig även betydelser som går att räkna ut. Om de inte gjorde det, skulle de inte veta att det normala uttrycket är *flasköppnare* och inte *korkborttagare* eller dylikt. Det är den skillnaden som uttrycks med termerna *encoding* och *decoding idiom* för idiom som språkbrukaren måste känna till för att uttrycka sig idiomatiskt respektive idiom som måste läras in för att de ska tolkas rätt (Fillmore, Kay & O'Connor 1988:504–505, Makkai 1972:25). Ett annat skäl är att både genomskinlighet och konventionalisering är graduella fenomen, som gör det omöjligt att enkelt göra en indelning i enheter som är med i det mentala lexikonet respektive inte är det.

Svårigheterna att avgöra exakt vad som är lexikaliserat är inte något principiellt problem ur kognitivistisk synvinkel beroende på att kognitiv grammatik förutsätter att det alltid är nödvändigt att räkna med variatio-

ner i hur starkt konventionaliserade enheter i den interna grammatiken är (Langacker 1987:159–160). Insikten att konventionalisering är graduell gör dock att konventionaliseringen övergår från att vara ett enkelt kriterium för att sortera betydelse till att bli ett forskningsområde i sin egen rätt. Den praktiska konsekvensen för storskaliga lexikaliska databaser är att det är nödvändigt att nöja sig med en modell som gör att man inte missar alltför många starkt konventionaliserade enheter och samtidigt inte får med alltför många helt okonventionaliserade. Detta motiverar principer som att samsättnings tas med i LDB-databaserna om de förekommer ofta i stora material men bara undantagsvis vid enstaka förekomster. Framförallt lönar det sig inte att öda stora resurser på gränsdragningar, som ändå måste bli synnerligen arbiträra för gränsfallen.

2.2 Lemma-lexemmodellens grundstruktur

Lemma-lexemmodellens uppgift är att precisera den lexikaliska enheten. Denna är det språkliga tecknet i Saussures (1955) mening, d.v.s. en förening av en form- och en betydelsesida. Lemmat beskriver formen och lexemet innehållet. Tecknet är dock komplext genom att det har en betydande variation både till form och innehåll. Totalt räknar modellen med fyra typer av lexikaliska enheter: ord (av varierande komplexitet), morfem, idiom och (som tillägg till ord) specifika konstruktioner (Ralph, Järborg & Allén 1977:24–25). Detta kapitel uppmärksammar emellertid bara beskrivningen av ord, inte bara för att det är den mest utvecklade delen utan också för att det är det som är modellens kärna.

LDB-traditionens beteckningar på olika typer av enheter går igenom tämligen detaljerat beroende på att MSM:s system är en lätt extension av det som används i LDB-traditionen. Lemma-lexemmodellens relationen till ordbegreppen i Språkbankens lexikaliska resurser, FrameNet och WordNet berörs i kapitel 6. Detta avsnitt kompletteras av Malmgren (1992), som sätter lemma-lexemmodellen i relation till några alternativa lösningar i en diskussion om behandlingen av polysema ord i enspråkiga ordböcker.

2.2.1 Lemmat

Språkdatatraditionen utnyttjar *lemmamodellen* för beskrivningen av ordens uttryckssida. Modellen utvecklades i samband med arbetet på Nusvensk

2.2. LEMMA-LEXEMMODELLENS GRUNDSTRUKTUR

frekvensordbok (NFO)², där den behövdes för att gruppera ordformer i det undersökta textmaterialet. Den är en tydlig representant för paradigmorienterad morfologi:

Ett lemma kan kortfattat definieras som en grupp ordformer inom en ordklass vilka kan hänföras till antingen en och samma flexionsserie (i fråga om oböjliga ord endast omfattande grundformen) eller flera i tal och / eller skrift konvergerande serier vars divergenser visar rent fakultativ (fri) variation. (Allén 1970:XVIII)

Ett *lemma* består alltså typiskt av en sammanhållen böjningsserie, som *häst, hästs, hästen, hästens, hästar, hästars, hästarna, hästarnas*. Notera att termen *lexeme* används för denna typ av ordgrupperingar på engelska (Alan 2001:109). Den lexikografiska termen *lemma* står i stället för 'uppslagsord'. Det gäller för övrigt ofta även på svenska.

Det är tillåtet med variantformer och stamväxlingar inom lemmat bara om det går att påvisa konvergerande böjningsserier. Det går för *far, fader, fadren*, men inte för *sticka, stickade, stack*. NFO 2 låter inte varianterna *ner* och *ned* eller *sen* och *sedan* smälta samman till ett lemma, men i SO hantearas de genom att *ner* får en hänvisning till *ned* och *sen* till *sedan*. Ordklass är lemmaskiljande. Det gör att ord som *på* och *av* regelmässigt får ett lemma som preposition och ett som adverb. Formen *glatt* i *Några glada flickor sjunger glatt* hör till ett annat lemma än *glada* om *glatt* analyseras som ett t-adverb men till samma om *glatt* analyseras som ett adjektiv med t-form i adverbial användning. LDB-databaserna ansluter till den förra analysen men det är värt att notera att SAG förespråkar den senare.

Lemmamodellen tar inte hänsyn till valens, betydelse eller etymologi. Det innebär att *vinden* i *förvaras på vinden* och i *svepas bort av vinden* hör till samma lemma.³ Partikelverb redovisas som egna lemmat i LDB-databaserna om de har ogenomskinliga betydelser som inte går att härleda direkt från kombinationen av det grundläggande verbet och partikeln. Detta ligger i linje med en allmän återhållsamhet med att redovisa förutsägbara enheter. Men det framtvingar också att lemmamodellen måste kompletteras med en generellare morfologisk modell:

²Projektet hette "Datamaskinell undersökning av tidningsprosa" och utgjorde en del av storprojektet "Svenska språket i nutidens samhälle", som även omfattade undersökningar av syntax (Lund) och språksociologi (Uppsala).

³Med Svenséns (2004) benämningar representerar LDB den formellt-grammatiska metoden för upprättande av lemmat i kontrast till de etymologiska, semantiska och morfosemantiska metoderna.

KAPITEL 2. SPRÅKDATAS LEXIKALISKA TRADITION

Som en komplettering till vårt konkreta lexikon fordras alltså en morfologisk modell, vilken har följande huvuduppgifter: (1) beskriva *hur* enheterna kan kombineras, (2) beskriva hur *kombinationernas uttryck* ser ut, (3) beskriva hur *kombinationernas innehåll* skall tolkas. (Ralph, Järborg & Allén 1977:27)

Konventionella grundformer har inte någon teoretisk särställning i lemmamodellen, men det är ändå dessa som används som bas för lemmabeteckningar och för beskrivningar av vilka former som ingår i ett lemma. De är alltså grundformer i en rent teknisk bemärkelse utan att därför ha någon principiell särställning. I ordböckerna kompletteras grundformsuppgiften för lemmat som behandlas som egna stickord med ordklass samt böjningsinformation, t.ex.

harkrank subst. *-en -ar*

Lemman har alltid ett lemmanummer som används för extra kompakta hänvisningar, t.ex. *på 1*. I ordböckerna undertrycks de om det bara är ett lemma, men i SDB sätts de ut konsekvent.

Beteckningar som den för *harkrank* med en enkel paradigmindikator antyder möjligheten att generera alla former i lemmat med utgångspunkt i grundformen eller en associerad böjningsstam och en uppsättning genereringsregler. Det finns idag minst två mera genomarbetade system för sådana uppblåsningar av svenska: Svensk morfologisk databas (SMDB), som har utvecklats i anslutning till SAOL (Berg & Cederholm 2001), och SALDO, som har utvecklats som en språkteknologisk resurs av Språkbanken vid Göteborgs universitet (jfr 6.3).

Betydelsebeskrivningarna i LDB-databaserna utgår från en enda form i lemmat som i normalfallet överensstämmer med den tekniska grundform som används för den morfologiska härledningen. De främsta undantagen är ord som normalt inte förekommer utanför stående uttryck. SO har *faggorna* och *konkarongen* som uppslagsord, men betydelsebeskrivningarna avser hela uttrycken *i faggorna* respektive *hela konkarongen*.

2.2.2 Lexemet

Språkdatas *lexemmodell* fördelar betydelsena hos ett lemma på ett eller flera *lexem*. I SDB numreras de alltid, även om det bara är ett lexem. Beteckningen *på 2/3* står för det tredje lexemet hos det andra lemmat med

2.2. LEMMA-LEXEMMODELLENS GRUNDSTRUKTUR

på som grundform, och *måla 1/1* står för det första lexemet hos det enda lemmat hos *måla*.

Varje lexem har precis en identifierbar och relativt pregnan *kärnbetydelse* samt ett inte närmare preciserat antal *transfererade betydelser*, som kan härledas ur kärnbetydelsen (Ralph, Järborg & Allén 1977:11, Järborg 1989:7-8). Andra benämningar på den senare gruppen är *bibetydelser* (förordet SO) och *underbetydelser* (Järborg 1996).

Svensén (2004:117) ger en annan förklaring av termen *lexem* i sin lexikografiska handbok: "En lexikalisk enhet bestående av en viss, avgränsad betydelse på innehållssidan, och en viss form på uttryckssidan". Termen är således mångtydig även på svenska (jfr 2.2.1). För lexemmodellen gäller dessutom att kärnbetydelsen ska få en så rik beskrivning att den kan användas för att motivera transfereringar ur den. Det innebär att huvuddefinitionen hos ett lexem på sätt och vis ska beskriva hela lexemet.

Hela lexemet sägs vara en *semantisk räjong*. Det är ett *kluster* med kärnbetydelsen som *prototyp* (Rosch 1978), men det är betydelserna som har en tydlig samhörighet, inte nödvändigtvis de företeelser som de betecknar: *följetong 1/1* (i tidning) och *följetong 1/1/a* (återkommande tema) är tydligt samhöriga som betydelser betraktat, men det gäller inte på samma sätt för de företeelser som de betecknar.

Det är kärnbetydelsen som behandlas i lexemets huvudbeskrivning, som i dessa exempel från SDB:

måla 1/1 anbringa (viss typ av) färg på (ngt), (med pensel, rulle, spruta eller liknande), så att denna bildar yttre skikt (på detta) i viss kulör, i syfte att pryda eller skydda (detta) el. ibl. att åstadkomma märke e.d.

måla 1/2 framställa (bild) (av ngt eller ngn) genom att anbringa färg på (särskilt förberedd) yta vanl. duk, papper e. d.; äv. med avs. på motivet, färgtypen, metoden etc.; i pass el. pret.part. äv med avs. på underlaget

Transfererade betydelser behandlas bara om de är konventionaliserade (jfr 2.1.2.6). Det är således en bedömning av konventionaliseringsgrad som ligger bakom att SDB har tagit upp följande transfererade betydelser under de två lexemen hos *måla*:

måla 1/1/a äv. utvidgat med tanke på hela processen behandla (ngt) för att sedan anbringa färg (på detta) genom att skrapa, slipa, spackla, grunda, etc.

måla 1/2/a äv. ngt allmännare i fråga om andra metoder för att uppnå liknande resultat

måla 1/2/b äv. bildligt, i fråga om minspel e. d. skapa synligt, anslående uttryck för känsla e.d.

I de tryckta ordböckerna behandlas transfererade betydelser under respektive lexem efter redovisningen av kärnbetydelsen. I databaserna har transfererade betydelser alltid en ordningsbokstav. I detta arbete redovisas den alltid, vilket inte gäller för de tryckta ordböckerna.

Det är svårt att värdera hur nyskapande lexemmodellen var när den presenterades. Centrala komponenter som prototyp-teori låg trots allt i tiden. Det kan därför vara intressant att jämföra den med principerna för betydelsebeskrivningarna i en ordbok som 1998 hade en revolutionerande ny typ av definitioner. Det är i vart fall vad som står på omslaget till *The New Oxford Dictionary of English* (NODE). Enligt förordet har redaktörerna gjort en rejäl omprövning av etablerade lexikografiska principer. Framför allt har betydelsebegreppet omprövats. Lingvister, kognitionsvetare och andra har nämligen utvecklat nya tekniker för att analysera bruk och betydelse – och nu har redaktörerna dragit fördel av dessa innovationer.

Foremost among them is an emphasis on identifying what is 'central and typical', as distinct from the time-honored search for 'necessary conditions' of meaning [. . .]. Past attempts to cover the meaning of all possible uses of a word have tended to lead to a blurred, unfocused result, in which the core of the meaning is obscured by many minor uses. In the *New Oxford Dictionary of English*, meanings are linked to central norms of usage as observed in the language. The result is fewer meanings, with sharper, crisper definitions. (NODE: förordet)

Både NODE och LDB representerar en utveckling i samma riktning där man väljer att lyfta fram de mest prominenta betydelseerna och ge dem tydliga definitioner. Detta stämmer väl med den allmänna synen på grupperingar av betydelser inom den kognitivistiska traditionen (jfr 3.7). En radikalt avvikande infallsvinkel representeras av Allwood (2003). Hans lösning är att – i vart vid analysen av användningsbetydelser – utgå från ordets ”meaning potential” som den grundläggande betydelseenheten. Den är en union av alla användningar som språkbrukarna kommer ihåg (individuellt eller kollektivt). Han räknar dock med att generaliserade betydelser kan härledas ur meningspotentialen. Han formulerar det själv som att han försöker både ha kakan och äta den. Därmed kan skillnaden mot lexemmodellen förefalla liten med tanke på att kärnbetydelseerna ska ha så rika definitioner att transfereringar kan motiveras utifrån dem, samtidigt som arbetsprocessen innefattar att korpusmaterial används för att få en rik uppsättning med användningsbetydelser att utgå från vid betydelsebeskrivningen. Men det är ändå en distinkt skillnad i det att Allwood fokuserar användningsbety-

2.2. LEMMA-LEXEMMODELLENS GRUNDSTRUKTUR

delserna medan LDB betraktar betydelser som mer ”reifierade”. Därmed undviker Allwood åtminstone principiellt de problem med att avgränsa betydelser som alla modeller som utgår från distinkt åtskilda betydelser måste hantera. I LDB lindras problemet av den underliggande klustermodellen, men det innebär det inte att de försvinner helt. Till slut måste ändå både kärnbetydelser och transfererade betydelser avgränsas (jfr 2.4.2).

2.2.2.1 Lexemets avgränsning

Den idealtypiska lexemstrukturen är att lexemen har väldefinierade semantiska räjonger som inte överlappar (Ralph, Järborg & Allén 1977:30). Men så är inte alltid fallet. Det händer att betydelsen hos en ordförekomst kan härledas från mer än en kärnbetydelse. *Hon prydde bilen genom att måla tomtar på den* beskriver t.ex. en scen som innefattar både prydande (*måla 1/1*) och bildskapande (*måla 1/2*). Denna typ av gränsfall försvårar det lexikologiska analysarbetet, men de utgör inte något problem för modellen som sådan när den används för att etablera lexikonenheter: överlappar två kluster så gör de. Att det krånglar till semantisk textanalys är en annan sak, men det är inte märkligare än att det ibland är svårt att fastställa gränsen mellan arter i naturen.

2.2.2.2 En och endast en kärnbetydelse

Lexemmodellens fundamentala princip att varje lexem har precis en pregnant kärnbetydelse leder till att betydelser med likartad härledning ofta klassificeras olika. Det gäller t.ex. de betydelser hos *källa* och *lejon* som illustreras av *en anonym källa inom departementet* och *ett lejon i affärsvärlden*. I båda fallen är det metaforer och därmed typexempel på härledda betydelser. Lejonet i affärsvärlden analyseras också som en transfererad betydelse i SDB (*lejon 1/1/b*). Man skulle därför kunna förvänta sig en liknande analys av källan på departementet, men den räknas i stället som kärnbetydelsen i ett eget lexem (*källa 1/2*). Därmed upphör möjligheten att inom lemma-lexemmodellens ram beskriva relationen mellan de två lexemen hos *källa* som annorlunda än den mellan dem hos *vinden* i *förvaras på vinden* och *svepas bort av vinden* (jfr NFO 1:XIX). Denna begränsning är olycklig med tanke på att den försvårar kartläggningen av levande semantiska härledningar som har lyckats etablera sig som pregnanta enheter i språket, men det går utmärkt väl att bygga ut modellen så att den även kan

hantera olika former av kluster över lexemnivån utan att vare sig det grundläggande lexem- eller lemmabegreppet behöver ändras (Järborg 1989:6).

Dessa superlexem skulle ofta sammanfalla med etymologiskt grundade grupperingar av betydelser, men det är viktigt att notera att indelningar i superlexem utifrån språkhistoriska argument skulle vara ett mycket grovt brott mot lemma-lexemmodellens grundprincip att den lexikaliska databasen ska organiseras med utgångspunkt i det interna lexikonet hos en idealiserad språkbrukare.

2.2.2.3 Lemmat som absolut lexemgräns

Alla betydelser inom lexemet måste höra till samma lemma. Principerna för lemmaavgränsning får därför påtagliga konsekvenser för lexemindelningen, t.ex. för om *glatt* i *Den glada flickan sjöng glatt* ska räknas till samma lexem som *glada* (jfr 2.2.1). Men det går ändå inte att slå upp ett adverb med grundformen *glatt* i SO eftersom t-adverb ingår bland de former som språkbrukaren förutsätts kunna härleda själv både morfologiskt och semantiskt. Däremot skulle en omanalys av t-adverb som adjektiv med t-form i adverbial användning göra att *flickan sjöng glatt* skulle kunna användas som exempel under *glad I/I*. Omanalysen hade knappast heller påverkat de underliggande kraven på betydelsebeskrivningen eftersom det knappast krävs annan information för att modellen ska kunna hantera härledningen av kärnbetydelsen hos t-adverbet jämfört med adjektivet i adverbial användning.

De praktiska konsekvenserna av lemmat som absolut lexemgräns är därför inte alltid överväldigande, men ur MSM:s synvinkel är det ett uppenbart problem att den morfologiska modell för härledning över lemmagränser som förutsätts av förstudierapporten (2.2.1) inte har utvecklats mera i detalj annat än för formgenereringen inom ramen för SMDB (2.2.1). Med en sådan modell skulle nämligen MSM:s täckning av betydelsen hos tillfälliga avledningar förbättras avsevärt.

En annan konsekvens av den strikta kopplingen mellan formella enheter och semantiska är att kopplingen till externa resurser med en mjukare struktur försvåras. Ett typexempel är att ordnät mycket väl kan ha en ganska tillåtande syn på ordklass när enheter grupperas (jfr 6.4).

2.3. DEN ENSKILDA BETYDELSEBESKRIVNINGENS FORM

2.2.3 Semantisk kontinuitet

Ett viktigt kriterium för lexemtillhörighet är att det måste råda semantisk kontinuitet mellan kärnan och den transfererade betydelsen:

Mellan kärnbetydelse och utvidgning måste råda semantisk kontinuitet. Observera att såväl tillägg som bortfall av en väsentlig betydelsekomponent bryter kontinuiteten även om resten är stabil. (Ralph, Järborg & Allén 1977:30)

Formuleringen ”tillägg som bortfall av väsentlig betydelsekomponent” kan tolkas som att lexemteorin bygger på *kritiska attribut* eller *särdragsknippen*, d.v.s. att det alltid finns en uppsättning villkor som entydigt avgör om en betydelse hör till lexemet eller inte (jfr 2.4.1). Men att det inte kan vara fallet framgår av att modellen medger både vidgning och specialisering som transfereringsmekanismer. Vidgning består nämligen i att kritiska attribut faller bort och specialisering i att de tillkommer. Jämför följande exempel:

koloss 1/1 mycket stor staty

koloss 1/1/a äv. utvidgat stor person eller stort föremål

absurd 1/1 som strider mot lagarna för förnuftigt tänkande

absurd 1/1/a spec. om en modern teaterriktning (el. annan konstnärlig riktning)

I det vidgade *koloss 1/1/a* faller kravet på att det ska röra sig om en staty bort, i det specialiserade *absurd 1/1/a* tillkommer kravet att det ska röra sig om teater etc. i en viss kulturell kontext. Samma principiella problem med bortfall eller tillägg av kritiska attribut gäller för andra vanliga transfereringstyper, som metaforer och metonymier. I själva verket vore det en självmotsägelse att hävda att två åtskilda betydelser har samma kritiska attribut; om de har det så är det fråga om samma betydelse. Förstudierapporens faktiska krav på betydelsesamband är snarast att det ska finnas en stark och självklar semantisk förening mellan kärna och transferering, och att denna ska redovisas genom betydelsebeskrivningarna. Det framhålls nämligen explicit att definitioner ska utformas så att de kan förklara produktiv metaforik (Ralph, Järborg & Allén 1977:31).

2.3 Den enskilda betydelsebeskrivningens form

Detta avsnitt inleds med en presentation av betydelsebeskrivningens grundtyper och delar, sedan diskuteras kravet på morfosyntaktisk och semantisk

utbytbarhet samt valet att använda naturligt språk i betydelsebeskrivningarna. De olika ordklassernas definitionsformat behandlas inte här, men de skisseras i avsnitt 5.2 i anslutning till diskussionen om betydelsebeskrivningarna för olika ordklasser i MSM.

Vid behov kan betydelsebeskrivningarna föregås av en s.k. *morfologisk kommentarer*. Denna upplyser om formella aspekter på hur betydelsen används, t.ex. att den förekommer i sammansättningar. Rent typografiskt kan dessa kommentarer ge ett intryck av att ingå i betydelsebeskrivningen men rent principiellt är de inte en del av den. De förbigås därför i det följande.

2.3.1 Betydelsebeskrivningens grundtyper och delar

Den typiska betydelsebeskrivningen för en kärnbetydelse består av en *definition* och ett *definitionstillägg*. Skillnaden framhävs typografiskt genom att definitionstillägget återges med mindre stil. Exempel:

äta 1/1 intaga (föda) vanl. fast men äv. flytande föda; om människa el. (ej alltför lågt stående) djur

Definitionen är obligatorisk, förutom att den emellanåt får bytas ut mot en parafra (se avsnitt 2.5.3.2). Förstudierapporten beskriver skillnaden med att en *definition* är ”en noggrann språklig beskrivning, i mindre komplexa termer, av ett teckens allmängiltiga innehåll” medan en *parafra* bara är ”en kortfattad ungefärlig motsvarighet till tecknet” (Ralph, Järborg & Allén 1977:29).

Definitionstillägget används optionellt för information som är svår eller omöjlig att få in i själva definitionen. Detta innebär att semantiska krav på definitionen i realiteten gäller för definitionen med sitt eventuella definitionstillägg, inte för definitionen på egen hand.

Betydelsebeskrivningen för en transfererad betydelse kan innehålla både definition eller parafra och ett definitionstillägg, men den enda obligatoriska delen är en *transfereringskommentar*. Sådana återges med samma stilstorlek som används för definitionstillägg. Exempel:

äta 1/1/a spec. med avs. på (viss) fullständig måltid; ofta underförstådd

äta 1/1/b äv. utvidgat el. överfört med tonvikt på förintande

äta 1/1/c äv. utvidgat och överfört, ofta med innebörden att ngn/ngt tränger in i ngt samtidigt som detta delvis förintas

2.3. DEN ENSKILDA BETYDELSEBESKRIVNINGENS FORM

Som framgår av *äta I/I/c*, förekommer det i praktiken att transfereringskommentaren omfattar även information som man kanske skulle ha förväntat sig i en separat definition eller parafra.

2.3.2 Utbytbarhet

Definitionen ska vara *morfosyntaktiskt utbytbar*, d.v.s. den ska kunna sättas in i stället för det definierade tecknet i faktiska yttranden. Så kan förekomsten av *följetong I/I* i *Romanen publicerades som en följetong* expanderas till *Romanen publicerades som en berättelse som publiceras i en tidning, avsnitt för avsnitt*. Det praktiska kravet är att definitionen utan tillägg ska kunna sättas in efter vissa tämligen triviala justeringar. Ordet *äcklig* i *äckliga matrester* är ett adjektivattribut, men adjektiv definieras med relativfraser varför en ersättning av *äcklig I/I* med definitionen 'som vållar äckel' leder till en formulering *matrester som vållar äckel*. En ersättning i *Matresterna är äckliga* ger det direkt språkligt felaktiga *Matresterna är som vållar äckel* (Järborg 1989:22f.). Men denna typ av problem ändrar inte grundprincipen att definitionen efter vissa justeringar ska kunna fungera som en objektsspråklig ersättning för instanser av det definierade i yttranden.

Betydelsebeskrivningen ska naturligtvis också vara *semantiskt utbytbar*, d.v.s. ett yttrande ska betyda samma sak om man byter ut betydelsen hos det definierade mot den betydelse som beskrivs av definitionen och dess eventuella definitionstillägg. I praktiken innebär kravet att det expanderade yttrandet och det oexpanderade ska approximera samma betydelse (jfr 2.4.1).

Kravet på morfosyntaktisk utbytbarhet innebär att varje ordklass får ett eget definitionsformat (jfr 5.2). Det medför också att argument måste hanteras med omsorg. För verben får det som konsekvens att den deltagare i verbhandlingen som typiskt realiseras som subjekt utesluts. På det sättet kommer inte subjektet att ställa till några problem om *Pelle äter* expanderas till *Pelle intar (föda)* genom att verbet byts ut mot sin definition efter en justering av böjningsformen. Parentesen runt *föda* är en s.k. *argumentparentes* (Järborg 1989:27). En sådan markerar att definitionsledet måste utelämnas när betydelsefaktorn motsvaras av ett led i yttrandet⁴ (Järborg 1989). Med parentes kan *Pelle äter gröt* expanderas till *Pelle intar gröt*, utan parentes skulle exemplet ha expanderats till *Pelle intar föda gröt*.

⁴Argumentparenteser kallas också *syntaktiska parenteser*. Det finns även *semantiska parenteser* som indikerar att en betydelsefaktor är mindre viktig. (Järborg 1989:56)

Ingenting säger dock att definitionssystem måste bygga på ett morfosyntaktiskt utbytbarkriterium. I Collins COBUILD används t.ex. en definitionstyp där det tecken som ska förklaras arbetas in i en berättande förklaring, helst utformad så att läsaren förs in i situationen. Följande exempel visar definitionen av *eat 1*:

When you *eat* something or when you *eat*, you put food into your mouth, chew it, and swallow it

Ur MSM:s perspektiv är utbytbarkriteriet inte viktigt, förutom att en insättning av definitionen i språkprov kan användas för att avslöja substantiella svagheter. För MSM är det mera angeläget att definitionerna utformas så att alla argument har en explicit motsvarighet i definitionen som de kan elaborera. Men det är värt att notera att utbytbarkriteriet endast avser fritextdefinitioner. Formaliseringarna av verbdefinitioner i SDB tar t.ex. med subjektet. Utgångspunkten för verbhandlingen är trots allt en viktig betydelsefaktor när ett centralt mål är att beskriva vilka deltagare som ingår i verbhandlingen.

2.3.3 Källspråket i betydelsebeskrivningarna

Ordböcker för mänskliga läsare använder naturligen de tänkta läsarnas språk i betydelsebeskrivningarna. Det är därför inte anmärkningsvärt att SOB och SO har svenska som beskrivningsspråk. Men det är långtifrån självklart att en lexikalisk databas har det, speciellt i en forskningsmiljö med inriktning på språkvetenskaplig databehandling. Järborgs huvudargument för naturligt språk är:

- 1 Mänskliga bedömare har lätt att tolka beskrivningarna, vilket underlättar både när beskrivningar skapas och när de kontrolleras. (Järborg 1996:96)
- 2 Beskrivningar i (kvasilogiskt) symbolspråk kan inte uppnå samma precision som beskrivningar i ord (Järborg 1989:9). Frågan är inte bara om det är principiellt möjligt utan också om det är praktiskt utförbart att göra en genuint formell beskrivning av betydelsesystemet i ett naturligt språk med lika god täckning som en större ordbok och dessutom med lika god precision.

Det principiellt viktigaste motargumentet torde vara att beskrivningar i fritext förutsätter ett tolkande subjekt som fyller i nyanserna med hjälp av

2.4. DEN ENSKILDA BETYDELSEBESKRIVNINGENS SUBSTANS

sin inre semantiska kunskap. Detta argument är mindre vägande om ambitionen inte är att åstadkomma en logisk teori med ordnade principer för härledning o.d. Men det är inte oproblemiskt ur SDB:s eller MSM:s perspektiv. Både SDB och MSM bärs upp av en strävan att skapa storskaliga resurser som i görligaste mån kan hanteras maskinellt för att möjliggöra undersökningar som i praktiken inte kan göras rent manuellt. Järborg argumenterar starkt för värdet av betydelsebeskrivningar i naturligt språk; likväl talar han faktiskt om SDB-modellen som ”ett formellt system för lexikalisk betydelsebeskrivning” (Järborg 2001:2).

Själv anser jag att SDB:s kombination av betydelsebeskrivningar i ett läsbart fritextformat och en formaliserad analys innebär en lämplig kompromiss. Det går att se nyanserna när man går nära, men formaliseringarna kan också användas för att få ökad sökbarhet och allmän teknisk hanterbarhet. Fritextdefinitioner har stort värde som underlag för formaliseringar, men de är också mycket användbara vid manuella insatser i samband med semantisk annotering beroende på att de tar förhållandevis liten plats på skärmen och går snabbt att läsa. Men deras största värde torde ligga i att de är mer begripliga för personer som inte behärskar den aktuella formalismen, vilket gör det lättare för informanter att bedöma om definitionerna fångar rätt betydelse.

2.4 Den enskilda betydelsebeskrivningens substans

Detta avsnitt summerar de substantiella kraven på betydelsebeskrivningen. Huvudmålet är att definitionerna, i praktiken ofta med stöd av ett definitionstillägg, ska ge en tydlig redovisning av de betydelsefaktorer som blottläggs under den semantiska analysen. Detta kallas att betydelsebeskrivningen är *analytisk*. I ordböckerna händer det att betydelsefaktorer redovisas indirekt genom exemplen, men det är uteslutet för SDB och MSM:s del varför diskussionen nedan bortser från den möjligheten.

Kraven att beskrivningen ska vara distinktiv, redovisa relationell struktur och motivera härledningar har ett värde i sig men kan också uppfattas som kontrollpunkter för att garantera att beskrivningen är tillräckligt utförlig.

2.4.1 Analytiskhet

Filosofiskt orienterad semantik har ofta syftat till att avgränsa betydelseerna med så lite information som möjligt. Redan Platon och Aristoteles strävade efter att deras definitioner skulle redovisa ett antal kriterier för att betydelsen ska gälla och att dessa sammantaget ska vara både nödvändiga och tillräckliga för att avgränsa betydelsen (Mordak 2010:280). I det följande kallas sådana kriterier *kritiska attribut*. Ett klassiskt exempel är Platons definition av människan som en obefjädrad tvåfotning. Denna ska ha fått Diogenes av Synope att visa upp ett plockat fjäderfä i föreläsningssalen med kommentaren ”Skåda Platons människa”. Efter det ska definitionen ha byggts ut med att människan även har breda och platta naglar. (Diog. Laert.: 6.40) Anekdoten är rättvisande i så måtto att både Platon och Aristoteles experimenterade med att definiera begreppet ’människa’ enligt de linjerna (Ar. An. Post.: 96b30–35, 91b28–30). Men den är också djupt orättvis mot bakgrund av att de också strävade efter att skapa definitioner som fångade det mest väsentliga. Så var Aristoteles en utpräglad essentialist⁵ som visserligen accepterade icke-essentiella definitioner men som ändå ansåg att endast de essentiella var definitioner i strikt mening (Mordak 2010:280). Nu betyder termen *essens* inte riktigt samma sak i en antikt filosofisk kontext som i en modern svensk, men det går inte att ta miste på att Aristoteles var angelägen att definitionerna skulle säga något väsentligt om det omtalade.

LDB-traditionen är betydligt generösare än den klassiska traditionen med vad som ska komma med i betydelsebeskrivningarna. Idealet vore uttömmande beskrivningar, men det ingår i modellens teoretiska förutsättningar att betydelsebeskrivningar måste vara approximativa:

lexem kan ej beskrivas exakt men väl approximeras med godtycklig precision, givet tillräckligt långa beskrivningar (Järborg 1989:9)

Den idealiska betydelsebeskrivningen ska vara *analytisk*, vilket hos Järborg (1989:14) innebär att varje identifierad *betydelsefaktor* ska redovisas med ett ord eller en ordgrupp i definitionen eller i definitionstillägget. De faktiska betydelsebeskrivningarna i LDB-databaserna avviker dock ofta från

⁵I modernt språkbruk betecknar ordet *essentialist* ofta någon som tror att t.ex. könen har inneboende egenskaper. Men den som tror att pojkar är bråkiga av naturen skulle ändå anse att en pojke som inte är bråkig var en pojke. En essentialist i sträng mening skulle förneka antingen att bråkigheten var en essentiell egenskap eller att en pojke som inte är bråkig är en pojke. I sin snävaste och mest tekniska bemärkelse är en essentialist alltså någon som tror på kritiska attribut fullt ut.

2.4. DEN ENSKILDA BETYDELSEBESKRIVNINGENS SUBSTANS

detta ideal, i många fall beroende på att stilistiska argument – som strävan att undvika mångordighet – har fått väga tyngre. Detta gäller t.ex. när SO:s definition av *tång 1/1* får (*knip*)*verktyg* som huvudord i stället för *verktyg avsett för* . . .

Betydelsefaktorerna är en motsvarighet till *kritiska attribut*, men deras uppgift är inte att vara en lista med exakta kriterier för vad som ingår i betydelser utan att ge en rik beskrivning av prototypen. De har samma funktion som Lakoffs *cognitive models* (jfr 3.7). Följande exempel visar vad Järborg anser vara en rimligt långt driven faktoranalys av kärnbetydelsen hos *mage 1/2* (Järborg 1989:15–16):

- 1.1 på kroppens framsida (undersida)
- 1.2 under (bakre) mjuka delen
- 1.3 gärna rundad
- 1.4 gärna sammanfallande med största kroppsomfång
- 1.5 något sårbar
- 1.6 innehåller det mesta av matsmältningen
- 1.7 innehåller andra intima kroppsorgan

2.4.2 Distinktivitet

Betydelsebeskrivningarna i LDB-databaserna ska vara distinktiva, vilket innebär att de ska vara tillräckligt utförliga för att de ska skilja närliggande betydelser åt. Målet för den semantiska analysen är alltså inte att hitta synonymer utan att reda ut varför närliggande betydelser inte är identiska. Kravet på distinktivitet innebär också att definitionerna med eventuellt tillägg ska vara tillräckligt precisa för att det ska gå att avgöra om en betydelse är tillämplig eller inte: den som har läst betydelsebeskrivningen för *spade 1/1* ska kunna bedöma om en företeelse täcks av kärnbetydelsen eller inte. Det gör att något har gått fel om någon plockar upp en leksaksspade och säger att den hör till kategorin. Leksaksspaden är nämligen *spade 1/1/a*, som har transfereringskommentaren 'äv. om motsvarande leksak'. Betydelsebeskrivningen för kärnbetydelsen är också distinktiv i det här fallet tack vare upplysningen om användningsområde i definitionstillägget:

spade 1/1 ett grävverktyg som består av ett tämligen platt järnblad fäst på ett skaft av varierande storlek; anv. vid anläggnings- och trädgårdsarbete m. m.

Betydelsebeskrivningen utesluter dessutom oanvändbara och bortslarvade spadar om betydelsebeskrivningen tolkas strängt: dessa används inte vid anläggnings- och trädgårdsarbete m.m. Det går naturligtvis att hävda att definitionstillägget *egentligen* inte var avsett för distinktiv information utan för övriga typer av upplysningar, men då går det inte att hävda att betydelsebeskrivningen förmår att skilja ut leksaksspadarna. Den enklaste lösningen på att betydelsebeskrivningen utesluter oanvändbara och bortslarvade spadar torde vara att justera tillägget så att det anger att spaden är *avsedd* för vissa verksamheter istället för att den *används* vid vissa verksamheter. Det är för övrigt en ändring som Aristoteles skulle ha uppskattat. Han fäste nämligen stor vikt vid att definitioner fångar syfte och inbyggd funktion (jfr s. 194).

Ur ordboksperspektiv vore det förmodligen en överloppsgärning att ens fundera på bortslarvade spadar. Det är när den lexikaliska databasen hanteras som ett formellt härledningssystem som de kan ställa problem, vilket kanske skulle motivera ett inskott av *avsedd för*. Detta resonemang är inte avsett som en kritik av definitionen i SDB, bara som en illustration av att det alltid finns ytterligare en detalj att justera. (Se fotnot 11 s. 57 för ett autentiskt exempel på hur definitionen av *måla 1/1* har justerats för att bli mer distinktiv.)

2.4.3 Relationell struktur och relationell betydelse

En utförlig analytisk definition måste med nödvändighet ge en beskrivning av vilka fenomen som organiseras av betydelsen och hur. Med LDB-traditionens terminologi kallas det att ge en beskrivning av betydelsens *relationella struktur*.

Det ingick inte i de tydligt uttalade ursprungsambitionerna för LDB att den relationella strukturen skulle framhävas genom explicit rollanalys, men:

För vårt syfte förefaller en variant av s.k. kasusgrammatik mycket lämplig [...] Kasusgrammatik är förmånlig på grund av att den på det syntaktiska planet har överskådliga samband mellan djupstruktur och ytstruktur, samtidigt som dess semantiska distinktioner (semantiska ”roller”) är lagom detaljerade för en praktisk analys. [...] Den syntaktiska modellen ska i första hand användas för beskrivning av lexikonenheternas konstruktionssätt. Härjämte torde den vara betydelsefull dels för behandlingen av semantiskt bundna konstruktionssätt [...], dels, indirekt, för den syntaktiska utformningen av defi-

2.4. DEN ENSKILDA BETYDELSEBESKRIVNINGENS SUBSTANS

initionstyperna. Definitionerna formuleras på vanligt svenskt språk, med ord, och alltså inte i något symbolspråk. Den kasusgrammatiska analysen bör därför ge en direkt indikation om definitionens format i varje enskilt fall. (Ralph, Järborg & Allén 1977:34)

Det är inte helt klart hur slutet på citatet bör tolkas, men det framgår i vart fall att författarna fäste stor vikt vid samspelet mellan definitionens utformning och rollstrukturen som den manifesterar sig i lexikonenheterens konstruktion. Nu fick varken den ursprungliga databasen eller de tryckta ordböcker som har genererats utifrån någon variant av LDB-databaserna några rollbaserade konstruktionsbeskrivningar, men intresset för rollstrukturerna hölls levande. Norén (1996:28–29) skapade en term *relationell betydelse* som lyfter fram de element i den relationella strukturen hos en betydelse som utgör *fyllnadsled*. Toporowska Gronostaj (1996) skrev en avhandling där hon presenterade ett förslag till hur semantisk och syntaktisk valensbeskrivning kan integreras. Den radikalaste ansatsen finns dock inom SDB, där målet är att ge betydelsebeskrivningen en utförlig karakteristik i rolltermer samt att redovisa hur olika betydelsefaktorer manifesteras syntaktiskt.

2.4.4 Härledningar

Den grundläggande LDB-modellen föreskriver att en transfererad betydelse ska ha en transfereringskommentar som redovisar härledningsmekanismen, samtidigt som kärnbetydelsen ska ha en betydelsebeskrivning som är tillräckligt rik för att det ska framgå hur transfererade betydelser är motiverade (Ralph, Järborg & Allén 1977:31). Hur detta kan se ut i den lexikografiska praktiken framgår av SDB:s behandling av *lejon 1/1*:

lejon 1/1 ett stort, kraftigt byggt, grågult afrikanskt kattdjur

lejon 1/1/a ofta i bildlig anv., för att uttrycka styrka och makt

lejon 1/1/b äv. överfört person som lyckas göra sig gällande i yrkesliv, umgänge e. d.

lejon 1/1/c äv. (i sms.) om vissa djur som i ngt avseende liknar lejon samt i namn på vissa stjämbilder

Ordboken redovisar enbart konventionaliserade transfereringar, men poängen med lexemmodellen är att det ska gå att härleda alla betydelser som ingår i lexemets semantiska räjong utifrån kärnbetydelsen, oberoende av om de är lexikaliserade eller inte. Detta går knappast att åstadkomma utan någon form av generella principer för hur härledningar får utformas. En

sådan är det krav på semantisk kontinuitet mellan kärnbetydelse och transferering som nämns i 2.2.3, men Ralph, Järborg och Allén (1977:30) förutsätter dessutom ett generellt giltigt härledningssystem för semantisk utvidgning, specialisering etc. Något sådant har aldrig utarbetats i teknisk detalj även om frågor om härledningstyper diskuterats i t.ex. Järborg (1984), Malmgren (1988) och Norén (1996). Järborg (JJ2003) diskuterar generella mönster för transfereringar med utgångspunkt i relationen mellan kärnbetydelser och övriga betydelser i SDB. Denna diskussion är så tekniskt detaljerad att den innebär ett faktiskt steg i riktning mot den generella transfereringsmodell som förstuderapporten efterlyser.

2.4.5 Perspektiv

LDB-traditionen bärs upp av en tydlig strävan att beskriva allmänspråkets ordförråd med utgångspunkt i hur normala språkbrukares perspektiv, erfarenheter och världsbild avtecknar sig i det semantiska systemet (Järborg 1989:73–74). Detta är långtifrån okontroversiellt eftersom allmänspråkets världsbild emellanåt kan framstå som ovetenskaplig, föråldrad eller allmänt fördömsfull. Det säger sig också självt att olika människor med olika livserfarenhet, skilda intresseområden och personliga övertygelser uppfattar saker olika och därför kan ha klart skiljaktiga uppfattningar om vad som är normala språkbrukares perspektiv. Vikten av kulturella faktorer kan lätt illustreras med utgångspunkt i de problem som behandlingen av rasistiskt och sexistiskt färgade ord erbjuder. Men skillnader i bakgrundserfarenhet och världsbild är väsentliga redan vid behandlingen av de mest okontroversiella delarna av ordförrådet.

Ett typiskt exempel är frågan hur *vit* // ska definieras. SDB:s definition är 'som har färg som nyfallen snö', följt av ett tillägg 'och därmed är så ljus som möjligt; om föremål(s) yta som återkastar alla ljusstrålar och därför eg. ej har ngn färg'. En komplikation är att enskilda individer inte alla behöver ha reglementerade referenser. Ett barn kan t.ex. tänkas ha en vit och lurvig hund som det mest pregnant vita objektet i sin miljö, en annan ett kylskåp. Men det är påfallande att det är svårt att komma på något mer upplysande sätt att beskriva grundläggande färger än att lyfta fram allmänt bekanta objekt som ger en distinkt upplevelse av färgen i fråga, liksom att snö i en nordeuropeisk kontext känns mer allmängiltig som referenser för vitt än aldrig så vita hundar och kylskåp (jfr Wierzbicka 1996:287f.). Det är dock värt att notera att the World Color Survey kom fram till att bedömningar av vad som utgör typnyansen för färger samlades i snävare kluster

2.4. DEN ENSKILDA BETYDELSEBESKRIVNINGENS SUBSTANS

tvärspråkligt än inomspråkligt (Webster & Kay 2007).

Den mänskliga upplevelsen påverkas starkt av grundläggande spatiala fenomen som att gravitationen motverkar rörelser i viss riktning, att behållare kan fyllas och tömmas, att objekt kan förflyttas och dylikt. De har därför ägnats stor uppmärksamhet i den kognitivistiska traditionen ända sedan Lakoff och Johnsons *Metaphors we live by* (1980). Men världen är inte bara spatiala fenomen som kan beskrivas med euklidisk geometri och newtonsk mekanik. Det är också viktigt vad människorna vill med sina liv och vad de bryr sig om i sin omvärld. Sådana faktorer ägnas stor uppmärksamhet i Språkdatatraditionens betydelsebeskrivningar. Det mänskliga perspektivet i LDB-traditionen är därför snarare jägarens och samlarens än den oegennyttiga betraktarens. Järborg (1989:73) använder kontrasten mellan hur ordet *brödfrukt 1/1* behandlas i LDB respektive Illustrerad svensk ordbok (ISO) som exempel. Hans huvudpoäng är att LDB är bättre därför att definitionen framhäver det kulturellt och ekonomiskt intressanta att brödfrukten är 'en stor stärkelserik frukt varav mjöl till bakning kan beredas', vilket ISO inte gör.⁶ På motsvarande sätt upplyser SDB om att matfiskarna *lax 1/1* och *torsk 1/1* har 'läckert rosa kött' respektive 'vitt, välsmakande kött', medan prydnadsfisken *guldfisk 1/1* beskrivs som 'en metallblänkande, ofta rödgul karpfisk allmänt anv. som prydnadsfisk i dammar och akvarier'.

För *malm 2/1* framhålls inte bara att det är en 'bergart som innehåller metaller' utan också att det är 'i tillräckliga proportioner för lönsam utvinning'. Och *slakta 1/1* är inte bara att 'avliva och stycka (husdjur)' utan också att göra det 'för att utnyttja köttet', medan *får 1/1* är '(typ av) medelstort fyrfotadjur med lång, ofta vitaktig ull med många tama raser som föds upp för ull- och köttproduktion'.

Upplysningarna om vad som är centralt ur mänsklig synvinkel är intressanta som en spegel av mänskliga kulturella förhållanden, men ur elementärt texttolkningsperspektiv är det minst lika viktigt att redovisningen av mänskliga nyttoaspekter gör det lättare att matcha semantiska strukturer. Detta illustreras utmärkt väl av de nyss nämnda definitionerna av *får 1/1* och *slakta 1/1*: *slakta 1/1* är något man gör med husdjur för att få kött – och *får 1/1* är ett husdjur som ger kött.

⁶ISO definierar *brödfrukt* som 'frukt av brödfruktsträdet', medan *brödfruktsträd* definieras 'trädet *Artocarpus incisa*'.

2.5 Det semantiska nätverket

Betydelsebeskrivningar i lexikaliska databaser av ordbokstyp bildar en form av semantiska nätverk som kan användas för att lagra information på ett systematiskt sätt, inte minst i en arvsbaserad struktur. I detta avsnitt betonas – och problematiseras – den möjligheten. En annan aspekt är att nätverket som sådant uttrycker föreställningar om hur begreppssystemet som sådant är ordnat. Redan det att definiera *pudel 1/1* som 'en hund med krullig päls som ibl. klippes i olika formationer' gör klart att det är något viktigt hos pudlar att de är hundar.

2.5.1 Kompakta beskrivningar utan gräns

Betydelsebeskrivningar i vanliga ordböcker har normalt mycket blygsamt omfång. I SDB fångas betydelsen hos *kniptång 1/1* med hjälp av 'typ av tång med platta käftar som anv. för fasthållande'. Hela beskrivningen består av tio ord. Dessa hänför sig till specifika betydelser, som en mänsklig läsare förhoppningsvis kan identifiera med hjälp av ordförrådet i sin interna grammatik, antingen direkt eller genom någon form av härledning. Men i typfallet går det även att slå upp ordens betydelser i ordboken själv, också där antingen direkt eller genom någon form av härledning. Det gör att vanliga ordböcker är en form av massivt länkade semantiska nätverk. Ordboksredaktörerna kan visserligen hoppa över ord i betydelsebeskrivningarna beroende på brist på tid och utrymme eller för att orden inte ingår i ordbokens domän men det finns veterligen inte någon publicerad ordbok som marknadsförs med argumentet att redaktörerna har lämnat betydelsebeskrivningarnas mest centrala begrepp obeskrivna. En användare kan därför normalt slå upp orden i betydelsebeskrivningarna i samma ordbok.

Detta är egentligen något mycket märkligt och det får än märkligare konsekvenser. En av dessa är att betydelsebeskrivningarna inte har något självklart slut. För att illustrera detta tänker vi oss att ordboken verkligen har betydelsebeskrivningar som täcker alla behandlade betydelser antingen direkt eller via självklar härledning. För att göra exemplet riktigt tydligt, tänker vi oss att dessa betydelsebeskrivningar är morfosyntaktiskt utbytbara (2.3.2). Då kan man byta ut alla ord i en betydelsebeskrivning mot deras betydelsebeskrivningar för att sedan upprepa den processen i all oändlighet. Samtidigt är antalet betydelser som används i ordboken strikt begränsat, vilket framtvingar att en vanlig ordbok med alla definitionsord definierade ytterst är uppbyggd av cirkeldefinitioner.

2.5. DET SEMANTISKA NÄTVERKET

Det som verkar vara en liten beskedlig textsträng visar sig vara en ohyggligt komplicerad struktur med bisarra egenskaper.

2.5.2 Den traditionella genus- och differentia-definitionen

Svensén (2004:273f.) karakteriserar den klassiska typen av ordboksdefinition som en intensionell definition, som tar sikte på begreppets innebörd. Den ordnar begreppen i klasser utifrån konstaterade likheter och olikheter. Slutprodukten är ett hierarkiskt begreppssystem med över-, under- och sidoordnade begrepp. Definitionen består av ett *överbegrepp* (*genus proximum*) som begränsas av ett eller flera *särdrag* (*differentia specifica*), helst bara ett. I det följande kommer definitionstypen att kallas *genus- och differentia-definitionen*.

Genus- och differentia-definitionen har två mycket tilltalande egenskaper ur MSM:s synvinkel. Den första är den är ett praktiskt hjälpmedel för att förpacka information effektivt i ett arvsbaserat system. Den andra är att den genom de trädstrukturer som överbegreppen bildar kan användas för att koda kategoriseringar. Om *tax* definieras med *hund* så framgår det att taxar tillhör hundkategorin. Detta ansågs viktigt redan i antiken. Aristoteles tryckte t.ex. på att det var viktigt att respektera naturliga grupper vid valet av genus och differentia (Mordak 2010:269). Ett problem är dock att den relativt strikta variant av genus- och differentia-definition som har skisserats ovan inte fungerar fullt ut i den lexikografiska praktiken. Atkins och Rundell (2008:276) illustrerar det när de introducerar den klassiska definitionstypen med hjälp av det så ofta använda exemplet *bachelor* i dess grundbetydelse. Denna brukar avgränsas med att det rör sig om någon som är en man och som aldrig har varit gift. Men de finner att inte ens det exemplet fungerar bra. Är någon som har barn med sin sambo sedan många år en unkarl?

2.5.2.1 Genus- och differentia-definitioner och lexemmodellen

LDB-traditionen använder som regel mer eller mindre uppmjukade genus- och differentia-definitioner åtminstone för verb och substantiv. Men det finns inte någon deklarerad princip att ens verb och substantiv ska definieras så fullt ut eftersom det skulle komma i konflikt med andra krav:

En dylik analysmetod skulle påtvinga materialet en orealistiskt för-
enklad hierarkisk semantisk struktur och resultatet riskerar att varken
bli tillräckligt explicit eller uttömmande. (Järborg 1989:13)

Ett principiellt viktigt exempel på avvikelser från den aristoteliska idealtypen ges av definitionen av *sjuda 1/1*:

koka 2/1 vara i stark bubbling och snabbt övergå till gasform på grund av hög temperatur om vätska

sjuda 1/1 koka lugnt precis vid kokpunkten om vatten

Definitionen av *sjuda 1/1* har *koka* som överbegrepp. Den redovisade betydelse hos *koka* som kommer närmast är *koka 2/1*, men den betydelsen är inte ett äkta överbegrepp till *sjuda 1/1* beroende på att något som är i 'stark bubbling' inte kan 'koka lugnt'. Den genuina genus- och differentia-definitionen är nämligen arvsbaserad i sträng mening: allt som gäller för överbegreppet ska restlöst gälla för underbegreppet. I just det här fallet finns det åtminstone tre metoder för att hantera arvsfrågan.

En är att hänvisa till läsarens omdöme. Den är bra dum som inte förstår att vatten som kokar lugnt inte är i stark bubbling, vilket tekniskt uttryckt innebär att kopplingen uppåt sker med hjälp av en transferering som antas vara självklar. Den metoden fungerar bra om den som tolkar definitionen är en människa, men den är problematisk om målet är att kunna hantera den semantiska databasen mekaniskt. Då återstår att antingen berika databasen med en passande definition eller en tolkningsmekanism som förstår att det som kokar lugnt inte bubblar starkt. Det förra kan ske antingen genom att lägga till en extra transfererad betydelse till *koka 2/1* utan preciseringen att bubblingen ska vara stark, alternativt låta den försvagade betydelsen vara kärnbetydelse, men då har man lämnat lexemmodellen. En praktisk konsekvens skulle t.ex. bli att det inte längre finns en naturlig härledning för *koka 2/1/d* 'spec. äv. om person vara mycket upprörd'.

Den senare metoden att lägga till en tolkningsmekanism som självständigt kan göra rätt betydelsemodifieringar behöver inte innebära att maskinen kan simulera människans tolkningsförmåga fullt ut. Definitionerna utgör trots allt en sluten korpus och är avfattade i hårt kontrollerat språk redan i sin fritextversion. En formaliserad lexikalisk databas kan lägga till stödinformation som underlättar för tolkningsmekanismen. Men faktum kvarstår: Frågan om hur arv ska behandlas är ett grundläggande problem, speciellt när även andra krav ska tillgodoses, t.ex. att fånga betydelsesystemet hos ett naturligt språk.

En annan fråga är vad som rent faktiskt är naturliga huvudord. Med kognitivistiska utgångspunkter är det t.ex. rimligt att definiera mera specialiserade begrepp i relation till deras eventuella *basnivåbegrepp*. För *sjuda 1/1*

2.5. DET SEMANTISKA NÄTVERKET

är det svårt att hitta en bättre kandidat än kärnbetydelsen hos *koka 2/1*, och kontrasten mellan att koka lugnt respektive med kraftig bubbling måste förutsättas ingå i språkbrukarens kunskap om vad *sjuda 1/1* innebär. Annars skulle formuleringar av typen *Fisken ska sjuda, inte koka* vara mindre meningsfulla. Valet av huvudord och vad det får för principiella konsekvenser diskuteras närmare i avsnitt 4.1.2.2.

2.5.2.2 Essentiellt negativt bestämda begrepp

Ett av de mera svårhanterade problemen med genus- och differentia-definitioner när de används för att fånga betydelser i naturliga språk är att det finns *essentiellt negativt bestämda begrepp*. SDB fångar ett exempel med följande definitioner:

oxe 1/1 kastrerad hanne av tam nötboskap

hanne 1/1 (visst) djur av det kön som svarar för befruktningen vid fortplantning

hankön 1/1 kön vars medlemmar svarar för befruktning men därefter inte spelar ngn roll vid fortplantningen i fråga om djur (ä. människor) samt om växter el. växtdelar

kastrera 1/1 operera bort testiklar från djur el. människa, så att könsdriften försvinner och fortplantning omöjliggörs

Oxen beskrivs som en variant av en fullvuxen hanne av nötkreatur. Det speciella med oxen är att den är kastrerad, vilket betyder att den saknar testiklar, könsdrift och fortplantningsförmåga. Men oxen är samtidigt en hanne, d.v.s. ett djur av hankön, d.v.s. en varelse vars framhävda egenskap i definitionen är att vara den som befruktar. Det problematiska i det här fallet är att en semantisk beskrivning som syftar till att fånga betydelser i naturligt språk inte kan kringgå att oxen både hör till en sorts djur som har sexuell förmåga som en fundamental egenskap och att oxen saknar denna förmåga. Det råkar helt enkelt finnas essentiellt negativa begrepp. Även *sjuda 1/1* hör dit om analysen är tillräckligt nyanserad för att hänsyn till att det är en viktig egenskap hos begreppet att det innebär att inte fylla prototypens krav på kraftig bubbelutveckling.

2.5.2.3 Ord som inte finns

Ibland är det svårt eller omöjligt att hitta definitionsord som betecknar det önskade begreppet på ett lämpligt sätt. I vissa fall beror luckorna på att en

i och för sig adekvat beteckning inte kan användas för att den skulle göra ordboken onödigt svårläst. Definitionen av *redskap 1/1* inleds t.ex. med *specialtillverkat föremål* i stället för med det koncisare *artefakt 1/1*. I andra fall beror det på att den önskade betydelsen inte är tillräckligt central för att en läsare omedelbart ska aktualisera den. Det motiverar att beskrivningen av *äta 1/1* preciserar ätaren med *människa eller djur*, trots att *djur 1/1/a* omfattar både människa och djur. I andra fall rör det sig om rena luckor i lexikonet, låt vara att dessa kan vara mera skenbara än verkliga. Svenskan har t.ex. inte inte något enkelt ord som täcker både mor- och farföräldrar, men i fall som detta är det rimligt att räkna med att *mor- och farföräldrar* är en tämligen konventionaliserad flerordsenhet.

Lexikaliska luckor som dem i exemplen ovan är ett rent praktiskt problem, men det är värt att uppmärksamma eftersom de ställer till vissa svårigheter när överbegrepp ska identifieras beroende på att de inte är uttryckta med ett regelrätt huvudord ens i princip (Järborg 1989:14). Detta motiverar en distinktion mellan *huvudordet*, som verkligen är ett ord, och *huvudet* som kan vara en ordgrupp eller en del av en sammansättning. I det idealiserade typfallet är *huvudet* alltid den del av definitionen som fångar överbegreppet. Mera generellt är huvudet den centrala komponent i definitionen som bildar utgångspunkt för betydelsebeskrivningen.

2.5.3 Semantiska hierarkier och huvudkedjor

En *semantisk hierarki* är en systematisk indelning av betydelser i över- och underbetydelser. Sådana bildas automatiskt om alla betydelser är definierade med hjälp av strikta genus- och differentia-definitioner. Nu kan det inte inträffa i praktiken beroende på att det alltid finns ännu ett överbegrepp som måste definieras (jfr 2.5.3.2). Exempelen i avsnitt 2.5.2 illustrerar att det även finns andra faktorer som gör att det är svårt eller omöjligt att fånga vissa betydelser med genus- och differentia-definitioner. I själva verket torde det vara ovanligt att definitioner i ordböcker på ett självklart sätt mappar mot semantiska hierarkier i riktigt sträng mening, d.v.s. att överbegreppet och preciseringarna inte innehåller några specifikationer som motsäger varandra över huvud taget (jfr 3.6.1).

Detta hindrar nu inte att även ordböcker bjuder på approximationer av semantiska hierarkier och att dessa kan vara användbara om de hanteras varsam. Emellanåt kan det dock vara lämpligt att tala om (*definitions*)*huvudkedjor* eller (*definitions*)*huvudgrafer* i stället för överbegrepps-kedjor eller semantiska hierarkier. Följande exempel visar hur det kan se ut när en hu-

2.5. DET SEMANTISKA NÄTVERKET

vudkedja approximerar en överbegreppskedja i den lexikografiska praktiken:

företeelse 1/1 ngt som finns (i visst sammanhang) och kan avgränsas såsom egen enhet särsk. om ngt abstrakt

föremål 1/1 avgränsad *företeelse* som man kan beröra vanl. ej större än att den kan hållas i handen el. åtminstone flyttas; det allmännaste uttrycket

redskap 1/1 speciellt tillverkat *föremål* som är nödvändigt eller praktiskt för att utföra visst arbete eller för att tillverka visst annat föremål vanl. manövrerat med handen

verktyg 1/1 *redskap* som vanligen hanteras med händerna och som används för att sammanfoga, bearbeta eller sönderdela material eller föremål mest för (ny)konstruktion el. reparation

tång 1/1 *verktyg* att knipa med, med två armar som kan vridas kring en bult e. d.

kniptång 1/1 typ av *tång* med platta käftar som anv. för fasthållande

Ett problem är att det ibland inte går att hitta ett lämpligt ord som fångar överbegreppet vilket gör att det är nödvändigt att använda en ordgrupp i stället (jfr 2.5.2.3). I det aktuella exemplet leder det till att den kognitivt viktiga länken 'tillverkat föremål' saknas i kedjan trots att den rimligen är huvud i *redskap 1/1*. Just 'tillverkat föremål' kan lätt ersättas av *artefakt 1/1*, men även genuina semantiska luckor kan fyllas bara ordlösa begrepp accepteras i databasen.

Till de större vinsterna med (approximationer av) semantiska hierarkier hör att de kan användas för att lagra generell information som verkligen hör hemma på en högre abstraktionsnivå effektivt där den hör hemma. Redan *redskap 1/1* ger t.ex. informationen att det rör sig om något som är nödvändigt eller praktiskt för utförande av visst arbete, d.v.s. att det ingår i den relationella betydelsen för allt som ingår i kategorin *redskap 1/1* att det gärna fyller rollen av Instrument. På motsvarande sätt går det att utifrån SDB räkna ut att en *lappvisa 1/1* kan fylla Agensrollen hos *äta 1/1*. En lappvisa är en parkeringsvakt som är en person som är en varelse, som är en människa eller ett djur, vilket betydelsebeskrivningen för *äta 1/1* ställer som krav på Agensrollens rollbärare.

Men lagring av viktig information högt uppe i hierarkier är inte oproblematiskt även om det rör sig om en äkta semantisk hierarki. Det gäller inte minst för information om roller. Även om definitionerna i exempelkedjan justerades så att det bildades en äkta överbegreppskedja, skulle den fram-

hävda rollen glida längs en skala: *Phenomenon*⁷ (*företeelse 1/1*), *Affected* (*föremål 1/1*), odefinierat om *Affected* eller *Instrument* (*redskap 1/1*), *Instrument* (*verktyg 1/1* och *tång 1/1*). Betydelseerna skiljer sig alltså inte bara genom att det sker en gradvis ökning av specificering nedåt men det sker också viktiga omfokuseringar. Den potential som uttrycks högre upp försvinner inte: en kniptång är såväl möjlig att påverka som att observera, men det ger problem med *rankning*, för att använda kognitiv grammatiks term (jfr 3.5).

2.5.3.1 Konkurrerande hierarkier

När definitioner ska matchas mot faktiska yttranden är en viktig faktor att sammanhanget påverkar vilka aspekter på ordets betydelse som är relevanta, vilket leder till att den framhävda kategoritillhörigheten varierar. Just detta är ett mindre problem för semantiska nätverk av ordbokstyp beroende på att de inte bara definierar approximationer till semantiska hierarkier, varje behandlad betydelse skapar också en rikt förgrenad graf med sig själv som startpunkt. Även om *rullstol 1/1* är definierad 'stol för rörelsehindrad person, försedd med två stora bakhjul för framdrivning med hjälp av handkraft el. motor' med *stol* som huvud så finns informationen om att det också är ett fordon om än indirekt. Uttryckt på annat sätt är ordboken en struktur med en massivt *multipel arvshierarki*. Svagheten är dock att det bara är den hierarki som löper genom definitionshuvudkedjan som är explicit framhävvd. Detta är åtminstone i princip ett argument för att införa explicita markeringar av alla kedjor som är tydligt kategorigrundande. En sådan modifiering skulle också ligga i linje med bruket av multipla arvshierarkier i konstruktionsgrammatiska sammanhang (Goldberg 1995:97–98).

Ett annat problem med hierarkier i semantiska nätverk av ordbokstyp är att det inte alltid är självklart att det är hierarkin från det syntaktiska huvudordet som är mest intressant. Detta kan illustreras med adjektiven i LDB-databaserna. Definitionsformatet säger att de ska definieras med hjälp av en relativsats, *röd 1/1* har t.ex. definitionen 'som har färg som liknar rinnande blod'. I denna är *har* i egenskap av predikat en god kandidat på att vara huvud, men en hierarki i analogi med den för kniptång till redskap skulle snarare lyfta fram att *röd 1/1* är en variant av *färg 1/1* 'grundläggande, genom synen uppfattad egenskap (hos ngt) som beror på det slags ljus som utsänds (från detta) och som ofta kan jämföras med viss del av regnbågen

⁷Rollnamnen är hämtade ur SDB:s rollupsättning. *Phenomenon* står för något som är ett föremål för mental aktivitet och *Affected* för något som är allmänt påverkat.

2.5. DET SEMANTISKA NÄTVERKET

och vanl. kan (ungefärligen) beskrivas med en av ett litet antal standardbeteckningar; eg. bestämd av ljusets våglängd(er)'. I ett fall som detta skulle en definition enligt mönstret 'färg hos rinnande blod' binda in *röd 1/1* i samma hierarki som *färg 1/1*, men det skulle innebära att definitionen blev en nominalfras och därför inte semantiskt och syntaktiskt utbytbar. Ibland är det svårt – om ens möjligt – att precisera definitionsformat som gör det enkelt att skapa en mappning mellan definitionernas syntaktiska form och hur de inordnas i eventuella semantiska hierarkier.

2.5.3.2 Att sluta hierarkier

Cirkulariteten hos semantiska nätverk av ordbokstyp (2.5.1) får den praktiska konsekvensen att det inte går att ge alla betydelser i systemet en förklaring i mindre komplexa termer om även dessa termer ska vara förklarade i mindre komplexa termer. Detta kan illustreras med det cirkulära nystan som SDB:s förklaring av *företeelse 1/1* bildar.⁸

företeelse 1/1 *ngt* som finns (i visst sammanhang) och kan avgränsas såsom egen enhet särsk. om *ngt* abstrakt

någon 1/1 enskild *person* eller *företeelse* som ej är närmare känd eller angiven förutom genom den roll den el. det spelar i det angivna sammanhanget

person 1/1 mänsklig *varelse* ofta med tonvikt på ställningen som en i mängden

varelse 1/1 levande *företeelse* med egen handlingsförmåga dvs. djur el. människa; ibl. äv. om fantasiväsen etc.

Cirkulariteten är ett starkt argument för att använda *semantiska primitiver*, d.v.s. en uppsättning grundläggande begrepp som lämnas odefinierade, som sedan alla andra begrepp måste definieras med direkt eller indirekt. Wierzbicka (1980) har också visat att det är möjligt att göra förbluffande avancerade beskrivningar med hjälp av ett femtiotal sådana. LDB-traditionen laborerar inte med några primitiver; däremot ingick det i de ursprungliga ambitionerna för LDB att isolera en definitionsvokabulär.

Ralph, Järborg och Allén (1977:36) bryter ner lexikonet som helhet i de tre delarna *definitionsvokabulären* (DV), *den fullständigt definierade vokabulären* (FDV) samt *den parafraserade vokabulären* (PV). Dessa beskrivs på följande sätt:

⁸En teknisk detalj är att *ngn* och *ngt* används i definitioner för att skilja sådant som typiskt är personer från föremål och liknande. Både *ngn* och *ngt* hör dock till kärnbetydelsen hos *någon 1/1*.

KAPITEL 2. SPRÅKDATAS LEXIKALISKA TRADITION

DV innehåller enheter som endast kan cirkeldefinieras och vars betydelse förutsätts känd.

FDV innehåller fullt definierade ord. Varje FDV-enhet kan successivt dekomponeras, ofta via ytterligare FDV-enheter, till DV-enheter.

PV, som främst är avsedd direkt för ordboken, innehåller parafraaserade enheter. Parafraserna bör på enahanda sätt ytterst vara nedbrytbara till DV-enheter.

Det är värt att notera att kriterierna innebär att man inte bestämmer godtyckligt vad som ingår i definitionsvokabulären; det är snarare en forskningsuppgift att ta reda på vilka betydelser som inte skulle kunna ingå i den fullständigt definierade vokabulären och som därför måste räknas till definitionsvokabulären. Detta i kontrast till gränsdragningen mellan den fullständigt definierade vokabulären och den parafraaserade vokabulären där man av praktiska skäl väljer att inte ge vissa betydelser fullvärdiga definitioner. Det är därför definitionsvokabulären som är principiellt mest intressant, speciellt som dess särskilda ställning framhävs tydligt:

Definitions-vokabulärens element är axiom i logikens mening, dvs. de är förutsatta och principiellt ej definierbara. Vi avser dock icke att reducera definitionsvokabulären till dess logiska minimum; detta bl.a. för att dess enheter, icke minst för ordbokens behov, också skall kunna (kvasi)definieras. Definitions-vokabulären består av *ord*, och dessa skall behandlas som andra ord. Det bör dock märkas att "definitionerna" inom definitionsvokabulären är cirkulära och icke kan uppfylla kravet på reducerbarhet till mindre komplexitet. (Ralph, Järborg & Allén 1977:34)

Men trots allt är det centrala konstaterandet att definitionsvokabulären består av *ord* som ska behandlas som andra ord. Det faktum att vissa betydelser inte går att definiera utan cirklar innebär inte att det inte går att beskriva t.ex. deras relationella strukturer. Verbet *vara 4/3* (klassificerande kopula) torde höra till det som är svårast att analysera i ännu abstraktare termer. SDB ger dess lexem följande beskrivning, här med några exempel:

vara 4/3 kunna klassificeras såsom i uttr. som anger tillhörighet till viss typ, klass, art etc. *valen är ett däggdjur; maskrosen är en korgblommig växt*

vara 4/3/a spec. i uttr. som anger yrke e. d. *han är lärare*

vara 4/3/b äv. i fråga om viss bestämd tillhörighet el. identitet *det var faktiskt min idé; skattefrågan är det största problemet för regeringen; [...]*

vara 4/3/c särsk. i konstruktion med genitiv *den cykeln är Pelles; nu kände han att hon äntligen var hans*

2.5. DET SEMANTISKA NÄTVERKET

Det verkligt intressanta är att det går att härleda transfererade betydelser även ur så abstrakta betydelser som *vara 4/3*. Det illustrerar att även de mest abstrakta begreppen har en inre struktur som kan modifieras – kanske inte vad man förväntar sig av kandidater till att användas som semantiska primitiver.

MSM:s metod för att sluta hierarkierna beskrivs i avsnitt 5.1.2.

2.5.3.3 Önskvärd cirkularitet

MSM är inte skapad utifrån ett formellt eller logiskt perspektiv, men för att modellen ska vara meningsfull måste dess beskrivningar vara hanterliga. Situationssemantiken har därför haft ett avgörande inflytande på MSM genom att den gör klart att det även i rigoröst logiska sammanhang går att bli vän med cirkulariteten. Situationssemantikerna Barwise och Etchemendy (1987) visade att det finns aspekter på vissa semantiska strukturer som ingen har lyckats fånga utan cirkularitet, men att det går att hantera dem på ett logiskt fullödigt sätt om mängdteorin modifieras så att den tillåter vissa cirkulära strukturer⁹. Deras paradexempel är lögnarparadoxen, som kan formuleras: *Denna sats är falsk*. Paradoxen är att om satsen är sann så är den falsk och vice versa. Det beskrivningstekniska problemet ligger i att *Denna sats* betecknar samma sats som *Denna sats är falsk*. Så kan man säga, men att formulera det med konventionell mängdteori är lika enkelt som att stoppa in en låda i sig själv.

Lögnarparadoxen hör inte till de mest uppmärksammade språkvetenskapliga problemen, men det allmänna problemet med cirkulära strukturer är fundamentalt. Det enklaste sättet att karakterisera de två mest framträdande rollerna hos *äta 1/1* är t.ex. att kalla dem *ätaren* och *ätet*. De centrala egenskaperna hos *mat 1/1* är att mat är till för att ätas, att det tillför ätaren nödvändiga näringsämnen om de äts, att ätandet av dem skänker ätaren välbefinnande o.s.v. Samtidigt är det centralt för *äta 1/1* att ätaren förtär mat, foder, byten eller dylikt efter sin art – men också att ätandet av födan skänker nödvändiga näringsämnen, välbefinnande m.m. En utförlig semantisk beskrivning måste fånga allt detta, men det kan inte ske utan cirkularitet:

⁹Normal mängdteori (ZFC) utesluter objekt som innehåller sig själva för att undvika vissa tekniska komplikationer, men det går att omformulera mängdteorin så att strukturer som väl låter sig beskrivas som grafer accepteras som mängder utan att mängdteorin blir inkonsistent (Barwise & Etchemendy 1987). Detta är centralt för klassisk situationssemantik (Barwise & Etchemendy 1984) men också för MSM, som är starkt påverkad av situationssemantiken på denna punkt.

- definitionen av *äta 1/1* måste direkt eller indirekt säga att man äter *mat 1/1* och
- definitionen av *mat 1/1* måste direkt eller indirekt säga att *mat 1/1* är till för att man ska *äta 1/1* den.

SDB bejakar denna typ av cirkularitet hos vissa *rollsubstantiv*, d.v.s. substantiv som beskriver en deltagares roll i förlopp. Det gäller bl.a. *målare 1/1*, *mördare 1/1* och *gourmand 1/1*, men redovisar den inte lika tydligt för andra, som *tjuv 1/1*.

målare 1/1 hantverkare som utför måleriarbeten

mördare 1/1 person som mördat ngn

gourmand 1/1 person som gärna äter mycket mat vanl. god sådan

tjuv 1/1 person som olovligt tagit ngn annans egendom

Ur MSM:s perspektiv vore det önskvärt om relationellt baserad cirkularitet beskrivs på ett systematiskt sätt beroende på att det skulle underlätta matchningsanalysen.

2.6 Semantisk databas (SDB)

Arbetet på den blivande Semantisk databas (SDB) inleddes 1983 (jfr 2.1.1). Syftet var att åstadkomma en semantisk strukturering av Lexikalisk databas. Den bästa introduktionen till modellen i dess utvecklade form ges i Järborg 1996 och Järborg 2000. Anpassningen till andra texttyper än definitioner diskuteras i Järborg 2001.

SDB använder LDB:s definitioner som utgångsmaterial för en bearbetning i två principiella steg. I det ena blottläggs den semantiska strukturen genom en dependensgrammatiskt orienterad analys varvid viktig underförstådd information läggs till medan perifera upplysningar stryks. En verbdefinition får t.ex. regelmässigt information om den typiska subjeksrollen supplerad, samtidigt som obestämda artiklar och liknande stryks. Definitionstilläggen är en viktig källa för kompletterande information som arbetas in i dependensträden. I det andra analyssteget länkas de semantiska enheterna i dependensträdet till någon semantisk enhet i databasen.

Arbetet på SDB påminner delvis om de försök som har gjorts att automatiskt analysera (parsa) maskinläsbara ordböcker med syftet att göra

2.6. SEMANTISK DATABAS (SDB)

informationen i dem tekniskt hanterlig för datalingvistiska och språkteknologiska tillämpningar. Ett svenskt exempel är att Sågwall Hein (1988) ägnade sig åt att analysera definitionerna i LDB.¹⁰ Ett par slående skillnader mellan SDB och de parsningsprojekt som var vanliga på 1980-talet är dock att arbetet inom SDB har utförts manuellt och att utgångsmaterialet har ändrats i takt med att ofullständigheter och andra svagheter upptäckts. Det senare har varit möjligt tack vare att institutionen har ägt grundmaterialet och därför kunnat medge ändringar. Men det är också en fråga om perspektiv. Analyserna i SDB är inte bara ett medel att blottlägga strukturen i de analyserade definitionerna, det har i första hand varit inriktat på att skapa ett förbättrat lexikon i form av en internt massivt länkad lexikalisk databas.

2.6.1 Semantisk databas dependensträd

SDB:s analyser återges normalt som rena trädstrukturer. I detta kapitel används ett ekvivalent format som är avpassat för att underlätta jämförelser mellan SDB och MSM. Ekvivalensen gäller dock bara den semantiska beskrivningen eftersom den information som ges om syntaktisk konstruktion i SDB är undertryckt.

Utgångspunkten för analysen i figur 2:1 är SDB:s definition av *måla 1/1*¹¹. Definitionsorden är ännu inte länkade till betydelser i SDB. Det gör att det står *detta* där den helt genomarbetade analysen ska ha *denna 1/1/b* e.d. SDB:s analyser identifierar ett övergripande huvud som är moder till ett antal dotternoder. I förekommande fall fortsätter analysen med dotternoder till dotternoderna o.s.v. De strukturer som bildas är inte nödvändigtvis träd eftersom modellen tillåter att förgreningar växer samman, även ren cirkularitet är tillåten. Det rör sig alltså om riktade grafer som eventuellt är cykliska.

Strukturerna är inramade med klammerparenteser. Huvudet kommer först och sedan följer dotternoderna. Döttrarna är dessutom indragna ett steg jämfört med sitt huvud. Den aktuella analysen identifierar *anbringa* som

¹⁰Se Guthrie m.fl. (1996) för en diskuterande genomgång av fler exempel.

¹¹Figur 2:1 bygger på SDB:s definition av *måla 1/1* när Rydstedt (1999) skrevs. Skillnaden mellan den dåvarande definitionen och den nuvarande (s. 31) ger ett autentiskt exempel på hur definitioner förfinas genom åren. I det aktuella fallet har ledet *färg* byggts ut till (*viss typ av*) *färg*, vilket understryker att typ av färg – inte bara kulör – kan vara en viktig faktor. Ledet *viss kulör (och/eller mönster)* har reducerats till *viss kulör* vilket framhäver skillnaden mellan *måla 1/1* (ytbehandla) och *måla 1/2* (måla bild).

```

måla 1/1 anbringa färg på (ngt)
  (med pensel eller liknande) så att denna bildar
  yttre skikt (på detta) i viss kulör (och/eller mönster)
  i syfte att pryda eller skydda (detta)
  { anbringa
    Agent:: person[1]
    Material-Object:: färg[2]
    Patient-Goal :”på”: ngt[3]
    Instrument :”med”: (pensel ELLER liknande)
    Result :”så att”: {bilda
      Theme:: detta[2]
      Totality:: {skikt
        Location :”på”: detta[3]
        Associated :”i”: (kulör ELLER-ÄVEN mönster)
      }
    }
  }
  Purpose :”i syfte att”: {(pryda OCH-ELLER skydda)
    Agent:: person[1]
    Patient:: detta[3]
  }
}

```

FIGUR 2:1. *Exempel på SDB-analys.*

ett övergripande huvud medan *bilda*, *skikt* och (*pryda OCH-ELLER skydda*) analyseras som underordnade.

Döttrarnas relation till huvudet beskrivs med hjälp av en rollangivelse som avslutas med ett dubbelt kolon. (Se avsnitt 2.6.2 för en allmän presentation av rollsystemet och s. 275 för en summering av rolletiketterna och deras innebörd.) I detta fall har de sex döttrarna till *anbringa* rollerna Agent, Material-Object, Patient-Goal, Instrument, Result och Purpose. Om rollen har en explicit motsvarighet i definitionstexten är denna återgiven inom citationstecken mellan kolonen.

Agent-noden är inte explicit uttryckt i definitionen, men den suppleras eftersom det är uppenbart att verbet tar en sådan. Samtidigt har de tämligen redundanta *yttre* och *vissa* strukits i formuleringarna *yttre skikt* respektive *viss färg*. Se Järborg 2000 för en diskussion av principerna för vilken information som får suppleras respektive strykas.

Efter rollangivelsen kommer en upplysning om rollbäraren. För Agent, Material-Object och Patient-Goal består den av ett ord följt av en siffra inom hakparentes. Siffran inom hakparentes är ett samreferensindex. Sådana

2.6. SEMANTISK DATABAS (SDB)

får sättas ut för att visa vilka rollbärare i analysen som har samma referens.

Instrument-noden har rollbärarbeskrivningen (*pensel ELLER liknande*). Parentesen gör klart vad som samordnas och konnektiven hur. Alternativen är OCH (konjunktion), ELLER (exklusivt *eller*) och OCH-ELLER (inklusive *eller*).

Result- och Purpose-noderna har internt en egen struktur med huvud och dotternoder. Även i detta fall ramas hela strukturen in av klammerparenteser, huvudet kommer först och sedan döttrarna. Result tar Theme och Total, där det senare har en inre struktur med noder för Location och Associated. Rollbäraren för den senare återges (*kulör ELLER-ÄVEN mönster*) trots att det står *viss kulör (och/eller mönster)* i underlaget. ELLER-komponenten förmedlar att det råder ett antingen eller förhållande mellan *kulör* och *mönster*. ÄVEN-komponenten förmedlar den nedtoning av *mönster* som parentesens förmedlar.¹² SDB noterar alltså inte bara vilken information som ges i noderna utan också hur nodernas information viktas, vare sig denna viktning sker med uttryck som *även*, *vanl.*, *ofta*, *ibl.* eller med rent typografiska medel. Viktningsinformationen isoleras i databasen för att den inte ska sammanblandas med den underliggande beskrivning som den kommenterar.

Rollbäraren för Purpose-noden illustrerar att de samordnade verben kan ha samma noduppsättning. Det hade de inte haft om den underliggande formuleringen hade varit *för att motionera och/eller rasta hunden*. En sådan struktur hade fått analyseras som i figur 2:2.

```
Purpose :”för att”:({motionera
  Agent:: person[1]
} OCH-ELLER {rasta
  Agent:: person[1]
  Patient:: hund
})
```

FIGUR 2:2. SDB-analys av nod med Purpose-roll.

2.6.2 Rollerna i Semantisk databas

SDB:s rollsystem beskrivs som mest utförligt i Järborg (2001), vars inledning tjänar som en generell källreferens för detta avsnitt. Systemet utveck-

¹²Parentesen i (*och/eller mönster*) är en semantisk parentes som tonar ner det inramade, till skillnad från den syntaktiska parentesen i (*med pensel eller liknande*) som signalerar att formuleringar som *han målar med pensel* där instrumentet elaboreras explicit är tillräckligt centrala för det ska vara motiverat med en syntaktisk parentes (jfr 2.3.2).

lades för att rollerna skulle användas till att beskriva de semantiska relationer som dotternoder har till sin modernod i de dependensträd som skapas i SDB-analyserna (jfr 2.6.1). Ursprungligen var systemet därför enbart avsett för annotering av betydelser hos lexikonenheter men senare har det anpassats för att vara användbart även vid textanalys.

Rollsystemet är öppet i den bemärkelsen att rolluppsättningen och rolletiketternas innebörd har justerats genom åren, men i princip är det ändå ett globalt och slutet system. Det är globalt i den meningen att samma rolluppsättning används generellt för analysen av alla betydelser, detta i kontrast till den mera lokalt orienterade infallsvinkel som används i FrameNet, där varje ram har sin egen uppsättning med ramelement (jfr 6.5). Rolluppsättningen är sluten genom att den är avsedd att vara fullständig.

SDB har totalt 33 grundläggande roller, två abstrakta roller och fem modifierare. Dessa listas i på sidan 275 och framåt. Uppsättningen är icke-reduktionistisk beroende på att det inte har funnits någon strävan att nå ett minimalt antal roller, för att t.ex. driva ett visst syntaktiskt maskineri. Men det är värt att notera att det finns tydliga grupperingar. Så finns det en patientgrupp med Patient, Result, Object och Phenomenon. Rollerna knyts också ihop av att de ingår i händelsekedjor eller omständighetsstrukturer. Dessa beskrivs inte formellt, men diskuteras i beskrivningen av de olika rollerna. I introduktionen till Material knyts t.ex. denna roll ihop med Agent, Instrument och Resultat:

Liksom Instr. avser Materialrollen en mellanliggande länk i händelsekedjan, i princip antingen sammanfallande med eller, eventuellt, något senare än Instr.händelsen, där sådan förekommer. I det prototypiska fallet hanterar Agentrollen Materialrollen direkt, med händerna eller med hjälp av bäraren av Instr.rollen. En Materialhändelse är gärna iterativ och det slutliga resultatet är att rollinnehavaren upphör att existera, helt eller till avsevärd del, betraktad som oberoende entitet. I aristoteliska termer förintas formen, men ej substansen, hos Materialrollen. Den typiska rollbäraren är, föga överraskande, ett material med karaktär av massa (typiskt manifesterad just med en massbeteckning). Eftersom ett verbbegrepp som involverar en Materialroll normalt innebär omvandling därav till något nytt kan man vanligen vänta sig även en Resultatroll [...] (Järborg 2001:15)

Roller kan kombineras när behov uppstår. Det ger en tämligen rik total rolluppsättning, vilket krävs då syftet är att ge en rikare analys av den semantiska strukturen än att bara fånga argument i snäv mening. Det är dock

2.6. SEMANTISK DATABAS (SDB)

värt att märka att dubbelroller inte betraktas som en enda enhetlig roll utan som två roller som föreligger samtidigt och som därför kan fokuseras olika i olika sammanhang. I figur 2:1 har t.ex. noden som betecknar färgen dubbelrollen Material-Object. I en mening som *Han målade skåpet med snabbtorkande färg* betonas *snabbtorkande* att färgen är något som förbrukas i processen, d.v.s aspekten som Material. I *Han målade frenetiskt så att färgen skvätte* betonas att färgen är något som förflyttas, d.v.s. aspekten som Object.

I teknisk mening är rollerna i SDB analytiska etiketter. Men Järborg tänker sig dock att om det någon gång blir aktuellt att definiera rollerna i databasens normala format så kommer de att definieras med formatet för prepositioner. De är alltså i grunden en form av abstrakta prepositioner. Detta ligger i linje med att rollangivelserna ofta kompletteras med en bakomliggande preposition som har använts i den underliggande fritexten, jfr figur 2:1. I dessa fall är ursprungsprepositionen en precisering av den mer generella rolletiketten.

3. Kognitiv grammatik och semantik

MSM är i huvudsak en vidareutveckling av LDB/SDB-modellen i kognitivistisk riktning. Denna uppgift underlättas väsentligt av att lexemmodellen redan från början har en naturlig koppling till viktiga kognitivistiska principer. Med MSM:s utgångspunkter är tre extra viktiga: 1) Lexemmodellen är en prototypbaserad klustermodell där inte bara betydelserna grupperas i kluster utan där även betydelsebeskrivningarna ska utformas så att de perifera betydelsernas relation till kärnbetydelsen klargörs. Klustren är visserligen små genom att det bara är en prototyp i varje kluster, men det ger ändå en tydlig koppling till andra semantiska modeller med rötter hos Rosch (1978). 2) Betydelsebeskrivningarna ska göras så utförliga att den relationella betydelsen klargörs. Detta ger en tydlig koppling till Langackers modell för scheman som elaboreras och till den kasusgrammatiska traditionen med Fillmore som centralgestalt. 3) Det mänskligt intressanta ska betonas i definitionerna även på bekostnad av brister i systematik i andra avseenden. Detta gör att faktorer som är viktiga för att analysera kontextberoende omrankningar framhävs.

Avsnitt 3.1 behandlar tanken att berättelsestrukturer är språkets grund. Speciell tonvikts läggs vid Turners begrepp *berättelse* men även ansatser att koppla språket till mycket grundläggande strukturer i hjärnan berörs. Avsnitt 3.2 presenterar några av de aspekter på Langackers Cognitive Grammar (CG) som har påverkat MSM mest, särskilt Langackers tanke att komplexa strukturer bildas genom att scheman elaboreras. Avsnitt 3.3 vidgar perspektivet till Fauconnier och Turners modell för att beskriva *konceptuella blandningar*. Huvudpoängen är att blandningsmodellen är kompatibel med Langackers elaboreringsmodell men att den också har ett vidare användningsområde. Avsnitt 3.4 diskuterar den hävdade delen av betydelsen i relation till den bakgrundsinformation som den förutsätter i termer av

profil och *basmatris*. Avsnitt 3.5 diskuterar de *domäner* som basmatrisen är uppbyggd av samt hur de blir mer eller mindre framträdande beroende på hur de är *rankade*. Langackers rankningsbegrepp kopplas samman med Glucksbergs diskussion av dimensioner hos betydelser som starkt påverkar vad som aktualiseras.

Avsnitt 3.6 presenterar de huvuddrag ur Glucksbergs metafor-teori som ligger till grund för MSM:s föreningsmodell, som behandlar de modifieringar av de inblandade betydelserna som uppstår när semantiska strukturer förenas, med metaforer som ett tydligt exempel.

Avsnitt 3.7 relaterar lemma-lexemmodellen till Langackers och Lakoffs klustermodeller. Den främsta skillnaden är att lemma-lexemmodellen är anpassad för mindre kluster än dem som är vanliga i kognitiv semantik och grammatik. Avsnitt 3.8 summerar några viktiga komplikationer när semantiska hierarkier ska relateras till kognitiva betydelssystem. Speciellt uppmärksammas relationen mellan abstraktioner och basnivåbegrepp.

3.1 Berättelsestrukturer som språkets grundval

Ett viktigt antagande i den kognitiva traditionen är att språkförmågan inte är skild från den övriga kognitionen utan att den snarare är en vidareutveckling av redan existerande kognitiva resurser. Det återspeglas i att MSM är avpassat för att grunda semantiska beskrivningar i mer eller mindre abstrakta föreställningar om förlopp och tillstånd. Goldberg gör ett motsvarande antagande när hon diskuterar fundamentala meningstyper:

Scene Encoding Hypothesis: Constructions which correspond to basic sentence types encode as their central senses event types that are basic to human experience. (Goldberg 1995:39)

Turner (1996) ansluter till samma tankegång men anlägger ett vidare perspektiv. Han poängterar att det finns ett påfallande släktskap mellan litterära berättelsestrukturer och mer vardagliga kognitiva strukturer. Både språk och litterära berättelser kan i själva verket betraktas som särfall av de berättelsestrukturer som genomsyrar hela den mänskliga kognitionen. Hans samlande begrepp för dessa strukturer är *berättelse (story)*. Han sammanfattar deras roll i grammatiken med:

3.1. BERÄTTELSESTRUKTURER SOM SPRÅKETS GRUNDVAL

Sentences are stories. Drawing inspiration from work done by Charles Fillmore and Paul Kay and later work done by Adele Goldberg, I call a blend of story structure and grammatical structure a grammatical *construction*. In a construction, certain story structures go with certain grammatical structures. When we want to tell that story, we use that grammar. When someone uses that grammar, it prompts us to think of that story. (Turner 1996:145)

I detta arbete används termen *schematisk berättelse* för berättelser som behöver ifyllnad för att bilda en konkret berättelse. Det typiska exemplet är betydelsesidan hos verb, men det gäller naturligtvis även satsstrukturer o.d.

Goldbergs Scene Encoding Hypothesis utgår från situationer som är grundläggande för våra upplevelser som människor. Det är samma utgångspunkt som gäller för MSM:s definitioner av grundläggande begrepp som betydelseerna hos genitiven och det indirekta objektet, men det går också att beskriva händelsestrukturer utifrån vad som händer i hjärnan och resten av nervsystemet. Det sker inom neurologiskt grundad språk teori (Feldman 2008), med Embodied Construction Grammar (ECG) som en konkretisering (Bergen & Chang 2005). Där sker en explicit koppling ända ner till perceptuella scheman och scheman för grundläggande aktiviteter, som att gå eller att greppa med handen (*execution schemas*) (Feldman 2008:227f.). Det finns inget principiellt skäl till att inte även MSM skulle kunna kopplas till den nivån, t.ex. via ECG, men för närvarande torde den viktigaste aspekten vara att neurologiskt inriktad språkforskning får begreppet *semantiska primitiver* att framstå i nytt ljus.

En annan aspekt på berättelsebegreppet är att det framhäver det mänskliga perspektivet i språket. Det ligger i berättelser att deras utfall kan vara bra eller dåliga, att det finns syften och drivkrafter. För substantivdefinitioner blir det t.ex. meningsfullt att diskutera vilka mänskligt intressanta berättelsestrukturer som betydelseerna passar in i och att redovisa det i definitionen. Detta stämmer mycket väl med det perspektiv som redan genomsyrar Språkdatatraditionen, jämför diskussionen om det mänskliga perspektivet ovan (2.4.5).

3.2 Den interna grammatikens struktur

3.2.1 Språket är symboliskt

MSM bygger i mycket på Langackers Cognitive Grammar (CG). En central egenskap hos denna är "the reduction of grammar to symbolic relationships between semantic and phonological structures." (Langacker 1991b:537) Något är *symboliskt* (*symbolic*) om det har både en *betydelsesida* (*semantic pole*) och en *uttryckssida* (*phonological pole*). Det typiska exemplet är orden men kognitiv grammatik uppfattar även satsstrukturer o.d. som symboliska. Langacker påpekar (2000:9) explicit att även ordklasserna har en egen betydelse om än mycket abstrakt. Cognitive Grammar är alltså i grunden en utpräglad variant av konstruktionsgrammatik (jfr 1.1.2).

Vissa strukturer är så väl internaliserade att de kan tänkas ingå i ett inre förråd (*inventory*) hos språkanvändaren. Det naturliga exemplet från ett lexikologiskt perspektiv är de konventionaliserade enheterna i språkbrukarens ordförråd. Langacker (1991b:511) talar i stället om språkbrukarens *interna grammatik* (*internal grammar*) som en "structured inventory of conventional linguistic units", där en *enhet* (*unit*) definitionsmässigt är

A structure mastered by a speaker to the point that it can be employed in largely automatic fashion, without requiring attention to its individual parts or their arrangement. (Langacker 1991b:555)

Lite förgrovat kan man därför säga att när den generativa syntaxtraditionen i begynnelsen tenderade att reducera lexikonet till en undantagslista så finns det en tendens i kognitiv grammatik att generalisera lexikonet till att omfatta även syntaxen. I MSM avspeglas detta i att den lexikaliska databasen generaliseras i riktning mot att bli ett generellt förråd som ska spegla en tänkt språkbrukares interna grammatik.

Kognitiv grammatiks interna grammatik är något helt annat än Chomskys (1995) *inre grammatik*. Den är inte en modul som är skarpt avgränsad från resten av kognitionen, vilket bland annat innebär att kognitiv grammatik inte erkänner en tydlig gräns mellan lexikalisk och encyklopedisk kunskap eller att det skulle finnas någon essentiell skillnad mellan språklig och "allmänskognitiv" processning i hjärnan. (Langacker 1987:155f.) Termen *förråd* (*inventory*) leder därför tankarna lite fel eftersom det inte handlar om vad som befinner sig i en avgränsad behållare utan snarare om ett system där delar kan vara mer eller mindre centrala eller perifera. Det påminner om hur LDB-traditionen accepterar encyklopedisk kunskap i definitionerna

3.2. DEN INTERNA GRAMMATIKENS STRUKTUR

trots att "encyklopediska" ord utesluts från det behandlade ordförrådet (jfr 2.1.2.4).

Kognitiv grammatik förutsätter att det finns ett nära förhållande mellan betydelsesidan och uttryckssidan i en struktur. Detta återspeglas i en metodregel att man åtminstone i princip ska anta att allt i en formulering bidrar till den semantiska strukturen på något sätt. Att detta bidrag kan vara praktiskt försumbart är en annan sak. Langacker (1991a:24) kan t.ex. välja att bortse från det semantiska bidraget hos den bestämda artikeln, men samtidigt påpeka att han gör det. Även SDB-modellen förutsätter ett nära samband mellan form och innehåll. Det framgår tydligt av att dess semantiska analyser väsentligen blottlägger strukturer som har ett omedelbart syntaktiskt uttryck för att sedan annotera noderna i trädstrukturerna med semantiska etiketter.

Även minimalister¹ antar att mindre skillnader i syntaxen får semantiska konsekvenser, men det finns en väsentlig skillnad i det att kognitiv grammatik antar att både semantiska och fonologiska strukturer är *ytnära*. Detta fastslås med ett

content requirement A restriction that rules out arbitrary formal devices. The only structures ascribable to a linguistic system are (1) semantic, phonological, and symbolic structures that occur overtly as (parts of) expressions, (2) schematizations of permitted structures, and (3) categorizing relationships between permitted structures. (Langacker 1991b:546)

Kravet förbjuder beskrivningar som saknar både fonologiskt och semantiskt innehåll (Langacker 1987:54), men knappast att man identifierar t.ex. inherent argument. Dessa saknar fonologiskt uttryck, men de ingår i den semantiska strukturen.² Även på denna punkt finns det en påtaglig affinitet mellan Språkdatatraditionen och kognitiv grammatik. I förstudierapporten slås det t.ex. fast:

Sammanfattningsvis är det just orienteringen mot ytstrukturen som i våra ögon gör kasusgrammatiken praktiskt överlägsen andra modeller. All information i en ordbok för allmänt bruk bör likaså vara

¹Över huvud taget bör skillnaden mellan minimalism och kognitivism inte överdrivas. Platzack (1998:253f.) har en poäng när han framhåller att det finns betydande likheter i språksyn. Han framhåller t.ex. att både minimalismen och kognitiv grammatik betonar det nära sambandet mellan grammatiska konstruktioner och olika sätt att uppfatta situationer.

²Ett huggreddskap (typiskt en yxa) ingår som ett inherent argument hos verbet *hugga I/I*, vilket framgår av att argumentet går att befråga, t.ex. "Vad högg du med?"

ytorienterad eftersom det är den fysiskt manifesterade sidan av språket som språkbrukaren normalt är medveten om. (Ralph, Järborg & Allén 1977:23)

Att både kognitiv grammatik och språkdatatraditionen förutsätter ett nära samband mellan uttryckssida och betydelsesida gör det väsentligt enklare att tolka om LDB/SDB-modellen i kognitivistiska termer.

3.2.2 Förening av scheman och elaborationer

Kognitiv grammatik (CG) beskriver sammanfogningen av element i yttranden utifrån hur delar hos elementen matchar varandra i en elaboreringsprocess där en struktur har *scheman* (*schemas*) som elaboreras av *elaborationer* (*elaborations*). De ställen som elaboreras kallas även *elaboreringsställen* (*elaboration sites*) (Langacker 1987:304). I MSM används termen *schemastruktur* för den struktur som elaboreras. Relationen mellan scheman och elaborationer beskrivs:

Structure *A* is a schema with respect to structure *B* when *A* is compatible with the specifications of *B* but characterizes corresponding entities with less precision and detail. (The relation between *A* and *B* is equivalent to that between a superordinate and subordinate node in a taxonomic hierarchy.) (Langacker 1987:492)

Det ömsesidiga i matchningen kan illustreras genom att man tänker sig att det rör sig om strukturer som ska överlappa. Langacker (1991a:24-25) använder frasen *above the table* som exempel. Han utgår från två skisser där den ena representerar betydelsen hos *above* och den andra hos *table*. Den ena visar ett bord och den andra en schematisk relation mellan ett inte närmare preciserat landmärke (den stabila punkten) och en trajektor (den rörliga och relaterade punkten). Sedan visar han sammansmältningen till frasen med en bild där bordet har intagit det schematiska landmärkets plats; det är fortfarande ett landmärke men elaborerat. Detta kommenterar han:

The integration of these component predictions is effected by a correspondence established between the landmark [ABOVE] and the profile of [TABLE] By superimposing the specifications of the corresponding substructures, and adopting the relational profile of [ABOVE], we obtain the composite prediction (ABOVE-TABLE), . . . (Langacker 1991a:25; hakparenteserna ingår i Langackers notation)

3.2. DEN INTERNA GRAMMATIKENS STRUKTUR

Samma sak kan beskrivas i mer konventionella termer som att *table* sätts in i argumentramen hos *above*. Men Langacker vill säga mer än så. Han försöker ge en uppfattning om vad det är som orsakar att strukturerna kan förenas och hävdar att det krävs överlappningar i kritiska avseenden för att begreppen ska kunna integreras. Hans val av en konstruktion med en preposition som förenande element illustrerar dessutom att den typ av matchning och förening som är utmärkande på satsnivå även gäller andra typer av konstruktioner. Principen om matchning och förening är en generell modell för hur strukturer byggs upp.

Langackers överlappningsmetafor förhåller sig dessutom på ett intressant sätt till LDB-traditionens kriterium att definitioner ska vara morfosyntaktiskt utbytbara (jfr 2.3.2). Utbytbarheten innebär ett krav att definitionen ska passa in i stället för det definierade. Överlappningsmetaforen medför ett krav att de semantiska beskrivningarna ska ha "passmärken" som gör det möjligt att avgöra om de överlappar på rätt sätt. För *Barn äter hamburgare* innebär det bl.a. att *barn 1/1* måste få en beskrivning som gör att det går att utläsa att ett *barn 1/1* är en människa och att *hamburgare 1/1* får en beskrivning ur vilken man kan härleda att det är något som kan tjäna som föda. I SDB framgår det genom att *hamburgare 1/1* är definierat som *biff 1/1* som är *maträtt 1/1* som är *föda 1/1*.

3.2.2.1 Asymmetri

Ett utmärkande drag hos Langackers modell för elaborering av scheman är att processen ses som utpräglat asymmetrisk. Schemat är en utgångspunkt och elaborationen något tillfört. Asymmetrin leder att det inte är likgiltigt vad som väljs som schema respektive elaboration. Den gör också att det inte är självklart att uttryck med förbindande element som brukar uppfattas som symmetriska verkligen är det. Det är nämligen empiriskt belagt att kognitiva jämförelser inte är symmetriska fullt ut. Den klassiska undersökningen bestod i att försökspersoner fick bedöma en uppsättning påståenden med både varianten *X liknar Y* och *Y liknar X* insprängda. Det visade sig att *North Korea is similar to Red China* bedömdes stämma i högre grad än *Red China is similar to North Korea* (Tversky 1977). Detta betyder att den semantiska strukturen hos *likna 1/1* har två elaboreringsställen med distinkt olika roll. Kognitiv grammatik gör en stor poäng av denna typ av asymmetrier. Langacker tar den till intäkt för att använda < som generell symbol för jämförelser, just för att < insisterar på det asymmetriska. Defi-

nitionen av *och* 1/1 visar att även konjunktioner som i logiska sammanhang uppfattas som symmetriska kan definieras asymmetriskt:

och 1/1 vartill kommer, såsom en motsvarande del av sammanhanget för att ange att den följande företeelsen, egenskapen, händelsen etc. bildar en sammansatt helhet med den föregående

Definitionen beskriver en situation där den andra konjunkten läggs till den förra, inte att de två konjunkterna läggs i en gemensam hög i godtycklig ordning.

3.3 Konceptuell blandning

Termen *konceptuell blandning* (*conceptual blending*) används av Fauconnier och Turner (2003) för att beteckna den allmänna kognitiva process som består i att material hämtas från flera håll för att kombineras till något nytt. Blandningsteorin har en naturlig koppling till konstruktionsgrammatik genom att Turner uppfattar konstruktioner i Fillmores, Kays och Goldbergs mening som en blandning av en grammatisk struktur och en *berättelse* i hans speciella bemärkelse (jämför citatet på sidan 65). En konceptuell blandning kan därför bestå av föreningen av bitransitiven med en berättelsestruktur där Pelle överlämnar ett äpple till Lisa, som i satsen *Pelle ger Lisa ett äpple*. Men blandningsteorin är inte begränsad till en viss typ av sammanvävningar så en analys i blandningstermer kan lika väl handla om hur föreställningar om människor och djur vävs samman i begreppet *fabeldjur*.

Utgångspunkten för blandningsanalyser är en enkel beskrivningsmodell där blandningar beskrivs med hjälp av relationer mellan *mentala rymder* (*mental spaces*).

Mental spaces are small conceptual packets constructed as we think and talk. [...] They are interconnected, and can be modified as thought and discourse unfold. Mental spaces can be used generally to model dynamic mappings in thought and language. (Fauconnier & Turner 2003:40)

Som framgår av citatet är de mentala rymderna i princip dynamiska fenomen. Jag bortser dock från det i diskussionen av betydelser hos symboliska enheter när de inte ingår i en kontext. Utförliga beskrivningar av konceptuella blandningar innehåller fyra sammanlänkade mentala rymder.

3.3. KONCEPTUELL BLANDNING

Två av dessa är *utgångsrymder* (*input mental spaces*). I Turners analys av uppbyggnaden hos färdiga konstruktioner utgörs de av den grammatiska strukturen och den underliggande berättelse som fyller ut denna, hos fabeldjuret är det de föreställningar om människor respektive djur som vävs in i begreppet 'fabeldjur'. Utgångsrymderna förenas av att det finns korrespondenser mellan dem. Dessa beskrivs av en *generisk rymd* (*generic space*). Denna kan vara mycket abstrakt eftersom den generiska rymden enbart innehåller sådant som är gemensamt för utgångsrymderna. När bitransitiven förenas med berättelsen om att Pelle ger Lisa ett äpple, kommer den generiska rymden inte att innehålla några specifikationer om språkligt formmässiga aspekter eftersom dessa inte finns i den underliggande berättelsen om Pelle och Lisa. Den kommer inte heller att innehålla några specifikationer av att givaren är en pojke, gåvan ett äpple eller att mottagaren är en flicka eftersom detta inte ingår i bitransitivens egenbetydelse. Däremot är det inte orimligt att tänka sig att den generiska rymden innehåller specifikationer av att givaren och mottagaren är personer och att det överlämnade är ett föremål med tanke på att de prototypiska deltagarna i bitransitiven har dessa egenskaper. Saken hade kommit i ett annat läge om Pelle hade gett Lisa en hamster. Skulle det innebära att specifikationen av gåvan i den generiska rymden reduceras till att vara en entitet i allmänhet eller övergår den till att vara en levande varelse? Det är inte något som blandningsmodellen i sig kan svara på eftersom det beror på vad som ligger i bitransitivens egenbetydelse. Men blandningsmodellen kan användas för att belysa vad olika antaganden om konstruktionens egenbetydelse får för konsekvenser för synen på mappningen mellan konstruktionen och det omtalade.

Den fjärde mentala rymden är själva *blandningen*. Denna innehåller material som är hämtat från utgångsrymderna, men eventuellt också från andra håll. I följande exempel består utgångsrymderna av två seglatser. Den färdiga konceptuella blandningen har emellertid mönstret för tävlingar som överordnad organisatorisk ram, trots att de båda utgångsrymderna och därmed även den generiska rymden har seglingen som sin ram.

As we went to press, Rich Wilson and Bill Biewenga were barely maintaining a 4.5 day lead over the ghost of the clipper *Northern Light*, whose record run from San Francisco to Boston they're trying to beat. In 1853, the clipper made the passage in 78 days, 8 hours.
(cit. efter Turner 1996:67)

Det säregna med blandningen i citatet är att två distinkt olika förlopp vävs samman till en enda berättelse. Ur de moderna seglarnas synvinkel är det

verkligen en tävling. Det motiverar att man talar om vem som ligger före vem under olika delar av de parallella seglatserna. Men samtidigt är det inte en vanlig tävling. Turner exemplifierar med att ingen förväntar sig att besättningen från seglatsen 1853 skulle bistå de moderna seglarna om de hamnade i sjönöd.

Blandningsmodellen är belysande genom att den hjälper analytikern att blottlägga intressanta mönster för hur vi människor till synes utan ansträngning kan blanda kognitivt material från olika håll. Seglingsexemplet hjälper t.ex. till att klargöra hur komplex den semantiska strukturen bakom ett uttryck som *slå sitt personbästa* egentligen är. En analys av *fabeldjur* i blandningstermer klargör att det inte rör sig om en enkel metafor utan om en faktisk sammanvävning av material från flera olika håll. En analys av *Pelle ger Lisa ett äpple* hjälper till att precisera detaljer i hur elaboreringen av schemastrukturen *ger* fungerar. I introduktionskapitlet används en antydd blandningsanalys för att beskriva den semantiska strukturen hos *Radion höll till Borås* (jfr s. 3). Huvudpoängen där är att MSM analyserar prepositioner som schematiska berättelsestrukturer. I blandningstermer innehåller exemplet två utgångsrymder i form av en berättelse om en radio som håller och en om en radio som förflyttas. I en utförlig MSM-analys görs sambandet mellan dessa explicit genom att radion inte bara länkas till den prominenta rollen i *höll* utan även till det förflyttade i *till* (jfr figur 4:12 s. 125). Därmed står det klart att radion ingår i den generiska rymden. Om exemplet byggs ut till *Vi hann höra nyheterna eftersom radion höll till Borås* kommer tidsaspekten att aktiveras. En sådan ingår i både *höll* och *till*. Därmed kommer den generiska rymden att innehålla även en tidsaspekt.

En betydande fördel med denna typ av analys där komplexa strukturer ses som en sammanvävning av ett flertal fristående berättelsestrukturer är att de gör det lättare att hantera att fortsättningen på texten kan knyta an till godtyckliga delberättelser. I det aktuella fallet kan en samtalspartner t.ex. knyta an till berättelsen om en radio som håller genom att fråga *Men tror du att den går att laga?* och till berättelsen om en förflyttning med *Men var inte väglaget hemskt?*

Nu är det inte bara analysen av hur prepositioner integreras som utgår från en blandningsanalys. Hela MSM är uppbyggt kring att alla semantiska strukturer i grund och botten består av intrikata sammanvävningar av berättelsestrukturer. Det gör att analyser i MSM alltid kan byggas ut till regelrätta blandningsanalyser om det är påkallat.

3.4 Profil och basmatris

Kognitiv grammatik gör en distinktion mellan *profil* (*profile*) och *basmatris* (*base*). Basmatrisen innehåller allt som förutsätts av en semantisk struktur. Den är en *matris* (*matrix*) med alla *domäner* (*domains*) som förutsätts av strukturen. Domänerna kan vara sinnesförmågor som smak och lukt. Mera allmänt är det sammanhållna begreppsliga rymder som kan användas för att karakterisera en semantisk enhet (jfr 3.5). Profilen är den del av basmatrisen som lyfts fram i förgrunden. Distinktionen har en gestaltpsykologisk färgning. Langacker (1987:486) karaktäriserar basmatrisen som ”The cognitive structure against which the designatum of a semantic structure is profiled: the ground with respect to which the designatum is profiled”. Båda är väsentliga för det semantiska värdet:

Perceived intuitively, the profile (in the words of Susan Lindner) ”stands out in bas-relief” against the base. The semantic value of an expression resides in neither the base nor the profile alone, but only in their combination; it derives from the designation of a specific entity identified and characterized by its position within a larger configuration. (Langacker 1987:183)

Nu varnar Langacker (1987:187) för att ta jämförelsen med *figur* och *bakgrund* i gestaltpsykologisk mening alltför bokstavligt. Profilen är de delar hos basmatrisen som den semantiska strukturen särskilt betecknar, d.v.s. i realiteten hävdar om det betecknade, medan basmatrisen är den bakgrundsinformation som profilen förutsätter. När Clausner och Croft (1999) jämför terminologin hos Langacker, Lakoff och Fillmore med deras egen, motsvarar deras *concept* termen *profile* hos Langacker och *concept* hos Lakoff och Fillmore. Deras *domain* motsvarar *base* och *domain* hos Langacker, *ICM*³ och *domain* hos Lakoff och *frame* hos Fillmore.

3.4.1 Profil och argumentstruktur

Profilering är central i kognitiv grammatik eftersom det finns ett viktigt samspel mellan profileringar och språkliga uttryck. Att välja olika formuleringssätt är just att välja olika profileringar och därmed vad som ska lyftas fram. Så kan passiv användas för att avprofilera den mest prominenta deltagaren i en handling. Alla betydelse som ingår i en komplex struktur

³Förkortningen ICM utläses *idealized cognitive model*. Termen diskuteras närmare i avsnitt 3.7.

bidrar med egna profiler, men den emergenta strukturen har också sin egen. Langackers (1987:288) grundläggande hypotes är att det finns en struktur som är dominant genom att dess profil ärvs av den emergenta strukturen som helhet. Hans term för denna är *profile determinant*. Typfallet är att verbet är dominerande i en typisk sats. Över huvud taget spelar profilering en stor roll i diskussionen av valensrelationer, d.v.s. argumentstruktur och liknande. Goldberg (1995:44) framhåller att profilering är lexikaliskt bestämd och mycket konventionaliserad. Hon säger explicit att den inte kan ändras av kontexten. Men det hindrar inte att profilen mycket väl kan ändras av *verbalternationer*⁴ och liknande.

3.4.2 Den encyklopediska basmatrisen och lexikonet

Langacker använder *circle* och *arc* när han ska ge ett första exempel på relationen mellan profil och basmatris. Hans poäng är att hela cirkeln förutsätts av bågen, d.v.s. ingår i basmatrisen, medan enbart själva bågen profileras av ordet. Detta framgår av SDB:s beskrivning av *båge 1/1*:

båge 1/1 företeelse formad ungefär såsom en (del av en) halvcirkel

Definitionen pekar ut ett segment av en halvcirkel, vilket innebär att cirkeln förutsätts. Självklart döljer sig betydligt mer i basmatrisen än det kan verka vid första ögonblicket, men betydelsebeskrivningar i ordböcker visar sig vara oerhört rika och komplexa objekt när de granskas närmare (jfr 2.5.1). Frågan är bara om de ger en rimlig approximation av hela basmatrisen. Langacker (1987:154) skulle kanske förneka det med tanke på att han är en uttalad förespråkare av encyklopedisk semantiksyn. Han anser alltså att människan använder all tillgänglig kunskap i tolkningen av språkliga uttryck och att det inte finns någon skarp gräns mellan språklig och icke-språklig kunskap: det finns inte någon autonom språklig semantik som är skarpt avskild från allmänskognitionen.

Han säger explicit att:

the meaning of linguistic expressions cannot be characterized by means of short, dictionary type definitions. (Langacker 1987:489)

⁴Verbalternationer är systematiska variationer i verbs betydelse och konstruktion. Passivalternationen är ett exempel. Se Levin 1993 för en banbrytande genomgång av alternationstyper i engelskans hela centrala verbförråd.

3.4. PROFIL OCH BASMATRIS

Men i bokhyllan står Nationalencyklopedins ordbok bredvid Nationalencyklopedin: redan det antyder värdet av att kunna växla mellan ett lexikalt och ett encyklopediskt perspektiv. Samtidigt behöver man inte granska många språkliga exempel för att det ska stå klart att Langacker har rätt i princip. Det går inte att tolka yttranden utan kunskap som inte finns med i semantiska databaser vilka konsekvent utesluter encyklopedisk information. Redan att utesluta namn gör *Pelle pussar Lisa* otolkbart. Men nu har inte Langackers polemik sin vassaste udd mot lexikon utformade av lexicografer utan mot lexikon i formella grammatikmodeller:

The notion of lexicon as "an appendix of the grammar, a list of basic irregularities" is not a new one (see Bloomfield 1933, p. 274). It is fair to say that this conception was adopted by transformational theorists who were not experienced lexicographers, and who thus lacked an independent, fine-grained, empirically grounded appreciation of the problems posed by lexical phenomena and the devices needed to deal with them. (Langacker 1987:26)

LDB-traditionen har visserligen hållit encyklopedisk information utanför ordböckerna i görligaste mån. Den principen slogs fast redan i Ralph, Järborg & Allén 1977 (jfr 2.1.2.4). Men där noterades också att den lexikaliska beskrivningen inte kan skiljas helt från den encyklopediska (jfr 2.1.2.4). Ett utförligt definitionslexikon är betydligt mera encyklopediskt än det kan verka vid första anblicken. Och i frågan om vad som bildar basmatris till ordbetydelser är det svårt att se någon annan existerande kunskapskälla som ger en tillnärmelsevis lika utförlig beskrivning som en vanlig ordbok av god kvalitet. Vad mera är: det ligger implicit i ordboken att den idealt skall beskriva precis det som Langacker kallar basmatris (*base*). En utförlig betydelsebeskrivning där alla begrepp som ingår i beskrivningen i sin tur har utförliga beskrivningar beskriver allt det som förutsätts av betydelsen, annars är den inte utförlig. Och beskriver den allt det som förutsätts av betydelsen, beskriver den basmatrisen. Formuleringarna "utförlig beskrivning av profil och basmatris" och "utförlig betydelsebeskrivning" är därför ekvivalenta. Betydelsebeskrivningar i genomarbetade lexikon kan ses som hypoteser om begrepps basmatriser.

3.4.3 Omprofilering och sanningsvillkor

Ur en mera allmän semantisk synvinkel är beskrivningar av basmatris och profil komplement till beskrivningar som bygger på sanningsvillkor,⁵ de är inte någon ersättning. Exempel:

- (4) Pelle ger Lisa en puss.
- (5) Lisa får en puss av Pelle.
- (6) Lisa får en puss.
- (7) Pelle pussar Lisa.
- (8) Lisa pussas av Pelle

Exemplen har en naturlig samhörighet. De som har samma verb är verbalalternationer i normal språkvetenskaplig bemärkelse, men naturligtvis är samtliga alternationer i lite vidare mening. Om de bedöms utifrån sina sanningsvillkor är (4) och (5) likvärdiga, liksom (7) och (8). Passivalternation med explicit agensadverbial är därmed *sanningsbevarande* men det gäller även växlingen mellan *ge* och *få* när den används på motsvarande sätt. I övrigt är överensstämmelsen ofullständig, men i grova drag kan man säga att alla exempel utom (6) har ungefär samma basmatris.

Många alternationer kan ses som omprofileringar av samma basmatris. Det är vad Langacker (1991a:98) gör när han beskriver nominalisering med en analys som säger att den överordnade profilen förflyttas från element i verbhandlingen till hela den situation som verbhandlingen implicerar.

3.5 Domäner och rankning

Profileringen är den främsta metoden för att visa vad som är framträdande i kognitiv grammatik. Den kompletteras dock av *rankning*. Den viktiga skillnaden är att profileringen har att göra med strukturens intension, vad den avser att säga om det omtalade. Rankningen däremot används för att nyansera hur framträdande olika *domäner* i basmatrisen är.

Domänbegreppet är mångskiftande i det att snart sagt allt kan vara en domän. Langacker karakteriserar dem på följande sätt:

⁵Logikens sanningsvillkor handlar om när satser är sanna: två satser har samma sanningsvillkor om de alltid är sanna samtidigt. En alternation är sanningsbevarande om den inte ändrar på sanningsvillkoren.

3.5. DOMÄNER OCH RANKNING

A coherent area of conceptualization relative to which semantic units may be characterized. Three-dimensional space, smell, color, touch sensations, etc. are basic domains. A concept or conceptual complex of any degree of complexity can function as an abstract domain (e.g. the human body, the rules of chess, a kinship network). (Langacker 1987:488)

Domäner kan vara svåra att skilja åt men poängen med att uppmärksamma dem är inte att de ska hållas alltför mycket isär utan snarare att de gör det tydligt att kognitiva processer blandar material från vitt skilda håll. Domänerna kan alltså ses som ställen där material hämtas till de mentala rymder som diskuteras i avsnitt 3.3. Tydliga exempel på hur material blandas ges därför av metaforer och liknande. Men domäner blandas också i mer modesta sammanhang. Alla tillverkade föremål blandar t.ex. domäner som har med både tillverkningen av dem och deras användning att göra. Det senare antyds för övrigt av definitionen av *kniptång 1/1* som – via sin definitionshuvudkedja – gör klart att det är ett tillverkat föremål och att verktyget är avsett för ett visst ändamål.

Kognitiv grammatik förutsätter att all tillgänglig information kan användas vid tolkningsprocesser. Det blir mycket om *basdomänerna* kombineras med alla andra upptänkliga domäner. Men allt är inte lika framträdande, även om man bortser från profilering. När Langacker talar om den relativa vikten hos domäner i basmatrisen använder han termen *rankning* (*ranking*).

As part of its conventional value, a lexical item *ranks* these domains; it accords them particular degrees of *centrality*, which in processing terms can be interpreted as likelihood and/or strength of activation. Expressions that invoke the same domains can nonetheless contrast semantically by virtue of their ranking. For instance, the domain of fish reproduction ranks more highly in *roe* than in *caviar*, even for those who know what caviar is made from. (Langacker 2000:5)

Langacker (1987:165) använder rankningsbegreppet för att tala om stabila egenskaper hos begrepp: det handlar om domäners prominens och sannolikheten för att de ska aktiveras. En domän som är extra högt rankad och som därför blir obligatoriskt aktiverad kallas för en *primär domän* (*primary domain*). Det är skillnaden i rankning som styr viktningen mellan olika domäner i kontrasten mellan kaviar och rom.

Även MSM utnyttjar rankningsbegreppet. Det används emellertid mer generellt för att beskriva vad som är mer eller mindre framträdande i en

struktur. Kontexten gör dock klart när begreppet används i Langackers mer specialiserade betydelse eller MSM:s mer allmänna.

Vid analys av yttranden påverkas hela tolkningen av *priming*, d.v.s. av vad som har blivit föraktiverat i hjärnan. Föraktiveringsfenomen är allmänt viktiga ur kognitiv synvinkel. Ett spektakulärt exempel är att förutfattade meningar kan påverka kognitiva prestationer om de aktiveras. Detta illustreras av att kvinnliga studenter med asiatisk etnicitet får bättre resultat på matematiktest om de prepareras genom att få svara på frågor som rör etnicitet före provet än om de får svara på frågan om kön (Ariely 2008:169). Grundorsaken till skillnaden torde vara att frågan om kön aktiverade föreställningen att kvinnor är dåliga på matematik medan frågan om etnicitet aktiverade föreställningen att asiater är bra på det.

På motsvarande sätt påverkar förkontexten vilka domäner som är mer eller mindre aktiverade och därmed vilka betydelser som är mest relevanta i sammanhanget, som i exemplen:

- (9) Hon behövde ett lån, men banken sa nej. (personalen framhävs)
- (10) Det var en stor eldsvåda, men banken klarade sig. (byggnaden framhävs)

Det är rimligen omöjligt att bestämma några tydliga gränser för vad som kan vara kontextuellt prominent, men det är ändå möjligt att begränsa problemet. Langackers rankning är ett sätt att angripa problemet. Glucksberg använder en snarlik infallsvinkel när han diskuterar frågan om vilka aspekter på bildledets betydelse (*vehicle*) som kommer att framhävas i den färdiga metaforen. Han utgår från att sakledet (*topic*) ingår i en lokal kontext som i sig framhäver vissa aspekter, men han lägger till:

For any given metaphor topic, only certain sorts of property attributions would be context-appropriate, that is, interesting and/or relevant. The relevance of a given property to a topic can best be described in terms of dimensions for attribution. When the topic is *road*, for example, dimensions such as shape (e.g., straight, curved, twisting), surface (smooth or bumpy), and width (narrow or wide) safety, and speed are meaningful and relevant in most contexts in which roads are discussed. Dimensions such as cost (cheap, expensive) and color (black, white, gray) can be meaningful but are irrelevant in most contexts in which roads are discussed. Still other dimensions, such as emotional arousal (calm, neutral, excited) are not normally applicable to roads, and consequently characterizations on these dimensions would usually be meaningless (although twisting mountain roads can be exhilarating). Another way to specify those dimensions

3.6. EN FÖRENINGSMODELL

that would be meaningful and relevant for a metaphor topic would be to specify the dimensions of within-category variation. For a concept such as *roads*, the ways that roads can differ meaningfully from one another constitute that concept's relevant dimensions for attribution. (Glucksberg 2000:53)

Citat ger ett konkret exempel på vad det innebär att ringa in vad som över huvud taget kan vara relevanta aspekter hos en företeelse, dels vad som är intressant för människor med denna. Glucksbergs infallsvinkel ligger mycket nära Langackers rankning av domäner. Det är i vart fall svårt att se hur en dimension i Glucksbergs mening skulle kunna undgå att korrespondera mot en domän i Langackers.

En annan aspekt är att det kanske ligger något i att låta definitionerna göra klart att torsken är smaklig och simpan ful, d.v.s att följa LDB-traditionens princip att utforma definitioner utifrån vad som är mänskligt intressant (jfr 2.4.5). Det förefaller också rimligt att försöka identifiera vilka domäner som människor har svårt att undgå att intressera sig för generellt.

3.6 En föreningsmodell

Detta avsnitt har Glucksbergs metafor-teori som utgångspunkt. Det utmärkande för denna är att den tonar ner skillnaden mellan processning av metaforer och bokstavligen uttryck. Glucksbergs teori spelar mycket stor roll för MSM eftersom den är den omedelbara utgångspunkten för MSM:s modell för hur betydelser modifieras när de förenas med andra strukturer. Men både klassisk och modern logiskt grundad semantik finns med som en klangboten. Avsnittet inleds med en skiss av den traditionella logiska infallsvinkeln på förening av semantiskt material. Till stor del rör det sig om en sammanvävning och komplettering av material som redan har presenterats, speciellt då genus- och differentia-definitionen och Langackers modell för hur elaborationer förenas med schemastrukturer. Därefter följer en presentation av kärnpunkterna i Shiebers unifieringsmodell som en upptakt till Glucksberg. I slutet sätts Glucksbergs modell i relation till *konceptuell blandning* i Fauconniers mening.

MSM:s föreningsmodell presenteras i avsnitt 4.3.1.

3.6.1 Motsägelsefri union av specifikationer

I avsnitt 2.5.2 beskrivs *genus- och differentia-definitionen* i termer av ett överbegrepp som byggs ut med ett antal preciseringar. Kriteriet för att det ska vara en giltig *genus- och differentia-definition* i sträng mening är att allt som gäller för överbegreppet också ska gälla för underbegreppet: om *tång 1/1* har *verktyg 1/1* som överbegrepp ska det vara sant att en *tång 1/1* är ett *verktyg 1/1*. Konsekvenser av detta kriterium illustreras bl.a. med att definitionen av *sjuda 1/1* 'koka lugnt precis vid kokpunkten om vatten' står i motsättning till sitt huvud *koka* om detta tolkas som *koka 2/1* 'vara i stark bubbling och snabbt övergå till gasform på grund av hög temperatur om vätska' eftersom 'koka lugnt' står i motsättning till 'bubbla kraftigt'. För praktiskt bruk av ordböcker räcker det att konstatera att vi människor har en viss tendens att deklarerat strikta principer och sedan töja lite på dem utan att därför tappa kontakten med principen. Det är egentligen det som är kärnpunkten i hela prototyp teorin. Ett närliggande exempel är hur Langacker definierar relationen mellan scheman och deras elaborationer:

Structure *A* is a schema with respect to structure *B* when *A* is compatible with the specifications of *B* but characterizes corresponding entities with less precision and detail. (The relation between *A* and *B* is equivalent to that between a superordinate and subordinate node in a taxonomic hierarchy.) (Langacker 1987:492)

Vid första anblicken verkar det som att kokningssättet i *koka* inte kan vara ett schema för *lugnt*, men det är inte så Langacker menar. På ett annat ställe säger han:

[L]inguistic expressions are seldom fully precise. Even an elaboration of a schema typically allows a range of variation rather than pinning things down to an exact value. Without this inherent imprecision and the flexibility it affords, language could hardly have become a viable instrument of thought and communication. (Langacker 1987:132–132)

Men *genus- och differentia-definitionen* är ändå central som en referenspunkt vid konstruktionen av definitionssystem. Det är därför meningsfullt att åtminstone grovt karakterisera den modell för förenig av semantiska strukturer som den förutsätter, vilket kan ske på följande sätt.

En förenig av semantiska strukturer, säg ett överbegrepp och dess preciseringar, består i att de specifikationer som ingår i strukturerna läggs samman i en enda struktur. Specifikationerna består av *kritiska attribut*, t.ex.

3.6. EN FÖRENINGSMODELL

{*kön: man, civilstånd: ogift*} och {*ålder: gammal, kön: man*}. Föreningen sker med en enkel union varför de två mängderna bildar {*kön: man, civilstånd: ogift, ålder: gammal*}. Man prövar om något matchar den förenade strukturen genom att pröva det ena kritiska attributet efter det andra. En förening som innehåller motsägelsefulla specifikationer kan därför inte matcha något över huvud taget. Om frågan om kön uppfattas som ett val mellan värdena man och kvinna så kan inte något uppfylla kriterierna i {*kön: man, kön: kvinna*}. Det är underförstått att både attribut och värden har en inre struktur och att det finns ett härledningsmaskineri eftersom det gör det lättare att hantera t.ex. att både *bubbling: kraftig* och *bubbling: svag eller obefintlig* kommer att ingå i betydelsen hos *sjuda 1/1* om denna betydelse definieras med 'koka lugnt' (jfr 2.5.2.1). Notera att det i sin tur innebär att det inte finns något som kan sjuda eftersom de två specifikationerna av *bubbling* utesluter varandra. Den skisserade föreningsmodellen leder kort sagt till fullständig kortslutning så fort två kritiska attribut motsäger varandra.

De centrala egenskaperna hos den logiskt baserade föreningsmodell som just har skisserats är:

- Den kan hantera både genus- och differentia-definitioner och Langackers grundprincip för vad som är ett schema för en elaboration, givet att de tillämpas strängt.
- Den kan inte hantera motsägelsefulla specifikationer.
- Den kan inte hantera att somligt är viktigare än annat.
- Den är strikt symmetrisk: Det spelar inte någon roll om A förenas med B eller om B förenas med A.
- Den medger inte att specifikationer modifieras, förutom att de kan preciseras.

Det är på sin höjd en lindrig överdrift att det är denna enkla grundmodell som i stort sett all modern semantik försöker komma bort från med hjälp av åtgärder som:

- Vidareutveckling inom ramen för modern logik, t.ex. unifiering (jfr 3.6.2), fuzzy logic⁶ eller mängdteori med självbäddning (jfr 2.5.3.3).

⁶Fuzzy logic arbetar med graderad kategoritillhörighet. Värdena för grad av tillhörighet är exakta så *fuzzy* är ganska missvisande. Jfr <<http://plato.stanford.edu/entries/logic-fuzzy/>>.

- Uppmjukning, som när WordNet inte kräver strikt hyperonymi (jfr 6.4).
- Radikalt brott mot grundförutsättningarna genom att den formella logiken inte uppfattas som en startpunkt för beskrivningen utan som ett emergent fenomen som ska beskrivas inom en generellare teoris ram (Fauconnier & Turner 2003:120).

3.6.2 Klassisk unifiering

Ett av de mest inflytelserika försöken att hantera problemet med motsägelsefulla specifikationer är Shiebers (1986) *unifiering*. Den innebär att en struktur som uppstår genom en förening av andra strukturer kommer att innehålla alla egenskaper hos utgångsstrukturerna som är förenliga med varandra. Om *människa* uppfattas som en förening av *man* och *kvinna* så kommer *människa* att ha egenskapen kön odefinierad medan däremot egenskaper som gäller för båda könen, som att andas med lungor, kommer att vara definierade. Om *hård* och *gul* förenas så bevaras både uppgiften om konsistens och om färg eftersom de är förenliga med varandra.

Shiebers modell har uppenbara poänger som en tekniskt hanterlig första grov approximation, men det är lätt att illustrera varför traditionell unifiering inte räcker ända fram. Unifiering beskriver ett fall där utgångsstrukturerna är lika viktiga, men föreningen vid texttolkning präglas av en uppenbar asymmetri: det är en struktur som elaboreras med någorlunda kompatibel information från en annan. *Min chef* får uppgift om kön elaborerad i *Min chef är en lejoninna*, men chefens kön blir inte odefinierat i *Min chef Pelle är en lejoninna*. Det är snarare så att Pelle elaboreras med vissa egenskaper som utmärker just lejoninnor jämfört med hanlejon. Författaren anar att Pelle tar väl hand om sina underlydande och försvarar dem i alla väder.⁷ Nu är asymmetrin inte så stark att man kan sätta upp en princip att den dominerande strukturen alltid vinner vid jämförelsen. Pelle är kanske känd för att vara en fegis, men det blir ändå lejoninnans kraft och mod som rent faktiskt kommer att tillskrivs Pelle – om inte formuleringen tolkas ironiskt.

3.6.3 Kontextberoende omrankning

En modell som ska kunna hantera förening av semantiska strukturer i mänskligt språk måste kunna hantera transfererade betydelser, som metaforer.

⁷Även om en riktig lejonhona inte bråkar alltför mycket när en ny ledarhane dödar hennes ungar med den gamla hannen.

3.6. EN FÖRENINGSMODELL

Den modell som används i MSM är en anpassning av de för MSM mest relevanta delarna av Glucksbergs (2000) metafor-teori. De centrala antagandena är att föreningsprocessen opererar genom att specifikationer framhävs eller tonas ner (omrankning) och att samma process används både för bokstavliga och metaforiska uttryck. Modellen är asymmetrisk därför att den inte antar att de inblandade strukturerna hanteras likvärdigt, vilket ger sig naturligt av att det är en uppenbar skillnad mellan hur sakled och bildled bidrar till resultatbetydelsen. Glucksbergs termer är *topic* och *vehicle*. I detta arbete kallas de normalt *basstrukturen* och *tillägget*. Den förra termen är inspirerad av SAG:s *predikationsbas*, d.v.s. ”den eller det som något utsägs om” (del 1, s. 210). En viktig nyansering är att basstrukturen inte i första hand syftar på referenten utan på de föreställningar som är förknippade med denna. Det är därmed en generalisering av den hävdvunna termen *sakledet* medan tillägget motsvarar *bildledet*.

Diskussionen i detta avsnitt utgår från relationen mellan kärnbetydelser och de transfererade betydelser som uppstår vid tolkning av yttranden. Det är alltså ett specialfall som förbigår konventionaliserade transfereringar och *konceptuella blandningar* i allmänhet, även om sådana används som exempel. Hanteringen av lexikaliserade transfereringar diskuteras i avsnitt 4.3 och blandningar i allmänhet i 3.6.4.

3.6.3.1 En föreningsprocess

Det är logiskt möjligt att slaktaren i *Min bror är en slaktare* är en ’person som (yrkesmässigt) slaktar djur’ (*slaktare 1/1*), men den mest närliggande tolkningen är nog att det rör sig om någon som inte bryr sig alltför mycket om välbefinnandet hos den han eller hon skär i. I själva verket är det ett exempel på en variant av den transfererade betydelsen ’äv. mördare e.d.’ (*slaktare 1/1/b*). På motsvarande sätt framställer *Min slaktare är en kirurg* slaktaren som en kompetent och ansvarskännande person. Det verkar alltså finnas ett mönster att när något, säg en kirurg, hävdas vara något som vid första anblicken är tämligen oförenligt, säg slaktare, så letar man reda på något hos tillägget som verkar vara i sammanhanget belysande och bortser från det som är uppenbart oförenligt. Frågan är bara vägen dit.

Ett förslag har varit att texttolkaren alltid börjar med att försöka göra en omedelbar, bokstavlig tolkning. Om det inte fungerar så går hon vidare och försöker göra en oegentlig tolkning som fungerar i sammanhanget. Men det finns många svagheter med den modellen.

Keyser investigated the time taken to read the target sentences as a continuation of the content sentences. Reading times were shortest when both literal and metaphorical meanings were plausible in context. Both results suggest that non-literal meanings were automatically generated, and were not constructed only after a literal interpretation had been found wanting. Readers appear to compute multiple contextually plausible interpretations, whether they are metaphorical or literal. Furthermore, discovery of metaphorical meaning is not blocked even if a literal meaning *is* derivable. In short, the traditional theory is an incorrect specification of processing. (Sanford 1999:318)

Glucksbergs modell utgår från att det finns en intuitivt uppenbar skillnad mellan bokstavliga och oegentliga tolkningar, men att det inte finns något skäl att postulera en särskild tolkningsapparat för de senare.

3.6.3.2 Omrankning och omkategorisering

Glucksbergs (2000:52f.) grundläggande idé är att metaforer inte tolkas genom en jämförelse mellan basstrukturen (*topic*) och tillägget (*vehicle*) utan genom att en ny betydelse uppstår som följd av en interaktiv process där attribut hos tillägget som inte passar in tonas ner.⁸ Därmed får tillägget en betydelse som är kompatibel med basstrukturen, vilket gör att skillnaden mellan *Han är en räv* och *Han är slug* tonas ner. Processen drivs av att basstrukturen har *dimensioner* (*dimensions*) som fylls ut av tilläggets *egenskaper* (*properties*). Detta förutsätter i och för sig en jämförelseprocess för att komma fram till vad som matchar vad, men den är analog med den som inträffar när t.ex. ett attribut i allmänhet matchas mot ett substantiv för att fastställa var attributets information passar in. Med Langackers termer leder matchningsprocessen till att det sker en *omrankning*. Se avsnitt 3.5 för en fylligare beskrivning av principerna för hur matchningen av egenskaperna hos tillägget matchas.

Goatly (2011:117) betecknar Glucksbergs infallsvinkel som *the class-inclusion approach* eftersom metaforen kommer att bilda en ny abstraktare kategori med grundbetydelsen som prototyp. Glucksberg talar om *dual reference* beroende på att tilläggets betydelse kan verka på två abstraktionsnivåer: den konkreta bokstavliga betydelsens och den abstraktare bildligas.

⁸Glucksberg (2000:9–10) hänvisar explicit till Grice (1989:24f.) maximer om att mottagaren förväntar sig att yttranden ska vara meningsfulla i sammanhanget.

3.6. EN FÖRENINGSMODELL

I ett uttryck som *Författaren är en asgam* kommer begreppet *asgam* att bilda prototyp i en kategori med motbjudande varelser som drar nytta av att det har gått dåligt för andra.

En komplikation är att sammanhanget avgör vilken kategori som projiceras. Att bara säga att *orm* används metaforiskt säger inte så mycket:

(11) Pelle är en orm. (farlig och opålitlig)

(12) Vägen är en orm. (ringlar sig)

Denna instabilitet är ett argument för att metafortolkning ändå är lite mer krävande än tolkningen av bokstavliga betydelser. Men jämför:

(13) Räck mig den blå överstrykningspennan. Det är den gulvita där borta.

Både *blå* och *gulvit* används i bokstavlig bemärkelse. De syftar bara på olika delar av pennans semantiska specifikation: *blå* syftar på en dimension hos resultatet av att pennan används, *gulvit* syftar på pennan som fysiskt objekt. Man kan argumentera för att det i själva verket är pennan som får en metonymisk tolkning vid tolkningen av *blå*, att det är ett exempel på helheten för resultatet. Men det är att pressa det hela lite. Även för tolkningen av en formulering som *Cykeln är röd* måste man bestämma vilka aspekter som är viktigast för tolkningen. Ingen skulle påstå att cykeln används metonymiskt bara för att däck, sadel och handtag är svarta och många andra detaljer i skinande metall. Dessa exempel är inte parallella med den regelrätta metonymin i *Strindberg var en av de vassaste pennorna under förra seklet*. Strindberg var inte en penna, men pennan är en penna och cykeln är en cykel.

Det att det bildas mer eller mindre tillfälliga kategorier är inte heller begränsat till tropiska uttryck. Om någon säger *Pelle kan bara inte låta bli ormar, höga stup, skjutvapen och sånt* så är *Men han är ju rädd för bilar* ett relevant svar. Det hade det inte varit om den svarande inte förmått härleda en kategori som omfattar sådant som är farligt. Denna typ av abstraktion genom uppräkningsförekommer ofta i klassifier-språk. I dessa är det vanligt att inte ha ord för överordnade kategorier. Så har amerikanskt teckenspråk (som är ett klassifier-språk) ord för *stol*, *bord* och *säng*, men inte för det abstraktare *möbel*. I stället används sekvensen *bord-stol-säng-etc.* som en distinkt enhet (Glucksberg 2000:39).

Både vid metafortolkningen och vid abstraktion med hjälp av ramsa bildas det en överordnad kategori. Det sker genom att egenskaper som inte passar in tonas ner och i båda fallen kvarstår utgångsmaterialet som en

konkretisering av det typiska. Men dessa kategoribildande abstraktionsprocesser har också tydliga likheter med hur tolkning av ord som används ickeprototypiskt måste gå till. Även här måste det röra sig om en mer eller mindre situationellt betingad bortfiltrering av det som inte passar in i sammanhanget och även här lever det prototypiska kvar i bakgrunden.

3.6.4 Blandning

Relationen mellan Glucksbergs metafor-teori och Fauconnier och Turners *blandningsteori* kan studeras från två synvinklar. Den ena är om metafor-teorin kan omtolkas i termer av *konceptuell blandning*, den andra är om metafor-teorin efter eventuella preciseringar även kan fås att beskriva hur blandningar uppkommer.

Den förra frågan har ett rättframt svar. Glucksbergs modell bygger på att två semantiska strukturer länkas till varandra på ett sätt som gör att det uppstår en ny struktur (kategori) som bara innehåller element där grundstrukturerna har relevanta korrespondenser. Detta låter sig väl beskrivas som att den nya kategori som bildas bestäms av en *generisk rymd*, vilken bildas ur de två utgångsrymder som svarar mot basstrukturen och tillägget.

Den andra frågan är svårare att besvara generellt. Det finns dock ett argument för att det både är meningsfullt och möjligt. Blandningsmodellen bygger på att relevanta korrespondenser identifieras och att dessa ligger till grund för projektionen av en generisk rymd. Glucksbergs teori drivs av relevansbetingad omrankning så det förefaller rimligt att de två infallsvinklarna kan berika varandra, inte bara i specialfall, utan även generellt. Blandningsmodellen blir då en modell för att visa vilken struktur som växer fram, medan en generaliserad metaformodell bidrar med en fördjupad beskrivning av hur den växer fram.

Ett konkret exempel på hur modellerna samverkar ges av *Min chef Pelle är en lejoninna* om formuleringen byggs ut till *Min chef Pelle är en lejoninna med en svans av beundrare*. Både *lejoninna* och *svans* är typiska metaforer. Som sådan kan de beskrivas både med Glucksbergs metaformodell och med hjälp av Fauconnier och Turners blandningsmodell. Det som ger en extra komplexitet är att bildleden hos de två metaforerna är sammanknutna, men denna sammanbindning består bara i att *svans* ska matchas mot *lejoninna*, vilket är trivialt med tanke på att lejoninnor rent faktiskt har svans. I det här fallet rör det sig alltså om en helt normal elaboration. Sådana täcks av metaformodellen, även om de är ett gränsfall där tillägget inte reduceras i någon högre grad. Analysen enligt blandningsmodellen erbjuder inte

3.7. DEN SEMANTISKA ENHETEN

heller några svårigheter då det bildas ett nätverk med svansen som generisk rymd och en lejoninna med svans i den färdiga blandningen. Denna analys illustrerar att det är möjligt att beskriva mer komplexa semantiska sammanvävningar med hjälp av en serie strikt parallella analyser utförda med både metaformodellen och blandningsmodellen.

3.7 Den semantiska enheten

Lexemteorin är till sin essens ett tidigt exempel på en semantisk kluster-teori. Alla sådana utgår från antagandet att det inte alltid går att beskriva sambandet mellan de olika betydelsevarianterna hos en semantisk enhet med hjälp av kritiska attribut (jfr 2.2.3). Med Wittgensteins (2009) terminologi hålls de i stället samman av en *familjelikhet* (*Familienähnlichkeit*): alla betydelserna är lika varandra, men det behöver inte vara något som är likadant hos alla. Lakoff (1987:74f.) har *mother* som introducerande exempel. Han börjar med att skissera en definition som beskriver de nödvändiga förutsättningarna för att någon skall vara en *mother*:

a woman who has given birth to a child

Men det gäller inte om barnet är adopterat eller fött av en surrogatmamma. I själva verket används *mother* med utgångspunkt i en mängd modeller, som inte nödvändigtvis är giltiga samtidigt. Tillsammans bildar dessa delmodeller en *idealiserad kognitiv modell* (ICM) för begreppet:

- 1 The birth model: The person who gives birth is the mother.
- 2 The genetic model: The female who contributes the genetic material is the mother.
- 3 The nurturance model: The female adult who nurtures and raises a child is the mother of that child.
- 4 The marital model: The wife of the father is the mother.
- 5 The genealogical model: The closest female ancestor is the mother.

Äktenskapsmodellen förefaller inte vara giltig för den moderna svenskans *mamma 1/1* eller *moder 1/1*: Det förväntas inte att en svensk femtioåring ska uppfatta och behandla pappans nya fru som sin nya mamma eller moder.

Det finns därför inte någon anledning att kräva av SDB:s betydelsebeskrivning för *moder 1/1*⁹ ska fånga äktenskapsmodellen, men väl de övriga.

moder 1/1 kvinna som fött (och vårdar) barn med tonvikt antingen på den vårdande el. den födande funktionen; spec. om kvinna i förh. till sina barn

Vid första anblicken verkar SDB:s beskrivning bara vara en utbyggd variant av den definition som Lakoff kritiserar men det finns några avgörande skillnader. Den viktigaste är att SDB:s beskrivning inte har till uppgift att fånga särdrag som är giltiga för alla mödrar. Den skall fånga den pregnant kärnbetydelsen hos lexemet på ett sätt som gör det möjligt att se hur övriga betydelser i lexemet är härledda ur kärnbetydelsen (jfr 2.4.4). Detta gör att betydelsebeskrivningen blir betydligt mera restriktiv än Lakoffs utkast till en särdragsorienterad definition av *mother*, men den kommer också att täcka Lakoffs kognitiva modeller, utom äktenskapsmodellen.

Födelsemodell och vårdnadsmodell är klart uttryckta i definitionen. Den genealogiska är uttryckt i tilläggets 'spec. om kvinna i förh. till sina barn'. Den genetiska modellen är inte explicit formulerad. Men det går att via definitionen på *föda 2/1* (som innehåller *foster 1/1* som innehåller *ägg 1/2*) härleda att barnet kommer från en befruktad könscell 'hos kvinna eller djur', vilket nog får tolkas som att redaktörerna tänker sig att den typiska modern har bidragit med genetiskt material.

Sammantaget är det en mycket god överensstämmelse mellan Lakoffs analys och SDB:s, precis som man kan förvänta sig med tanke på att både Lakoff och SDB utgår från likartade klustermodeller. Men det innebär inte att det inte skulle finnas olikheter mellan lemma-lexemmodellen och den typ av klustermodeller som Lakoff och Langacker gör sig till tolkar för. De mest iögonenfallande torde vara:

- 1 Lemma-lexemmodellen betonar små kluster med en pregnant kärnbetydelse medan typexemplen i kognitivistisk litteratur rör stora och vitt förgrenade kluster (jfr 3.7.1).
- 2 Lemma-lexemmodellen har en klustermodell för den semantiska beskrivningen, men denna interagerar med en morfologisk beskrivning av mera restriktiv typ (jfr 2.2.2.3).

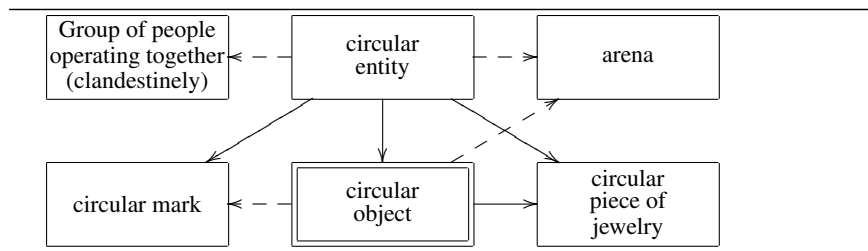
Lemma-lexemmodellen kommer därmed att skapa mindre kluster än vad mera allmänna klustermodeller gör. Men det krävs i princip enbart en trivial

⁹SDB definierar *mamma 1/1* med *moder* med tillägget *det vanliga familjära tilltalsordet m.m.*

3.7. DEN SEMANTISKA ENHETEN

ökning av klusterstorleken för att göra lemma-lexemmodellen helt kompatibel med modeller som laborerar med större kluster.

3.7.1 Olika typer av kluster

FIGUR 3:1. *Engelskans ring, efter Langacker (1991a:3).*

Langacker (1991a) använder engelskans *ring* som utgångspunkt för att illustrera vilken typ av semantiska kluster han tänker. Hans analys framgår av figur 3:1 med dess kompletterande förklaring i följande citat:

Most lexical items have a considerable array of interrelated senses, which define the range of their conventionally sanctioned usage. These alternate senses are conveniently represented in network form; Figure 1 [se figur 3:1] depicts a fragment of the network associated with the noun *ring*. Certain senses are "schematic" relative to others, as indicated by the solid arrows. Some represent "extensions" from others (i.e. there is some conflict in specifications), as indicated by the dashed-line arrows. The nodes and categorizing relationships in such a network differ in their degree of entrenchment and cognitive salience – for instance, the heavy-line box in Figure 1 corresponds to the category prototype. (Langacker 1991a:2–3)

Langacker noterar att den typ av nätverk som figuren illustrerar inte kan beskrivas reduktionistiskt med hjälp av en enda schematisk struktur eller en enda gemensam prototyp – det senare inte minst för att många begrepp saknar en tydligt sådan. Hela nätverket måste beskrivas i en utförlig analys. Det är uppenbart att beskrivningar inom lemma-lexemmodellen utan någon form av extensioner för att hantera semantiska samband som bryter lexemgränsen inte kan fånga alla de samband som Langackers exempel redovisar. Detta illustreras av SDB:s analys av svenskans *ring*:

- ring 1/1** form som liknar en cirkel
ring 1/1/a spec. om (tänkt) bana el. omkrets
ring 1/2 cirkelformat (smitt) metallföremål
ring 1/2/a särsk. om sådant föremål (av ädlare metall) anv. som smycke för finger
ring 1/2/b äv. utvidgat om likn. föremål i annat material
ring 1/2/c spec. om fordonsdäck
ring 1/3 fyrkantig boxningsarena avgränsad av rep
ring 1/4 årskurs i gymnasiet

SDB:s analys omfattar fyra kluster; av dessa saknar *ring 1/4* motsvarighet i Langackers analys och kan därför förbigås. På motsvarande sätt saknar SDB en motsvarighet till 'group of people operating together (clandestinely)', som borde ha varit med eftersom den ingår i *spionring*. Viktigare är att Langackers prototyp¹⁰ *circular object* bara är en transfererad betydelse i SDB (*ring 1/2/b*) och att ingen av SDB:s tre kärnbetydelser är representerad i Langackers skiss. Det anmärkningsvärda är inte att det finns avvikelser – svenskans och engelskans *ring* är trots allt inte ens ord i samma språk. Det intressanta är snarare att lexemmodellen gör att SDB:s betydelsebeskrivningar tenderar att lyfta fram konkretare och pregnantare betydelser än dem som framhävs i Langackers skiss. Det är metallringen som är kärnbetydelse för både ringen i godtyckligt material och smyckeringen. Det är boxningsringen som är kärnbetydelse för (den likaledes fyrkantiga) ringen i fribrottning och de (cirkulära) friidrottsringarna. Hos *ring 1/1* är både kärnbetydelsen och den redovisade transfereringen synnerligen abstrakta, men det går inte att ta miste på att den abstrakta ringformen är en oerhört pregnant form.

Langackers analys har *circular entity* som en framhävd centralpunkt genom att den har fem utgående pilar men ingen ingående. Prototypen *circular object* kommer närmast med tre utgående pilar och en ingående. Övriga har bara ingående pilar. Detta är en följd av att beskrivningsformatet framhäver schematiska element på bekostnad av utgångspunkter för härledning, dit prototyper rimligen hör.

Skillnaden mellan Langackers stora kluster och LDB-traditionens små

¹⁰Langacker talar verkligen om prototyper i det här sammanhanget, jfr citat ovan, men det är värt att notera att prototypeteori bara förutsätter att man kan gradera representanter för en kategori efter hur typiska de är. Prototypeteori förutsätter därför inte i sig några antaganden om hur hjärnan lagrar begrepp eller om det är så att alla kategorier måste ha en prototyp. (jfr 3.8.1)

3.8. HIERARKIER OCH ABSTRAKTIONER

är trivial med tanke på att det knappast vore ett principiellt ingrepp i lexemmodellen att även redovisa större kluster än enskilda lexem. Då är den substantiella skillnaden att Langacker tenderar att få abstraktare kärnpunkter och LDB ytterst konkreta, allvarligare – och intressantare. Men det är i grunden inte en skillnad mellan kognitivism och ickekognitivism utan en fråga om ståndpunkter inom den kognitivistiska traditionen. Man kan rent av argumentera för att LDB-varianten med konkretare kärnbetydelser är mer renlärt kognitivistisk eftersom den stämmer bättre med vad vi tror oss veta om hur individens betydelsesystem byggs upp (jfr 3.8.1).

Den största skillnaden mellan lemma-lexemmodellen och renodlat kognitivistiska klustermodeller ligger i att den förra framtvingar att nära samhöriga betydelser skiljs åt om de hör till olika ordklasser (jfr 2.2.2.3). För att hantera det är det nödvändigt att tillåta härledning över ordklassgränser, men sådan förutsätts indirekt av Ralph, Järborg och Allén (1977:27) genom att de anser att det konkreta lexikonet fordrar en morfologisk modell som kan beskriva hur innehållet hos morfemkombinationer skall tolkas.

3.8 Hierarkier och abstraktioner

Detta avsnitt summerar några av de faktorer som gör det svårt att mappa mänskligt språk mot semantiska hierarkier i traditionell mening.

3.8.1 Basnivåbegrepp

Den semantiska *basnivån* innehåller begrepp som *cykel*, *kniv*, *flicka* – och i vår kultur säkert också *hamburgare*. De är pregnanta utan att vara påfallande specifika. I en semantisk hierarki befinner de sig snarare lågt än högt, men inte i botten. De tenderar att ha korta namn. Barn lär sig dem tidigt; nästan alla substantiv som en tvååring kan betecknar just basnivåbegrepp (Feldman 2008:131). Basnivåbegreppen visar både kulturell och individuell variation, men det förefaller stå bortom tvivel att de spelar en central roll i hur människors begreppssystem är organiserade.

Det är utmärkande för basnivåbegrepp att de har en tydlig *prototyp*. Enligt Rosch (1978) är prototypen en ansamling av attribut som avgör hur god kategoritillhörighet något har. Att labradoren är en prototypisk hund innebär därför inte att den är ett konkret mönsterexemplar, bara att ovanligt många drag stämmer in på den. I detta arbete signalerar termen *prototyp* att

föreställningen om vad som är prototypiskt är mycket stark medan *prototypisk* används mer neutralt. Uttrycket *genuin prototyp* anger en förmodan att det rör sig om ett faktiskt mönster.

Basnivåbegrepp är den givna referenspunkten för hur människor lär sig mer specialiserade ord, men också för hur de definieras i ordböcker. En *labrador* är en slags *hund*, både för barnet och i ordboken. Problemet är att underbegreppen hålls samman i kluster som medger mer än specialisering i strikt mening. Betydelsen *koka 2/1* är ett basnivåbegrepp och är prototypen för *sjuda 1/1*. Ur kognitiv synvinkel är det därför inte bara rimligt att definiera *sjuda 1/1* som 'koka lugnt'. Det vore snarare att vanställa betydelsesystemet att inte använda *koka 2/1* som utgångspunkt för definitionen. Men *sjuda 1/1* kan ändå inte få *koka 2/1* som överbegrepp i en strikt genus- och differentia-definition.

Kärnpunkten är att de kluster av typiskt mer specialiserade betydelser som bildas utifrån basbegreppet har samma grundläggande relation till basbegreppet som transfererade betydelser har till sin kärnbetydelse, även om det rör sig om vitt skilda ord, som i fallet med *koka 2/1* och *sjuda 1/1*.

3.8.2 Abstrakta begrepp i naturligt språk

Abstrakta begrepp i naturligt språk har en stark tendens att växa fram underifrån. Ett barn som lär sig betydelsen hos *möbel 1/1* börjar inte med en allnod för att sedan arbeta sig nedåt via hållpunkter som *något*, *föremål* och *artefakt* innan specifikationerna för vad det innebär att vara en *möbel* läggs till. Den som ska förklara säger nog något i stil med *det är stolar, bord, sängar och sånt*, d.v.s. med en uppräkningslista av basbegrepp som är exempel på det abstrakta begreppet. Denna mekanism är vida spridd. Den används som en reguljär mekanism för att uttrycka abstraktioner i vissa klassificeringsspråk (jfr 3.6.3.2).

Men abstraktionerna växer inte bara fram som en extrahering av vad som är gemensamt för en serie basbegrepp. SDB:s definition av *möbel 1/1* ger en rik bild av faktorer som är inblandade. Exempelen i kursiv är hämtade ur SO:

möbel 1/1 större, flyttbart föremål som används vid inredning av rum för att underlätta grundläggande funktioner som vila, arbete, ätande, förvaring m. m.; i mots. dels till fast inredning, dels till husgeråd o. d. *en sekelskifteslägenhet, överlastad med möbler; som möbler hade de bara ett bord, ett par stolar och en säng; pianot fungerade tyvärr bara som möbel*

3.8. HIERARKIER OCH ABSTRAKTIONER

Den information som vi får om möbler i definitionen och i dess vidhängande ramsa med språkprov ger åtminstone följande typer av kunskap:

- Hur möbler måste vara (åtminstone i typfallet): de är större, flyttbara föremål o.s.v.
- I vilka sammanhang möbler förekommer: som inredning i rum.
- Vad möbler är bra för: de underlättar arbete, ätande m.m.
- Vad möbler inte får vara: de är inte fast inredning eller husgeråd.
- Hur de kan vara: som bord, stolar etc.

Exemplet ger åtminstone en partiell bild av vad det innebär att behärska ett begrepp, särskilt då ett lite abstraktare. Något som kommer till vid faktisk inläring är varierande grad av kunskap om konkreta instanser av begreppet. Viss sådan ges i ordbokens exempel, men det är ändå mycket magert jämfört med inläring där konkreta exempel finns i miljön eller omtalas ofta. En allmän iakttagelse är att exemplet illustrerar att kunskap om ett begrepp inte bara innebär att man har tillgång till information uppåt i en semantisk hierarki utan även nedåt. Även om jag vet vad en möbel är så vet jag mer när jag har fått kunskap om ännu en möbeltyp.

En annan aspekt är att relationen mellan abstraktioner och basnivåbegrepp kan vara betydligt mera komplicerat än vad resonemanget om möbler kan antyda. Det är t.ex. inte ovanligt att uppenbara basnivåbegrepp har transfererade betydelser som betecknar abstraktioner. Redan Glucksbergs metafor-teori som postulerar att metaforen får ursprungsbetydelsen som prototyp illustrerar detta. Ett konkret fall är metaforen i *statsmaskineri*, som exemplifierar den abstrakta betydelsen *maskineri 1/1/b* 'ä. överfört komplicerat system' medan typexemplet är det konkreta *maskineri 1/1* 'system av samverkande maskiner'. Om det inte vore för den allt för påträngande cirkulariteten skulle man rent av kunna använda *maskineri 1/1/b* som ett äkta överbegrepp i en definition av *maskineri 1/1*, d.v.s. som ett semantiskt centralare begrepp trots att det är en transferering. Denna typ av abstrakta begrepp krånglar till valet av definitionshuvuden eftersom de har en märklig svävning mellan att vara både semantiskt perifera genom att vara transfereringar och semantiskt centrala genom att de uttrycker viktiga abstraktioner. Det är värt att notera att ordet *maskineri* bara förekommer i fyra definitioner i SDB och då enbart i den konkreta grundbetydelsen, trots att det finns många ord som betecknar komplicerade system.

Fler aspekter på abstrakta betydelser och deras inordning i definitionssystemet diskuteras i avsnitt 5.1.

4. Matchningsdriven semantisk modell

Detta kapitel innehåller en presentation av Matchningsdriven semantisk modell (MSM) med tonvikt på dess beskrivningsspråk och dess teoretiska förutsättningar. Modellen har två huvudkomponenter, en strukturmodell och en förrådsmodell där den senare är en form av generaliserat lexikon som även innehåller semantiska beskrivningar av ordklasser o.d. Förrådet berörs flyktigt i kapitlet beroende på att hela kapitel 5 ägnas åt det.

Läsare som föredrar att först få en koncis och systematisk framställning rekommenderas att inleda med avsnitt 4.4 som ger en systematisk genomgång av strukturbeskrivningarnas format. I övrigt innehåller kapitlet följande avsnitt.

Avsnitt 4.1 ger en allmän introduktion till Matchningsdriven semantisk modell (MSM). Hjärtpunkten är en summering av de teoretiska utgångspunkterna. Till det kommer en summering av vad MSM är för typ av resurs och av de tekniska förutsättningarna.

Avsnitt 4.2 behandlar strukturanalyser och strukturbeskrivningar. Strukturanalyserna används som definitioner men också mera allmänt för att beskriva semantiska strukturer, t.ex. av yttranden. Strukturbeskrivningar är dokument som innehåller strukturanalyser med en del kringmaterial, som kommenterande text.

Avsnitt 4.3 diskuterar härledning av betydelser.

4.1 Introduktion till MSM

Detta avsnitt ger en allmän introduktion till MSM och dess förutsättningar. Avsnitt 4.1.1 beskriver vilken typ av resurs som MSM är avsedd att vara.

Avsnitt 4.1.2 summerar de grundläggande antaganden som bär upp modellen. Avsnitt 4.1.3 närmar sig modellen ur ett tekniskt perspektiv.

4.1.1 Typ av resurs

Matchningsdriven semantisk modell (MSM) en vidareutvecklad variant av Språkdatatraditionens lexikaliska modell, LDB-modellen. Den omedelbara utgångspunkten är Järborgs SDB (se 2.6). Ändringarna innebär en förskjutning i kognitivistisk och konstruktionsgrammatisk riktning. Huvudtanken bakom ändringarna är att ge modellen bättre täckning som allmän grammatisk/semantisk resurs. Några skillnader mot SDB är särskilt framträdande.

SDB är en lexikalisk modell, som även kan användas för språkliga yttranden. Den består väsentligen av en formalism för att omvandla betydelsebeskrivningar till dependensträd samt en allmän modell för hur hela lexikonet är ordnat. MSM går bortom ordbetydelserna. Dess huvudkomponent är en modell för beskrivning av semantiska strukturer hos yttranden. Denna kompletteras av en lexikonbaserad modell för beskrivningen av de semantiska strukturer i språkbrukarens inre som gör texttolkning och textproduktion möjlig. Det förra kallas *strukturmodellen* och det senare *förrådsmodellen*. Den konkreta samling med semantiska beskrivningar i vilka förrådsmodellen materialiseras kallas *förrådet*, som inte bara beskriver betydelseerna hos ord utan även hos satsdelar m.m.

SDB:s analyser är en form av dependensträd. I MSM inleds en analys genom att man kartlägger sådana strukturer i en basanalys. Efter denna följer en mer eller mindre utförlig detaljanalys. Den är till för att klargöra matchningar som går på tvärs mot den övergripande dependensstrukturen. Den har drag som påminner mer om blandningsanalys av Fauconnier och Turners (2003) snitt än om konventionell dependensanalys eller ramsemantik. MSM:s analysmodell har alltså tre egentliga steg: 1) börja med att identifiera en dependensstruktur; 2) kartlägg de punkter i huvudstrukturen där elaborationerna har sina mest prominenta matchningar; 3) fördjupa analysen genom att klargöra fler matchningar mellan de inblandade strukturerna.

SDB har en begränsad uppsättning roller som beskrivs utanför själva lexikonet. Rollsystemet i MSM är betydligt mera komplext. Den mest fundamentala skillnaden är att roller i MSM alltid definieras inom systemets ram på samma sätt som andra semantiska strukturer. En mycket viktig konsekvens av det är att rollerna för med sig egna semantiska strukturer som berikar analysen. Ett typiskt exempel är att ett Mål inte bara förutsätter själva målet utan även något som rör sig. Den totala rollen hos en deltagare i

4.1. INTRODUKTION TILL MSM

ett sammanhang bestäms dessutom av det lokala sammanhanget. Den totala rollen hos den som äter i *äta//* är att vara ätaren i *äta//*. När denna deltagare får rollangivelsen AGENS och FÖRBRUKARE så är det i stället en listning av *rollfaktorer* som förtjänar att lyftas fram extra. I praktiken innebär detta att SDB:s roller lever kvar som rollfaktorer inom MSM.

SDB förutsätter en särskild apparat för att hantera metaforer och andra transfererade betydelse. I MSM hanteras både transfererade betydelse och abstraktioner med samma föreningsmodell som används för vanlig utfyllnad av rollstrukturer. Både *Min kusin är slaktare* och *Min kirurg är en slaktare* hanteras alltså efter samma principer (jfr 3.6.3.1).

4.1.2 Modellens grundläggande antaganden

4.1.2.1 Berättelser och situationer

MSM har inte några primitiver i vanlig mening, men det som kommer närmast är *berättelser*. Dessa skiljs strikt från *objektiva situationer*. Berättelsen är vad individen föreställer sig eller säger medan den objektiva situationen är den situation som beskrivs i berättelsen. *Mannen med gul hatt sover lugnt* är en berättelse som beskriver en process i den objektiva situationen, *Mannen med gul hatt* beskriver en entitet, *gul hatt* är en mycket komprimerad berättelse som beskriver färgen hos hatten o.s.v. Ibland kallas påfallande statiska berättelser för *beskrivningar* av stilistiska skäl. Modellen som sådan gör emellertid inte någon terminologisk åtskillnad mellan berättelser om förlopp och tillstånd. Distinktionen byggs dock in i definitionssystemet via definitionerna av grundläggande verb.

MSM:s objektiva situationer bör ses i relation till situationssemantikens (Barwise & Etchemendy 1984). Dess situationer är visserligen en form av abstraktioner, men rent metodiskt antas de vara reella. Berättelserna i MSM handlar inte om "det där ute" utan om kognitiva projektioner som vi skapar. För att tala med Jackendoff (1983:28f.) så handlar MSM inte om *the real world* utan om *the projected world*, som också kan benämnas *the experienced world* eller *the phenomenal world*. Den underförstådda referenspunkten är Platon. Han var skeptisk mot konst och litteratur eftersom de är ofullständiga avbilder av ofullständiga avbilder av den sanna verkligheten (*formvärlden*, förr ofta kallad *idévärlden*)¹ MSM bejakar i stället berättel-

¹Det är i vart fall den bild som ges i *Staten*. Men i *Ion* räknar Platon med möjligheten att poeten är gudomligt inspirerad och därför kan ge en sannare bild av formvärlden än vad vi kan nå i normala fall.

serna och ser den objektiva situationen, d.v.s. förställningen om den sanna verkligheten, som en ofullkomlig projektion utifrån berättelserna. Det kan förefalla vara motsatsen till Platons attityd, men i själva verket fungerar hans grottnikelse i båda fallen (*Staten*: 514a-521b). Denna beskriver en situation där en grupp människor sitter i en grotta, med ansiktena vända mot grottans inre. Bakom dem lyser en eld. Framför denna visas föremål upp, men allt fångarna kan se är de skuggor som föremålen kastar på grottväggen. Så är det med oss människor. Det vi uppfattar med våra sinnen är skuggorna på väggen, men i bakgrunden finns de verkliga föremålen i formvärlden. MSM och Platon berättar om samma objektiva situation men med olika berättelser som utgår från olika perspektiv. De gör dessutom olika ifyllnader. När Platon ser former ser MSM snarare prototyper.²

Alla berättelser är perspektiviska. Verbet *sälja* ser situationen ur en synvinkel och *köpa* ur en annan. *Bedriva handel* är mindre partiskt men ett fågelperspektiv är också ett perspektiv. Nu är den objektiva situationen i sig inte speciellt intressant i MSM:s kontext, men ett begrepp av typen den objektiva situationen är ändå nödvändigt dels för att förklara vad berättelser inte är, dels för att beskriva korrespondenser mellan berättelser. De två varianterna *Pelle äter gröten* och *Gröten äts av Pelle* beskriver exakt samma objektiva situation men ur olika perspektiv. Speciellt är det värt att notera att ramar i FrameNet korresponderar mot renodlingar av objektiva situationer i MSM:s mening.

4.1.2.2 Definition genom modifiering

Lexikografer kan mycket väl ha genus- och differentia-definitionen som ett ideal, men det återspeglas inte alltid i ordböckerna (jfr 2.5.2). För SDB:s del är det klart uttryckt att den inte är ett överordnat ideal. MSM förkastar genus- och differentia-definitionen helt som ideal för att i stället stipulera att definitioner i görligaste mån ska utgå från ett naturligt huvudbegrepp som sedan modifieras. Det kanoniska exemplet är att ett kluster av betydelser runt ett basnivåbegrepp ska definieras i termer av detta. Därmed blir det inte bara oproblematiskt utan också lovvärt att definiera *oxe 1/1* som en sorts *tjur 1/1*.

Den praktiska skillnaden jämfört med vanliga ordboksdefinitioner är normalt liten. Men skillnaden i definitionsideal är ändå värd att påpeka av

²En mindre tilltalande konsekvens av resonemanget om berättelser och objektiva situationer är att definitionerna i MSM är en sorts berättelser och att de betydelser som de ska fånga egentligen bara går att skönja som fladdrande skuggor på väggen i Platons grotta.

4.1. INTRODUKTION TILL MSM

ett par skäl. Det första är att MSM är ett försök att spegla mänskliga betydelsystem, inte ge en sakligt korrekt och logiskt sammanhängande bild av världen. Det andra är att definitionerna måste tolkas annorlunda. Nyckelordet i genus- och differentia-definitionen är *och*. Alla kritiska attribut som förutsätts av såväl huvudet som särdragen måste stämma för att något ska tillhöra den kategori som definitionen fångar (jfr 3.6.1).

I MSM är perspektivet fullkomligt annorlunda. Där är huvudet något som ska modifieras med hjälp av de modifikationer som preciseringarna uttrycker. Motsvarigheten till den traditionella definitionens *överbegrepp* betecknas med den neutralare termen *definitions huvud* medan motsvarigheten till *särdragen* kallas *modifieringar*. Huvudet är alltid en *schemastruktur*, d.v.s. en struktur som skapar ramverket för modifieringarna. Modifieringarna består normalt av *elaborationer* som elaborerar *elaborationsställen* i schemastrukturen, men de kan också bestå av *prominensändringar*, d.v.s. *omrankningar* eller *omfokuseringar*.

4.1.2.3 Prominens

Betydelser har delar som är mer eller mindre framträdande. MSM kan hantera följande aspekter på detta systematiskt: *fokuseringar*, *rankningar*, *konnotationer* och *skuggbetydelser*. Däremot finns det inte någon systematisk mekanism för att markera *profileringar* explicit. Det är möjligt att MSM kommer att utrustas med en sådan med tiden. För närvarande förutsätts dock en länkning till FrameNet kunna tjäna som en ersättning eftersom ramarna där ger åtminstone en grov uppfattning om vad som brukar vara profilerat. Fokusering och rankning har en särställning beroende på att omfokusering och omrankning är de enda metoderna som MSM:s föreningsmodell tillåter för att hantera tillfälliga transfereringar. Konventionaliserade transfereringar förutsätter även elaborering, eftersom de kan innehålla material som har smugit sig in i betydelsen under konventionaliseringsprocessens gång.

Fokusering används för att markera den del av en betydelse som bildar utgångspunkt för hur betydelsen används. Det typiska fallet är skillnaden mellan ett verb och avledningarna som beskriver deltagare i verbhandlingar. verbet *ge* /I/ beskriver t.ex. en situation där det ingår en *givare*. Verbet och substantivet fångar samma situation men hos substantivet blir givandet en egenskap eller ett tillstånd hos givaren. I fritext motsvarar det omvandlingen av *Pelle ger Lisa ett äpple* till *Pelle som ger Lisa ett äpple*.

Omfokuseringar medför djupgående förändringar i den semantiska struk-

turen men de leder inte till att någon information försvinner, processen är reversibel. Man kan inte veta vad en *givare* i ordets bokstavliga bemärkelse är utan att förstå vad det innebär att *ge* //I/. I själva verket ska omfokuseringar betraktas i ljuset av en truism: att om en kontext K innefattar en deltagare D, så innebär det också att deltagaren D ingår i kontexten K. Det är bara två sätt att se på samma sak. Men det är viktigt ur MSM:s synvinkel eftersom det utnyttjas bl.a. för att fånga skillnaden mellan ordklasser och för att beskriva vissa betydelseöverföringar. Det typiska exemplet på det senare är okomplicerade *metonymier*. I *Hela salen skrattade* sker t.ex. en omfokusering av *salen* till den potentiella publik som är en ofokuserad del av grundbetydelsen.

MSM använder *rankning* som den mest generella metoden för att ange hur framträdande något är. Fokusering och rankning hänger nära samman då en omfokusering närmast per automatik leder till en serie omrankningar. Men begreppen måste ändå hållas isär med tanke på att det finns gott om omrankningar som inte åtföljs av en omfokusering. Typfallet är vidgningar av betydelser, som när *koloss* //I/ vidgas från att bara avse stora statyer till stora saker i allmänhet. Rankning är i princip ett graduellt fenomen. I detta arbete används dock bara fyra nivåer: *framhävd*, *normal*, *dämpad* och *struken*. Den närmare innebörden hos dessa värden preciseras i avsnitt 4.4.4.3.

En säregenhet hos transfererade betydelser är att den grundläggande betydelsen tenderar att leva kvar i bakgrunden. Detta är kanske som mest märkbart hos ogenomskinliga sammansättningar och idiom. Det gröna försvinner inte ur den totala betydelsen hos *grönsak* //I/ bara för att grönsaker får ha vilken färg som helst. Det gröna ingår likväl inte i betydelsen på vanligt sätt. Med MSM:s terminologi har det förvisats till *skuggbetydelsen*. Termen är hämtad från Chafe (2000) som använder *shadow meaning* för att beskriva den bokstavliga betydelsen hos idiom och sammansättningar. I MSM används termen mera generellt för hela utgångsbetydelsen vid en transferering. Det behöver inte röra sig om en etymologiskt korrekt utgångsbetydelse. Kriteriet är att det ska röra sig om vad språkbrukaren kan tänkas tro är grundbetydelsen. Vid behov kallas den del av betydelsen som inte har förvisats till skuggbetydelsen för den *den faktiska betydelsen*.

Hos en tillfällig metafor kommer utgångsbetydelsen att utgöra en prototyp för den kategori som definieras av den transfererade betydelsen (jfr 3.6.3.2). Det gör att hela betydelsen hos *tiger* //I/ kommer att leva kvar i den faktiska betydelsen hos *tiger* i *Om du rör min älskarinna blir jag en*

4.1. INTRODUKTION TILL MSM

tiger. I ett fall som detta ligger det emellertid inte någon motsättning i att säga att skuggbetydelsen utgör prototyp för kategorin då skuggbetydelsen definitionsmässigt omfattar hela ursprungsbetydelsen. Tekniskt uppfattas prototyper som delar av den faktiska betydelsen, vilket innebär att skuggbetydelsen räknas som en av flera komponenter i den faktiska betydelsen hos en typisk metafor. Men ofta är det mer komplicerat än så. Gröna saker i allmänhet är inte en prototyp för *grönsak I/I*. Likväl gör sig skuggbetydelsen påmind när barn och andra med barnasinnet i behåll talar om *rödsaker*, som det förefaller genomgående med betydelsen 'röd grönsak'.³

I ett fall som *grönsak I/I* är det svårt att avgöra om grönt ingår i prototypen eller om det bara ingår i en skugga som aktiveras i kontrasten mot rödsakerna. Om det ingår i prototypen är det sannolikt en *konnotation*, d.v.s. något som är mera perifert förknippat med betydelsen och som inte ingår i dess kärna. Den uttrycker en förväntad egenskap, men inte något som har stor inverkan på vad som ingår i den kategori som betydelsen definierar. Konnotationer kan vara nog så fördomsfulla – som att vargen är grym och blodtörstig medan björnen är rätt gemytlig – men de har stor betydelse t.ex. för metaforik och bör därför redovisas. Konnotationer är en del av den faktiska betydelsen, men en tämligen perifer del. I traditionell semantik är det inte ovanligt att skilja ut de mera centrala delarna som betydelsens *denotation* i kontrast till konnotationerna. Denotationen blir då den del som avgör vad som betydelsen kan beteckna, medan konnotationerna blir mera perifera implikationer. Se Lyons (1977) för en närmare diskussion av begreppens användning. Den traditionella distinktionen är inte helt enkel att tillämpa på en prototypbaserad semantisk modell med tanke på att gränsen mellan allmänt perifera betydelsefaktorer och konnotationer i den bemärkelse som skisserats ovan är nog så vag. Trots det använder jag termen *denotativ betydelse* för att beteckna den del av den totala betydelsen som har störst betydelse för vad betydelsen kan peka ut. Den denotativa betydelsen innefattar hela betydelsen utom konnotationer och betydelsefaktorer som enbart ingår skuggbetydelsen. Det gör att den tenderar att bli större än hos Lyons då även mer perifera aspekter på den prototypiska betydelsen kommer med trots att de sällan har någon större inverkan på om betydelsen är tillämplig eller inte.

³Den 21/10 2011 rapporterade Google "ungefär 863" träffar på "*rödsak*" | "*rödsaker*".

4.1.2.4 Matchning, förening och konceptuell blandning

När betydelser förenas sker en form av unifiering. I riktigt enkla fall består den i att betydelsen hos ett tillägg berikar en annan struktur genom ett okomplicerat tillägg. Detta gäller emellertid inte generellt. MSM ansluter därför till Glucksbergs (2000) tanke att betydelserna modifieras genom en omrankningsprocess där den ursprungliga betydelsen visserligen lever kvar men där information som inte passar in tonas ner. I MSM skärps det till att genuint tillfällig betydelsebildning enbart kan ske genom prominensändringar, d.v.s. omrankning och omfokusering. Den tillfälliga transfereringen kan alltså inte i sig tillföra nytt kognitivt material, men det är viktigt att tillfälliga transfereringar sker i en kontext där betydelser kan ha genomgått tillfälliga förskjutningar, som närmast är att betrakta som en mjukare form av konventionalisering. Så kan t.ex. begreppet *illegal immigrant* få helt olika aspekter framhävda i ett samtal med främlingsfientliga undertoner jämfört med ett där diskussionen rör de drivkrafter och umbäranden som kan vara förknippade med illegal immigration. I det förra fallet blir immigranten en hotfull parasit. I det senare snarast en modig och ansvarstagande person.

För att kunna hantera konventionaliserade betydelser måste även elaborering, inklusive modifiering av om något är en konnotation eller inte, räknas som ett medel. Annars går det inte att beskriva betydelser som uppstår genom att kontextuell information absorberas av betydelser när de används, som när lexemet *klassisk 1/3* fick den transfererade betydelsen *klassisk 1/3/b*, som SDB karakteriserar med 'spec. om (finare) musik etc. inom en tradition från 1600-talet och framåt, vanl. i mots. till folkligare musiktyper etc.'.

Nu uppstår inte omrankningar av sig själva. Den drivande kraften förutsätts vara matchningar mellan semantiska strukturer – det är det som motiverar att MSM heter Matchningsdriven semantisk modell. Speciellt uppfattas konceptuell blandning som en process där nya semantiska strukturer uppstår genom att material hämtas från olika håll i vad som i grunden är en matchningsprocess (jfr 3.6.4).

4.1.2.5 Dimensioner och attribut

Glucksbergs (2000) metaformodell postulerar att det är kontextberoende vilka aspekter på en betydelse som bildar grundval för den metaforiska betydelsen, men också att betydelser har vissa egenskaper som är viktiga i sig och som därför tenderar att vara de som metaforen byggs upp kring. Glucksbergs term för aspekterna är *dimensioner*, en term som också an-

4.1. INTRODUKTION TILL MSM

vänds i MSM. De som är mer framträdande kallas för *prominenta dimensioner*. Termen *dimension* kompletteras av termerna *värde* och *attribut*. Så har *orm 1/1* ett attribut som uttrycker dimensionen form med ett värde som innefattar lång och smal.

Attribut och betydelsefaktor är inte samma sak men i en väl genomförd semantisk analys kommer alla attribut att svara mot en betydelsefaktor, vilket leder till att de alltid ska kunna återföras till en specifik elaboration, låt vara att den kan vara nog så inbäddad.

Det görs inte några antaganden om graden av komplexitet hos vare sig attribut eller dimensioner. Det kan också finnas viktiga kontextuella variationer. Vid en första blick kan t.ex. färgattributets värderymd förefalla bestå av ett relativt enkelt kluster med ett mindre antal grundfärger som tyngdpunkter, men bl.a. konnotationer kan variera kraftigt. En orange flytväst ger t.ex. ett betydligt seriösare intryck än en orange smoking. För flytvästens del rör det sig om funktionella krav som är inbäddade i prototypen. En flytväst ska synas. För smokingen rör det sig om situationella krav. En dansbandsmusiker kan ha orange smoking, knappast James Bond.

MSM har inte någon utvecklad mekanism för att räkna upp attribut med olika prominens hos betydelser, men frågan om vägen dit är ändå fundamental. En möjlig metod är att se till att prominenta attribut får hög ranking. Det kan ske med markeringar i varje enskilt fall, t.ex. genom en upp-ranking av skriften hos pennan, men eventuellt också med generella regler. Mer allmänna aspekter som rör att över huvud taget få med rätt attribut diskuteras i avsnitt 4.3.2.

4.1.2.6 Schemastrukturer och elaboreringar

I Langackers (1987) elaboreringsmodell är en elaboration en semantisk struktur som fyller i en region i en annan struktur. Den ifyllda strukturen kallas *schema*. Den ska åtminstone i princip vara en abstraktare variant av ifyllnaden. MSM ansluter till denna modell, men med ett par modifikationer. För det första finns det inget krav på att den elaborerade regionen i sig ska vara en abstraktare variant av elaborationen, det är snarare en empirisk fråga att reda ut om och när så är fallet. Detta markeras genom att den elaborerade regionen kallas *elaboreringsställe* med utgångspunkt i Langackers mer neutrala alternativa term *elaboration site* i stället för *schema*. För det andra innebär elaborering i MSM något mycket mer genomgripande än en lokal utfyllnad. Elaborationen förutsätts visserligen söka sig fram till ett elaboreringsställe i schemastrukturen på ungefär det sätt som Langacker

beskriver, men själva föreningen är en betydligt mera komplicerad process. Den bör snarare beskrivas som att elaboreringen nästlar sig in i den elaborerade strukturen än bara gör en lokal ifyllnad. Elaborering i snäv mening, där en elaboration och ett elaboreringsställe finner varandra kallas *prominent elaborering*. Det är den process där *barn* och *hamburgare* i *Barn äter hamburgare* knyts till de elaborationer i *äta//* som uttrycker *ätaren* respektive det *ätna*. Efter det kan analysen drivas vidare, t.ex. genom att notera att *föda:sb//* internt har en elaboration som säger att det är någon som äter och att denna matchas av de ätande barnen. Då har man lämnat markeringen av prominenta elaborationer för att i stället ägna sig åt analysen av den mer omfattande sammanvävningen, i en analysprocess som handlar om fördjupad *integration*.

4.1.2.7 Principer för matchning

Principer för vad som fogas till vad är mycket viktiga i modern språkvetenskap, kanske som mest i diskussioner av länkningsproblemet, som främst handlar om hur de delar i satsen som bildar huvudsatsdelar finner sin plats. Ansatser i den riktningen kan t.ex. koda med hjälp av hierarkier över vilka roller som typiskt blir subjekt i aktiva satser. Dessa kan vara mycket enkla. Fillmore (1968:33) tar hänsyn till de tre rollerna Agentive, Instrumental och Objective och rangordnar deras benägenhet att bli subjekt i den ordningen. Van Valin och LaPolla (1997:126–127) räknar med fem huvudnivåer med AGENT i den första gruppen och med PATIENT samt LOCATION i den sista gruppen. De tre mellangrupperna har ett tiotal delroller vardera. De menar dock att en given verb betydelse inte har mer än högst en representant för någon av de fem grupperna i sin argumentram, vilket begränsar mångfalden betydligt.

Det är en långsiktig ambition för MSM att subjektshierarkier m.m. ska koda i definitionssystemet. Detta utan något antagande om att det går att fånga ens de allmänna mönstren för varje verb betydelse utan explicit valensinformation för varje verb. Det mera kortsiktiga målet för MSM är emellertid inte att göra matchningspunkterna så lätta att finna som möjligt utan snarare att garantera att de över huvud taget finns med i definitionerna.

Svårigheterna att ens få de stora dragen att stämma när det gäller principerna för mappningen av roller mot argument illustreras av att teoretikerna inte är överens om vare sig vilka roller som ska räknas in i subjektshierarkierna eller hur de ska ordnas. I en översikt redovisar Levin och Rappaport Hovav (2005:162–163) två förslag som inte nämner *goal* och *location*, tre

4.1. INTRODUKTION TILL MSM

som rankar dem över *patient/theme*, åtta där de rankas under *patient/theme* och tre där *patient/theme* placeras mellan *goal* och *location*.

4.1.2.8 Roller och rollfaktorer

Alla elaborationer har en *roll*. Denna beskrivs uttömmande, men föga informativt, av moderstrukturen själv. Den totala rollen hos ätaren i *äta//* är allt det som det innebär att vara just ätaren i *äta//*. Rollangivelser i MSM är i stället till för att lyfta fram särskilt relevanta aspekter på den totala rollen, som att ätaren är Agens och kanske också att hon är Förbrukare. Denna typ av roller som bara lyfter fram aspekter på den totala rollen kallas ofta *rollfaktorer* och samlas i listor som kallas *rollangivelser*. MSM har inte någon fixerad uppsättning med möjliga rollfaktorer. Det är en empirisk fråga att identifiera vilka som är betydande. Rollfaktorerna är alltid definierade genom att en deltagare i en struktur pekas ut. Agens kan t.ex. fångas genom att den agerande pekas ut i den strukturanalys som fångar betydelsen hos verbet *handla* i dess agentiva betydelse. En omedelbar följd av detta är att rollangivelser blir fullkomligt integrerade i betydelsesystemet.

Rollangivelser i MSM ska i princip vara informativa, d.v.s. de ska lyfta fram information som redan finns men inte tillföra någon ny. I det praktiska arbetet är det dock ofrånkomligt att rollangivelserna används för garantera att viktig rollinformation kommer med i analysen utan att det har säkerställts att den är härledbar.

4.1.2.9 Inherent och emergent

Den *inherenta betydelsen* hos en struktur är den betydelse som den har när den betraktas isolerad medan den *emergenta betydelsen* är den som växer fram när strukturen används i ett sammanhang. Inget säger att de två betydelserna måste skilja sig åt men ibland är det viktigt att hålla ordning på om så är fallet. Ett kritiskt exempel på detta är om betydelsen hos ett definitionshuvud genomgår en förskjutning. Detta fenomen illustreras av relationen mellan *koka* och *sjuda*. I den prototypiska betydelsen för *koka* ingår att vätskan bubblar kraftigt, men i *sjuda* är det liten bubbling om någon alls. Därmed kommer den inherenta betydelsen hos *koka* att modifieras i den emergenta strukturen om den används som definitionshuvud i *sjuda*.

Ett annat viktigt fall där skillnaden mellan inherent och emergent spelar stor roll är att alla enheter bär med sig en inherent *rollpotential* som ger generell vägledning för hur enheten uppträder vid matchnings- och förenings-

processer. Begreppet *människa* bär t.ex. med sig en laddning av agentivitet. Men inget säger att människan är Agent. På motsvarande sätt bär prepositionen *till* med sig ett rumsligt mål som en framträdande rollfaktor. Men i *Vi hann höra nyheterna eftersom radion höll till Borås* är den temporala aspekten dominerande.

Skillnader mellan inherenta och emergenta betydelser bokförs inte regelmässigt, men det är ändå en viktig distinktion beroende på att diskrepanser leder till att betydelsefaktorer kommer till och försvinner, vilket påverkar vilken information som kan ärvas genom t.ex. kedjor av definitionshuvuden.

4.1.2.10 Deltagare och rollbärare

Termer som deltagare, aktant, komplement, argument och adjunkt är mycket användbara i semantiska och syntaktiska analyser, men deras innebörd varierar starkt i olika teoretiska kontexter (Somers 1987). Generellt har jag försökt att använda allmänna termer i betydelser som ansluter till SAG. Ett viktigt undantag är termen *deltagare*, som har en speciell teknisk innebörd i MSM. Där ställs den i relation till termen *rollbärare*. Alla roller är förknippade med en rollbärare. Det kan vara den eller det som fyller rollen Agens, men det kan också vara något som uttrycker en omständighet, t.ex. ett Mål. I *Pelle kör till Borås* är därför både *Pelle* och *Borås* rollbärare, men bara *Pelle* deltagare. I den berättelse som uttrycks av *till* är dock både *Pelle* och *Borås* deltagare. Motsvarande gäller för t.ex. konjunktioner. I *Pelle och Lisa kör till Borås* är *Pelle* och *Lisa* gemensamt en deltagare i den överordnade berättelsen om en förflyttning till Borås, men de är också deltagare i den berättelse om förening av semantiska strukturer som uttrycks av *och*. Deltagarbegreppet ska tolkas i gestaltpsykologiska termer. En deltagare är något som lyfts fram i förgrunden av det sammanhang där deltagaren ingår medan de rollbärare som hör hemma i bakgrunden får nöja sig med att vara bara rollbärare.

4.1.3 Tekniska förutsättningar

4.1.3.1 Kompletterande modeller

Vid systemutveckling används termen *modell* om fullständiga beskrivningar ur en begränsad synvinkel. Ritningar över elsystemet och ventilationssystemet är därför kompletterande modeller av en byggnad (Kruchten 2004).

4.1. INTRODUKTION TILL MSM

På motsvarande sätt kan betydelsystemet för ett naturligt språk beskrivas ur flera kompletterande synvinklar. Även i detta fall är det möjligt att de kompletterar varandra på samma sätt som ritningen över elsystemet och ventilationssystemet gör. Men i språkvetenskapliga sammanhang kompliceras sammanlänkningen av att det inte finns en lika tydlig grundritning som när man bygger ett hus. Vi menar ungefär samma sak med ord, böjningsform o.s.v. Men inte riktigt, vilket försvårar sammanlänkningar. Man behöver bara tänka på de problem som det kan erbjuda att sammanjämka flera annoteringar av samma korpus när annoteringarna är gjorda med aningen olika principer för tokenisering och dessutom bygger på aningen olika principer för indelning i ordklasser och böjningsformer. Men även med denna typ av problem i minnet är det viktigt att en resurs som MSM är så allmänt användbar som möjligt, vilket underlättas om den tolkas som en serie åtskilda men sammanlänkade modeller.

Diskussionen i kapitel 2 och 3 har lyft fram fyra för MSM viktiga dimensioner.

- Den ideala databasen ska kunna ge svar på vilket värde en viss specifikation har. Det ska t.ex. gå att ta reda på om ett substantiv betecknar en levande varelse med handlingsförmåga.
- Den ideala databasen ska redovisa betydelsens relationella struktur, d.v.s. vilka kompletteringar som är relevanta.
- Den ideala databasen ska redovisa betydelsens härledningspotential, både inom lexemet och över ordgränser.
- Den ideala databasen ska redovisa betydelsernas rankingspotential, d.v.s. vilka betydelsefaktorer som tenderar att vara framträdande.

Det ligger långt utanför ramarna för detta arbete att ens specificera hur en databas som kan användas för att generera dessa vyer över betydelsystemet ska vara konstruerad, men det är min förhoppning att MSM i vart fall kan vara ett steg på vägen.

4.1.3.2 En databas med vyer

Den traditionella databasen består av ett centralt informationslager som kan användas för att söka ut önskad information i flera dimensioner. Den centrala databasen hos ett företag kan t.ex. innehålla information om kunder, varor, råvarustatus, anställda och leverantörer. En sådan databas får en mycket intrikat struktur som riskerar att bli en informationsgrav. Det är därför

typiskt att komplexa databaser förses med *vyer*. Dessa väljer ut och organiserar data så att de blir mera lättillgängliga för vissa syften. De ger alltså en nedskuren och markerat perspektivisk bild av informationen i databasen. Dessa *vyer* fyller därmed en funktion som är snarlik den som gäller för den typ av modeller i systemutveckling som nämns ovan. Den underliggande databasen förutsätts vara objektiv i den meningen att den ska underlätta skapandet av nya, ofta oförutsedda, *vyer*.

En tryckt ordbok påminner starkt om en *vy* över en implicit databas med information om ordförrådet. Övergången till elektroniska ordböcker gör att relationen mellan en underliggande databas och *vyer* över den har blivit brännande för den moderna lexikografin. Diskussionen rör ofta gränssnittsfrågor, d.v.s. frågor om hur *vyer* ska utformas och presenteras. Även frågor om hur databasen som sådan ska fyllas med sökbart innehåll uppmärksammas.

LDB-projektet angrep problemet genom att skapa en databas från grunden, vilket gav fördelen att den grundläggande strukturen kunde göras tekniskt hanterlig redan från början (Sjögreen 1988). Arbetet med att omvandla Oxford English Dictionary (OED) till en databas där huvudtext och supplement integrerades⁴, liksom arbetet med att göra Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien (SAOB) till en databas med fler ingångar än stickordslistningen, är exempel på motsatt infallsvinkel (Rydstedt 1988).

SDB och MSM syftar båda till att skapa välorganiserade databaser med språkvetenskapligt viktig information som är så allmänt användbara som möjligt. Men steget till en databas där specifika informationstyper är enkelt och säkert sökbara är betydande. Det är knappast en slump att de för tillfället mest framgångsrika ansatserna att skapa storskaliga lexikaliska eller semantiska databaser i själva verket består av en enda eller ett begränsat antal fördefinierade *vyer*. Det gäller i hög grad både WordNet och FrameNet. I princip är sådana ansatser degenererade varianter av en integrerad semantisk databas genom att de bara kodar en eller en handfull *vyer*, men de har den stora fördelen att de är möjliga att utveckla inom en begränsad finansiell ram. För att anspela på Næss *maxim* för sakliga debatter⁵, är specialiserade genomarbetningar ett utmärkt medel för att öka vårt vetande,

⁴En allmän bild av arbetet på att föra över OED till elektroniskt format ges av UW Centre for the New OED and Text Research på deras hemsida <db.uwaterloo.ca/OED/index.html>.

⁵Næss (1970:101) beskriver ändamålet för sakliga debatter med att en sådan ska vara ett "tankeutbyte som ökar eller bättre ordnar vårt vetande."

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

medan en integration av dessa i en sammanhållen lexikalisk databas är ett utmärkt medel för att bättre ordna vetandet.

4.1.3.3 Implementationsläget

MSM är i nuvarande läge främst att betrakta som en specifikation av en möjlig väg för att driva arbetet med SDB vidare i riktning mot ”den stora databasen i himlen”, som Järborg brukar säga. Den databasstruktur som MSM förutsätter är materialiserad i form av ett beskrivningsformat som även är avpassat för att medge import av de semantiska beskrivningarna i SDB.

Det pågår också arbete med att koppla SDB till Språkbankens integrerade komplex av lexikaliska resurser med SALDO⁶ som nav. Därmed kommer SDB/MSM att få en koppling bl.a. till SweFN++⁷, den svenska version av FrameNet som utvecklas av Språkbanken.

4.2 Strukturanalyser och strukturbeskrivningar

Den centrala komponenten i MSM är *strukturanalyser*. Deras egentliga hemvist är i en databas men i detta arbete uppfattas de normalt som delar av textdokument benämnda *strukturbeskrivningar*. Det är bara strukturanalyserna som ingår i den egentliga databasen; övriga komponenter är kommenterande stödmaterial. Detta avsnitt har som huvuduppgift att presentera strukturanalysernas substantiella sida. Formatet hos strukturbeskrivningarna behandlas mindre utförligt, vilket gör att många detaljfrågor som främst har betydelse för den som ska skriva strukturbeskrivningar lämnas obesvarade här. Dessa besvaras i stället i avsnitt 4.4, som närmast är att betrakta som en manual över beskrivningsspråket.

Avsnitt 4.2.1 illustrerar den grundläggande kodningen av semantiska strukturer som en form av uppmjukade dependensträd med eventuella rollangivelser på noder. Avsnitt 4.2.2 visar hur den grundläggande kodningen kompletteras av en markering av hur elaborationerna kopplas till prominenta elaboreringsställen i schemastrukturen. Avsnitt 4.2.3 behandlar hur prototypi och abstraktioner kan uttryckas med hjälp av förenklade uttryckssätt, som kan översättas mekaniskt till regelrätta strukturanalyser. Avsnitt 4.2.4

⁶<http://språkbanken.gu.se/saldo/>

⁷<http://språkbanken.gu.se/swefn/>

beskriver rollsystemet. Avsnitt 4.2.5 visar hur den berättelse som ligger implicit i en preposition kan integreras med en fördjupad integrationsanalys. Avsnitt 4.2.6 introducerar modellens mekanismer för att hantera omrankning och omfokusering.

4.2.1 Dependensgrafer med rollangivelser på noderna

Kärnan i en strukturanalys är ett uppmjukat dependensträd, där noderna normalt har rollangivelser. Uppmjukningen består i att noder kan förenas. I en genomförd analys leder varje förgrening fram till en *förrådsenhet*, d.v.s. en enhet som är definierad i *förrådet*. Detta framtvingar en massiv cirkularitet av samma slag som är ofrånkomlig i en ordbok där alla betydelser i ordboken är definierade i ordboken själv (jfr 2.5.1).⁸ Dötrarna är *elaborationer*, d.v.s. modifieringar som tillför nytt semantiskt material. Beskrivningen kan också innehålla *prominensangivelser* i form av *omrankningar* och *omfokuseringar*, vilket illustreras först i avsnitt 4.2.6. Den samlande termen för elaborationer och prominensangivelser är *modifieringar*. Den typ av semantisk modifiering som består i att något graderas ner till att vara en konnotation hanteras tekniskt som en särskild form av elaborering. Den struktur som modifieras kallas normalt för *schemastrukturen*. I en definition ska den åtminstone i princip vara ett regelrätt *definitions huvud*. Att den inte alltid kan vara det beror t.ex. på att adjektiv ställer till problem. Frågor om val av definitions huvuden är ett återkommande tema i kapitel 5.

Strukturbeskrivningen i figur 4:1 (s. 111) illustrerar hur en förenklad fritextdefinition av kärnbetydelsen hos verbet *sälja* kan användas som underlag för en strukturanalys som utgör en definition i förrådet. Figuren som helhet är en *strukturbeskrivning*. Den inleds med ett *textunderlag*, d.v.s. den text som ska analyseras. Resten är en *fristående strukturanalys*, d.v.s. en strukturanalys som inte är inbäddad i en annan. Den senare typen kallas följdriktigt *inbäddade strukturanalyser*.

Det är i sin ordning att strukturanalysen avviker från underlaget på en del punkter med tanke på att syftet inte är att koda fritextdefinitionens språkliga form utan överföra dess innebörd till en mer stram och explicit form. För definitioner vore det en överloppsgärning att regelmässigt bevara böjningsinformationen med tanke på att hjärnan knappast lagrar betydelser som grammatiskt bestämda satser. I andra sammanhang är graden av ut-

⁸Strukturanalyser i MSM ger ofta intryck av att vara träd när man betraktar en strukturbeskrivning men i själva verket är de alltid riktade cykliska grafer.

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

```
sälja//: avtala med någon att överlåta något till denna mot ersättning.  
[sälja//] {avtala//  
  [säljaren] ·AGENS: AGENS: person//  
  [köparen] ·MEDAGENS: AGENS: person//  
  [försäljningen] ·RESULTAT:: {överlåta//  
    ·AGENS, KÄLLA:: [=@säljaren]  
    ·PÅVERKAT:: något//  
    ·MOTTAGARE:: [=@köparen]  
  [betalningen] ·VILLKOR:: {ersättning//  
    ·till//: [=@säljaren]  
  }  
}  
}
```

FIGUR 4:1. Förenklad definition av *sälja//*.

förlighet mer en fråga om önskad abstraktion i beskrivningen. Modellen som sådan är anpassad för att även kunna hantera numerus o.d.

Namn på strukturer preciseras genom att de sätts inom hakparenteser före strukturen. De är obligatoriska vid definitioner av förrådsenheter. Namn på kärnbetydelser ska ha dubbla snedstreck i slutet så strukturen får heta *sälja//*. Motsvarande betydelse i SDB är kärnbetydelsen hos lexemet *sälja 1/1*. Se avsnitt 4.4.2.1 för en beskrivning av konventionerna för namngivning i MSM och avsnitt 2.2 för principerna i LDB/SDB.

De underliggande principerna för identifikation av betydelse är identiska i SDB och MSM. Det gör att en betydelse i MSM som sägs motsvara en betydelse i SDB kan förutsättas vara en och samma betydelse om inget annat sägs. Att sedan definitionerna kan utformas olika så att dessa inte fångar exakt samma nyanser är en annan sak. I den mån det finns skillnader är det min förhoppning att det rör sig om den typ av gradvisa förbättringar som alltid brukar präglade lexikaliskt arbete. Det är dock värt att hålla i minnet att många definitioner i kapitlet är starkt förenklade för att få de punkter som ska illustreras att framträda bättre.

I figur 4:1 har analysen som helhet schemastrukturen *avtala//*. Det finns även två inbäddade analyser med *överlåta//* respektive *ersättning//* som schemastruktur. Dessa betecknas samtliga med *namn*, men grundprincipen är bara att schemastrukturen ska vara en struktur. Det gör att den mycket väl kan bestå av t.ex. en inbäddad strukturanalys. Både analysen som helhet och inbäddade analyser avgränsas med hjälp av klammerparenteser. Sådana används generellt för att vid behov avgränsa strukturer. Radskiftet och in-

denteringar är inte obligatoriska men de används normalt eftersom de ökar läsbarheten.

Elaborationer består alltid av två delar: en *rollbärare* och en *rollangivelse*. Det är inte ovanligt att de får namn, som *säljaren*, *köparen*, *försäljningen* och *betalningen* i exemplet. Rollbäraren är alltid en struktur. Den kan bestå av en inbäddad strukturanalys, som hos *försäljningen* och *betalningen*. Det vanligaste är dock namn på ordbetydelser, som *person//* och *något//*. I exemplet förekommer också varianterna [=®säljaren] och [=®köparen]. Det är en kortform för [=köparen][®köparen] där den förra är en *identitetsmarkering* och den senare en *intern annotering* för samreferens. Den förra säger att det rör sig om samma semantiska struktur – i det här fallet att både den som köper varan och den som tar emot den är en *person//*. Strukturer som binds samman av en identitetsmarkering behöver dock inte ha samma semantiska struktur i den färdiga tolkningen eftersom identiteten gäller den inherenta betydelsen, inte den emergenta. Se avsnitt 4.4.4 för en utförlig beskrivning av identitetsmarkering och interna annoteringar.

Rollangivelsen kan användas för att ange *rollfaktorer* hos både den *emergenta* och den *inherent rollen*. Rollfaktorer kallas rollfaktorer därför att de inte är avsedda att beskriva den totala rollen utan bara viktiga aspekter på den (jfr 4.1.2.8). Den emergenta rollen är den roll som elaborationen fyller när den är integrerad i sitt sammanhang. Den inherent rollen är den rollpotential som elaborationen har även när rollbäraren studeras lösryckt. Dit hör att personer har en tydlig potential för att bli t.ex. Agens. (jfr 4.1.2.9) Angivelser för den emergenta rollen placeras mellan den upphöjda punkten och det efterföljande kolonet medan inherent rollfaktorer placeras mellan kolonen. Rollangivelser är optionella så den minimala rollangivelsen för en elaboration är :::. De kan också växa till kommaseparerade listor, vilket illustreras av att en elaboration i exemplet har både AGENS och KÄLLA angivna som rollfaktorer för den emergenta rollen. Den typiska rollangivelsen består av en rollfaktor hos den emergenta rollen, t.ex. ·MOTTAGARE::.

I figur 4:1 har tre av elaborationerna angivelser för inherent roll. Dessa är AGENS för de två första och *till//* för den sista. Skillnaden är att de två första även har en specifikation av en rollfaktor hos den emergenta rollen. Analysen säger alltså att de två personer som är säljaren respektive köparen båda har agentivitet som en viktig aspekt på sin inherent rollpotential, men att bara säljaren är en fullvärdig AGENS medan köparen för nöja sig med att vara en MEDAGENS. Fördelningen hade varit den omvända i en definition av *köpa//*. Elaborationen med *till//* som inherent rollfaktor illustrerar att

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

MSM medger att t.ex. prepositioner kan definieras så att de kan användas direkt för att uttrycka rollinformation. Notera att prepositionen är en del av rollbäraren trots att den redovisas som en inherent rollfaktor. Det är fullt konsekvent eftersom den inherenta rollpotentialen är en integrerad del av rollbäraren. Det går dock att utforma analysen så att även *till//* blir en självständig rollbärare (jfr figur 4:7, s. 118). I övrigt består rollangivelserna av en eller två emergenta rollfaktorer. Samtliga beteckningar för rollfaktorer i exemplet utom *till//* är *alias*, d.v.s. alternativa namn på enheter som redan är definierade i förrådet. Det hade därför varit möjligt att dölja även *till//* bakom ett alias, säg MÅL, utan att det hade gjort någon semantisk skillnad ur MSM:s synvinkel.

Det är vanligt att skriva rollnamn enligt mönstret Agens, Patient och Mål. Detta skrivsätt används också i den löpande texten för att skilja ut när rollnamnet syftar på en roll i allmän bemärkelse från när det syftar på en enhet i MSM:s förråd. Därmed står det klart vad som menas med att AGENS försöker fånga betydelsen hos Agens. Principerna för rolluppsättning och rollval behandlas i avsnitt 4.2.4. Här räcker det att säga att rollerna ska vara definierade så att de pekar ut en deltagare i en situation. Det gäller automatiskt för prepositioner eftersom deras definitionsformat är avpassat för att garantera det. För verb går det att ange en elaboration som pekar ut en deltagare i verbhandlingen, vilket illustreras i avsnitt 4.2.4.

```
sälja//: avtala med någon att överlåta något till denna mot ersättning.  
[sälja//] {avtala//  
  [1] ·AGENS:: person//  
  [2] ·MEDAGENS:: person//  
  ·RESULTAT:: {överlåta//  
    ·AGENS, KÄLLA:: [=®1]  
    ·PÅVERKAT:: något//  
    ·MOTTAGARE:: [=®2]  
    ·VILLKOR:: ersättning//  
  }  
}
```

FIGUR 4:2. *Analys med numeriska index.*

Namn på elaborationer kan ersättas eller kompletteras av *numeriska index* så länge de bara används för referenser inom samma strukturbeskrivning. Exempel 4:1 kan därför omformuleras enligt mönstret i 4:2.

MSM bygger i princip inte på några antaganden om i vilken ordning modifieringar i definitioner processas. Av tekniska skäl införs dock en princip

om att avsedd betydelse ska fångas om de olika modifikationerna appliceras i den ordning som de förekommer i analysen.

4.2.2 Prominent elaborering

Dependensanalyser ligger nära ramsemantik: ättlingarna är en uppräkningslista av de enheter (ramelement) som ska passas in i den ram som huvudet motsvarar, i vart fall om de är fullvärdiga argument. I MSM:s värld är elaborationerna på motsvarande sätt en lista med element som ska matchas mot *elaboreringsställen* i schemastrukturen. Nu har inte analysen någon begränsning att elaborationen bara ska matcha ett enda ställe, men vissa matchningar är ändå mer framträdande än andra. Matchningsanalysen inleds därför normalt med att identifiera *prominenta elaborationer*. Det typiska är ett elaboreringsställe per elaboration.

```

Pelle säljer hamburgare.
{ sälja//
  ·AGENS:: Pelle// [+säljare]
  ·PÅVERKAT:: hamburgare/mat// [+varan]
}

```

FIGUR 4:3. *Analys av prominent elaborering.*

Figur 4:3 innehåller en analys av yttrandet *Pelle säljer hamburgare*. I denna sägs att strukturen har *sälja//* som schemastruktur medan *Pelle//* och *hamburgare/mat//* är rollbärare i var sin elaboration med rollangivelserna AGENS:: respektive PÅVERKAT::. Det i sammanhanget intressanta är att de dessutom har markeringarna [+säljaren] respektive [+varan]. Det är en variant av interna annotationer som används för att ange var i *sälja//* de har sina elaboreringsställen. Hur det fungerar framgår klarare i figur 4:4 (s. 115). I denna har definitionen av schemastrukturen *sälja//* inkluderats för att det ska framgå tydligare var de två elaborationerna har sina elaboreringsställen. Tecknet \Rightarrow markerar att strukturbeskrivningen till höger redan har namnet till vänster. Parentesen markerar de yttre gränserna för det textfragment som berörs av inkluderingen.

Elaborationsställen är alltid elaborationer i den relevanta schemastrukturen. Inget hindrar att de är inbäddade i underordnade strukturanalyser, som *varan* i *sälja//*. De behöver inte ens vara explicit angivna i schemastrukturens strukturbeskrivning. De enskilda verbens betydelsebeskrivningar har t.ex. sällan explicita elaboreringsställen som matchar omständighetsadver-

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

```
Pelle säljer hamburgare.
{(sälja// => {avtala//
  [säljaren] ·AGENS:: person//
  [köparen] ·MEDAGENS:: person//
  ·RESULTAT:: {överlåta//
    [överlåtare] ·AGENS, KÄLLA:: [=@säljaren]
    [varan] ·PÅVERKAT:: något//
    [förvärvare] ·MOTTAGARE:: [=@köpare]
    [betalning] ·VILLKOR:: ersättning//
  }
})
·AGENS:: Pelle// [+säljaren]
·PÅVERKAT:: hamburgare/mat// [+varan]
}
```

FIGUR 4:4. *Analys av prominent elaborering.*

bial. Men sådana finns ändå genom att leden högst upp i huvudkedjan har definitioner som är avsedda att fånga just de generella verbegenskaperna (5.2.4). MSM:s tolkning av huvudkedjor hos definitioner som en sekvens av gradvisa modifieringar gör dock att det inte finns någon garanti att element högre upp i kedjan överlever. Ett tydligt exempel är att en definition av en *oxe* som en kastrerad *tjur* medför att fortplantningsförmågan försvinner på vägen (jfr s. 49).

4.2.3 Abstraktion och prototypi

Den språkvetenskapliga termen *prototypi* är av ganska sent datum, men en vanlig ordbok innehåller mängder av markeringar av prototypifenomen. En av de tydligare är formuleringar med *e.d.* eller *o.d.*. Dessa förkortningar förekommer 9.533 gånger i SDB:s 90.865 betydelsebeskrivningar. En liknande funktion fylls av *särsk.*, som anger att det följande är mer typiskt. SDB har 1.647 sådana angivelser. Förkortningen *äv.* har en motsvarande innebörd. Konjunktioner som *eller* och *och* fyller en vidare funktion:

- *V-tecken 1/1* 'ett segertecken med pekfinger och långfinger utsträckta i formen av ett V'. Konjunktionen *och* markerar en uppräkningsdel.
- *A-skatt 1/1* 'skatt som löntagare betalar till stat och kommun'. Konjunktionen *och* markerar att *stat* och *kommun* är de två medlemmarna i en abstraktare kategori.

- *äta* /I/ 'intaga (föda) vanl. fast men äv. flytande föda; om människa el. (ej alltför lågt stående) djur'. Konjunktionen *el.* anger att *människa* och vissa *djur* bildar en egen kategori. I denna betydelsebeskrivning används även *vanl.* för att lyfta fram det typiska och *äv.* för att markera det mindre typiska.

Ur MSM:s synvinkel är prototyp- och abstraktionsangivelser av den typ som fångas av standardformuleringar i ordböcker mycket viktiga. Dessa kan visserligen beskrivas med hjälp av ordinära strukturanalyser, men analysen blir mer läsbar med ett enklare uttryckssätt. MSM:s metod för att åstadkomma det är *formler*. En formel är ett förenklat uttryckssätt som mekaniskt kan översättas till ett strukturanalysfragment på ett förutsägbart sätt. När det står t.ex. *varelse// särsk. person//* är det inte oanalyserad definitionstext utan en mer kompakt uttryckt analys. (jfr 4.4.6)

4.2.4 Rollsystemet

Avsnitt 4.2.4.1 diskuterar rollerna i MSM med särskild tonvikt på skillnaden mellan *emergenta* och *inherent* roller. Avsnitt 4.2.4.2 illustrerar hur roller definieras. Huvudpoängen är att existerande ord i språket ofta fångar roller med rimlig precision. Avsnitt 4.2.4.3 kommenterar rolluppsättningen.

4.2.4.1 Roller i olika dimensioner

Rollsystemet i MSM bygger på två distinktioner: den mellan *roller* och *rollfaktorer* och den mellan *inherent* och *emergenta roller*. Termen *roll* används för rollen som helhet och *rollfaktor* för aspekter på den, alltså betydelsefaktorer hos rollen som helhet. Rollangivelser för elaborationer består alltid av listor med rollfaktorer. Den totala rollen används nästan bara vid definition av roller. I praktiken innebär det att AGENS kallas *roll* så länge rollen inte ingår i en lista med rollfaktorer.

```

Barn äter hamburgare.
{äta//
  [barnen] ·AGENS, FÖRBRUKARE:: barn//
  [hamburgarna] ·förbruka//[rb:förbrukat]:: hamburgare/mat//
}

```

FIGUR 4:5. *Emergent* rollfaktorer.

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

Figur 4:5 innehåller en analys av *Barn äter hamburgare*. Rollfaktorerna för *barnen* anges med hjälp av standardiserade alias. För *hamburgarna* pekas i stället den berättelse som bildar kontext för rollen ut med hjälp av *förbruka//* medan den elaboration inne i *förbruka//* som ska korrespondera mot rollbäraren anges med *[rb:förbrukat]*.

```
Pelle körde till Borås.  
{köra//  
  [Pelle] ·FÖRFLYTTAT: AGENS: Pelle//  
  [tillelab] :till//: Borås//  
}
```

FIGUR 4:6. *Inherent rollfaktorer.*

De roller som uppträder i rollangivelserna i figur 4:5 rör alla den *emergenta* rollen. I figur 4:6 finns även angivelser för *inherent* rollfaktorer i form av AGENS och *till//*. Som sådana ska de ingå i rollbärarens *rollpotential*. Den består av ett virrvarr av roller på olika abstraktionsnivåer. Hos en människa hör t.ex. potentialen att vara Agens dit, men också att vara någon som *äter* eller bara *är*. Mera tekniskt uttryckt består rollpotentialen av alla de potentiella berättelser där strukturen ingår som en viss deltagare. För *människa//* hör både *sälja//[rb:säljaren]* och *sälja//[rb:köparen]* dit. Det är visserligen samma berättelse, men rollerna skiljer sig åt. Kravet att alla rollfaktorer som tas med i listningar över *inherent* rollfaktorer ska ha täckning i rollpotentialen hos den aktuella strukturen är oavvisligt. I det praktiska arbetet är det dock ofrånkomligt att listningarna även innehåller rollfaktorer med svag eller ingen täckning i strukturens definition. MSM hanterar det genom att alla listningar av *inherent* rollfaktorer som knyts till en struktur i någon analys automatiskt räknas in i strukturens *inherent* rollpotential. Motsvarande gäller för alla definitioner som har strukturen som rollbärare. Så får *föda:sb//* automatiskt det att kunna vara *ätet* i *äta//* som en del av sin rollpotential genom att *föda:sb//* ingår i den aktuella elaborationen inne i *äta//*.

Den totala rollpotentialen är viktig ur MSM:s synvinkel därför att MSM idealiskt ska kunna användas för att i varje enskilt fall motivera varför en rollbärare matchar en viss roll. Men i det enskilda fallet är det bara ett fåtal rollfaktorer som är prominenta och förtjänar att noteras särskilt. Det är det som elaborationernas rollangivelser för *inherent* rollfaktorer är avsedda för. Men betydelser har också rollfaktorer som är generellt viktiga och som därför förtjänar att framhållas extra. Det är därför tillåtet att ange en lista

med inherenta rollfaktorer när en struktur definieras, vilket illustreras i figur 4:38 (s. 161).

Analysen i figur 4:6 är artificiell genom att det nog är naturligare att placera både FÖRFLYTTAT och AGENS som emergenta rollfaktorer eftersom det inte förefaller finnas något särskilt skäl att framhålla att just AGENS ingår i den inherenta rollpotentialen. Då är argumenten för att framhäva att *till//* ingår i den inherenta rollpotentialen starkare eftersom rollen har ett tydligt morfologiskt uttryck. Prepositioner och många andra småord definieras rutinmässigt så att de kan användas som rollfaktorer. Det är över huvud taget ovanligt att enkla prepositioner används som självständiga rollbärare, men 4:6 kan mycket väl omdefinieras som i figur 4:7.

```

Pelle körde till Borås.
{köra//
  [Pelle] ·FÖRFLYTTAT: AGENS: Pelle//
  [tillelab] ·till//:: {till//
    ·till//:: Borås// [+målet]
  }
}
```

FIGUR 4:7. Preposition som rollbärare.

I den senare varianten har *Borås//* blivit rollbärare i en elaboration av *till//*. Men det är inte någon egentlig skillnad mot den andra varianten. En rollbärare räknas alltid som en elaboration av rollfaktorer i sin inherent roll när dessa aktualiseras. Det som är lite märkligt är att *till//* förekommer tre gånger. Utläst säger analysen att *Borås//* elaborerar *målet@till//*. Det motiverar att den elaboration som *Borås//* ingår i får just *till//* som sin emergenta rollangivelse. I nästa steg är det hela *tillelab* som elaborerar den överordnade schemastrukturen *köra//*. Men även i detta steg är det *till//* som är den mest prominenta rollinformationen. Även här placeras rollen som en emergent rollfaktor. Om *till//* hade placerats som inherent rollfaktor så hade det varit nödvändigt att specificera rollbäraren till [*rb:till//*] eftersom det knappast ingår i den inherent rollen hos *till//* att vara målet i den berättelse som *till//* uttrycker.

Exemplet torde göra klart varför mönstret med prepositioner som rollbärare undviks. Det säger mycket men får lite sagt. Svagheten med att hantera prepositioner m.m. som inherent rollfaktorer är att det blir svårt att se vad i analyserna som har ett korrelat i underlagstextens uttryckssida. Men att beskriva det ingår inte i MSM:s arbetsuppgifter.

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

Den emergenta rollen uppstår när elaborationen integreras i sitt sammanhang. Detta är en komplicerad process, som illustreras av ett exempel om en radio som håller till Borås (jfr 4.2.5). Av detta framgår att även elaborationen modifieras, som när *till//* får informationen om vad det är som förflyttas elaborerad. Denna fördjupade integration brukar dock bara markeras i analyserna genom att listorna med rollfaktorer lyfter fram de rollfaktorer som är särskilt viktiga i sammanhanget. Den typiska emergenta rollangivelsen består därför ofta bara av ett enkelt AGENS e.d., som i exemplen ovan. Det är dock principiellt viktigt att den inherent rollen kan genomgå betydligt större ändringar än en enkel elaborering där elaboreringsställen fylls ut. Även roller genomgår tillfälliga betydelseförändringar när de ingår i en kontext.

```
rödfärg//: röd färg.  
[rödfärg//] {färg/substans/  
  ·EGENSKAP:: röd//  
}
```

FIGUR 4:8. Redundant rollangivelse.

Definitionen av rollangivelser säger att de består av noll eller fler rollfaktorer. Trots det är det ovanligt med helt tomma rollangivelser. Vissa rollangivelser är emellertid synnerligen redundanta. Ett exempel på det ges i figur 4:8. I denna har elaborationen rollfaktorn EGENSKAP utsatt. Denna är definierad så att den i grova drag säger att *X är Y* där *X* är rollbäraren. Men nu är adjektiven i sig definierade så att redan definitionen av ordklassen gör klart att EGENSKAP är en prominent rollfaktor. Det innebär att innebörden hos elaborationen inte skulle påverkas om rollangivelsen lämnades helt tom. På motsvarande sätt är t.ex. ordklassen substantiv definierad så att rollfaktorn att vara någon eller något i ett sammanhang framhävs och dynamiska verb så att deras status av att vara potentiellt nominaliserade processer blir prominent.

Rent principiellt är det onödigt att ange rollfaktorer som inte bidrar till att klargöra vilka rollfaktorer som är relevanta i den aktuella kontexten. Av praktiska skäl kan det ändå vara meningsfullt eftersom redundanta rollangivelser kan bidra till att göra analyserna mer begripliga.

```

förbruka 1/1: använda något så att det tar slut.
[förbruka//] {använda//
  [förbrukare] ·använda//[rb:användare]:: någon//
  ·RESULTAT:: {tar_slut//
    [förbrukat] ·FÖRBRUKAT:: något//
  }
}
(alias:FÖRBRUKARE:förbruka//[rb:förbrukaren])
(alias:FÖRBRUKAT:förbruka//[rb:förbrukat])

```

FIGUR 4:9. *Rolldefinition.*

4.2.4.2 Definition av roller

Rolldefinitioner består alltid i att en deltagare i en berättelse pekas ut. Strukturen som helhet ska fånga det sammanhang – den mer eller mindre abstrakta berättelse – som rollen ingår i medan den utpekade elaborationen ska identifiera det elaboreringsställe som ska elaboreras av rollbäraren. Detta exemplifieras i figur 4:9. Rollbärarens elaboreringsställe identifieras alltid med hjälp av en extern annotering av typen *rb*. Denna har inte någon innebörd utom när definitionen används som en rollfaktor. Se avsnitt 4.4.4.4 för en allmän beskrivning av externa annoteringar.

```

[till//] {förflytta//
  [förflyttaren] ·FÖRFLYTTARE:: person//
  [förflyttat] ·FÖRFLYTTAT:: föremål//
  [målet] ·RIKTNING:: slutpunkt//
}[rb:målet]

```

FIGUR 4:10. *Definition av preposition.*

Figur 4:10 innehåller en definition av *till//*. Denna är utformad så att rektionen svarar mot en elaboration inne i en struktur som beskriver ett skeende. Det enda som behöver göras för att *till//* ska kunna användas som rollfaktor är därför att precisera att det är *målet* som ska elaboreras av rollbäraren. Det kan uttryckas med *till//[rb:målet]* när *till//* används som rollfaktor. Men nu är det alltid *målet* som är rektionens elaboreringsställe. Det gör att det är både praktiskt och belysande att notera detta redan i definitionen, vilket är möjligt då en strukturanalys får avslutas med en serie externa annoteringar. Att skriva *till//[rb:målet]* blir därmed redundant eftersom *till//[rb:målet]* kommer att tolkas som *till//[rb:målet],[rb:målet]*. Det är inte ett fel om en

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

lista innehåller motstridiga *rb*-annoteringar med tanke på att en annotering i definitionen säger hur det brukar vara och en annotering i en användningskontext hur det är i det aktuella fallet. I en analys av standardexemplet *Pelle körde till Borås* kan det t.ex. vara meningsfullt att ange rollfaktorn *till*/[*rb:förflyttaren*] för Pelles del. MSM räknar därför den första angivelsen i en lista av *rb*-annoteringar som ett skönsvärde och den sista som det aktuella värdet.

4.2.4.3 Rolluppsättningen

MSM har en öppen rolluppsättning, men den är inte arbiträr. Genom att rollangivelserna inte är metakommentarer utan fullständigt integrerade element i den semantiska analysen kan det få vittgående följder med olyckliga rollval. Speciellt måste specifikationer av inherenta roller hos högabstrakta förrådsheter göras med omsorg eftersom dessa får vittgående följder för hela definitionssystemet.

Den allmänna utgångspunkten för rollangivelser i exemplen i avhandlingen är roller som redan är definierade i SDB (jfr s. 275). Följande lista visar exempel på några försök att omdefiniera dessa.

Agent: Avsiktlig initierare av förlopp
(alias:AGENS:handla/agentivt/[rb:aktören])

Cause: Allmän orsak till förlopp
(alias:ORSAK:orsaka//[rb:orsaken])

Experiencer: Mentalt påverkad
(alias:UPPLEVARE:uppleva//[rb:upplevaren])

Patient: Förändras genom förlopp
(alias:PATIENT:förändra//[rb:förändrad])

Affected: Allmänt påverkad
(alias:PÅVERKAT:påverka//[rb:påverkare])

Material: Förbrukas i förlopp
(alias:FÖRBRUKAT:förbruka//[rb:förbrukat])

Purpose: Agentens önskade resultat
(alias:SYFTE:handla/agentivt/[rb:syftet])

Instrument: Hjälpmedel för förlopp
(alias:INSTRUMENT:handla/agentivt/[rb:instrument])

Source: Allmän utgångspunkt
(alias:KÄLLA:från/*[rb:utgångspunkt])

Listan består av tre grupper. Den första omfattar Agent, Cause och Experiencer, d.v.s. tre roller med hög benägenhet att bli subjekt. Nästa grupp Patient, Affected och Material har stor tendens att bli direkt objekt. De tre återstående rollerna exemplifierar spridda aspekter på verbskeendet. En teknisk detalj är att definitionen av KÄLLA innehåller en stjärna i *från//**. Den indikerar att exakt betydelse inte är preciserad ännu. Det erbjuder normalt inte några större problem att göra en ungefärlig översättning från roller i SDB till MSM, men det finns ingen anledning att underskatta svårigheterna i att åstadkomma goda definitioner.⁹ I listan representeras rollernas betydelse av en kort parafas, men bakom den döljer sig en omfattande analys. Avsnitt 2.6.2 illustrerar det med ett längre citat ur beskrivningen av Material. En mer allmän översikt över traditionella infallsvinklar på rollernas innebörd ges av Somers (1987).

Följande lista innehåller några roller som bör kommenteras särskilt eftersom de har speciell innebörd i MSM. Bland dessa ingår exempel på *pseudoroller* d.v.s. roller som inte är roller i vanlig mening utan särskilda annoteringar som används för att indikera att rollbäraren ska tolkas som en speciell typ av information. Poängen med pseudoroller är att de gör det möjligt att få in information om skuggbetydelser o.d. i betydelsebeskrivningarna på ett enkelt sätt.

DELTAGARE förankrar rollbäraren som en deltagare i schemastrukturen. Det är den mest abstrakta varianten av Agens, Förflyttat o.s.v.

EGENSKAP används även för tillfälliga tillstånd i den mån det är rimligt att anta att de konceptualiseras som en egenskap hos den omtalade. Att vara glad är därför en EGENSKAP. Det gäller även för att vara golfspelare i många kontexter, men när ordet bara uttrycker att någon spelar golf är det att ingå i en process eller att allmänt ingå i en kontext. Jfr KONTEXT.

ATTRIBUT är en variant av EGENSKAP. Skillnaden är att ATTRIBUT dessutom framhäver att egenskapen i fråga är ett attribut i en semantisk dimension som kan vara viktig i metaforiska användningar o.d. Jfr figur 5:7 (s. 192). Det är inte en *pseudoroll* beroende på att den kan tolkas som att

⁹Det är t.ex. inte självklart hur kärnbetydelsen hos MSM:s motsvarighet till Path ska utformas. Språkligt sett förefaller Path med målet framhävt vara dominerande, men mönstret är mindre tydligt rent kognitivt när det inte rör sig om en målinriktad rörelse med något levande i centrum (Lakusta & Landau 2012). Det gör att det kan vara en överlappsgärning att framhäva målet i definitionen av kärnbetydelsen med tanke på att det förefaller vara något som måste aktiveras särskilt för att hamna i centrum. Det är ett argument för att hålla kärnbetydelsen neutral vad gäller startpunkt och slutpunkt. Men det är också möjligt att Path från och Path till är så olika att de bör få bilda kärnbetydelser i egna kluster, ungefär som *måla 1/1* och *måla 1/2* i SDB.

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

det rör sig om en framträdande egenskap.

KONTEXT uttrycker relationen 'som ingår i'. Skillnaden mot DELTAGARE är att DELTAGARE används för att uttrycka relationen till schemastrukturen medan KONTEXT används när deltagaren är schemastruktur. Vad den innebär mera precist varierar med rollbäraren. Det är inte ovanligt att det är ett förlopp eller ett tillstånd. I en *En nöjd kund är en lönsam kund* kodas *nöjd* som en EGENSKAP medan den underliggande kommersiella kontext som förutsätts av *kund* kodas som en KONTEXT, alternativet något mer specialiserat som PROCESS eller TILLSTÅND.

SKUGGA används för att göra *skuggbetydelsen* explicit. Det är en *pseudoroll*. Rollangivelsen används sparsamt. Se figur 4:33 (s. 154) för ett exempel.

ANNOTERING används som standardangivelse för elaborationer som kodas med hjälp av s.k. *annoteringsformler*, t.ex. för att ange att en elaboration uttrycker en konnotation. Det är en *pseudoroll*. Rollangivelsen förekommer sällan direkt i analyser eftersom den normalt ligger inbäddad i en annoteringsformel. (jfr 4.4.6.2)

BEGRÄNSNING är en variant av EGENSKAP. Rollangivelsen används för att markera att en elaboration uttrycker en essentiellt negativ egenskap. Jämför avsnitt 4:32 och 4.4.6.2.

4.2.5 Fördjupad integration

Analysen av prominent elaborering gör klart var elaborationerna har sina "fästpunkter" i schemastrukturen, men MSM gör en poäng av att elaborationerna integreras mer än så. Man kan säga att de nästlar sig in i schemastrukturen, men också att schemastrukturen nästlar sig in i elaborationerna. Den övergripande poängen är att de förhållandevis välartade hierarkiska strukturer som möter under analysen av prominenta elaboreringar upplöses i en komplex sammanvävning av mer eller mindre överlappande berättelser på olika abstraktionsnivå. Det kan illustreras med:

(14) Radion höll till Borås.

Exemplet förmedlar två sammanvävda berättelser. Den ena handlar om en radio som håller, den andra om en förflyttning till Borås. Lite mer allmänt uttryckt fångar (14) det märkliga att något så perifert som ett omständighetsadverbial kan göra klart att subjektet deltar i en förflyttning trots att

den egentliga verbhandlingen handlar om något helt annat.¹⁰ Detta görs inte klart i en analys av prominent elaborering, som i figur 4:11.

```

Radion höll till Borås.
[1] { (hålla/bestå// ⇒ {bestå//
      [höll] ·PÅVERKAT:: något//
      ·VILLKOR:: {trots//
                  [påfrestning] ·ORSAK:: påfrestning//
                }
      })
      [radion] ·FÖRFLYTTAD:: radio// [+höll]
      [till] ·:till//: Borås//
    }

```

FIGUR 4:11. *Prominent elaborering.*

MSM kan dock ge en allmän överblick över de två berättelserna genom att markera hur de är länkade till varandra vilket illustreras av figur 4:12. I denna analyseras berättelserna i var sin strukturanalys. Sammanlänkningen sker med [*motsvarar:radion*] och [*motsvarar:målet*]. Denna länkning är odefinierad vad gäller riktning. Att den verkar vara asymmetrisk är bara en teknisk artefakt som beror på att det är enklast att återanvända redan existerande ankare. I termer av konceptuell blandning projicerar sammanlänkningarna en generisk rymd, där det som är gemensamt för de sammanlänkade strukturerna befinner sig (jfr 3.3).

En svaghet hos analysen i figur 4:12 (s. 125) är att den skrapar på ytan. Den fångar bara korrespondenser, inte vad de består i. Men det kan fångas i en fördjupad integrationsanalys, som i figur 4:13 (s. 126). I denna analyseras de två berättelserna fortfarande för sig, men på ett sätt som klargör att berättelsen om *till//* är underordnad den om *hålla/bestå//*. Det görs också klart när strukturer är identiska. En teknisk detalj är att denna analys använder en *extern expansion*. Sådana består i att en del av en strukturanalys bryts ut och placeras på annat ställe i strukturbeskrivningen. Den plats där expansionen hör hemma markeras med ett tillfälligt namn, i det här fallet *Till*. En komplikation är att expansionen i sin tur inkluderar definitionen av *till//*, som används för att göra elaborationen av prepositionen tydligare.

Figur 4:14 (s. 126) illustrerar hur en integrationsanalys kan göras implicit. I denna variant anges radions roll i berättelserna om att hålla och om att förflyttas med hjälp av rollfaktorer som pekar ut vilka ställen i *hålla/bestå//*

¹⁰Exemplet har också en framträdande tidsaspekt, men den förbigås i det följande.

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

Radion höll till Borås.

```
{ (hålla/bestå// ⇒ {bestå//  
  [höll] ·PÅVERKAT:: något//  
  ·VILLKOR:: {trots//  
    [påfrestning] ·ORSAK:: påfrestning//  
  }  
})  
[radion] ·FÖRFLYTTAD:: radio// [+höll]  
[till] ·:till//: Borås//  
}
```

Radion höll till Borås.

```
{ (till// ⇒ {förflytta//  
  ·FÖRFLYTTARE:: person//  
  [förflyttat] ·FÖRFLYTTAT:: föremål//  
  [målet] ·RIKTNING:: slutpunkt//  
  }[rb:målet])  
  ·FÖRFLYTTAT:: radio// [+förflyttat] [motsvarar:radion]  
  ·MÅL:: Borås [+målet] [motsvarar:till]  
}
```

FIGUR 4:12. Sammanlänkning av berättelser.

och *till//* som *radion* elaborerar. I praktiken är denna metod normalt att föredra eftersom den är kompaktare. Den är dock mindre flexibel genom att den är svår att kombinera med omrankningar o.d.

4.2.6 Prominensangivelser

Prominensangivelser är MSM:s grundläggande metod för att beskriva transfererade betydelser. Flertalet exempel handlar också om sådana. Tonvikten ligger dock på att introducera det tekniska maskineriet med tanke på att transfereringar m.m. behandlas mer systematiskt i avsnitt 4.3.

Prominensangivelser är antingen *fokuseringar* eller *rankningar*. Grundförutsättningen för fokuseringar är att alla strukturer har precis en fokuserad struktur. I *äta//* är det hela processen. I *ätare//* avbildas samma objektiva situation, men det är just ätaren som anger perspektivet. Om inget anges är schemastrukturen fokus. En omfokusering innebär därför normalt att fokus flyttas till en rollbärare i en elaboration. Så kan substantivet *ätare//* i grova drag uppfattas som en omfokusering av *äta//* till *ätaren@äta//*.

Figur 4:15 innehåller en omfokusering av *äta//* med hjälp av promi-

Radion höll till Borås.

```
[1] {(hålla/bestå// ⇒ {bestå//
    [höll] ·PÅVERKAT:: något//
    ·VILLKOR:: {trots//
        [påfrestning] ·ORSAK:: påfrestning//
    }
})
[radion] ·FÖRFLYTTAD:: radio// [+höll]
[till] ·:Till: Borås//
}
```

```
(expansion:Till: {(till// ⇒ {förflytta//
    ·FÖRFLYTTARE:: person//
    [förflyttat] ·FÖRFLYTTAT:: föremål//
    [målet] ·RIKTNING:: slutpunkt//
})[rb:målet])
·FÖRFLYTTAT:: [=@radion][+förflyttat]
·MÅL:: [=@till][+målet]
})
```

FIGUR 4:13. *Fördjupad integrationsanalys.*

Radion höll till Borås.

```
[1] {(hålla/bestå// ⇒ {bestå//
    [höll] ·PÅVERKAT:: något//
    ·VILLKOR:: {trots//
        [påfrestning] ·ORSAK:: påfrestning//
    }
})
[radion] ·hålla/bestå//[rb:omtalat], till//[rb:förflyttat]:: radio//
[till] ·:till//: Borås//
}
```

FIGUR 4:14. *Implicit integrationsanalys.*

nensangivelsen [*fokuserad:ätaren*]. Den första analysen beskriver själva omfokuseringen medan den andra visar vad omfokuseringen får för praktiskt resultat. Analysen med omfokuseringen illustrerar att omfokuseringar i likhet med andra prominensangivelser placeras efter samma principer som elaborationer. Nyckelordet *fokuserad* visar att det är en prominensangivelse av typen *fokuserad*. Slutet anger vilken struktur som avses. Den andra strukturanalysen visar den praktiska effekten av omfokuseringen. Den kan alltid visualiseras som att den fokuserade strukturen lyfts ur sitt samman-

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

hang för att bli schemastruktur medan grundstrukturen blir en elaborering med den emergenta rollfaktorn KONTEXT. Detta är huvuddragen. Avsnitt 4.2.6.2 nyanserar bilden något.

```
(a) Omfokusering till ätaren i äta//
{äta//
  [fokuserad:ätaren]
}

(b) Vad omfokuseringen leder till.
{[=ätaren]
  ·KONTEXT:: {äta//
    [ätaren] ·AGENS, FÖRBRUKARE:: djur/äv_människa/
    [ätet] ·FÖRBRUKAT:: föda:sb//
  }
}
```

FIGUR 4:15. Omfokusering av äta//.

Den explicita omfokuseringen av *äta//* till *ätaren* i figur 4:15 kan omformuleras *ätaren@äta//*. Namn enligt mönstret *deltagare@kontext* leder nämligen till en implicit omfokusering eftersom de medför att fokus flyttas från kontexten till den utpekade deltagaren. Det gör att analys (b) i figuren inte bara beskriver resultatet av analys (a) utan även innebörden hos *ätaren@äta//*. I praktiken innebär det att namn enligt mönstret *deltagare@kontext* ofta kan ersätta explicita omfokuseringar med kompaktare analyser som följd. Explicita omfokuseringar har dock den stora fördelen att de emellanåt gör komplexa analyser lättare att förstå.

Även rankningen påverkar vad som hamnar i centrum för intresset. I själva verket är det nog få – om ens några – omfokuseringar som inte också leder till omfattande omrankningar. MSM hanterar dock rankningen som ett eget system eftersom det finns fall där rankningen påverkas utan att fokus ändras. Rankningen är ett graduellt fenomen men för MSM:s behov verkar det räcka med fyra grundläggande nivåer: *framhävd*, *normal*, *dämpad* och *struken*. Till detta kommer *isolerad*, som är en specialiserad variant av *struken*. Rankningar skiljer sig från fokuseringar genom att de kan ta flera strukturer som argument. En angivelse [*framhävd:ätaren,ätet*] innebär därför att både *ätaren* och *ätet* framhävs.

Prominensangivelserna beskrivs systematiskt i avsnitt 4.4.4.3. Det innefattar även de olika typmarkörerna. Behandlingen här inskränks därför till korta summeringar.

Framhävd används som rankningsnivå för att markera delar av betydelsen som är extra viktiga.

Normal används som rankningsnivå för att explicit göra klart att något av de andra alternativen inte gäller.

Dämpad används som rankningsnivå för att markera att en betydelsefaktor inte spelar någon aktiv roll i sammanhanget.

Struken används som rankningsnivå för att markera att strukturen inte längre finns kvar i den faktiska betydelsen. Det är därmed grundmetoden för att hantera metaforer och vidgningar. Jämför dock *isolerad*.

Isolerad är en variant av struken som tolkas ”stryk allt utom de markerade strukturerna”. Det är det föredragna medlet för att hantera normala metaforer. Om flera strukturer anges räknas den första som schemastruktur. Det får utnyttjas till att suppleras en schemastruktur som inte finns med i den modifierade strukturen, t.ex. [isolerad:något//,långt,smalt,slingrigt]för att omvandla *orm//* till den metaforiska betydelse som uttrycker att något är långt, smalt och slingrigt. Orsaken till att specialregeln behövs är att det kan vara svårt att garantera att de isolerade strukturerna får en lämplig schemastruktur annars.

4.2.6.1 Exempel på prominensangivelser

Figur 4:16 och 4:17 illustrerar var sin princip för hur transfereringen från SDB:s *koloss 1/1* till *koloss 1/1/a* kan hanteras med utgångspunkt i betydelsebeskrivningarna:

koloss 1/1 mycket stor staty

koloss 1/1/a äv. utvidgat stor person eller stort föremål

```
[koloss/vidgad/] {(koloss// => {[omtalat] staty//
  [storlek] ·EGENSKAP:: { stor//
    ·GRAD:: mycket//
  }
})
[isolerad:entitet//,storlek]
}
```

FIGUR 4:16. Definition av *koloss/vidgad/* med isolering av delstruktur.

Transfereringen från *koloss 1/1* till *koloss 1/1/a* är ett typexempel på vidgad betydelse. Vidgningen består i att *staty* försvagas till något mer diffust, i

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

definitionen *föremål eller person*. Analysen i figur 4:16 fångar hela transfereringen i en enda isolering. Denna består i att allt utom elaborationen med namn *storlek* stryks ur betydelsen hos *koloss//* samtidigt som *entitet//* läggs till som ny schemastruktur. Detta tillägg är nödvändigt för att *koloss//* inte ska omvandlas till ett adjektiv. Notera dock att det innebär en starkare försvagning av definitionshuvudet än vad betydelsebeskrivningen i SDB föreskriver.

```
[koloss/vidgad/] {(koloss// => {[omtalat] staty//
  ·EGENSKAP:: { stor//
    ·GRAD:: mycket//
  }
})
::: föremål// eller person// [ersätter:omtalat:vidgat]
}
```

FIGUR 4:17. Definition av *koloss/vidgad/* med ersättning.

Figur 4:17 illustrerar en snabbmetod för att hantera vidgningar. Tillägget `::: föremål// eller person// [ersätter:omtalat:vidgat]` avslutas med en intern annotering med *ersätter* som typmarkör. Dess innebörd är att den struktur som pekats ut i annoteringen ändras till elaborationens rollbärare. I det aktuella fallet är det ett påstående att strukturen *omtalat@koloss//* genomgår en process som leder fram till att schemastrukturen *staty//* övergår till *föremål// eller person//*. Specificeringen *vidgning* antyder att det rör sig om en vidgad betydelse. Denna typ av specificeringar är optionella; det finns inte heller någon väldefinierad uppsättning av alternativa värden. Att rollangivelsen lämnas tom beror på att den inte modifieras.

Metonymier brukar beskrivas med formler enligt schemat *X för Y*, t.ex. *platsen för de närvarande*. Metonymier innefattar alltid en omfokusering. I *Hela salen skrattade* är det allt som sker. Det räcker därför med en enda prominensangivelse för att beskriva den transfererade betydelsen. Svårigheten är bara att hitta de närvarande om definitionen av *sal 1/1* används som utgångspunkt. De är inbäddade i betydelsen hos *verksamhet 1/2*.

verksamhet 1/2 målinriktat system av handlingar som fortlöpande utförs av person, organisation e.d.

sal 1/1 (stort) rum som används för offentlig verksamhet (av viss typ) t. ex. möten, föredrag m. m.

En formaliserad version av *sal 1/1* måste på ett eller annat sätt få med att det rör sig om en lokal för verksamhet. Låt oss därför anta att det finns en

elaboration med *verksamhet//* som rollbärare och att *verksamhet//* i sin tur har en elaboration som heter *person*. Detta utnyttjas i figur 4:18 till en omfokusering med hjälp av [*fokuserad:person@verksamhet//@sal//*] Därmed omvandlas *sal//* till en precisering av var de närvarande befinner sig.

```
Hela salen skrattade.
{skratta//
  ·AGENS:: {sal//
    [fokuserad:person@verksamhet//@sal//]
  ·EGENSKAP:: hela//
}
}
```

FIGUR 4:18. *Metonymi som fokusering av delstruktur.*

```
Hela salen skrattade.
{skratta//
  ·AGENS:: {person@verksamhet//@sal//
  ·EGENSKAP:: hela//
}
}
```

FIGUR 4:19. *Metonymi kodad direkt.*

Figur 4:19 innehåller en omkodning av 4:18. Denna variant döljer det faktum att det rör sig om en transfererad betydelse men genererar samma faktiska betydelse. Skillnaden ligger i att det inte sker en explicit omfokusering utan att den aktuella elaboreringen pekats ut direkt. Även i detta fall kommer dock kontexten att leva kvar eftersom den automatiskt tolkas som en elaboration med rollangivelsen KONTEXT.

Lexemet *dam 1/1* ger en intressant provkarta på förskjutningar.

dam 1/1 respekterad kvinna av god samhällsställning

dam 1/1/a ibl. med stark tonvikt på kultiverat uppträdande etc.

dam 1/1/b äv. om kvinnlig partner vid tillställning

dam 1/1/c äv. (socialt helt neutralt) för att ange att ngt är avsett enbart för kvinnor

dam 1/1/d äv. om spelkort med drottning på, om drottning i schack samt om den starkaste pjäsen i damspel

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

```
dam 1/1: respekterad kvinna av god samhällsställning
(dam// => {[defhuvudet] kvinna//
  [respekterad] ·EGENSKAP:: respekterad//
  [samhällsställning] ·EGENSKAP:: {samhällsställning//
    ·EGENSKAP:: god//
  }
  [hyfs] ·EGENSKAP:: {kultiverad//
    [typiskt] ·ANNOTERING:: typiskt//
  }
})
```

```
dam 1/1/a: ibl. med stark tonvikt på kultiverat uppträdande etc.
[dam/fin/] {dam//
  [struken:typiskt@hyfs]
  [framhäv:d:hyfs]
}
```

FIGUR 4:20. Definition av dam/fin/.

I *dam 1/1/a* sker en förskjutning i tyngdpunkt, dock inte en omfokusering i MSM:s tekniska bemärkelse. En teknisk komplikation är att kärnbetydelsen i *dam 1/1* inte fångar det förväntade kultiverade beteendet direkt. Vi antar därför en skärpning med ett tillägg till definitionen i form av 'särsk. med kultiverat uppträdande'.¹¹ I figur 4:20 kodas tillägget i en elaboration med rollbäaren *kultiverad*, som i sin tur elaboreras med en annotering av att egenskapen gäller *typiskt//*. Detta förmedlar samma information som ett definitionshuvud *[1] kvinna// särsk. {[hyfs] [=®1] ·EGENSKAP:: kultiverad//}* skulle ha gjort. I fritext säger båda varianterna att det rör sig om en kvinna och att det prototypiska fallet är en kvinna med egenskapen att vara kultiverad. Den använda varianten är dock att föredra eftersom *dam//* rimligen har *kvinna* i allmänhet som huvud, inte kvinnor som förväntas vara kultiverade.

Själva transfereringen från *dam//* till *dam/fin/* kodas med hjälp av två operationer. I den ena stryks begränsningen att det kultiverade beteendet bara är en prototypisk egenskap. Det sker med *[struken:typiskt@hyfs]*. I den andra omrankningen betonas det kultiverade kraftigt med ett *[framhäv:d:hyfs]*. Resultatet blir att betydelsen blir mer specialiserad: man kan

¹¹ Att en "riktig" dam är kultiverad framgår visserligen indirekt av definitionssystemet t.ex. genom att en *uppkomling 1/1* är en person som visserligen har god samhällsställning men som inte *förmår uppfylla kraven på kultur, passande uppträdande etc.* men det torde ändå vara något som skulle justeras med tiden om SDB fortsatte att förfinas.

mycket väl vara en *dam//* utan att komma i närheten av att vara en *dam/fin/*. Samtidigt minskas betoningen av kön genom att det kultiverade framhävs. Könet är fortfarande en del av den denotativa betydelsen, den är bara inte den mest framhävda delen. Det svarar mot att den som säger att *Eva är en riktig dam* knappast försöker förmedla att hon är en kvinna utan snarare att hon är kultiverad.

dam 1/1/b: äv. om kvinnlig partner vid tillställning.

```
[dam/partner/] {[1] dam//
  ·EGENSKAP:: {partner//
    ·MEDAGENS:: man// [+medpartner]
    ·KONTEXT:: festandet∈?tillställning//
  }
}
```

FIGUR 4:21. Definition av *dam/partner/*.

I *dam 1/1/b* 'äv. om kvinnlig partner vid tillställning' sker två preciseringar, jfr figur 4:21. Den första säger att damen är en partner till en man. Det förutsätts här att *partner//* har en passande elaboration *medpartner*. Substantiv har dessutom potentialen att uttrycka egenskap som en del av sin inherent roll. Det är egentligen för att underlätta hanteringen av predikativ, men här kan vi dra nytta av det genom att förpacka *partner//* i en egenskapselaboration.

Den andra preciseringen består i att kontexten är en tillställning. Den speciella notationen *festandet∈_?tillställning//* utgör en gissning att definitionen av *tillställning//* någonstans i sitt inre har en elaboration vid namn *festandet* som beskriver den aktivitet som försiggår vid tillställningar. Denna typ av mer eller mindre vilda gissningar är en nödlösning för att skjuta upp den exakta matchningen till ett senare tillfälle. De för dock det goda med sig att systemet får en tydlig bokföring av dem. Motsvarande gäller *ersätter*-annoteringar av den typ som exemplifieras i figur 4:17 (s. 129). Även bortsett från gissningen är definitionen inte helt tillfredsställande med tanke på att den inte gör klart vad det innebär att vara en partner vid en tillställning, men den fångar åtminstone den denotativa betydelsen tämligen väl.

I *dam 1/1/c* 'äv. (socialt helt neutralt) för att ange att ngt är avsett enbart för kvinnor' vidgas betydelsen till att gälla kvinnor i allmänhet. I allmänna termer så innebär det att de betydelsefaktorer som skiljer en dam från en kvinna i allmänhet stryks. Nu är *kvinna//* schemastruktur i *dam//*. Det utnyttjas i figur 4:22 (s. 133) där schemastrukturen vid namn *defhuvudet* omrankas till

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

```
dam 1/1/c äv. (socialt helt neutralt) för att ange att ngt är avsett
enbart för kvinnor.
[dam/kvinna/] {dam//
  [isolerad:dehuvudet]
}
```

FIGUR 4:22. Definition av dam/kvinna/.

isolerad. Därmed är allt som skiljer damen från kvinnan struket, vilket inte hindrar att det strukna lever kvar i skuggbetydelsen.

```
Förenkling av dam 1/1/d: äv. om spelkort med drottning på ...
[dam/kort/] [1] {dam//
  [beteckning] ·EGENSKAP:: {beteckning//
    ·för//: {spelkort//
      ·med//: {bild//
        ·av//: { dam// [motsvarar:1]
          ·EGENSKAP:: drottning//
        }
      }
    } [+betecknat]
  }
  [isolerad:beteckning]
}
```

FIGUR 4:23. Förenklad definition av dam/kort/.

Figur 4:23 innehåller en förenklad analys av *dam 1/1/d* 'äv. om spelkort med drottning på, om drottning i schack samt om den starkaste pjäsen i damspel'. Denna betydelse har reducerats till att enbart omfatta spelkort. En säregenhet är att damen i fråga inte alls är en dam utan en beteckning. Detta uttrycks med en elaboration. I denna upprepas schemastrukturen *dam//* men får en annotering [*motsvarar:1*] för att markera att det finns ett samband mellan utgångsstrukturen och damen på bilden. Nu är damen på bilden inte vem som helst. Hon elaboreras därför med egenskapen att vara en *drottning//*. I nästa steg isoleras elaborationen *beteckning*. Därmed säger definitionen att *dam/kort/* är en beteckning för ett spelkort som har en bild av en dam som är en drottning. Det som faller bort är att det inte framgår att det är ordet *dam* som är beteckningen. I en mer utförlig analys kan det emellertid hanteras genom att *beteckning 1/1* är definierat i termer av 'särskilt (språkligt) uttryck'.

4.2.6.2 Fokusering och nodflyttning

Alla MSM-beskrivningar bottnar ytterst i att deltagare sätts in i ett sammanhang. Men att en deltagare D ingår i en berättelse B innebär inte bara att D har en position i B utan även att D har egenskapen att ingå i den kontext som definieras av B. Konkret innebär det att varje deltagare i en berättelse har en elaboration som uttrycker att deltagaren ingår i sin kontext. Detta brukar inte anges i strukturanalyserna eftersom det inte tillför någon information som inte går att läsa ut i vilket fall som helst, men det är viktigt att denna elaboration alltid finns där, även om den lämnas underförstådd.

```

äta// => {inta/oralt//
  [ätaren] AGENS:: {djur/äv_människa/
    ·KONTEXT:: { [=@äta//
      ·äta//[rb:ätare]:: [=@ätaren@äta//
      ·äta//[rb:ätet]:: [=@ätet@äta//
    }
  }
  [ätet] FÖRBRUKAT:: {föda:sb//
    ·KONTEXT:: { [=@äta//
      ·äta//[rb:ätare]:: [=@ätaren@äta//
      ·äta//[rb:ätet]:: [=@ätet@äta//
    }
  }
}

```

FIGUR 4:24. Kontexten för deltagare markeras explicit.

Figur 4:24 gör kontexten explicit för de två deltagarna i *äta//*. Att kontexten anges till [=@äta//] markerar att det är exakt samma struktur i kontext-elaborationen som i skalstrukturen. Det är cirkulärt så att det förslår, men det fångar den viktiga nyanseringen mellan en berättelse med deltagare (verbal utgångspunkt: *Pelle äter gröt.*) respektive en deltagare som befinner sig i en situation (nominal utgångspunkt: *Pelle som äter gröt.*).

Figur 4:24 används sedan som underlag för att visa effekten av en fokusering i figur 4:25 (s. 135). Fetstil används för att markera den del av betydelsen som inte är redundant och som därför kan strykas utan att det ändrar innebörden hos beskrivningen.¹² Det sker alltså inte någon egentlig nodflyttning, bara att fokus flyttas utåt eller inåt i strukturen.

¹²Principen att kontexten alltid kan återskapas gäller inte fullt ut i den version av MSM som presenteras här eftersom information om ledordning i yttranden är undertryckt.

4.2. STRUKTURANALYSER OCH STRUKTURBESKRIVNINGAR

Fokusering av ätaren i äta//. Den fokuserade delen har fetstil.

```
{äta// ⇒ {inta/oralt//
  [ätaren] AGENS:: {djur/äv_människa/
    ·KONTEXT:: {[=@äta//]
      ·äta//[rb:ätaren]:: [=@ätaren@äta//]
      ·äta//[rb:ätet]:: [=@ätet@äta//]
    }
  }
  [ätet] ·FÖRBRUKAT:: {föda:sb//
    ·KONTEXT:: {[=@äta//]
      ·äta//[rb:ätaren] :: [=@ätaren@äta//]
      ·äta//[rb:ätet] :: [=@ätet@äta//]
    }
  }
}
[fokuserad:ätaren]
}
```

FIGUR 4:25. *Fokuseringar av ätaren i äta//.*

Isolering av ätaren i äta//. Den isolerade delen har fetstil.

```
{äta// ⇒ {inta/oralt//
  [ätaren] ·AGENS:: {djur/äv_människa/
    ·KONTEXT:: {[=@äta//]
      ·äta//[rb:ätare]:: [=@ätaren@äta//]
      ·äta//[rb:ätet]:: [=@ätet@äta//]
    }
  }
  [ätet] ·FÖRBRUKAT:: {föda:sb//
    ·KONTEXT:: {[=@äta//]
      ·äta//[rb:ätare]:: [=@ätaren@äta//]
      ·äta//[rb:ätet]:: [=@ätet@äta//]
    }
  }
}
[isolerad:ätaren]
}
```

FIGUR 4:26. *Isolering av ätaren i äta//.*

Figur 4:26 illustrerar effekten av en isolering. Fetstil används för att markera den del av betydelsen som inte försvinner helt ur den faktiska betydelsen. Isolering innebär att den omgivande kontexten stryks. Men då försvinner

den implicita kontextelaborationen också eftersom den inte har en självständig existens. Skillnaden mellan en fokusering och en isolering är alltså betydande även i de fall där slutresultatet är att samma struktur hamnar i fokus. Ren omfokusering används därför när det är viktigt att kontexten bevaras medan isolering används när den ska bort. I den typiska metonymin lever kontexten kvar. När hela salen skrattar är det visserligen inte salen som skrattar utan personerna där, men det rör sig fortfarande om personer i en sal. I en metonymi som har genomgått en konventionaliseringsprocess kan dock den ursprungliga kontexten vittra betydligt. Uttrycket *pennan övervin- ner svärdet* behöver inte handla om vare sig pennor eller svärd. Det enda som lever kvar är de verksamheter som de är avsedda för och som därför kan användas som symboler.

4.3 Härledning av betydelser

Avsnitt 4.3.1 ger en allmän översikt över vilken roll olika aspekter på härledning spelar i MSM. Avsnitt 4.3.2 diskuterar frågor som rör semantiska attribut, d.v.s. aspekter som är mer eller mindre giltiga för olika betydelser. Typiska exempel är att färg och smak är viktiga för apelsiner medan farlighet är viktigt för kaniner och ormar, för ormen genom att vara det, för kaninen genom att inte vara det. Avsnitt 4.3.3 ger en översikt av hur centrala härledningstyper kan hanteras i MSM.

4.3.1 Härledning i MSM

Frågor om härledning i MSM rör till mycket stor del hur transfererade betydelser ska hanteras, både i betydelsebeskrivningar i förrådet och i en användningskontext. I det förra fallet rör det sig enbart om konventionaliserade betydelser, i det senare tillkommer även tillfälliga transfereringar. Beskrivningen av betydelserna motsvarar när en lexikograf ska skriva en transfereringskommentar. Idealiskt ska denna vara utformad så att det räcker att läsa definitionen av kärnbetydelsen och transfereringskommentaren för att förstå vad transfereringen betyder. Det motsvarande målet för MSM är att det – givet (i) en definition av en kärnbetydelse, (ii) en härledningsbeskrivning och (iii) en härledningsmodell – ska gå att konstruera en definition av den härledda betydelsen. Men motsvarande problem gäller generellt för beskrivningen av ett begrepp i relation till ett annat. Det är ett litet steg att

4.3. HÄRLEDNING AV BETYDELSER

vidga principen till att det – givet (i) en definition av en centralare betydelse i ett kluster, t.ex. *koka//*, (ii) en härledningsbeskrivning för en mer perifer betydelse, t.ex. *sjuda//*, och (iii) en härledningsmodell – ska gå att härleda en definition av *sjuda//*. En sådan modell finns redan formulerad indirekt genom principen att definitioner ska ha huvuden som motsvarar centralare begrepp och att preciseringarna i definitionen ska tolkas som modifieringar av huvudet. Idealiskt ska definitioner vara härledningsbeskrivningar och härledningsbeskrivningar definitioner. MSM har därför inte någon särskild apparat för beskrivning av härledda betydelser.

MSM:s föreningsmodell utgår konkret från Glucksbergs metaformodell, vars centrala anspråk är att den metaforiska betydelsen växer fram genom en interaktiv process där *basstrukturen (topic)* har *dimensioner (dimensions)* som matchas mot egenskaper hos *tillägget (vehicle)* (jfr 3.6.3). En nyansering i MSM är att dimensionerna knyts till *attribut* som har *värden* på det sätt som beskrivs i avsnitt 4.1.2.5.

Glucksbergs grundprincip är enkel. Han illustrerar den med en hypotetisk representation av begreppet *shark*. En bokstavlig haj har egenskaper som *vicious, predatory, aggressive, tenacious, can swim, has fins, has sharp teeth, has leathery skin* och *has gills*. Om någon säger *My lawyer is a shark* är frågan vilka av egenskaperna hos hajen som motsvarar dimensioner som är giltiga för advokaten och som dessutom ger en relevant precisering. Det är dessa som bevaras i den abstraktare betydelsen medan de övriga bara återfinns i den konkretare utgångsbetydelsen. Med MSM:s termer förvisas de misslyckade matchningarna till skuggbetydelsen. I typfallen ingår dock skuggbetydelsen som en prototyp i den fokuserade betydelsen. Glucksbergs förslag är att metaforen tillskriver advokaten egenskaperna *vicious, predatory, aggressive* och *tenacious*. Advokater har visserligen en dimension som handlar om simkunnighet, men den är knappast relevant i sammanhanget. Styrkan hos modellen är att den är giltig även vid bokstavliga tolkningar. Resultatet blir bara mindre metaforiskt ju mindre som inte stämmer in.

I MSM vidgas Glucksbergs grundläggande antaganden om metafortolkning till en allmän föreningsmodell. Det förutsätter en nyansering av principerna för hur motsägelsefull information ska hanteras. När *sjuda 1/1* definieras 'koka lugnt precis vid kokpunkten om vatten', är det de stora bubblorna i *koka 2/1* som får ge vika, inte de anspråkslösa som det att koka lugnt implicerar. MSM räknar därför med att ett tillägg kan ersätta det elaboreerade. Även i detta fall förvisas betydelsefaktorer som inte stämmer in till skuggbetydelsen. Detta innebär emellertid inte att de stora bubblorna i

sjuda 1/1 åker ut i skuggbetydelsen. De lever kvar i den faktiska betydelsen som en specifikation av vad *sjudande* inte innebär.

MSM rubbar inte Glucksbergs grundprincip om en interaktiv process där sådant som är relevant och som stämmer in bevaras. Det som ändras är att MSM inte bygger på en generell uppfattning om vad som händer med det som inte stämmer in. I normalfallet åker det ut i skuggbetydelsen, men det kan också behandlas på andra sätt. Det är en empirisk fråga att reda ut principerna för vad som händer i olika typer av fall. Ett uppenbart fall där det motsägelsefulla lever kvar är när det bildas en struktur där två utgångsstrukturer är spegelbilder av varandra, vilket sker regelmässigt när en betydelse har som en framträdande egenskap att inte ha en viss egenskap. Det gäller trivalt för alla essentiellt negativa definitioner. Ordet *ickeröd* denoterar inte något rött, men *röd* ingår ändå som en central del av betydelsen.

4.3.2 Semantiska attribut

Detta avsnitt problematiserar kategori- och attributbegreppen ur tre synvinklar. Den första är att det inte alltid är det sanna och det centrala som är viktigast språkligt sett, vilket leder till att en semantisk databas måste kunna hantera t.ex. fördomar. Den andra är att kategorier är mångskiftande och inte alltid motsägelsefria, men att det ändå finns kategorier som är mer naturliga än andra och som därför bör få en central plats i språkbeskrivningen. Den tredje är att den som vill ringa in prominenta attribut måste fråga sig vad människor spontant tycker är viktigt. Dessa aspekter återkommer som en klangbotten i kapitel 5 där fler aspekter dras in i diskussionen.

4.3.2.1 Faktiskt till föregivet

Rovdjur är farliga, men farligheten behöver inte utgöra ett framträdande attribut, trots att farlighet i sig är något generellt viktigt. Katter är rovdjur, vilket är betydelsefullt när de sätts i relation till möss, men mindre ofta i relation till människor. Vargar, björnar, lejon, tigrar och hajar är rovdjur som alla kan vara farliga för människor, om än i olika grad. Men det är ändå inte farligheten som styr i vad mån farlighetsattributet aktualiseras. Den metaforiska björnen är ofta en trevlig typ, om än rätt dum. Den metaforiska vargen är hotfull och farlig. Men björnar dödar betydligt fler svenskar än vad vargar gör. En *pig* i den amerikanska affärsvärlden skulle vara något betydligt mera harmlöst än en *shark*, trots att grisar dödar fler amerikaner varje år än vad hajar gör (Schneier 2003:29). Både tigern och lejonet är

4.3. HÄRLEDNING AV BETYDELSER

kraftfulla och farliga djur. Men det är tigern som är människoätaren och hanlejonet som är kungen – utom i lejongropan. I detta fall kan skillnaden nog förklaras utifrån att tigern är en solitär utan ett utvecklat familjeliv medan lejonhannen har ett hov: deras prototypiska kontext framhäver olika aspekter. På motsvarande sätt ger en björn som äter bär ett mera harmlöst intryck än en varg som river får, även om en hjortronplockare kanske har en avvikande mening.

Exemplen illustrerar att det inte räcker med en ”saklig” beskrivning för att fånga viktiga attribut. I många fall är det i princip nödvändigt att ange en prototypisk kontext för att sammanhangen ska klarna, men i en storskalig resurs måste det vara möjligt att göra noteringar mer *ad hoc*. Ur attributsynpunkt är LDB:s princip att anlägga ett mänskligt perspektiv ett gott första steg. I avsnitt 2.4.5 illustreras det med exempel som att utseendet framhävs hos simpan och den goda smaken hos torsken. För varg och björn sker en något annorlunda vinkling, men definitionerna leder ändå tanken rätt:

varg 1/1 ett stort vilt hunddjur med grålurvig päls vanl. jagande i flock

björn 1/1 ett stort, kraftigt rovdjur med lurvig päls och klumpigt utseende särsk. om den bruna, nordeuropeiska arten

Det är ofta praktiskt svårt att få in upplysningar om typsituationer i själva definitionen, särskilt om de betecknar konnotationer. Ett ord som illustrerar en rik flora av svårigheter är *zigenare 1/1*:

zigenare 1/1 person tillhörande ett folk som anses härstamma från norra Indien och som spritt sig i mindre grupper över hela Europa m.fl. områden; i vissa fall alltså kringflyttande

zigenare 1/1/a ibl. med anspelning på (föregivet) traditionella sysselsättningar inom detta folkslag

zigenare 1/1/b ibl. äv. med bibetydelse av skönhet, spänning e.d.

De föregivna egenskaperna i *zigenare 1/1/a* och bibetydelsen i *zigenare 1/1/b* ingår inte i den fokuserade betydelsen på vanligt sätt, men de är inte heller en del av skuggbetydelsen. De är tvärtom en viktig del av betydelsen genom att de påverkar ordens användning, romernas motvilja mot ordet *zigenare* skulle t.ex. vara mindre om det inte vore för konnotationerna. MSM kan koda fördomar och andra konnotationer direkt i definitionerna men gör det med hjälp av en särskild uppsättning *annoteringsformler*. De i sammanhanget viktiga är *konnoterat* och *föregivet*. Se avsnitt 4.4.6.2 för en lista med alla typer. Zigenerskans skönhet och kattens grymma lek kan därmed kodas enligt mönstret i figur 4:27 (s. 140).

```

[katt//] {rovdjur//
  ...
  ·KONTEXT:: konnoterat {plåga//
  ·AGENS:: [=@katt//]
  ·PATIENT:: {mus// eller råtta//
    ·TILLSTÅND:: {byte/jakt/
      ...
    }
  }
  ...
}

[zigenerska//] {zigenare//
  ·EGENSKAP:: kvinna//
  ·EGENSKAP:: konnoterat vacker//
  ...
}

```

FIGUR 4:27. *Zigenerskans skönhet och kattens grymma lek.*

4.3.2.2 Naturliga kategorier

Kategoritillhörighet är mångskiftande, men det finns ändå några kategoriseringar som är mer centrala än andra. Dit hör att människor har mycket stor benägenhet att uppmärksamma entiteter som är människor, djur och föremål. De nämnda kategorierna måste förutsättas vara genuint universella i den bemärkelsen att det är oundvikligt att människor har dem. Däremot är deras avgränsning inte lika självklar, inte heller vad som läggs in i dem. Så sent som 1783 var det en tvistefråga i England om det att kasta negerslavar i sjön för att få ut försäkringspengar bara var bedrägeri eller om det även var mord. Domstolen avförde mordanklagelserna. (Hochschild 2007:85–87) Människor kan uppenbarligen betraktas som mer eller mindre människor. På en skala med människa i ena änden och föremål i den andra förefaller djur och slavar att placeras någonstans mellan ytterpolerna, sannolikt med slaverna närmare människorna.¹³ Men det är också värt att notera att såväl

¹³Veterligen har inte just den dimensionen studerats. Ett par resultat från andra områden utförda med anglosaxiska informanter är att mord (murder) bedöms som ett mycket bra (prototypiskt) brott med värde ett på en sjugradig skala medan lösdriveri (vagrancy) får nöja sig med 5,3. För grönsaker (vegetables) hamnar det rödgula moroten (carrot) på 1,1 medan persiljan (parsley) hamnar på 5,3. I det senare fallet vore det intressant att veta om det gröna i svenskans grönsak påverkar vad som är prototypiskt i svenskan. Det är typiskt att

4.3. HÄRLEDNING AV BETYDELSER

människor som föremål emellanåt konceptualiseras som den motsatta kategorin, speciellt med tanke på hur de hanteras språkligt. I viss mån kan det förklaras som metaforik, men det är också en fråga om relevans. Människor är inte föremål, men ibland är det deras föremålsegenskaper som har mest med saken att göra. Det gäller t.ex. för regler om hur många människor som får åka i en hiss.

Det är ändå värt att uppmärksamma vad som intuitivt förefaller vara naturliga kategorier i en språkgemenskap. Det har ett värde i sig, men det är också väsentligt genom att naturliga kategorier tenderar att förpacka semantiska attribut. Människor och djur bildar t.ex. den mera prototypiska delen av sådant som har självständig handlingsförmåga med allt vad det innebär av attribut för avsikter, måluppfyllande o.d. Entiteter med fysisk form har egenskaper som storlek, färg, ytstruktur o.d.

Det är inte självklart att attributen överlever i en definitionskedja eller att den kategoriseringshierarki som kedjan uttrycker är kontextuellt relevant, men det är ändå värt att notera att sådana hierarkier uttrycker något väsentligt om mänskligt språk och tänkande och att de även förpackar tekniskt viktig information på ett ekonomiskt och lätthanterligt sätt.

I fortsättningen kommer det att förutsättas att definitioner har huvudkedjor som går genom naturliga kategorier i den mån det är rimligt. Detta gäller särskilt för entitetshierarkin med dess förgreningar via *varelse// och föremål//* och nedåt. Det är ett mål att de prototypiska egenskaperna hos t.ex. människor, djur och föremål ska vara starkt framhävda, men också att de perifera egenskaperna – som är karakteristiska för andra kategorier – ska finnas med i bakgrunden.

4.3.2.3 Det viktiga för oss människor

Det mänskliga perspektiv som avtecknar sig i språket och i människornas liv är inte alltid påfallande sofistikerat. Där finns det en poäng med det mesta. Pennor ska ge skrift, barn och husdjur gullas med när de inte lärs veta hut, guldfiskar ska betittas och torskar ätas. I ordböcker kodas orsaker, resultat och ändamål ofta indirekt, men det finns också explicita formler. En sådan är *för att*, som förekommer 1.880 gånger i SDB. Över huvud taget förefaller semantiska roller vara tydliga markörer för var viktiga attribut

testpersonerna ligger påfallande nära varandra i sina omdömen. I psykologiska experiment är dessutom svarstiderna kortare för prototypiska medlemmar än för perifera. (jfr Pinker 1999:305–306)

står att finna. Det borde därför vara möjligt att göra attributen mera sökbara genom att utnyttja t.ex. Resultat och Orsak systematiskt.

En komplikation är att olika aspekter aktualiseras i olika kontexter, men även här finns det mönster. Katten är ett farligt rovdjur för den som antar råttans perspektiv, men ett sällskapsdjur och eventuellt en anordning för skadedjursbekämpning ur ett mera snävt mänskligt. Och naturligtvis kan aspekterna blandas. Katten är ett snällt sällskapsdjur som är en grym råttplågare som röjer undan skadedjur. Det är en enorm arbetsuppgift att koda den typen av information, men MSM:s betoning av berättelsestrukturer gör i vart fall att de olika aspekterna kan fångas på ett ordnat sätt.

Men även om det i princip går att koda väsentliga aspekter indirekt och därmed underlätta identifikationen av prominenta attribut är det möjligt att den mest framkomliga vägen är en systematisk annotering av alla definitioner för att klargöra vad som är mänskligt viktigt. Det är trots allt inte ogörligt att arbeta sig igenom något hundratusental betydelsebeskrivningar. För närvarande har MSM inte någon mekanism för att hantera det, men det vore trivialt att lägga till en sådan.

4.3.3 Några viktiga härledningstyper

Detta avsnitt illustrerar principer för hur några viktiga härledningstyper kan hanteras i MSM. Det är tre problem som måste hanteras. Det principiellt centrala är att det ska gå att beskriva betydelseförändringarna med hjälp av omrankning inklusive omfokusering, med ett eventuellt tillägg av elaborering i de fall där nytt material verkligen har tillfogats betydelsen. Det praktiskt mest påträngande är att det måste gå att koda om SDB:s 24.715 transfereringskommentarer med rimlig ansträngning utan att den väsentliga informationen i dessa försvinner. Det tredje är att definitionerna ska vara så läsbara som möjligt för att underlätta intersubjektiv kontroll. Den grundläggande mekanismen för mera översiktliga kodningar är markeringar av typen *ersätter*, som illustreras i figur 4:17 (s. 129) med angivelsen [*ersätter:omtalat:vidgning*]. Den kompletteras av att angivelser av typen *ätaren@äta//* ibland ersätts med formuleringar enligt mönstret *varelse//ε_?omtalad*, som uttrycker att det någonstans i elaborationen *omtalad* borde finnas något som motsvarar betydelsen hos *varelse//*, vilket åsyftas. Se figur 4:21 (s. 132) för ett exempel.

De förändringstyper som diskuteras nedan är: specialisering, metafor, vidgning, hyperbol, retorisk emfas, metonymi, omvänd betydelse och es-

4.3. HÄRLEDNING AV BETYDELSER

sentiellt negativa begrepp.¹⁴ Allra sist diskuteras beskrivningar som innefattar skuggbetydelser. Det allmänna kriteriet för att komma med i listan är att ändringstypen kräver speciell behandling rent tekniskt. Det är således inte en teoretisk modell för klassifikation av betydelsemodifikationer. Utgångspunkterna för listan är specialisering och vidgning som sedan har byggts ut med hänsyn till den klassiska retorikens troper.

4.3.3.1 Specialisering

Den typiska specialiseringen består i att det tillkommer betydelsefaktorer, men det kan röra sig om att perifera delar av betydelsen får större vikt. Det senare kan ske genom att existerande faktorer rankas upp, alternativt att konnotationer övergår till att bli helt normala betydelsefaktorer.

```
likvidation 1/3/a: spec. avlivning.  
[likvidation/undandröja/avliva] {undandröjande//  
  ·METOD:: avlivning//  
}
```

FIGUR 4:28. *Specialisering av likvidation//.*

Grundtypen där en eller flera betydelsefaktorer tillkommer har samma relation mellan kärnbetydelsen och den specialiserade betydelsen som generellt gäller för ett överordnat begrepp och dess underbegrepp. Figur 4:28 illustrerar detta med hjälp av *likvidation 1/3/a* (undandröja medelst avlivning). Kärnbetydelsen *likvidation 1/3* definieras med den enkla parafrasen 'undandröja' medan *likvidation 1/3/a* beskrivs med hjälp av en transfereeringskommentar som preciserar metoden för undandröjandet. Det är samma struktur som när 'inta oralt' i *äta 1/1* preciseras till att det ätna ska vara föda och att den ätande ska vara en människa eller djur. Typen med omrankning illustreras av definitionen av *dam 1/1/a* i figur 4:20 (s. 131).

4.3.3.2 Metafor

Metaforen utmärks av att de delar av en betydelse som inte passar in undertrycks. I *Vägen är en orm* är det förmodligen egenskaperna att vara smal och slingrig som hamnar i förgrunden. I *Min advokat är en orm* tillskrivs

¹⁴Se i första hand Lausberg (1973) för en utförlig beskrivning av hur troperna har uppfattats i den retoriska traditionen. Mer översiktliga presentationer finns i t.ex. Rydstedt (1993) och Eide (1991).

KAPITEL 4. MATCHNINGSDRIVEN SEMANTISK MODELL

advokaten snarare egenskapen att vara farlig och opålitlig. Ormen uppfattas dessutom som känslomässigt iskall. Den rör sig lugnt in i attackposition. Prototypiskt ”hypnotiserar” den sitt byte som blir stelt av skräck – och sedan kommer attacken. Det är stor skillnad på hur olika ormar dödar, men i det här sammanhanget torde skillnaden mellan en boaorm och kobra vara mindre viktig. Analysen i SDB fångar en hel del av detta, men inte riktigt allt:

orm 1/1 typ av långt, smalt, benlöst kräldjur som rör sig med slingrande rörelser och har flera arter med giftigt bett

orm 1/1/a äv. överfört om likn. företeelse

orm 1/1/b ibl. äv. om person, med tonvikt på lömskhet o. d.

Kärnbetydelsen *orm 1/1* fångar väl de betydelsefaktorer som är kvar i vägen som ringlar sig. Den fångar också det farliga hos advokaten. Iskylan framgår indirekt genom att ormen är ett kräldjur som i sin tur är kallblodigt. Problemet är bara att definitionen av *kräldjur 1/1* uppenbart har *kallblodig 1/1* i definitionen, inte *kallblodig 1/2*:

kräldjur 1/1 typ av kallblodigt landlevande ryggradsdjur vanl. med långsträckt kropp

kallblodig 1/1 som för sin kroppstemperatur är beroende av omgivningens temperatur om de flesta djurarter utom däggdjur och fåglar; särsk. om lägre ryggradsdjur, såsom kräldjur, groddjur och fiskar

kallblodig 1/2 som ej låter sig påverkas av känslor såsom oro, rädsla, medlidande etc.; såväl med positiv som negativ värdering

Det går dock att hantera genom att justera definitionen av *kallblodig 1/1* så att den känslökyla som bär upp *kallblodig 1/2* kommer med som en konnotation e.d. Det otäcka i ormens jaktmetod framgår inte alls, bortsett från att ormar kan ha giftigt bett. Men det är lätt att ordna med ett tillägg. Motsvarande gäller för lömskheten i *orm 1/1/b*. Det är möjligt att den ger sig självt utifrån ormens allmänna egenskaper, men i en kristen kulturkrets är det nog ändå rimligt att ormen i paradiset borde arbetas in som en konnotation.

Definitionen av *orm 1/1/a* är tillräckligt vid för att fånga både den smala och slingrande vägen och den farliga och opålitliga advokaten. Det är olyckligt med tanke på att smal och slingrande respektive farlig och opålitlig är helt olika kategorier. Den förra handlar om hur ormen ser ut, inklusive normalt rörelsesätt. Den senare om ormens interaktion med sitt byte. Det

4.3. HÄRLEDNING AV BETYDELSER

motiverar en uppdelning i *orm/ser_ut/* och *orm/jaktsätt/*. Även denna in-
delning är väl grov med tanke på att jaktmetaforen kan ta hänsyn till olika
delar av jaktprocessen, men låt oss bortse från det.

```
[orm/] [1] {slags kräldjur//  
  [form] ·EGENSKAP:: [lång] lång//, [smal] smal// och benlös//  
  [förflyttning] ·EGENSKAP:: slingrare@slingra//  
  [bett] ·EGENSKAP:: ofta {bett//  
    ·EGENSKAP:: giftigt//  
  }  
  [jaktsätt] KONTEXT:: {attackerar//  
    [jägaren] ·AGENS:: [=®1]  
    [bytet] ·PATIENT:: byte/jakt/  
    ·METOD:: plötsligt// och hänsynslöst//  
  }  
}  
[orm/jaktsätt/] {orm//  
  [isolerad:jaktsätt]  
  [fokuserad:jägaren]  
  :: byte/jakt/drabbad/ [ersätter:bytet:vidgning]  
}  
  
[orm/ser_ut/] {orm//  
  [isolerad:entitet:abs//,form,förflyttning]  
  [förflyttning] ·EGENSKAP:: slingrare@slingra/statiskt/  
}
```

FIGUR 4:29. *Smala ormar och farliga.*

Figur 4:29 illustrerar hur ovanstående resonemang i sina huvuddrag kan omsättas i MSM-definitioner. Definitionen av *orm/jaktsätt/* bygger på tre operationer. Allra först skärs kontexten ned till att handla om jaktsättet. I nästa steg fokuseras *jägaren*. Allra sist ändras *byte//* till *byte/jakt/drabbad/*, som antas vara en vidgad variant av *byte/jakt/*. Definitionen av *orm/ser_ut/* inleds med en isolering av formen och förflyttningssättet. Isoleringen inleds dock med *entitet:abs//*,¹⁵ vilket innebär att strukturen får denna betydelse som ny schemastruktur. Rent praktiskt motsvarar det en vidgning av *kräldjur//* till att stå för något, vad som helst, som är tydligt avgränsat. Nu räcker det inte med en isolering eftersom ormen slingrar sig rent faktiskt. Det gör

¹⁵Betydelsen *entitet:abs//* motsvarar i stort sett allmänspråkets *entitet//* men har inte någon biton av att det typiskt rör sig om något inanimat.

att *förflyttat* måste ändras till att det rör sig om ett statiskt slingrande, som i *Vägen slingrade genom dalgångarna ner mot kusten*.

4.3.3.3 Vidgning och hyperbol

Vidgning består definitionsmässigt i att betydelsefaktorer försvagas, med MSM:s terminologi att de rankas ner, eventuellt genom strykning. Se figur 4:17 (s. 129) för ett exempel. Det kan dock ingå att tyngdpunkten förskjuts, vilket kan hanteras med upprankning. Ibland medför en konventionaliseringsprocess viss elaborering. Gränsen mot metafor är vag, men i tydliga fall är det lätt att uppleva en skillnad mellan typerna:

nos 1/1 framskjutande del kring luktorganen på däggdjurshuvud särsk. på vissa husdjur

nos 1/1/a äv. utvidgat om (människo)näsa el. ansikte

nos 1/1/b äv. överfört om likn. del av föremål

Den mänskliga näsan är mycket mer av en nos på riktigt än vad föremålets nos är. Men ur MSM:s perspektiv är det enklast att betrakta vidgningen som en svagare variant av metafor där kontakten med ursprungsbetydelsen är starkare. Rent tekniskt är det en fråga om hur mycket av betydelsen som ska strykas – inte om något ska strykas. Både vidgning och metafor kan innebära även andra förskjutningar i rankning, som då får beskrivas med omrankningar.

Hyperbolen består i överdrivna yttranden. I många fall kan de hanteras rent tekniskt med en enkel strykning; om hyperbolen utsäger ”mycket stor” är det lätt att ta bort ”mycket” för att få kvar ”stor”. Det gäller dock inte alltid, varför en modifiering med *ersätter* kan vara den mest användbara lösningen.

4.3.3.4 Retorisk emfas

Den klassiska *retoriska emfasen* är en säregen transferering, som inte betecknar att något sägs med emfas i modern bemärkelse utan att uttrycket stämmer så väl att det blir informationslöst om hänsyn bara tas till de centralare delarna. Typexempel är formuleringar av typen *Uppför dig som en man!* (sagt till en man) och *Pojkar är pojkar*. I det senare exemplet betecknar subjektet pojkar i allmänhet. Det gör predikatsfyllnaden också. Men för att predikatsfyllnaden ska bli meningsfull är det nödvändigt att lyfta fram

4.3. HÄRLEDNING AV BETYDELSER

de mer perifera delarna av begreppet, som konnotationer. I det aktuella fallet skisseras de av definitionstillägget i definitionen av *pojke 1/1*:

pojke 1/1 ej fullvuxen person av manligt kön ofta med tonvikt på egenskaper som käckhet, oräddhet, bråkihghet o.d.

Att lyfta fram de perifera delarna av betydelsen leder till en form av specialisering genom att tidigare perifera betydelsefaktorer hävdas starkare utan att några andra faktorer kommer att hävdas mindre. En skötsam gosse är långt mindre otypisk i den grundläggande betydelsen än i den emfatiska.

pojke 1/1: ej fullvuxen person av manligt kön; ofta med tonvikt på egenskaper som käckhet, oräddhet, bråkihghet o.d.

```
[pojke//] {person//  
  ·EGENSKAP:: {kön//  
    ·VÄRDE:: manligt//  
  }  
  ·EGENSKAP:: inte fullvuxen//  
[konn] ·EGENSKAP:: konnoterat käck//,  
  orädd//, bråkig// o.d.  
}
```

Pojkar i Pojkar är pojkar

```
{pojke//  
  [struken:konnoterat@konn@pojke//]  
  [framhävd@konn@pojke//]  
}
```

FIGUR 4:30. Retorisk emfas: *Pojkar är pojkar*.

Rent tekniskt kan MSM hantera emfaser enligt det mönster som ges av figur 4:30. Definitionen av *pojke//* fångar konnotationerna i en särskild elaboration. I den första omrankningen stryks annoteringen *konnoterat* ur *konn-elaborationen*. Därmed betraktas den som en fullvärdig elaboration. I nästa omrankning framhävs *konn-elaborationen* så att den blir den mest framträdande i hela betydelsen. Nu är detta inte den enda tänkbara lösningen. Ett alternativ är att göra en isolering av *konn-elaborationen* i stället med hjälp av ett [*isolerad:konn@pojke//*]. Därmed skulle ordet i realiteten omvandlas till ett adjektiv i stället eftersom *käck, orädd//, bråkig// o.d.* är en abstraktion över adjektiv. Det skulle dessutom inte röra sig om specialisering utan om en vidgning då de betydelsefaktorer som ligger i att vara en ej fullvuxen person av mankön skulle falla bort. Det skulle de inte om man i stället valde

att göra en omfokusering med hjälp av [*fokuserad:konn@pojke//*], men även i detta fall skulle det ske ett ordklasskifte genom att *konn*-elaborationen skulle höjas till schemastruktur.

4.3.3.5 Metonymifamiljen

Metonymifamiljen består av förändringar som bygger på närhet. Den presenteras av metonymi och synekdoke bland de klassiska troperna, om de nu hålls isär. Metonymiernas hävdvunna beskrivningsformat är formler av typen *X för Y*, med exempel som *redskapet för resultatet* och *helheten för delen*.

Metonymier innefattar alltid någon form av omfokusering. Det är det som *X för Y* uttrycker. I *Hela salen skrattar* sker det en omfokusering från lokalen till de närvarande. Salen är fortfarande närvarande: de omtalade har fortfarande salen som kontext. Transfereringen kan därför beskrivas med en enda omfokusering, som i figur 4:18 (s. 130). Men kontexten kan också försvagas i varierande mån, både genom en konventionaliseringsprocess och rent textuellt. Det var inte det minsta förvånande att *det tyska svärdet* under andra världskriget hade mer med stridsvagnar och gevär att göra än blanka vapen. Det gör att metonymier av typen *svärdet för kriget* och *pennan för det skrivna* beskrivs bättre med hjälp av en isolering än med en renodlad omfokusering. I själva verket påminner de starkt om metaforer, och det är inte alls självklart att de inte ska klassificeras så. Goatly (2011:57) skulle förmodligen klassificera dem som metaforer på en metonymisk grund. Glucksberg (2000:5–6) resonerar i liknande banor när han diskuterar relationen mellan metaforer och metonymier.

Tekniskt är det motiverat att diskutera metonymierna utifrån om de utgår från en närhetsrelation som bygger på *del av* eller på *deltagare i*. Skillnaden sammanfaller i grova drag med om metonymin utgår från ett föremål eller en process. Den förra typen är något svårare att hantera tekniskt beroende på att semantiska beskrivningar ofta ger bättre upplysningar om deltagare i sammanhang – som behövs för att fånga verbens argumentamar – än av vilka delar något består av. Men t.ex. Pustejovskys (1995) generativa lexikon är ett exempel på att lexikalisk semantik kan utformas så att meronymiska relationer får en framträdande plats. Motsvarande verkar även i ökande grad gälla för ordnät som WordNet i och med att *meronymin* förefaller ha blivit en semantisk standardrelation nära nog i klass med t.ex. *hyperonymi*. Det bör också noteras att meronymiska relationer närmast automatiskt redovisas i ordböcker för entiteter som utmärks av att just vara

4.3. HÄRLEDNING AV BETYDELSER

delar av något. Det är t.ex. svårt att definiera *tändstift* utan att nämna var de används.

Följande exempel illustrerar några metonymier och den information som krävs för att behandla dem:

måltid 1/1 (tillfälle för) intagande av mättande mängd föda

måltid 1/1/a äv. om själva maten

maträtt 1/1 tillagad föda (i portionsstorlek) som ingår i måltid

hamburgare 1/1 stekt eller grillad biff av malet kött vanl. serverad mellan två halvvar av ett litet runt bröd

Transfereringen 'äv. om själva maten' illustrerar ett fall med *situationen för deltagaren*. Tillägget hos kärnbetydelsen i *hamburgare 1/1* bäddar för den vanliga metonymityp där något mer komplext får representeras av en central komponent. Flertalet som beställer en hamburgare vill nog ha även bröd, dressing o.d. I detta fall rör det som om en *del-av*-relation. Definitionen av *maträtt 1/1* gör sambandet mellan måltiden och maten lätt att spåra. Det är svårare att göra den kopplingen mellan maträtter och huvudingredienser. Ett sätt att hantera det vore en ytterligare specifikation, som för *maträtt 1/1* gjorde klart att det är karakteristiskt att sådana ofta har en framträdande ingrediens.

Ett exempel på hur metonymier kan ändras över tiden ges av *tronen* i uttrycket *tronen, altaret och penningpåsen*. Så sent som på Gustaf V:s tid bör kunglig makt ha varit en framträdande del av metonymin med tanke på att han lade sig i landets styrelse i kraft av att vara kung. Idag är makten hos majestätet inte påfallande. I grova drag talar det för att *tronen* ska hanteras med en omfokusering om metonymin gäller den tid när kungen verkligen regerade – eller i vart fall lade sig i rikets styrelse – och med strykning för moderna förhållanden. Men det finns en vaghet, som framgår av definitionerna i SDB:

tron 1/1 (upphöjd och praktfull) stol för regerande furste att sitta på vid högtidliga tillfällen vanl. uppfattad som symbol för furstens maktställning

tron 1/1/a ofta mer el. mindre bildligt, i uttr. för (utövande av) härskarmakt e. d.

En möjlighet är att börja med att göra maktaspekten till en konnotation för att därefter isolera härskaren. Tronen och kungen lever trots allt kvar i skuggbetydelsen och därmed som en prototyp försåvitt den inte tonar bort i en konventionaliseringsprocess. En definition av *tron/härskaren/* kan därför

utformas som i figur 4:31 (s. 150). I denna isoleras härskarens kontext *härskandet* i ett första steg. Därmed har själva tronen, ceremoniella uppgifter o.d. förvisats till skuggbetydelsen. MSM tar bort annoteringen *konnoterat* automatiskt eftersom en fristående struktur inte kan ha en sådan. Detta är en parallell till att även den emergenta rollen stryks helt. I nästa steg fokuseras *härskaren* för att den färdiga betydelsen ska handla om den som har makten, inte själva processen att utöva makt.

tron 1/1: (upphöjd och praktfull) stol för regerande furste att sitta på vid högtidliga tillfällen; vanl. uppfattad som symbol för furstens maktställning.

```
[tron/] {stol//
  ·EGENSKAP:: upphöjd// och praktfull//
  förändamål:: {sitta//
    ·AGENS:: {[furstens]{furstestol//
      ·EGENSKAP:: regerande//
    }
    ·KONTEXT :: {[ceremoni//
      ·ceremoni//[rb:officiant]:: [=@furstens]
    }
  }
  [härskandet] ·eller/inkl:: konnoterat {utöva//
    ·utöva//[rb:utövare]:: makt// [+utövare]
    ·[härskaren] AGENS:: [=@furstens] [+utövare]
  }
}
}
```

tron 1/1/a: ofta mer el. mindre bildligt, i uttr. för (utövande av) härskarmakt e. d.

```
[tron/härskaren/] {tron//
  [isolerad:härskandet]
  [fokuserad:härskaren]
}
```

FIGUR 4:31. Tronen som symbol för makten.

4.3.3.6 Omvänd betydelse

Två klassiska troper bygger på att uttryck används med omvänd betydelse: ironin och litotesen. Lyssnaren förväntas ställa uttrycket i relation till en föreställning om faktiska förhållanden och uppfatta det egentligen sagda med

4.3. HÄRLEDNING AV BETYDELSER

hjälp av kontrasten – med ett spegelnätverk, skulle Fauconnier och Turner säga. I MSM:s termer är det två fenomen som måste fångas i beskrivningen: det aktuella attributet isoleras, eller i vart fall framhävs, medan dess värde förpassas till skuggbetydelsen och ersätts av det värde som extraheras ur kontexten. Uttrycket *Vår hjälte har gjort bort sig igen* skapar en kontrast mellan skuggbetydelsens verkliga hjälte och verklighetens antihjälte. Attributvärdet ersätts, men det är inte den typ av ändring som uttrycks av MSM:s ändringsoperator; den är i princip bara en teknisk bekvämlighetslösning för att komma runt en tekniskt besvärlig analys. I det här fallet rör det sig i stället om en äkta elaborering. Det speciella är att elaboreringsstället grovt kan sägas betyda *modig* och elaborationen *feg*, vilket skapar ett spegelnätverk, som framhäver kontrasten. Denna typ av exempel illustrerar att Langackers principmodell för elaborering är just en principmodell. Värdet *feg* matchar *modig*, men först efter en reduktion, som kan sägas vara den konceptuella blandningens generiska rymd. Det är dock en väsentlig skillnad mellan schemamodellen och blandningsmodellen. Den förra försöker fånga varför något matchar, den senare behöver inte användas till mer än att redovisa vad som motsvarar vad vid en matchning.

En något annorlunda typ av betydelsebyte förekommer i uttryck som *hemskt roligt*. Dessa låter sig analyseras som rena metaforer, i det här fallet är det grundbetydelsen som är omvänd medan användningsbetydelsen är en ren reduktion, jämför *hemsk 1/1/b*.

hemsk 1/1 som inger rysningar eller skräckkänslor

hemsk 1/1/a äv. försvagat som inger (estetiskt) obehag

hemsk 1/1/b i adverbial anv. äv. som rent förstärkningsord oerhört

Det är bara ett attribut som uttrycker mycket hög grad som lever kvar i *hemsk 1/1/b* efter reduktionen. I *hemsk 1/1/a* är reduktionen betydligt svagare. I det här fallet försvinner gradattributet, men substansen – att det rör sig om något otrevligt – lever kvar. Båda förändringarna går att fånga med enkla nedrankningar, men det skulle underlätta om graden hos känslan uttrycktes mera direkt i definitionen.

4.3.3.7 Essentiellt negativt bestämda begrepp

Essentiellt negativt bestämda begrepp innebär att något försvinner, men det är inte frågan om en vanlig nedrankning med *struken*. Det negerade förs nämligen inte över till skuggbetydelsen, vilket kan illustreras med skillnaden mellan *grönsak 1/1* och *oxe 1/1*. Det gröna hos *grönsak 1/1* ingår i

skuggan, vilket gör att grönsaker mycket väl kan vara gröna, men en *oxe 1/1* får inte ha testiklar eller könsdrift. Det gör att negativa bestämningar måste hanteras speciellt. MSM:s lösning är att använda den speciella rolångivelsen BEGRÄNSNING. Denna är inbäddad i annoteringsformeln *saknar*. Den förutsätts också indirekt av verb som *avlägsna//* och prepositioner som *från//* eftersom de förutsätter att något är bortflyttat eller borttaget.

Kärnbetydelsen *oxe 1/1* är definierad i termer av *kastrera 1/1*. Definitionen nämner inte *tjur 1/1* direkt, vilket kan vara ett sätt att kringgå att *tjur*-definitionen har en parentetisk markering av att det typiskt rör sig om ett vuxet djur. Likväl är det rimligt att använda även *tjur 1/1* som en utgångspunkt:

kastrera 1/1 operera bort testiklar från djur el. människa, så att könsdriften försvinner och fortplantning omöjliggörs

kastrera 1/1/a ibl. äv. i fråga om avlägsnande av äggstockar

tjur 1/1 (vuxen) ej kastrerad hanne av nötkreatur el. av ren, älg m.fl.

tjur 1/1/a ibl. i liknelser för att betona styrka, ilska e.d.

oxe 1/1 kastrerad hanne av tam nötboskap

oxe 1/1/a äv. om normal hanne, särsk. av älg el. ren

oxe 1/1/b ibl. överfört med tonvikt på envishet e.d.

Nyckelordet är *kastrera 1/1*. Det förefaller vara korrekt definierat ur den moderna stadsbons synvinkel. Definitionen fångar väl att katter opereras för att få bort deras fortplantningsförmåga och könsdrift. Nu handlar det aktuella fallet inte om små sällskapsdjur. Boskap kastreras antingen för att köttet ska bli bättre eller för att djuret ska bli fogligt. I fallet med småtjurar som ska bli oxar är fogligheten det viktiga skälet. En fullvuxen okastrerad *tjur* är bokstavligen livsfarlig, vilket borde framhåvas tydligare i definitionen av *tjur 1/1*. Den viktiga kontrast som måste överleva i *oxe//* med utgångspunkt från den traditionella bondemiljöns förutsättningar är därför att oxen är snäll och foglig medan tjuren är oberäknelig och livsfarlig. Det var i vart fall vad bondbarn fick lära sig när jag växte upp. Att sedan oxarna redan då hade ersatts av traktorer och att inseminatorer i stort sett fyllde *tjurarnas* roll var mindre viktigt. Tjuren och Oxen är mytiskt viktiga djur.

Den punkt som resonemanget har lett fram till är att kastrering har tre viktiga berättelser som kan aktualiseras i olika sammanhang. Dessa handlar om det snälla djuret, den goda maten eller djuret utan fortplantningsförmåga. Vi bortser här från kastratsångare o.d. De borttagna testiklarna är också viktiga eftersom närvaro av en pung tydligt signalerar att det rör sig om en

4.3. HÄRLEDNING AV BETYDELSER

potentiellt farlig tjur. Därmed står det klart vilka egenskaper som gör oxen viktig ur ett mänskligt perspektiv.

```
[kastre//] {avlägsna//
  [kastrerad] ·från//:: {någon//
    ·EGENSKAP:: hankön//
    ·EGENSKAP:: typiskt unge// eller barn//
  }
  [avlägsnat] :: {pung// och testiklar//
    [foglig] ·DÄRFÖR:: foglig//
    [brakött] ·DÄRFÖR:: {avkasta/produkt/
      [avkastat] :: {kött//
        ·EGENSKAP:: välsmakande//
      }
    }
  }
  [aseuell] ·DÄRFÖR:: saknar könsdrift//
  och fortplantningsförmåga//
}
}
```



```
[oxe//] {tjur//
  [kastrerad] ·EGENSKAP:: kastrerad//
  [dragdjur] ·EGENSKAP:: {dragdjur//
    ·EGENSKAP:: stark// och uthållig//
  }
  [framhäv:d:foglig@kastrerad]
  [dämpad:brakött@kastrerad]
}
```

FIGUR 4:32. *Oxens saknad.*

Det centrala elementet i definitionen av *oxe//* i figur 4:32 är den första elaborationen *kastrerad*. Den ger den negativa definitionen (något är avlägsnat) och framhäver foglighet, köttkvalitet och asexualitet. Elaborationen är utformad som en egenskapselaboration med tanke på att det mesta som är viktigt med oxen faktiskt är positiva egenskaper. Den negativa egenskapen ligger inbäddad i avlägsnandet inne i *kastre//*. I definitionen av *oxe//* står verbet i perfekt particip för att markera att själva kastrationen hör till det förflutna medan följdverkningarna lever kvar. Det fungerar eftersom definitionen av *perfektparticip:ok//* framhäver Resultat samt förflyttar handlingen till dåtid med perfektiv aspekt (jfr 5.2.3.1). Den andra elaborationen lyfter fram tjurens inneboende styrka. Framhävandet av fogligheten motiveras

av att den är en mycket viktig del av den konventionaliserade betydelsen. Nedrankningen av köttaspekten är mer tveksam eftersom oxen i *oxkött* nog bidrar till att oxar förknippas med kött. Men det är trots allt inte fråga om en strykning, bara en dämpning.

En allmän iakttagelse är att definitionen av *oxe*// mest handlar om positiva egenskaper. Men dessa är i påfallande hög grad en följd av den negativa egenskapen. Det gäller direkt för fogligheten och köttkvaliteten, men frånvaron av aggressivitet gör dessutom att oxens styrka blir något nyttigt ur mänsklig synvinkel till skillnad från tjurens styrka som är direkt farlig. Över huvud taget verkar det finnas ett mönster att många företeelser blir bra ur mänsklig synvinkel genom att inte ha en viss egenskap. Det är det ord på *-fri* signalerar.

4.3.3.8 Explicit angivelse av skuggbetydelse

Det är normalt inte meningsfullt att ange skuggbetydelser hos transfererade betydelser med tanke på att de genereras automatiskt på ett förutsägbart sätt. Figur 4:33 illustrerar dock att det finns tillfällen när det kan vara motiverat att lyfta fram skuggbetydelsen för att få med viktiga nyanser. Ordet *rödsak*// är helt enkelt poängglöst utan en markering av kontrasten mellan rött och grönt.

```
[grönsak//] {vegetabilie//
  ·SKUGGA:: {sak//
    [1] ·EGENSKAP:: grön//
  }
}

[rödsak//] {grönsak//
  ·EGENSKAP:: röd// [motsvarar:1]
  ·SKUGGA:: {sak//
    ·EGENSKAP:: röd// [motsvarar:1]
  }
}
```

FIGUR 4:33. Kontrast mellan skuggbetydelser.

4.4 Strukturbeskrivningens format

Detta avsnitt beskriver formatet hos MSM:s strukturbeskrivningar med utgångspunkt i de typografiska konventioner som används i avhandlingens exempel. Det är avsett som en summering av det tekniska formatet. Avsnittet förutsätter viss bekantskap med den begreppsapparat som introduceras i 4.1 men är i övrigt anpassat för att kunna läsas före övriga delar av kapitlet.

Presentationen inleds med ett introducerande exempel i avsnitt 4.4.1. Avsnitt 4.4.2 behandlar olika sätt att beteckna strukturer som är definierade på annat håll. Den grundläggande metoden är *namn* men dessa kompletteras av *numeriska index*, *alias* och *deltagarnamn*. *Strukturanalysens* huvuddrag behandlas i 4.4.3. Den centrala komponenten är en *schemastruktur* som modifieras av *elaborationer* och *prominensangivelser*. Begreppen *rollbärare* och *rollangivelse* introduceras. De senare sägs bestå av listor med *rollfaktorer*. Avsnittet illustrerar också bruket av *interna* och *externa annoteringar*. Avsnitt 4.4.4 beskriver de redan introducerade interna annoteringarna, prominensmarkeringarna och externa annoteringarna mer i detalj. Därmed beskriver avsnitt 4.4.2 till 4.4.4 hela den grundläggande tekniska apparaten.

Avsnitt 4.4.5 fyller ut bilden med *inkludering* och *extern expansion*. De tillför inte någon extra uttrycks kraft rent formellt, men de bidrar till att göra komplexa analyser lättare att läsa. Avsnitt 4.4.6 beskriver *formler*, d.v.s. kompakta uttryckssätt som omvandlas till uttryck i det grundläggande beskrivningsspråket. Avsnitt 4.4.7 diskuterar kommenterande text. Speciellt uppmärksammas *textunderlag* och *faktorlistningar*. Allra sist i avsnitt 4.4.8 följer en kort kommentar om MSM:s underliggande strukturmodell.

Se <<http://spraakdata.gu.se/sverr/msm/documentation.html>> för en tekniskt orienterad dokumentation av MSM:s beskrivningsformat.

4.4.1 Kort introduktionsexempel

Strukturbeskrivningarna är enkla textdokument med strukturanalyser som sin väsentligaste beståndsdel. Deras format beskrivs systematiskt med början i avsnitt 4.4.3. Här ges därför bara ett mycket kort introduktionsexempel i figur 4:34.

Figuren illustrerar en definition av verbet *äta*// med hjälp av en strukturanalys och med en fritextdefinition som utgångspunkt. Själva strukturanalysen är det textavsnitt som avgränsas av klammerparenteser. Den första raden *äta I/I: inta föda; om människor eller djur* är ett *textunderlag*. I avhandlingens exempel markeras de genom att de placeras omedelbart före

```

äta 1/1: inta föda; om människor eller djur:
[äta/] {inta/oralt//
  [ätaren] ·AGENS:: människa/äv_djur/
  [födan] ·FÖRBRUKARE:: föda:sb//
}

```

FIGUR 4:34. Enkelt analys exempel.

den strukturanalys som de hör till. Rent principiellt är det en sträng med kommenterande text, vilket markeras genom att texten är kursiverad. I de fall textunderlaget är en betydelsebeskrivning i SDB markeras det genom att beteckningen för betydelsemomentet sätts ut.

Beteckningarna *inta/oralt//*, *människa/äv_djur/* och *föda:sb//* är *namn* på enheter som förutsätts vara definierade i *förrådet*. Av dessa är *inta/oralt//* *schemastruktur*, d.v.s. startnoden om strukturbeskrivningen uppfattas som en graf. De andra två namnen är *rollbärare* i var sin *elaboration*. Det [*äta//*] som står omedelbart framför strukturanalysen illustrerar namngivning av en strukturanalys som helhet medan [*ätaren*] och [*födan*] definierar namn för de *elaborationer* som de står framför. De två beteckningarna AGENS och FÖRBRUKARE är *alias*, som används för att beteckna strukturer som redan är definierade i förrådet (4.4.2.3). Om figuren tolkas som en dependensbeskrivning så har alltså toppnoden två döttrar *människa/äv_djur/* och *föda:sb//* med markeringar för rollerna AGENS och FÖRBRUKARE. Nu är de explicita rollangivelserna i MSM inte till för att beskriva rollen som helhet utan bara att lyfta fram särskilt viktiga aspekter hos dem. Med MSM:s terminologi rör det sig därför om två *rollfaktorer*, d.v.s. betydelsefaktorer hos rollerna som helhet.

4.4.2 Namn och andra strukturbeteckningar

MSM har fyra medel för att beteckna strukturer som är definierade på annat håll: *namn*, *numeriska index*, *alias* samt *deltagarnamn*.

4.4.2.1 Namn

Enkla namn byggs upp av ett *basnamn* och i förekommande fall av en *semantisk specifikation*. Den semantiska specifikationen börjar med det första snedstreckat. I *måla/yta//* är *måla* basnamnet medan */yta//* är den semantiska specifikationen. Basnamnet motsvarar ordböckernas stickord och den semantiska specifikationen dess precisering av betydelsemoment. Ibland

4.4. STRUKTURBESKRIVNINGENS FORMAT

innehåller basnamnet ett kolon. Då är det som kommer efter kolonet en *formspecifikation*. I *vara:vb//* är *vb* en specifikation av att det rör sig om verbet. Det är alltså samma delar som i en betydelsebeteckning i SDB. I görligaste mån utformas de också i anslutning till dessa. I MSM anges dock formspecifikationer bara vid behov. För ord motsvarar de en ordklassbeteckning och eventuellt en ytterligare specificering. Så motsvarar *äta* det enda lemmat hos ordet medan *springa:vb* står för verbet i kontrast till substantivet. Beteckningen *verb:ok* betecknar ordklassen och *subjekt:sd* står för satsdelen. I dessa exempel är formspecificeringen informativ men modellen ställer inte några krav att de ska vara det. Det enda innebördsmässiga kravet på basnamn är att de ska vara unika.

Formspecificeringarna påverkar inte heller möjligheten till semantisk härledning. Det är därför möjligt att beskriva verbpartikeln *till* i *hoppa till* som en transferering från prepositionen. På motsvarande sätt kan betydelsen hos *glatt* i *flickan sjunger glatt* härledas från adjektivbetydelsen oberoende av om *glatt* förs till ett *glad* (adjektivets t-form i adverbial användning) eller till ett *glad:ab* (ett t-adverb). Det är dock klart olämpligt att inte justera formspecifikationen vid en transferering som leder till ett ordklasskifte.

Den semantiska specifikationen hos namn på symboliska enheter i förrådet avslutas alltid med ett snedstreck, exempel:

*djur//, djur/äv_människa/
måla/yta//, måla/yta/sminka/
källa//, källa/info//, källa/info/akadem/
vind/blåst//, vind/rum//*

Betydelse inom lexem och andra enkla kluster preciseras mellan de två sista snedstrecken. Om det saknas en precisering, d.v.s. om namnet slutar med två snedstreck bredvid varandra så rör det sig om en kärnbetydelse. Namnet *djur//* är en normal kärnbetydelse medan *djur/äv_människa/* markerar den transfererade betydelse där även människan är ett djur. Modellen begränsar inte antalet led i specifikationen. SDB:s lexem *måla 1/1* (ytbehandling i kontrast till bildskapande) kan därför specificeras till *måla/yta//*, som syftar på lexemets kärnbetydelse. Motsvarande gäller för *källa*. I SDB är *källa 1/1* (källa med vatten) och *källa 1/2* (källa med information) två distinkta lexem enligt samma principer som gäller för *vind 1/1* (blåst) och *vind 1/2* (utrymme i hus) (jfr 2.2.2.2). I MSM är det naturligt att låta *källa//* beteckna källan med vatten och t.ex. *källa/info//* beteckna källan med information.

Därmed framgår det att både *källa//* och *källa/info//* är kärnbetydelser i egna kluster, men också att *källa/info//* är en transferering ur *källa//*. SDB:s betydelse *källa 1/2/a* (källa i akademiska sammanhang) är inte en kärnbetydelse utan en betydelse inom ett lexem och får därför en beteckning med enkelt snedstreck i slutet, t.ex. *källa/info/akadem/*.

MSM kräver att namn ska vara semantiskt fullständiga i den bemärkelsen att kluster ska bilda träd där alla led som förutsätts existerar. Om *källa/info/akadem/* är definierat så måste antingen *källa/info//* eller *källa/info/* vara det. Men det är inte tillåtet att definiera båda alternativen eftersom det skulle innebära att en betydelse sades vara både kärnbetydelse och inte kärnbetydelse. Inledningen på en semantisk specifikation kräver speciell behandling. Basnamnet *vind* har inte någon kärnbetydelse *vind//* eftersom enheten är homonym. Däremot har den både *vind/blåst//* och *vind/rum//*. Dessa betecknar var sin kärnbetydelse, som motsvarar de två lexemen *vind 1/1* och *vind 1/2*. Nu gäller motsvarande faktiskt även *måla/yta//* och *måla/bild//*. I detta fallet är det nog rimligt att tänka sig att det egentligen finns en betydelse *måla//*. I själva verket är det mycket möjligt att denna betydelse borde ersätta antingen *måla/yta//* eller *måla/bild//* för att ge en korrekt bild av klustret. Av praktiska skäl är det emellertid inte möjligt att knyta ihop superkluster utifrån SDB:s existerande lexemindelning direkt. Det gör att man får leva med betydelsebeteckningar som felaktigt indikerar homonymi tills vidare.

Namn i både SDB och MSM är påståenden om en betydelses plats i betydelsesystemet. Ett praktiskt problem är emellertid att omanalyser ofta innebär att namn ändras. För närvarande hanteras det informellt. Se avsnitt 6.1 för en mer allmän diskussion om namnbyten o.d.

MSM ordnar alla betydelser i kluster, men har inte någon utvecklad modell för att hantera lexem och andra kluster som självständiga semantiska enheter i analyser. Av praktiska skäl är det dock nödvändigt att kunna markera när en analys ännu inte har drivits ända fram till en enskild betydelse. Det sker med * i slutet på namnet. Skrivningen *källa//** innefattar alla semantiska förgreningar under den översta kärnbetydelsen medan *källa/info/** bara innefattar *källa/info/* och härledningar ur denna, som *källa/info/akadem/*.

Namn som syftar på en tillfällig betydelse har namn som inleds med ©. Om vi tänker oss att betydelsen hos *orm* i *Vägen löper som en orm längs bergsidorna* är okonventionaliserad så kan dess betydelse betecknas med t.ex. ©*orm/formen/*. Som en praktisk princip gäller att namn på tillfälliga

4.4. STRUKTURBESKRIVNINGENS FORMAT

betydelser som avslutas med ett snedstreck ska följa normala konventioner för hur namn på enheter i förrådet utformas.

En rent teknisk detalj är att en sekvens av mer än två snedstreck allra sist automatiskt reduceras till två och att en sekvens internt reduceras till ett enda: *måla///yta///* översätts automatiskt till *måla/yta//*.

Namn på elaborationer och andra strukturer som deklarerats inne i en annan struktur består alltid av enkla basnamn utan kolon. När de används utanför den övergripande strukturanalys där de introduceras måste de med ett undantag ha kvalificerade namn enligt mönstret *ätaren@äta//*, som betecknar den struktur i *äta//* som har namnet *ätaren*. Undantaget är att moderstrukturen inte behöver anges vid referenser in i schemastrukturen för så vitt det inte leder till tvetydigheter. För inbäddade strukturanalys gäller principen även för schemastrukturen i den omgivande strukturanalysen.

Hänvisningskedjor kan göras arbiträrt långa och därmed komma att innehålla flera led, som i

intagaren@intaga/oralt//@äta// (*intagaren*-elaborationen i *intaga/oralt//* i dess förekomst i *äta//*)

mottagaren@resultat@sälja// (den *mottagaren*-elaboration som är inbäddad i *resultat*-elaboration i *sälja//*)

Namn måste vara unika, men möjligheten att bygga ut basnamnen med kedjor av preciseringar gör att samma basnamn mycket väl kan förekomma på flera ställen i samma överordnade strukturanalys.

Av praktiska skäl är det nödvändigt att åtminstone tillfälligt göra länknings uttrycker ett antagande om att en viss struktur är tillgänglig. Det sker med symbolen $\in_?$. En angivelse *intagaren* $\in_?$ *äta//* betyder att analytikern antar att det går att gräva fram en struktur med namn *intagaren* någonstans i innandömet hos *äta//*. Men det är också ett sätt att bokföra att det är ett fel om en sådan härledning inte är möjlig att göra.

4.4.2.2 Numeriska index

Numeriska index används på samma sätt som namn, men med begränsningen att de inte kan ta en specifikation av vilken struktur som de är definierade i. De är synliga utanför den strukturanalys som de är definierade i, men inte utanför den strukturbeskrivning där de introduceras. I figur 4:35 (s. 160) används ett numeriskt index för att visa att rollbäraren i elaborationen till *jaga//* är identisk med den överordnade schemastrukturens *person//*. Det är samma semantiska struktur med samma referens.

```
[jägare/] {[1] person//
  ·KONTEXT:: {jaga//
  ·AGENS:: [=@1]
}
}
```

FIGUR 4:35. Exempel på numeriskt index.

4.4.2.3 Alias

```
[äta/] {inta/oralt//
  [ätaren] ·AGENS:: människa/äv_djur/
  [födan] ·FÖRBRUKARE:: föda:sb//
}
(alias:ÄTARE:ätaren@äta//)
(alias:ÄTET:födan@äta//)
```

FIGUR 4:36. Definition av alias.

Alias är alternativa namn på semantiska strukturer i förrådet, eventuellt med externa annotationer (jämför rolldefinition i avsnitt 4.4.3.2). De definieras utanför strukturanalyser enligt mönstret i figur 4:36. Hela definitionen kringgärdas av parentes. Själv aliaset inramas av kolon. Texten som aliaset omfattar är allt från det andra kolonet till nästföljande slutande parentes. I exemplen återges alias i kapitalstil. Alias är synliga även utanför den strukturbeskrivning där de är definierade. Namnet måste vara unikt, men flera alias får peka ut samma struktur. Tolkningen är en fråga om ren textersättning. Principen om reduktion av snedstreck i namn gör att *ÄTET/förstört/* översätts till *ätet@äta/förstört/*, inte till *ätet@äta//förstört/*.

Alias används normalt för att skapa hanterliga beteckningar för rollfaktorer. Exempel på sådana definitioner ges i figur 4:9 (s. 120).

4.4.2.4 Deltagarnamn

Deltagarnamn påminner om alias, men de är bara synliga i den strukturbeskrivning där de är definierade enligt samma principer som gäller för numeriska index. Den djupaste skillnaden mellan alias och deltagarnamn består i att ett alias bara ersätter en bit text medan ett deltagarnamn markerar att det rör sig om exakt samma struktur med samma referens. Den strukturella identiteten gäller den inherenta betydelsen, d.v.s. den betydelse som enheterna har innan de modifieras av att ingå i ett sammanhang.

4.4. STRUKTURBESKRIVNINGENS FORMAT

```
[jägare//] {Jägaren
  ·KONTEXT:: {jaga//
  ·AGENS:: Jägaren
}
}
(deltagarnamn:Jägaren:person//)
```

FIGUR 4:37. Exempel på deltagarnamn.

Exemplet på numeriska index i figur 4:35 kan omformuleras enligt mönstret i 4:37. Definitionen av deltagarnamn är en exakt parallell till definitionen av alias. I exemplen markeras deltagarnamn genom att de inleds med stor bokstav.

4.4.3 Strukturanalyser

Strukturanalysen är MSM:s medel för att definiera enheter i förrådet och för att beskriva strukturen hos yttranden. Modellen skiljer mellan *fristående strukturanalyser* och *inbäddade*. De senare är strukturanalyser som förekommer inuti en annan strukturanalys. De har samma grundläggande uppbyggnad men det är också några mindre skillnader beroende på att en inbäddad strukturanalys har en relation till den omgivande strukturen, vilket den fristående inte har. Huvuddelen av detta avsnitt ägnas åt att beskriva strukturanalysernas inre uppbyggnad, men det inleds med en genomgång av yttre preciseringar av strukturanalyser.

```
grönmåla//: måla med grön färg.
[grönmåla//] [1] :PROCESS: {måla//
  [grönmålaren] ·AGENS:: person//
  [grönmålat] ·PATIENT:: något//
  [grönfärgen] ·FÖRBRUKAT:: {färg/substans/
  ·EGENSKAP:: grön//
}
} [subj:grönmålaren], [obj:grönmålat]
```

FIGUR 4:38. Strukturanalys av grönmåla//.

Figur 4:38 inleds med ett *textunderlag* i form av *måla med grön färg*. Detta ingår inte i själva strukturanalysen eftersom det rent principiellt bara är kommenterande text. Se avsnitt 4.4.7.1 för en närmare beskrivning av textunderlag och annan kommenterande text. Det väsentliga innehållet i figuren

är en enkel strukturanalys av verbet *grönmåla*//. Denna består av en fristående strukturanalys som innehåller allt från den första första klammerparenthesen till den sista. Den har också en inbäddad strukturanalys, som formaliserar uttrycket *med grön färg*. Den totala strukturanalysen kan innehålla följande fyra delar i den ordning som anges: *beteckningsdefinition*, *rollangivelse*, själva *strukturanalysen* och så *extern annotering*. Alla dessa delar är representerade i figuren.

Beteckningsdefinitionen inleds med en namndefinition och efter den följer en indexdefinition. Båda är optionella. Namndefinitionen kommer först om båda definieras. Se avsnitt 4.4.2.1 för en närmare beskrivning av namn och avsnitt 4.4.2.2 för en beskrivning av numeriska index.

Rollangivelsens format varierar med var strukturanalysen förekommer. För fristående strukturanalysen gäller att de får ha en angivelse för inherent rollfaktorer, d.v.s. en redovisning av vilka roller som är naturliga för strukturen. I exemplet anges det med :PROCESS:. Rollangivelsen diskuteras närmare i 4.4.3.2.

Externa annoteringar skrivs i en kommaseparatorerad lista omedelbart efter själva strukturanalysen. I det här fallet ska de två annoteringarna förmodligen tolkas som att *grönmålararen* är det typiska subjektet och *grönmålat* det typiska objektet. MSM har inte någon förutfattad mening om hur *subj* och *obj* ska tolkas. Det är den som har gjort markeringen som bestämmer deras innebörd. Se avsnitt 4.4.4.4 för en utförlig beskrivning av externa annotationer.

4.4.3.1 Strukturanalysens grundläggande uppbyggnad

Detta avsnitt ger en översiktlig bild av hur strukturanalysen är uppbyggda internt. *Strukturanalysens* grundläggande format är att den består av en *schemastruktur* och en *modifieringslista* med minst en *modifiering*. Modifieringarna är antingen *elaborationer* eller *prominensangivelser*. De senare exemplifieras mot slutet av avsnittet eftersom tonvikten i början ligger på strukturbeskrivningarnas allmänna egenskaper som grafer. Avsnittet illustrerar därtill de tre typerna av annoteringar: *interna annoteringar*, *prominensangivelser* och *externa annoteringar*. Genom att avsnittet dessutom innehåller definitioner av namn och index illustrerar det hela det grundläggande beskrivningsformatet.

Figur 4:39 innehåller en strukturanalys med två elaborationer. Den har *inta/oralt*// som schemastruktur. Elaborationerna består alltid av en *rollangivelse* och *rollbärare*. I de aktuella exemplen är ·AGENS: och

4.4. STRUKTURBESKRIVNINGENS FORMAT

```
äta 1/1: inta oralt; om djur eller människa.  
[äta/] {inta/oralt/  
  ·AGENS:: {djur/  
    ·eller//: människa/  
  }  
  ·FÖRBRUKAT:: föda:sb//  
}
```

FIGUR 4:39. Förenklad analys av äta//.

·FÖRBRUKAT:: rollangivelser för de två överordnade elaborationerna (formatet hos rollangivelser diskuteras längre ner). Rollbäraren hos den första elaborationen är en inbäddad strukturanalys medan rollbäraren i den senare är namnet *föda:sb//*. Den struktur som är rollbärare i den första elaborationen är därmed definierad direkt i strukturanalysen medan den som betecknas med *föda:sb//* är definierad i förrådet. MSM gör för närvarande inte någon principiell åtskillnad mellan om en struktur är externt eller internt definierad. Speciellt är det inte så att alla elaborationer som fångar betydelsefaktorer i strukturens *profil* måste vara explicit angivna, även om det naturligtvis är att föredra att de är det.

I den inbäddade strukturanalysen är *djur//* schemastruktur medan elaborationen har rollangivelsen *·eller//*: och rollbäraren *människa//*. En schemastruktur kan ta en beteckningsdefinition, en rollangivelse och externa annoteringar enligt samma principer som gäller för en fristående strukturanalys. Man kan alltså precisera namn, numeriskt index, inherenta rollfaktorer och ange externa annoteringar. Detta oberoende av hur schemastrukturen betecknas. Det är dock ovanligt att ange mer än kanske ett namn eller numeriskt index.

Rollangivelsernas format beror på om det rör sig om en elaboration eller inte. Alla strukturer kan ha en angivelse för inherenta rollfaktorer, d.v.s. aspekter på strukturens roll som gäller även när strukturen inte ingår i ett sammanhang. Denna angivelse avgränsas av två kolon. För elaborationer är det meningsfullt att även beskriva aspekter på den emergenta rollen, d.v.s. att ange rollfaktorer också för den roll som strukturen får när den integreras i ett sammanhang. Denna beskrivning inleds med en upphöjd punkt och avslutas med det första kolonet i angivelsen av inherenta rollfaktorer. Rollangivelser är obligatoriska för elaborationer och optionella för övriga strukturer. Listorna med rollfaktorer består av noll eller flera kommaseparerade rollfaktorer. Det gör att den minimala rollangivelsen för en elaboration

är ::: . Se avsnitt 4.4.3.2 för en närmare beskrivning av hur rollangivelserna får utformas.

Strukturanalyser kringgärdas alltid av klammerparenteser. Sådana får användas även i andra sammanhang för att göra grupperingar som gör analysen lättare att förstå. MSM avgör om det rör sig om en strukturanalys eller inte genom att se om det finns minst en elaboration eller prominensangivelse inom uttrycket. I avhandlingens exempel används normalt ny rad och indrag för att göra inbäddningsförhållanden lättare att se. Rent tekniskt är det dock inte nödvändigt.

```

äta I/I: inta oralt; om djur eller människa.
[äta/] {inta/oralt//
  ·AGENS:: {djur//
    ·eller//[rb:tillägget]: människa//
  }
  ·FÖRBRUKAT:: föda:sb//
}

```

FIGUR 4:40. Förenklad analys av äta// med extern annotering.

Figur 4:40 är identisk med 4:39 förutom att den interna rollangivelsen *eller//* har byggts ut med en extern annotering. Denna annotering är alltså extern i förhållande till den strukturanalys som *eller//* syftar på, inte i förhållande till den omgivande strukturanalysen. Annoteringen säger att den aktuella rollbäraren *människa//* ska matcha den elaboration inne i *eller//* som heter *tillägget*, eller mer kortfattat *tillägget@eller//*. Se figur 4:7 (s. 118) för ett exempel på hur en preposition används som självständig schemastruktur i en rollbärare.

```

sälja//: avtala med någon att överlåta något till denna mot ersättning.
[sälja/] {avtala//
  [säljaren] ·AGENS:: person// [+part1]
  [köparen] [2] ·MEDAGENS:: person// [+part2]
  [överlåtelsen] ·RESULTAT:: {överlåta//
    ·AGENS, KÄLLA:: [=@säljaren]
    [varan] ·PÅVERKAT:: något//
    ·MOTTAGARE:: [=@2]
    [betalningen] ·VILLKOR:: ersättning//
  } [+avtalet]
}

```

FIGUR 4:41. Förenklad definition av sälja//.

4.4. STRUKTURBESKRIVNINGENS FORMAT

Figur 4:41 (s. 164) innehåller ett antal *interna annoteringar* och *identitetsmarkeringar*. De exakta reglerna för deras utformning, betydelse och placering ges i avsnitt 4.4.4. Presentationen här syftar bara till att fylla ut bilden av vilka grundläggande typer av element som kan förekomma i en strukturanalys. De tre inledande [+part1], [+part2] och [+avtalet] är elaboreringsangivelser som pekar ut elaboreringsställen inne i avtala//. Analysen förutsätter därför att det finns tre elaborationer part1@avtala//, part2@avtala// och att@avtala// och att dessa modifieras av säljaren@sälja//, köparen@sälja// respektive överlåtelsen@sälja//. De två angivelserna [=®säljaren] och [=®2] gör klart att det är säljaren som överlåter varan till köparen med hjälp av markeringar som säger att det är identiska strukturer med identisk referens. MSM löser upp dessa angivelser enligt mönstret [=2][®2] där den förra är en identitetsmarkering och den senare en samreferensannotering.

```
grabb 1/1: pojke; ofta med bibetydelse av typiskt pojktigt beteende.
[grabb//] {[pojken] pojke//
  ·EGENSKAP:: konnotation pojktigt//
}

grabb: även vuxna
[grabb/äv_vuxna] {grabb//
  [struken:ung@pojken]
}
```

FIGUR 4:42. Förenklad analys av grabb/äv_vuxna/.

Figur 4:42 innehåller en prominensangivelse som stryker kravet på ålder i den betydelse hos *grabb* som är aktuell när en medelålders man säger *Kom nu grabbar* till några jämnåriga. Att det är en prominensangivelse framgår av nyckelordet *struken*. Det som stryks är den elaboration inne i *pojke//* som anger att det rör sig om en ung person. Adresseringen bygger på att schemastrukturen i *grabb//* heter *pojken*.

4.4.3.2 Rollangivelserna

Avsnitt 4.4.3.1 gör klart att rollangivelser i MSM kan bestå av en lista med rollfaktorer för inherent roller och en för emergenta, liksom att fristående strukturanalys och schemastrukturer bara kan ta en angivelse för inherent medan elaborationer obligatoriskt har angivelser både för inherent och emergenta roller. Låt vara att båda får bestå av tomma listor. Fokus här

ligger därför inte på det övergripande formatet utan på de enskilda rollfaktorerna.

Alla rollfaktorer ska ytterst bestå av en strukturanalys och en extern annotering med nyckelordet *rb*, som i *mottaga//[rb:mottagaren]*. Denna rollfaktorbeteckning säger att *mottaga//* beskriver ett sammanhang och att det är elaborationen med namnet *mottagaren* som bär upp den roll som åsyftas. Den just nämnda rollfaktorn är normalt förpackad i ett alias enligt mönstret:

```
(alias:MOTTAGARE:mottaga//[rb:mottagaren])
```

Det ändrar dock inte något i sak eftersom alias bara är enkla textersättningar. I MSM är det vanligt att använda prepositioner och konjunktioner som rollfaktorer. Det underlättas av att det allmänna formatet för fristående strukturanalys medger att analysen som helhet avslutas med externa annoteringar. Det gör att t.ex. *till//* och *eller//* kan fås att automatiskt tolkas som, säg, *till//[rb:målet]* och *eller//[rb:alternativet]*. Detta gör att man kan råka ut för att de externa annoteringarna i definitionen kan hamna i konflikt med dem som anges när betydelsen används. I sådana fall vinner den senaste preciseringen. Se avsnitt 4.4.4.4 för en närmare förklaring.

Se avsnitt 4.2.4 för en beskrivning av hur rollangivelserna tolkas och för en närmare diskussion om hur roller definieras.

4.4.4 Identitetsmarkeringar och annoteringar

Identitetsmarkeringar är ett sätt att beteckna strukturer, ungefär som namn och inbäddade strukturanalys. De har emellertid så stora likheter med annoteringar att det motiverar att de presenteras tillsammans med dessa. *Annoteringar* används för att klargöra egenskaper hos strukturer, ofta i form av länknings till andra strukturer. Totalt finns det tre typer: *interna annoteringar*, *prominensangivelser* och *externa annoteringar*. Interna annoteringar är den grundläggande typen medan prominensangivelser och externa annoteringar används för speciella ändamål. Alla annoteringar skrivs inom hakparenteser. I avhandlingens exempel skiljs annoteringar från definitioner av namn och numeriska index genom att de antingen inleds med ett ickealfabetiskt tecken eller med ett nyckelord i lätt avvikande stil, som i [*dämpad:varan*]. I samtliga fall har annoteringen en angivelse för målet i form av numeriska index eller namn. De närmare principerna preciseras i anslutning till de olika typerna nedan.

4.4. STRUKTURBESKRIVNINGENS FORMAT

4.4.4.1 Identitetsmarkering

Identitetsmarkering används för att ange att en semantisk struktur är identisk med en annan. Den skrivs enligt mönstret [=målet] där *målet* är en beteckning för den struktur som refereras. Det vanligaste är att det är ett elaborationsnamn eller ett numeriskt index. En identitetsmarkering gäller strukturens inherent betydelse, de inblandade strukturerna kan därför ha olika emergent betydelse i sina kontexter. Markeringen innefattar inte referens. Det är dock tillåtet att skriva [=®målet] som en ersättning för [=målet]/[®målet] där den senare markeringen anger just samreferens. Identitetsmarkörer har samma innebörd som ett namn eller en strukturanalys och placeras därför på samma ställen.

4.4.4.2 Intern annotering

Interna annoteringar inleds med något av +, ®, *ersätter* eller *motsvarar*. Så används ® för samreferens, och *motsvarar* för att markera någon form av korrespondens, vilket kan användas i annoteringar som [®ätaren] och [motsvarar:ätaren]. En syntaktisk lättnad är att samreferens får skrivas ihop med identitetsmarkering enligt mönstret [=®ätaren], jfr avsnitt 4.4.4.1.

Interna annoteringar placeras efter den struktur som de annoterar. Om strukturen har externa annoteringar så hamnar de efter dessa. De typer av interna annoteringar som är definierade summeras i följande lista:

Elaborering anges med plustecken: [+målet]. Markeringen anger att *målet* är ett elaboreringsställe för [+målet]. Elaborationen innefattar rollbäraren och dess inherent rollpotential (jfr 4.2.4). Genom att elaborationen bidrar till den emergenta rollen hos strukturen som helhet, kommer den också att påverka elaborationens emergenta roll.

Ersätter anges med nyckelordet *ersätter*: [ersätter:målet:vidgning]. Markeringen är en snabbmetod för att ange resultatet av en betydelseförändring under tolkningsprocessen. Denna annotering har en optionell kommentar i slutet som kan utnyttjas för att ange att det rör sig om en vidgning e.d. Annoteringstypen används typiskt för att byta ut huvudet i definitioner när dessa genomgår en vidgning, se figur 4:17 (s. 129) för ett exempel. I en grundlig analys byts *ersätter*-annoteringar ut mot omrankningar, omfokuseringar och elaborationer. Ändringen sker före övrig processning av strukturen. Det gör att angivelser av strukturell identitet gäller den nya ersättningsbetydelsen.

Samreferens anges med ®: [®målet]. Markeringen anger att [®målet]

har samma referens som [*målet*]. Den säger ingenting om vare sig roll eller rollbärare.

Korrespondens anges med nyckelordet *motsvarar*: [*motsvarar:målet*]. Markeringen säger att [*motsvarar:målet*] och *målet* på något sätt motsvarar varandra. Det kan t.ex. gälla element i två parallella strukturer. Länken är dubbelriktad. Korrespondensannotering används i första hand för att markera konceptuella blandningar som är svåra att fånga på annat sätt.

4.4.4.3 Prominensangivelse

MSM har två grundtyper av prominensmarkeringar: *omrankning* och *fokusering*. I likhet med alla andra annoteringar omsluts de av hakparenteser, t.ex. [*fokuserad:målet*]. Nyckelordet är något av *fokuserad*, *framhävd*, *normal*, *dämpad*, *struken* eller *isolerad*. Det är tillåtet att ange flera mål i samma prominensmarkering, t.ex. [*framhävd:ätaren,ätet*]. Prominensmarkeringar räknas som *modifieringar* och får därför blandas fritt med elaborationer inne i strukturanalyser. Deras position är dock inte helt godtycklig eftersom MSM har som princip att modifieringarna får effekt en efter en i den ordning som de står. Det gäller även för listor med mål inne i en prominensangivelse. Om ett elaborationsnamn används som mål påverkas hela elaborationen, även rollangivelserna.

Schemastrukturen är fokuserad när det inte finns en explicit omfokusering. Om en struktur saknar explicit rankningsangivelse är dess rankning odefinierad. Det förutses dock att det på sikt är möjligt att formulera generella rankningsregler som åtminstone klarar viktigare fall, som att resultatet tenderar att vara viktigt hos verktyg.

Det finns inte någon självklar gräns för vilken granularitet som är önskvärd vid rankningsspecifikationer. Följande lista förefaller dock att ge en rimlig grovindeling:

Fokuserad: [*fokuserad:ätaren*] innebär att *ätaren* är den perspektivbildande utgångspunkten. Det kan även skrivas *ätaren@äta//* eller genom att strukturanalysen redigeras om så att den fokuserade strukturen bildar översta schemastruktur (huvud) i analysen. Fokusering är en grundläggande metod för att hantera ordklasskiften hos vissa avledningar men också grundmetoden för att hantera metonymier (jfr 4.2.6.1 och 4.2.6.2).

En fokuserad struktur har en dubbelnatur genom att den både är en schemastruktur och en elaboration i en kontextelaboration. Det gör att information som bara är relevant när strukturen betraktas som en elaboration inaktiveras när den betraktas som en schemastruktur. Typexempel är att sche-

4.4. STRUKTURBESKRIVNINGENS FORMAT

mastrukturen inte kan ha en emergent roll eller vara en konnotation.

Framhävd: [*framhävd:ätaren*] anger att elaborationen *ätaren* är tydligt framhävd, vilket innebär att övriga delar av betydelsen blir jämförelsevis mer perifera. Markeringen används främst för betydelsefaktorer som har, eller närmar sig, status av prominenta attribut.

Normal: [*normal:ätaren*] anger att elaborationen *ätaren* inte har någon anmärkningsvärd rankning.

Dämpad: [*dämpad:ätaren*] anger att elaborationen *ätaren* är dämpad, men inte förvisad till skuggbetydelsen. Nivån används för att markera att en betydelsefaktor som inte spelar någon aktiv roll i sammanhanget. Jämför *Målaren missade flera skarvar* och *Målaren missade bussen*. I det förra exemplet är de betydelsefaktorer hos *målare* som rör målande tydligt framhävda: Det är lätt att visualisera en person som stryker färg, om än inte helt kompetent. I det senare fallet är de betydelsefaktorer som rör målande tydligt dämpade: Det är lätt att visualisera en person som kommer för sent till bussen utan att vara i färd med måleri av något slag. Men det är likväl viktigt att målaren är en målare på riktigt.

Struken: [*struken:ätaren*] anger att elaborationen *ätaren* inte längre finns kvar i den faktiska betydelsen. I typfallet lever den kvar i skuggbetydelsen. Hos konventionaliserade betydelser kan den dock tappa kontakten med den etymologiska utgångsbetydelsen. MSM har inte någon särskild mekanism för att markera skillnaden mellan dessa två fall.

Isolerad: [*isolerad:ätaren*] anger att elaborationen *ätaren* bevaras medan övriga delar av betydelsen förvisas till skuggbetydelsen. Isolering används i första hand som en speciallösning för att hantera metaforer och vissa vidgade betydelser. Men den kan även användas för metonymier där en omfokusering inte fångar att delar av utgångsbetydelsen har tonat bort. Argumentet kan vara en lista med strukturer, som i [*isolerad:form,förflyttning*]. I detta fall tolkas listan som att allt utom de strukturer som har namnen *form* och *förflyttning* ska strykas.

Ett problem med isoleringar är att bytet av schemastruktur kan leda till oönskade bieffekter, den vanligaste förefaller vara oönskade ordklasskiften. Det är t.ex. frestande att beskriva den transfererade betydelse hos *orm*// som betecknar något långt, smalt och slingrigt med [*isolerad:form,förflyttning*]. Men det leder till att substantivet omvandlas till ett adjektiv eftersom formen beskrivs med hjälp av en egenskapselaboration. Ett korrekt sätt att hantera det är att vidga schemastrukturen explicit. I det här fallet kan det ske med [*isolerad:entitet:abs//@organism//@djur//@ryggradsdjur//@kräl-*

djur//,form,förflyttning]¹⁶.

Ett kompaktare alternativ är [*isolerad:entitet:abs//ε₇kräddjur//,form,förflyttning*], där analytikern nöjer sig med en gissning att *entitet:abs//* finns någonstans i definitionshuvudkedjan. Nu är denna gissning inte speciellt djärv med tanke på att principerna för MSM:s förråd säger att ord som *organism//* och *föremål//* ska knytas samman av *entitet:abs//*. Det motiverar en specialregel som säger att om det första ledet i argumentlistan hos en isolering inte finns direkt i den omrankade strukturen så ska det sökas i definitionshuvudkedjan. Om målet inte går att identifiera, tolkar MSM det första ledet som en ersättning för schemastrukturen enligt samma principer som gäller vid annoteringar med *ersätter*. Med speciallösningen kan den aktuella isoleringen omformuleras [*isolerad:entitet:abs//,form,förflyttning*] utan att någon information går förlorad jämfört med alternativet där alla led i huvudkedjan räknas upp.

Isolering innebär att den nya schemastrukturen förlorar all information som bara är relevant för elaborationer. Det gör att man inte behöver ta bort angivelser om konnotering o.d. explicit.

4.4.4.4 Extern annotering

En *extern annotering* består av ett nyckelord i avvikande stil och en angivelse för den elaboration som är målet enligt mönstret [*rb:målet*]. Nyckelordet ska vara utformat efter samma principer som ett *basnamn* förutom att det inte får innehålla kolon. Valet av nyckelordet är fritt förutom att det måste vara unikt. För närvarande har nyckelordet *rb* en särskild betydelse för MSM genom att det används för att driva rollmaskineriet. Det pekar ut den elaboration inne i en struktur som rollbäraren ska elaborera när strukturen används som rollfaktor i en analys. Externa annoteringar skrivs omedelbart efter den struktur som innehåller den utpekade elaborationen i en komma-separerad lista. Exempel:

(15) FÖRBRUKAT: förbruka//[*rb:förbrukat*]

(16) förbruka//[*rb:förbrukat*]:: *rollbärare*

(17) [*till//*] {*definition*} [*rb:målet*]

(18) [*äta//*] {*definition*} [*subj:ätaren*], [*obj:ätet*]

¹⁶Betydelsen *entitet:abs//* motsvarar ungefär det allmänspråkliga *entitet//*, men har inte samma laddning av att det måste röra sig om ett föremål. Jfr definitionen i figur 5:9 (s. 199).

4.4. STRUKTURBESKRIVNINGENS FORMAT

Exempel (15) visar hur en extern annotering kan användas i en aliasdefinition. Exempel (16) visar hur samma annotering kan användas direkt i en rollangivelse. Exempel (17) visar hur en extern annotering används för att lägga till information om vad som är rollbärarens elaboreringsställe när *till//* används som rollfaktor. Exempel (18) visar hur en verbdefinition kan berikas med information om verbets argumentstruktur. Denna typ av information är dock rent informativ för närvarande eftersom MSM inte gör någon tolkning av andra nyckelord än *rb*.

Det är tillåtet att upprepa samma nyckelord i listan flera gånger. I så fall räknas den första förekomsten som ett standardvärde och den sista som en kontextuell precisering. Se figur 4:14 (s. 126) för ett exempel där *till//* inte bara används med standardvärdet [*rb:målet*] utan även med den kontextuella preciseringen [*rb:förflyttat*].

4.4.5 Inkludering och externa expansioner

Inkludering används för att lyfta in strukturanalyser som är definierade på annat håll. Externa expansioner används för att bryta ut textpartier ur strukturanalyser.

4.4.5.1 Inkludering

Inkludering används för att lyfta in fristående strukturanalyser i en annan strukturanalys. I typfallet rör det sig om namnet på en schemastruktur som kompletteras med dess underliggande strukturanalys för att göra elaboreringsförhållanden tydligare. Inget hindrar dock att man inkluderar de underliggande analyserna hos rollbärare eller rollfaktorer.

Figur 4:43 (s. 172) illustrerar en inkludering av en schemastruktur. Tecknet \Rightarrow indikerar att det rör sig om en inklusion av något som redan är definierat på annat håll. Själva inklusionen är det som kommer till höger. Parenteserna klargör vilket textparti som berörs av inkluderingen. Inkluderingen omfattar precis den strukturanalys som importeras.

Inklusionen gör det lätt att se var de två elaborationerna passar in. För *säljaren* är det dessutom enkelt att lägga till en passande elaboreringsmarkering tack vare namnet *säljare* i den inkluderade strukturen. Det är svårare för den försålda varan. Den har visserligen ett numeriskt index, men detta är definierat i den strukturbeskrivning där *avtala//* är definierad och därmed inte nåbar i den inkluderande beskrivningen. Det framtingar den klumpiga – men tillåtna – referensen till *något//@avtala//*. I en verklig analys situa-

```

Pelle säljer hamburgare.
{(sälja// ⇒ {avtala//
  [säljaren] ·AGENS:: Säljaren
  [köparen] ·MEDAGENS:: Köparen
  ·RESULTAT:: {överlåta//
    ·AGENS, KÄLLA:: Säljaren
    [1] ·PÅVERKAT:: något//
    ·MOTTAGARE:: Köparen
    ·VILLKOR:: ersättning//
  }
})
·AGENS:: Pelle// [+säljare]
·PÅVERKAT:: hamburgare/mat// [+något//@avtala//]
}

```

FIGUR 4:43. Inkludering av schemastrukturens definition.

tion skulle den föredragna lösningen vara att justera definitionen av *avtala//* genom att lägga till ett namn för elaborationen i fråga. Ett annat problem är att inkluderingen (för närvarande) förbigår definitioner av deltagarnamn och expansioner.

4.4.5.2 Externa expansioner

Externa expansioner lyfter ut textpartier ur strukturanalyser och ersätter dem med ett tillfälligt namn. Den enda skillnaden mot deltagarnamn är att de får innehålla inkluderingar och referenser till deltagarnamn. Se figur 4:13 (s. 126) för ett exempel på en extern expansion som innehåller en inkludering. Detta exempel illustrerar också hur externa expansioner definieras.

4.4.6 Formler

Formler är uttryck som mekaniskt kan översättas till regelrätta strukturanalyser. De används i första hand för att översätta standardkonstruktioner i ordboksdefinitioner, som:

stolar, bord, lampor e.d.
föremål särsk. verktyg.

För närvarande är två typer definierade: elaboreringskedjor och annoteringsformler. Båda bygger på att ett nyckeluttryck ska initiera en automatisk

4.4. STRUKTURBESKRIVNINGENS FORMAT

översättning av visst slag.

4.4.6.1 Elaborationskedjor

```
vit, blå och gul.  
{ vit//  
  :och//: {blå//  
    :och//: gul//  
  }  
}
```

FIGUR 4:44. Tolkning av elaborationskedja.

Figur 4:44 illustrerar den naturliga analysen av texten *vit, blå och gul* i MSM. Kommatecknet motsvarar ett utelämnat *och* så det är enkelt att översätta listan till *vit och blå och gul*. MSM behandlar konjunktioner m.m. som inherent rollfaktorer, vilket leder till analysen i figuren. Denna typ av listor är vanligt förekommande i definitioner. MSM har därför en särskild mekanism för att översätta t.ex. *vit//, blå// och gul//* till kedjor av elaborationer. Däremot finns det inte någon fördefinierad lista över vilka nyckelord som ska utlösa översättningarna. Nya kan därför läggas till efter hand med hjälp av definitioner enligt mönstret (*elaboreringskedja:och:och//*). Mekanismen kräver inte att det verkligen ska finnas en kedja med kommatecken. Det gör att den klarar även *varelse// särsk. människa//* o.d. För närvarande är följande elaboreringskedjor definierade:

och översätts till *och//*. Formeln framhäver uppräkningsaspekten men innefattar ändå kategoribildning eftersom samordnade led förutsätts ha något gemensamt.

eller översätts till *eller/inkl//*, d.v.s. som inklusivt eller.

o.d översätts till *och dylikt//*, som en förberedelse inför tolkningen av en lista med *och*. Formeln framhäver kategoribildningsaspekten, jämför bara *och*.

e.d översätts till *eller dylikt//*, som en förberedelse inför tolkningen av en lista med *eller*.

särsk. översätts till *särskilt//*

4.4.6.2 Annoteringsformler

Elaboreringskedjor binder samman strukturer. Annoteringsformler uttrycker en egenskap hos en enskild struktur. Typfallet är en markering av att en elaboration bara är en konnotation. De skrivs framför den struktur som åsyftas och översätts till en elaboration av denna. Rollangivelsen hos elaborationen är normalt ANNOTERING, vilket står för att det är en särskild form av egenskap. Det främsta alternativet är den mycket speciella rollangivelsen BEGRÄNSNING. Nya annoteringsformler definieras genom att man anger nyckelord, en inherent rollfaktor och en rollbärare enligt mönstret (*annoteringsformel:konnoterat:ANNOTERING:konnoterat//*). De får automatiskt nyckelordet som elaborationsnamn, vilket gör att elaborationer som skapas med annoteringsformler kan manipuleras med omrankningar. För närvarande är följande annoteringsformler definierade:

konnoterat Det följande behöver inte gälla men kan lätt aktualiseras. Det fångar både kattens musjakt och zigenerskans skönhet. (konnoterat: ANNOTERING: konnoterat//)

föregivet Det följande är inte sant, men kan lätt aktualiseras. Fördomar skiljer sig från konnotationer i allmänhet genom att fördomen har en inneboende spänning mot det faktiska förhållandet vilket genererar en konceptuell blandning med tydliga krockar. (föregivet: ANNOTERING: föregivet//)

typiskt Det följande ingår i prototypföreställningen. Markören motsvarar *särsk. i entitet// särsk. person//*. Den är avsedd att användas när *särsk.*-formeln inte går att utnyttja, d.v.s. när det är en enskild struktur som ska elaboreraras och inte flera strukturer som ska relateras. (typiskt: ANNOTERING: typiskt//)

även Det följande är mindre framträdande än prototypiskt. (typiskt: ANNOTERING: även//)

ofta Det följande har hög frekvens. (ofta: ANNOTERING: ofta//)

ibland Det följande har låg frekvens. (ibland: ANNOTERING: ibland//)

inte Det gällande gäller inte – och det är viktigt att det inte gäller. (inte: ANNOTERING: inte//)

saknar Det följande är en negativ egenskap. (saknar: BEGRÄNSNING: saknar//)

4.4. STRUKTURBESKRIVNINGENS FORMAT

slags Det följande är ett överbegrepp. Formeln används vid analyser av definitioner av typen *tax// 'slags hund'*. Sådana definitioner är en nödlösning, och så är även MSM:s hantering av själva formeln. Felet är att formeln egentligen bara leder till en elaboration som bara gör klart att taxar är en typ av hund, inte att hela definitionen är ickedistinktiv. Trots denna svaghet fyller formeln sin grundläggande tekniska uppgift att som en metakommentar identifiera ofullständiga definitioner. (slags: ANNOTERING: slags//)

4.4.7 Kommenterande text

Kommenterande text återges med kursiv i exemplen. Både *textunderlag* och *faktorlistningar* är kommentarer men det är ändå motiverat att uppmärksamma dem speciellt.

4.4.7.1 Textunderlag

Textunderlag innehåller den text som bildar utgångspunkt för en omedelbart följande strukturanalys. I övrigt markeras det inte speciellt i exemplen. De är i princip optionella, men det förutsätts att definitioner av förrådsenheter har ett textunderlag med en regelrätt definition eller i vart fall en parafra e.d. Ett sådant underlag gör ofta själva analysen lättare att förstå, men det är också viktigt att de gör det betydligt enklare att kontrollera länningar mellan MSM och andra resurser.

När textunderlaget är en betydelsebeskrivning i SDB inleds den med dess namn.

4.4.7.2 Listor med betydelsefaktorer

En *faktorlista* är en förteckning över betydelsefaktorer som gäller den eller de betydelser som är under diskussion. De är formaterade som enkla listor och placeras under den analys som de är kopplade till. För närvarande är de ett informellt hjälpmedel vid diskussioner av betydelser på ungefär samma sätt som fritextdefinitioner. Det är en direkt motsvarighet till listor av samma typ i LDB-traditionen (jfr s. 41). Över huvud taget är det svårt att tänka sig en seriöst arbetande lexikograf eller lexikolog som inte använder faktorlistor emellanåt. Strängt taget är de bara listor över vad som ska fångas i en betydelsebeskrivning.

```
[misstag/] {[1] händelse//
  ·EGENSKAP:: {hända//
    ·VÄRDERING:: dåligt//
    ·ORSAK:: någon//
    ·AVSIKT:: inte [=Ⓜ1]
  } [+hända@händelse//]
}
```

Wierzbickas (1996:280) betydelsebeskrivning nedan utnyttjad som faktorlista vid definitionen av *misstag//* *mistake* (*X made a mistake*) *something bad happen* *because X did something* *X didn't want it to happen* *X wanted something else to happen* *X thought that something else would happen*

FIGUR 4:45. Definition med faktorlista.

En genomarbetad faktorlista fångar dock det Lakoff kallar en *idealiserad kognitiv modell* (ICM) (s. 87). Även t.ex. Wierzbicka (1996) utnyttjar betydelsebeskrivningar som essentiellt är definitioner uppställda i faktorlisteformat. I figur 4:45 utnyttjas hennes beskrivning av *mistake* som underlag för en definition av svenskans *misstag//*.

4.4.8 MSM:s underliggande strukturmodell

MSM utgår från en enkel strukturmodell där alla strukturer består av en *schemastruktur* och en mängd med *elaborationer*. Både schemastrukturen och elaborationerna är i sin tur strukturer. Av praktiska skäl behandlas dock strukturerna som listor med schemastrukturen som huvud. Dessa listor kan också innehålla *prominensangivelser*, men sådana är rent principiellt inte en del av själva strukturen utan annoteringar av denna. De placeras ändå i listorna därför att deras inplacering kan ha betydelse för vilken emergent struktur som projiceras.

Den faktiska definitionen av en struktur är att den består av en lista med en schemastruktur som huvud och minst en modifiering. De senare kan vara elaborationer eller prominensangivelser. Rent tekniskt består strukturer av ett *strukturid* och en lista med *element* som har var sitt *elementid* och antingen en *strukturereferens* eller en *prominensangivelse*. Strukturer med

4.4. STRUKTURBESKRIVNINGENS FORMAT

en strukturreferens kallas *strukturelement* och de med en prominensangivelse *prominenselement*. Det första elementet i listan är schemastrukturen och måste därför vara ett strukturelement.

Alla strukturelement kan annoteras med listor över *inherenta rollfaktorer*. Elaborationer kan även annoteras med listor över *emergenta rollfaktorer*. Rollfaktorerna är i sin tur strukturelement, dock med kravet att de ska vara annoterade med en lista av externa annoteringar som innehåller minst en *rb*-annotering vars mål antingen är den annoterade strukturen som helhet eller ett strukturelement som går att nå via den annoterade strukturen. Det är därför i sin ordning med rollfaktorer av typen *till//[rb:till//]*.

Identitetsmarkeringar i strukturbeskrivningar motsvaras av att de inblandade strukturelementen har identisk strukturreferens.

Interna annoteringar består av en kvadrupel (typ, utgångsstrukturelement, målstrukturelement, kommentar). De binder alltså ett strukturelement till ett annat. Det är ett sätt att uttrycka att de länkar förekommer av strukturer i deras kontext, inte strukturerna själva. Även i detta fall måste typen ingå i en begränsad lista med alternativ medan målelementet ska vara nåbar inom den omgivande fristående struktur där annoteringen förekommer. Det underliggande formatet medger kommentarer för alla interna annoteringar, i avhandlingen används den möjligheten bara för typen *ersätter*.

Prominensangivelser består av ett par (typ, målstrukturelementlista). De kommenterar alltså strukturelement. Valet av typ är begränsat till alternativ i en fördefinierad lista. Målstrukturelementet måste vara ett strukturelement i den omgivande strukturen eller nåbart genom dessa.

Externa annoteringar består av en kvadrupel (utgångspunkt, typ, namnrymd, mål). Utgångspunkten kan vara antingen en struktur eller ett element. Fördefinierade externa annoteringar måste välja typ i en fördefinierad lista med alternativ medan fria externa annoteringar har en öppen klass med alternativ. Namnrymden används för att skilja olika uppsättningar med annoteringar åt. För annoteringar som är fördefinierade i MSM används beteckningen *msm*. I övrigt är val av namnrymd fritt. Målet måste vara en struktur eller ett element som är nåbart genom utgångsstrukturen. Det får vara utgångsstrukturen som helhet men målet är typiskt en elaboration eller rollbärare i denna.

Alla element och strukturer kan förses med *namn* i enlighet med de principer som anges i avsnitt 4.4.2.1.

Förrådet är tekniskt konsistent om det uppfyller de krav som har angivits ovan och om det är *namnfullständigt* och *idfullständigt*. Det senare innebär

att alla element och strukturer som förutsätts av något namn i förrådet eller av en annotation svarar mot ett strukturid eller elementid. En kontroll av det innefattar två steg. Det första är att kontrollera att alla strukturer som implicit förutsätts i namn på enheter i förrådet är definierade. Om *måla/yta/smink/* är definierat så ska även *måla/yta/* eller *måla/yta//* vara det. Jämför de principerna för namngivning som ges i avsnitt 4.4.2.1. Det andra steget är att för alla strukturer i förrådet kontrollera att alla referenser till strukturer och strukturelement är definierade.

Nu är det i praktiken ofta nödvändigt att nöja sig med en partiell teknisk konsistens – om inte annat därför att t.o.m. SDB fortfarande har definitionsord som inte är disambiguerade. I själva verket är det tre fall som måste beaktas särskilt:

- Definitioner som innehåller odefinierade betydelser.
- Definitioner med referenser till ungefärligt kluster, t.ex. *äta//**.
- Referenser med gissningsoperatören $\in?$.
- Strykningar där den nya schemastrukturen inte går att härleda ur utgångsstrukturen.
- Ersättningar där den nya strukturen inte går att härleda ur utgångsstrukturen.

Alla dessa typerna måste tolereras under det praktiska arbetet men konsistenskontrollen gör i vart fall att de blir möjliga att identifiera mekaniskt.

5. Förrådet

Detta kapitel innehåller ett embryo till ett *förråd* i kognitiv grammatiks mening med utgångspunkt i SDB. Det behandlar både principer för förrådets allmänna uppbyggnad och förslag till hur olika typer av symboliska enheter kan hanteras inom ramen för MSM.

Avsnitt 5.1 beskriver förrådets allmänna uppbyggnad. Det börjar med en diskussion av MSM:s motsvarighet till en toppnod eller definitionsvo-kabulär, den mycket abstrakta urberättelsen *berättelse:maxabs//*. Resten av avsnittet behandlar basnivåkluster, abstrakta begrepp samt ord och ett urval andra symboliska enheter.

Avsnitt 5.2 behandlar ordklasserna. Huvudmålet är att ge en allmän översikt över hur de integreras i förrådet. Relationen till hur ordklasser beskrivs i LDB-traditionen görs klar genom en jämförelse med de grundformat som gäller för SDB.

Avsnitt 5.3 diskuterar egenbetydelsen hos några syntaktiska enheter. Det gäller subjektet, det indirekta objektet, det direkta objektet, genitiven och hjälpverbet *ha*.

5.1 Förrådsmodellen

Förrådet består av ett antal namngivna och annoterade strukturanalyser samt länkar mellan eventuellt inbäddade strukturanalyser. Det är allt. I princip borde det finnas ett krav att stukturanalyserna ska vara unika, men de överväldigande svårigheterna att avgöra om två analyser beskriver samma struktur gör ett sådant krav mindre meningsfullt. Alias är enbart ett tekniskt hjälpmedel och ingår formellt inte i förrådet, trots att de bara får peka ut eventuellt inbäddade strukturer där. De allmänna kraven på namn och alias beskrivs i 4.4.2 och upprepas därför inte här.

Strukturanalyserna beskriver i princip enbart betydelsesidan hos enhe-

terna. Det gör att symboliska enheter måste kompletteras med en beskrivning av uttryckssidan för att dessa ska få både sin betydelsesida och sin uttryckssida beskrivna. MSM är också förberett för den typen av sammankopplingar genom sitt namngivningssystem och genom möjligheten att göra externa annotationer.

Som framgår av 4.4 kan strukturbeskrivningar även innehålla textunderlag i form av fritextdefinitioner, faktorlistningar m.m. Dessa ingår dock inte i förrådet rent formellt, även om fritextdefinitioner ofta används som en tillfällig ersättning för strukturbeskrivningar vid diskussioner av förrådsenheter.

5.1.1 Den allmänna strukturen

5.1.1.1 Varken klasser eller hierarkier

MSM:s förråd är avsett att bilda ett tätt sammanlänkat nätverk. Det har egenskaper som påminner om den typ av *klasser* som används i objektorienterad programmering liksom om traditionella semantiska eller taxonomiska hierarkier. I det följande kallas det förrå för *klassmodellen* och det senare *hierarkimodellen*. Hierarkimodellen presenteras inte här eftersom den och dess ur MSM:s synvinkel mest intressanta egenskaper redan har diskuterats med viss utförlighet i 2.5.2 och 3.6.1. Klassmodellens relation till MSM berörs eftersom konstruktionsgrammatiker som Goldberg (1995) utnyttjar den. I datalogin är en klass grovt sett en samling med data av vissa typer och metoder för att hantera dem. Klasserna är ordnade i en hierarki med typiskt en primitiv klass i toppen. Specialiseringen innebär i grundfallet att man lägger till mer data och metoder, normalt med hjälp av material från andra klasser. Likheten med den klassiska semantiska hierarkin är påfallande. Men det är tre saker som skiljer. För det första går det att modifiera eller stryka komponenter som ärvs från moderklassen, något som starkt påminner om att MSM arbetar med modifieringar, inte enbart utfyllnader. Den andra egenskapen är att den som skapar en klass kan välja att inte exponera komponenter i den egna klassen till andra klasser. Det tredje är att vissa klassmodeller tillåter *multipelt arv*, d.v.s. att klassen har flera – i princip likvärdiga – mödrar. På den senare punkten påminner MSM mer om traditionella hierarkier genom att varje semantisk struktur har precis ett huvud.

Det går dock att komma ganska nära genuint multipelt arv med definitioner av den typ som illustreras i figur 5:1. Rent tekniskt är visserligen *fordon//* den yttersta schemastrukturen och *sittmöbel//* bara rollbäraren i en

5.1. FÖRRÅDSMODELLEN

```
rullstol//: ...  
[rullstol//]{[fordon] fordon// och [sittmöbel] sittmöbel//  
  ·TILL-FÖR:: ...  
  ...  
}
```

FIGUR 5:1. *Simulerat multipelt arv.*

elaboration till denna, men de praktiska konsekvenserna av detta torde vara obefintliga.

Den stora skillnaden mellan MSM å ena sidan och klassmodellen och hierarkimodellen å den andra ligger dock i att arvsriktningen är fri. I traditionella hierarkier sker allt arv ovanifrån. Betydelsen hos *tax//* berikas av egenskaperna hos *hund//* men inte tvärtom. Hos MSM sker arv i ett flertal riktningar tack vara att MSM i grunden är ett semantiskt nätverk med drag som påminner mer om WordNet än om hierarkier av betydelser och klasser. Det innebär att om *ratt//* får en definition med elaborationen *·DEL-AV:: bil//* så ärvs den automatiskt av *bil//* som en implicit elaboration *·HARDEL:: ratt//*. Ett annat exempel är att alla inherenta rollfaktorer som specificeras för en betydelse i någon kontext inkorporeras i betydelsens inherenta rollpotential. Frågan om flerdimensionellt arv diskuteras närmare i avsnitt 5.1.3.

5.1.1.2 Nätverkets dimensioner

Ordnät som WordNet tenderar att ha en huvuddimension och ett antal bidimensioner. I WordNet är huvuddimensionen *hyperonymi* då alla grupper av närsynonymer (*synsets*) hos substantiv och verb knyts till ett överordnat begrepp.¹ Den främsta bidimensionen är *meronymi* eftersom den kodas när det är relevant, som att *fönster* är en del av *hus*.

I MSM konkurrerar härledning och semantisk centralitet om att vara huvuddimension. Grundprincipen för transfererade betydelser är att definitionen om praktiskt möjligt ska beskriva hur den transfererade betydelsen har ändrats i förhållande till utgångsbegreppet. I övrigt ska betydelser om möjligt beskrivas i förhållande till ett naturligt centralbegrepp, med relationen inom ett basnivåkluster som typfall (jfr 5.1.3).

Det går att täcka stora delar av ordförrådet med hjälp av relationen till ett begrepp som är uppenbart mer semantiskt centralt. Det är enklast för

¹För verben kompliceras dock situationen av *troponym* (jfr 6.4).

substantiv och verb, men även där finns det problem. Hos abstraktioner tenderar centralbegreppet att snarare bli ett överbegrepp i traditionell mening än en för språkbrukaren självklar referenspunkt. För *tax* ger sig centralbegreppet *hund* av sig självt, men motsvarande gäller knappast för *möbel* eller *meronym*. MSM:s nuvarande tumregel för att avgöra om det verkligen finns ett tydligt centralbegrepp bygger på en tänkt situation där någon ber om en förklaring av vad ordet betyder. I det första steget ringas möjliga centralbegrepp in genom en bedömning av om svaret kan tänkas följa någon av de linjer som skisseras i följande lista:

- Det är en sorts C, fast ... (X är en C)
- Det är ungefär samma sak som C. Det som skiljer är ... (X och C är systerbegrepp)
- Det är samma sak som C. Fast om man ska vara petig så ... (X och C är närsynonymer)
- Det är bara ett annat ord för C. (X och C är synonymer)
- Det är C och sånt, särskilt när ... (X är inte en C men C är en prototyp i en aktuell kategori; i detta fall bör inte C vara centralbegrepp direkt men det bör vara prototypiskt för centralbegreppet.)

I nästa steg provas systerbegrepp, synonymer och närsynonymer i motsatt riktning: *cykel//* är ett centralbegrepp för *velociped//* eftersom det är naturligt att förklara *velociped//* med *cykel//* men lite märkligt att göra tvärtom.

Schemastrukturen i en definition är alltid semantiskt centralare i den meningen att det är den som bildar utgångspunkt för själva definitionen. I typfallet är den också ett centralbegrepp. Men avvikelser är vanliga. MSM hanterar det med hjälp av en särskild uppsättning *relationselaborationer*, som explicit anger relationer till andra enheter. Den mest generella är CENTRALBEGREPP. Denna används för att ange ett centralare begrepp utan att specificera om det rör sig om en prototyp eller inte, jfr figur 5:2.

```
[givare/tekn/] { givare//
  ·EGENSKAP:: {anordning//
    ...
  }
  ·CENTRALBEGREPP:: mätinstrument//
}
```

FIGUR 5:2. *Explicit uppmärkning av relation.*

5.1. FÖRRÅDSMODELLEN

Listan med mer preciserade relationselaborationer omfattar MOTSATS, NÄRSYNONYM, DEL-AV, HAR-DEL, ÄR-EN, PROTOTYP och TEX-EN. De två senare uttrycker båda att det rör sig om ett exempel på den aktuella kategorin, t.ex. att *stol//* är en *möbel//*. Skillnaden är att den förra dessutom anger att det rör sig om en prototyp. Det finns för närvarande inte några begränsningar för hur många gånger olika relationselaborationer får förekomma. För *rullstol//* kan det t.ex. vara meningsfullt att framhäva att det är både ett *fordon//* och en *sittmöbel//*

MSM kodar relationer till andra enheter inuti själva definitionen med hjälp av elaborationer därför att de uttrycker kunskap som måste förutsättas ingå i det som språkbrukaren vet om betydelsen och som därmed inverkar på tolkningen av begreppet. Över huvud taget är relationer till andra betydelser ofta viktiga för hur ord ska förstås. Ett exempel ges i avsnitt 3.8.2 där en poäng görs av att definitionen av *möbel 1/1* även innehåller negativ information, om vad som inte är en möbel. Det är ett sätt att koda att *möbel 1/1* ska tolkas i kontrast till *husgeråd 1/1*.

5.1.1.3 Objektiva situationer

Bakom de inherent perspektiviska berättelserna döljer sig *objektiva situationer*, d.v.s. de föreställningar som vi skapar oss om hur det egentligen är utifrån den partiella information som vi har tillgång till (jfr 4.1.2.1). Dessa situationer betraktas som en form av *konceptuell blandning* där olika perspektiviska berättelser kopplas samman. Det innebär att alla relaterade berättelser projicerar en objektiv situation tillsammans. De relaterade berättelserna bildar då *utgångsrymder* medan den *generiska rymden* byggs upp av de matchande deltagarna. Ett typiskt exempel är att berättelserna om att *sälja//* och *köpa//* gemensamt projicerar en föreställning om vad det innebär att genomföra en kommersiell transaktion.

MSM har inte någon särskild apparat för att beskriva objektiva situationer, men det går att approximera dem enligt mönstret i figur 5:3 (s. 184). Analysen projicerar en generisk rymd som är identisk med det som är gemensamt för de två utgångsrymderna. Detta framtvings av att Köparen och Säljaren i egenskap av deltagarnamn uttrycker samreferens. Analysen säger alltså att den som köper i *sälja//* är identiskt samma individ som den som köper i *köpa//*. Nu är det svårt att mekaniskt översätta den informationen till en fristående definition av köpslagan varför det i praktiken är nödvändigt att definiera objektiva situationer explicit om de behövs för något ändamål.

De objektiva situationerna är MSM:s närmaste motsvarighet till Frame-

```

{ske//
  ·PROCESS:: {köpa//
    ·köpa//[rb:köparen]:: Köparen
    ·sälja//[rb:säljaren]:: Säljaren
  }
  ·PROCESS:: {sälja//
    ·sälja//[rb:säljaren]:: Säljaren
    ·köpa//[rb:köparen]:: Köparen
  }
}
(deltagarnamn:Köparen:person// äv. organisation//)
(deltagarnamn:Säljaren:person// äv. organisation//)

```

FIGUR 5:3. En flerperspektivisk vy över köpslagan.

Nets *ramar*. Det gör att motsvarande problem med begränsad matchning mellan betydelser måste hanteras även där. I det aktuella fallet har Frame-Net var sin ram för *Commercial_buy* och *Commercial_sell*. Dessa är perspektiviska, men de knyts ihop av *Commercial_goods_transfer* genom att både *Commercial_buy* och *Commercial_sell* har explicita markeringar av att de utgör perspektiv på *Commercial_goods_transfer* (jfr 6.5).

5.1.2 Den maximalt abstrakta berättelsen

MSM har inte några semantiska primitiver eller någon definitionsvokabulär i vanlig mening, men det hindrar inte att i stort sett alla förgreningar leder fram till samma ställe: den mycket abstrakta urberättelsen *berättelse:maxabs//*.

5.1.2.1 Maximalabstrakta enheter

MSM använder termen *maximalabstrakt* för semantiska strukturer som inte analyseras genom att en annan struktur används som schemastruktur. Det är alltså MSM:s motsvarighet till en mängd med semantiska primitiver eller en minimal definitionsvokabulär. Det finns inte någon speciell begränsning för antalet sådana strukturer, men den nuvarande hypotesen är att det räcker med ett mycket begränsat antal. För närvarande finns det en central struktur: *berättelse:maxabs//*. Den kompletteras av *inte//*. Det är svårt att förutsäga hur många maximalabstrakta strukturer som MSM behöver för att få rimlig uttryckskraft. Men om tidigare arbete med semantiska primitiver ger någon

5.1. FÖRRÅDSMODELLEN

vägledning så borde det ligga väsentligt lägre än Wierzbickas (1996) dryga femtiotal då det redan nu står klart att t.ex. PEOPLE, WANT och DO kan hämtas direkt ur *berättelse:maxabs//*. Detta hindrar emellertid inte att definitionerna av så elementära begrepp lätt får definitioner med mycket små cirklar.

Även maximalabstrakta begrepp får en definition som reder ut deras relationella struktur. I själva verket måste de maximalabstrakta begreppen ha mycket utförliga betydelsebeskrivningar med tanke på att de inte kan ärva någon information från sitt huvud med mindre än att informationen redan är definierad som elaborationer till strukturen själv eller kan ärvas från dessa.

Rent tekniskt definierar MSM maximalabstrakta begrepp genom att använda begreppet självt som huvud i definitionen. Det motsvarar att SDB hade definierat *företeelse//* eller *någon//* i linje med de modifierade varianterna i följande lista:

företeelse 1/1 original: *ngt* som finns (i visst sammanhang) och kan avgränsas såsom egen enhet särsk. om ngt abstrakt

företeelse 1/1 maximalabstrakt: *företeelse* som finns (i visst sammanhang) och kan avgränsas såsom egen enhet särsk. om ngt abstrakt

någon 1/1 original: enskild *person* eller *företeelse* som ej är närmare känd eller angiven förutom genom den roll den el. det spelar i det angivna sammanhanget

någon 1/1 maximalabstrakt: *någon* som ej är närmare känd eller angiven förutom genom den roll den el. det spelar i det angivna sammanhanget

En teknisk fördel med att använda betydelsen själv som huvud är att det blir mycket lätt att identifiera strukturer som har bedömts vara maximalabstrakta. Lösningen är lite märklig om förrådet betraktas som en trädartad struktur som kodar hierarkier, men förrådet är inte avsett att vara ett träd. Det är en riktad cyklisk graf, där det är ett tekniskt fel om en förgrening inte slutar i en cirkel. Ur matchningssynpunkt är den maximala cirkulariteten hos en maximalabstrakt struktur inte speciellt konstig eftersom schemastrukturen garanterat har elaborationsställen för alla elaborationer då den maximalabstrakta strukturen elaborerar sig själv. Den matchningsgrundande informationen ändras inte bara för att den upprepas i all oändlighet i en oändlig kedja av schemastrukturer. Kärnpunkten är att uppbyggnaden garanterar att det alltid går att beskriva en betydelses relationella struktur och dess potential att bilda utgångspunkt för transfererade betydelser.

5.1.2.2 Berättelser med deltagare

Alla enheter i förrådet är ytterst definierade med utgångspunkt i *berättelse:-maxabs//*. Det gäller även andra maximalabstrakta betydelser eftersom allt material som de inkorporerar i sina definitioner ytterst leder tillbaka dit. Därmed kan allt från de mest abstrakta grammatiska begreppen till de mest konkreta substantiven härledas ur den. Det är inte självklart att välja en mycket abstrakt berättelsestruktur som motsvarighet till en allnod eller en definitionsvokabulär. Men det är inte utan språkvetenskapligt intresse att pröva vad det får för konsekvenser, speciellt som det nog är svårt att driva Goldbergs (1995) *Scene Encoding Hypothesis* längre än så. Frågan är då vad som måste fångas av en sådan urberättelse. Det konkreta definitionsförslaget redovisas i figur 5:4 (s. 186), som kommenteras i anslutning till figuren. De centrala antaganden som förslaget bygger på är som följer.

Berättelser är perspektiviska. De har något som bildar utgångspunkt, i det mest renodlade typfallet är det en människa som påverkar ett föremål. Berättelser kan vara mycket komplexa men det tenderar att ändå finnas en central del som omfattar nyckeldeltagare som ingår i en relation mellan några få deltagare. I språket svarar det mot att det finns en *predikationsbas* – för satsen subjektet – som bildar utgångspunkt för verbhandlingen. Denna fylls sedan ut med andra centrala deltagare, typiskt objekt och andra komplement. Detta byggs in i definitionen enligt mönstret i figur 5:4.

```
[berättelse:maxabs//] {berättelse:maxabs//
  [kontext] ·KONTEXT:: { {[dynamiskt] ske//
    [transitivt] ::särskilt//: påverka//
  }
  [statiskt] ·eller//: vara:vb//
}
[urdeltagare] ·DELTAGARE:: {[föret] företeelse//
  [ent] ::särskilt//: {entitet:abs//
    [pers] ::särskilt//: person//
  }
  [urdeltagarkontext] ·KONTEXT:: [=®kontext]
}
}
[entitet] ·EGENSKAP:: entitet//
[dämpad:entitet]
}
```

FIGUR 5:4. Den maximalt abstrakta berättelsen.

5.1. FÖRRÅDSMODELLEN

En maximalabstrakt struktur har inte några andra egenskaper än dem som går att utläsa ur elaborationerna och de förgreningar i definitionsnätverket som kan härledas från dem. Schemastrukturen fylls därför ut med en elaboration *kontext* som gör klart att urberättelsen består av ett sammanhang med en deltagare, som kallas *urdeltagaren*. Både kontexten och deltagaren definieras så att de får en tydlig prototyp men också en betydande spännvidd. Typfallet är en *person//* som deltar i *påverka//* men åt andra hållet kan det vara en *företeelse//* i allmänhet som är det beskrivna eller fångar egenskapen i *vara:vb//*. Betydelsen *entitet:abs//* betecknar något vad som helst som är tydligt avgränsat. Den har inte samma laddning av att det typiskt rör sig om något ickeanimat som allmänspråkets *entitet//* har. Framhävandet av *påverka//* medför att betydelsen laddas med transitivitet genom att den typiska berättelsen handlar om någon som påverkar något. Urberättelsen har visserligen bara en deltagare specificerad direkt i definitionen men genom sin konstruktion kommer den indirekt att förutsätta närvaron av fler.

Berättelser kan betraktas inifrån med ett utpräglat deltagarperspektiv eller utifrån med betoning av berättelsen som en avgränsad helhet. I det följande kallas det förra ett *verbalt perspektiv* och det senare *nominalt perspektiv* för att framhäva kopplingen till de språkliga kategorierna. Att uppfatta en process eller något annat som inte är en entitet i egentlig mening som en entitet kallas *objektifiering*. Det kanoniska exemplet i språket ges av verbalabstrakter, som just består i att hantera något som händer (en process) som en händelse (en entitet). Verbalabstrakterna motiverar att möjligheten till objektifiering byggs in redan i urberättelsen. I figur 5:4 sker det med hjälp av elaborationen *entitet*. Därmed beskriver definitionen något som både är verbalt och nominalt. Entitetsaspekten är dock nedrankad till nivån *dämpad* vilket leder till att urberättelsens verbala sida dominerar ensam för såvitt inte något särskilt lyfter fram den nominala. Det sker med en explicit omrankning i figur 5:5. Denna gör att definitionen fångar dubbelnaturen hos verbalabstrakter.

```
[berättelse:maxabs/vbabs/] {berättelse:maxabs//  
  [normal:entitet]  
}
```

FIGUR 5:5. Verbalabstrakternas grundläggande betydelse.

Definitionen medför att verbalabstrakter uppfattas som en metaforartad *konceptuell blandning*, som grovt kan karakteriseras med metaforformeln *skeenden är föremål*. Det är därmed ett exempel på Hallidays (2004) *gram-*

matiska metafor och även på hans centrala exempel, nominalisering (jfr 5.2.2.2).

Objektivering i den nyss nämnda bemärkelsen är en viktig mekanism för att göra världen gripbar. En annan är *personifiering*, som innebär att vi i varierande grad uppfattar och hanterar föremål som om de vore personer med mänsklig förmåga att agera viljemässigt men också att känna och uppleva. Motsatsen kallas *objektivering*, vilket gör att den termen blir tvetydig.² Det är uppenbart fråga om en personifiering när en kemilärare säger att ädelgaser inte vill förenas med andra ämnen. Men det är inte en personifiering i den bemärkelse som är relevant för MSM när någon talar om naturföreteelser som handlande subjekt därför att personen tror att de verkligen är det.³ Mellan dessa poler finns en heterogen samling av variationer, varav många har språkvetenskapligt intresse. Dit hör t.ex. subjekten i *Gröten kokar* och *Bilen körde av vägen*. I dessa fall rör det sig knappast om en fullvärdig personifiering där ett föremål tillskrivs känslor och vilja fullt ut, men gröten och bilen är ändå laddade med ett större mått av agentiva egenskaper än vad de är i *Lasse kokar gröten* och *Lasse körde bilen av vägen*. Det är därför befogat att se till att även de mest inanimata föremål har en potential för personifiering men att den inte är så framträdande att den gör sig gällande när den inte är aktuell. Detta åstadkoms rent tekniskt genom att urdeltagaren definieras som en *entitet:abs//* med prototypen *person//*. Betydelsen *entitet:abs//* är i sin tur definierad så att den betecknar vilken tydligt avgränsad företeelse som helst men med *föremål//* och *person//* som framhävda typfall. Därmed får urdeltagaren alltid föremålsegenskaper men också en förväntan om att typiskt även ha personegenskaper. Det är kontextberoende vilka aspekter som framhävs. Hos gamlingen i *Stenen krossade gamlingen* är det förmodligen en komplicerad *konceptuell blandning*.⁴ I ett avseende är han verkligen en person som far illa, men han är också ett föremål för stenens aktivitet.

²Terminologin är inkonsekvent i så måtto att *kriget* i *Kriget vägrade ta slut* kan betecknas både som objektiverat och personifierat, men sammanhanget torde göra klart vilken betydelse som avses.

³I evolutionspsykologin finns en skola som försöker förklara människans benägenhet för religiositet som en följd av en hyperaktiv Human Agency Detection Device, som ger människor en slående benägenhet att tolka in agentivitet i skeenden (Barret 2004). Hypotesen är omstridd, men hur det nu än råkar ligga till med religionens ursprung, är det slående att vi i rörande omfattning tenderar att bete oss som om vi hade en sådan anordning.

⁴Vi bortser från tolkningen med gamlingen som Agens.

5.1. FÖRRÅDSMODELLEN

5.1.3 Basnivåkluster

Basnivåbegrepp och de kluster som bildas runt dem är kognitivt centrala (jfr 3.8.1). Redan det motiverar att de bör ägnas stor uppmärksamhet, men de är också praktiskt viktiga genom att de ordnar begreppsförrådet i primära kluster som är förhållandevis lätthanterliga genom att de normalt binds ihop av tämligen pregnanta prototyper. Det följer närmast definitionsmässigt eftersom en av de skillnader mellan basnivåbegrepp och abstraktioner som brukar framhållas är att basnivåbegrepp har tydliga prototyper som bildar väl sammanhållna gestalter (jfr 3.8.2). Det är skillnad på att definiera basnivåbegreppet *stol* 1/1 och abstraktionen *möbel* 1/1. En annan aspekt är att medlemmarna hjälper till med att belysa centralbegreppet ur olika synvinklar. Det finns därför praktiska skäl till att den semantiska databasen bör ordas med basnivåbegrepp som huvuden i definitionerna i den mån det inte ger orimliga bieffekter.

Följande lista med de betydelser i SDB som har *häst* som första ord i definitionen ger en ganska rikhaltig provkarta av mänskligt viktiga attribut hos hästar och berättelser som hästbegreppet är invävt i:

fidus 1/1 häst med chans till högt odds

fox 1/1 häst som har rödaktig färg

halvblod 1/2 häst som är avkomma av ett fullblod och en häst av annan ras

kallblod 1/1 häst av ras som kännetecknas av grövre och tyngre kroppsbyggnad och lugnare temperament och därför är mer lämpad för jordbruk och skogsbruk än för ridning etc.

krubbitare 1/1 häst som har ovanan att svälja luft genom att ta stöd med tänderna mot krubbkant e. d., och som därigenom kan få kolik

löshäst 1/1 häst utan ryttare som förs jämte ekipage eller annan häst med ryttare

märr 1/1 häst av honkön

nummerhäst 1/1 häst som tillhör staten avsedd för mil. bruk

parhäst 1/1 häst som ingår i tvåspann

rapp 2/1 häst med svart färg på kroppen, manen och svansen

ridhäst 1/1 häst som främst är avsedd för ridning i mots. till arbetshäst, travhäst etc.

skimmel 1/1 häst som har mörka hår inströdda i en huvudsakligen vit hårbeklädnad

travhäst 1/1 häst som används vid travtävlingar

varmblod 1/1 häst av en ras som kännetecknas av livligt temperament och snabba kroppsrörelser och som särsk. anv. för ridning etc.

Många definitioner har inte huvudet som första ord. Det är orsaken till att *föl 1/1* 'unge av häst under första levnadsåret' inte kommer med i listan, men i andra fall finns det andra skäl. En så central betydelse som *hingst 1/1* 'hanne av hästdjur särsk. häst men äv. åsna och zebra' faller bort därför att *hästdjur* får bilda huvud i definitionen medan *häst* i stället lyfts fram som en prototyp i definitionstillägget. I fallet med *tjur 1/1* '(vuxen) ej kastrerad hanne av nötkreatur el. av ren, älg m.fl.' används i princip motsatt lösning.

Denna typ av inkonsekvenser kan vara en följd av olycksfall i arbetet, men definitioner av semantiskt centrala begrepp är ofta frukten av en mycket omfattande arbetsprocess. Alla artiklar i ordböcker som SO och SAOB genomgår dessutom en omfattande kontrollprocess med flera personer inblandade, så det är mycket möjligt att det är ett medvetet val som ligger bakom skillnaden i det här fallet. Detta illustrerar för övrigt en av de stora svagheter med ordböcker och många andra lexikaliska resurser: det är bara huvudprinciperna och de konkreta resultaten som redovisas, inte de överväganden som ligger bakom i de enskilda fallen.

5.1.3.1 Annat än vanliga substantiv

Den öppna ordklass där basnivåkluster är svårast att hantera är adjektiven. Det är många och allmänt svåra att ordna systematiskt (jfr 2.5.3.1). Inte minst är de starkt heterogena. Exempel:

vaksam 1/1 som bevakar sin omgivning vanemässigt el. i viss situation

vacker 1/1 som ger (direkta) syn- eller hörselintryck som tillfredsställer (ngns) föreställningar om fullkomlighet i fråga om färg, form, sammansättning, helhetsverkan el. likn. (yttre) egenskaper; enl. konventionella el. personliga (konstnärliga) ideal

Givet naiv realism är både det att vara *vaksam 1/1* och *vacker 1/1* inneboende egenskaper. Men definitionen av *vaksam 1/1* tar fasta på vad den omtalade är benägen att göra och den av *vacker 1/1* på förväntat intryck. Skillnaden är lätt att fånga i definitioner, men det är en komplikation att typen *vacker 1/1* på något sätt måste ha en specificering av att det rör sig om egenskapen att väcka ett intryck medan den andra typen bara kräver en specificering av att det är en egenskap hos egenskapsbäraren. Även färgord visar prov på denna dubbelhet och kan därför tjäna som en illustration av hur detta kan hanteras i praktiken.

5.1. FÖRRÅDSMODELLEN

färg 1/1 grundläggande, genom synen uppfattad egenskap (hos ngt) som beror på det slags ljus som utsänds (från detta) och som ofta kan jämföras med viss del av regnbågen och vanl. kan (ungefärligen) beskrivas med en av ett litet antal standardbeteckningar; eg. bestämd av ljusets våglängd(er)

röd 1/1 som har färg som liknar rinnande blod en av grundfärgerna, vanl. uppfattad som varm

SDB definierar färgen *röd 1/1* som en egenskap som uppfattas genom synen. Färgadjektivet definieras sedan enligt formatet 'X har egenskap Y'. Men det underliggande kriteriet är att något är en färg om det svarar mot en viss typ av synupplevelse. Det som trots allt förenar adjektiven är att de uttrycker *attribut* i MSM:s mening. Det gör att man kommer en bra bit på vägen när det gäller att hantera centralbegrepps kedjor hos adjektiv genom att markera det viktigaste attributet som ett sådant, vilket sker i figur 5:6.

```
[röd//] {adjektiv:ok//
  ·KONTEXT:: {ha//
    ·OMTALAD:: entitet// [+omtalad]
    ·HUVUDATTRIBUT:: {färg//
      ·likna//: {blod//
        ·TILLSTÅND:: rinna//
      }
    } [+kontext]
  [intryck] ·EGENSKAP:: varm/intryck/
}
```

FIGUR 5:6. Definition av *röd//*.

För att definitionen av *röd//* ska bidra till att skapa ordning bland färgerna är det nödvändigt att även de övriga mera grundläggande färgerna definieras med *färg//* som schemastruktur hos huvudattributet. En färg som *skär//* kan sedan definieras som 'ljus röd'. Ett problem är dock att skärt knappast är en mera påfallande varm färg varför *intryck@röd//* kanske bör strykas.

Blandfärger och färger med starka prototyper komplicerar bilden väsentligt, *orange 2/1* är exempel på båda: 'som har färg som en apelsin dvs. ett mellanting mellan rött och gult'. Definitionen i 5:7 (s. 192) använder det prototypiska exemplet på färgen vid definitionen av huvudattributet och anger färgprototyperna med en särskild elaborering. Denna har två värden eftersom prototypen inte är helt stabil. Gult antas dock vara dominerande med tanke på att *brandgul//* uppfattas som en synonym till *orange//*. Så långt är definitionen enkel. Frågan är bara vad de tre punkterna mot slutet

```

[orange:adj//] {adjektiv:ok//
  ·KONTEXT:: {ha//
    ·OMTALAD:: entitet// [+omtalad]
    ·ATTRIBUT:: {färg//
      ·:likna//: apelsin//
    }
    ·PROTOTYP:: gult// även rött//
    ·SYNONYM:: brandgul//
    ...
  } [+kontext]
}

```

FIGUR 5:7. Definition av orange:adj//.

ska ersättas med i en utförligare definition. Philip antyder svaret när hon motiverar sitt val av färgord som utgångspunkt för en undersökning av kollokationer och idiom:

[Their] basic meanings are unambiguous: something either is och is not *pink*, or *blue*, or *green*. At the same time, colours – both as entities and as words – are associated with dozens of extended, metaphorical and/or connotative meanings, so have immense meaning potential which can be exploited creatively. (Philip 2011:1)

Det är denna rika potential som ska fångas i så stor omfattning som möjligt. Vissa egenskaper kan det vara meningsfullt att beskriva systemetiskt. Dit hör typisk ljushet och mättnad, liksom om färgen allmänt sett uppfattas som varm eller kall. Men det finns också mängder med kontextberoende faktorer och där är det nog bäst att arbeta datadrivet. Ett svenskt exempel på kartläggningar av sådana faktorer är Berghs (2007) undersökning av namn på färger hos bilar. Han diskuterar bl.a. vilka färgbeteckningar som fungerar som statushöjande, t.ex. *diplomatblå* och *oxfordgrön*. I dessa fall är förlederna statusbemängda, men det hindrar inte att grönt och rött har nyanser som låter sig betecknas så. Det finns också färger som bilarna inte tenderar att ha. Dit hör inte bara *slemgrön* och *smutsgul* utan även färger som är fullt brukliga i estetiserande sammanhang, som *krämgul* och *syrenlila*. Dessa förefaller höra mer hemma i modebranchen. Idealiskt bör därför den semantiska beskrivningen vara så rik att det framgår att en *laxrosa bil* har en markerad färg med vissa associationer.

Svårigheten för MSM:s del ligger i att fånga information av de typer som antyds ovan på ett ordnat och arbetsbesparande sätt. En början är att

5.1. FÖRRÅDSMODELLEN

ange grundläggande konnotationer som den moderna kopplingen mellan småflickor och *skärt*. Om inte annat måste sambandet klargöras direkt eller indirekt i definitionen av *flickrumsfärg*//.⁵ Det är också nödvändigt att lägga in symboliska färger som *rött* för vänstern. Den nuvarande planen är att symbolfärger o.d. ska läggas in i beskrivningarna hos de företeelserna som har förknippningen för att sedan ärvas som konnotationer av egenskapen i fråga. Det är emellertid inte klart hur det ska ske praktiskt.

5.1.4 Abstrakta enheter

Termen *abstrakt enhet* används här om enheter som antas vara abstraherade ur andra, mer basnivåiga. Ur MSM:s perspektiv är abstrakta enheter, och då inte minst abstrakta ordbetydelser, intressanta i sin egen rätt ur ett allmänt vetenskapligt perspektiv, men de har också stor betydelse genom att de är mycket viktiga vid konstruktionen av huvudordskedjor. Det underliggande problemet är en konflikt mellan strävan efter kognitiv realism å ena sidan och teknisk effektivitet å den andra. Det förra kravet innebär att det är önskvärt att huvudordskedjorna i görligaste mån anpassas efter vad som faktiskt är känt om hur betydelsesystemet i hjärnan kan antas vara organiserat. Det senare kravet innebär att informationen i första hand ska kodas så att härledningarna blir säkra och så att det blir lätt att hålla systemet konsistent. Abstraktionerna ska både användas för att öka vårt vetande och för att ordna det bättre. Motsvarande gäller även på basnivån men skälet till att uppmärksamma det speciellt i samband med abstraktionerna är att basnivåkluster är mindre och har färre led i sina förgreningar, vilket gör att problemen blir mer akuta för abstraktionerna.

Detta avsnitt ägnas åt toppen i nominalhierarkin eftersom den påverkar en mycket stor del av ordförrådet. Huvudalternativet är verben, som också är den del av ordförrådet som gärna ägnas störst uppmärksamhet i en grammatisk kontext. Valet av substantiven som utgångspunkt är delvis inspirerat av Pustejovskys (1995) generativa lexikon. I detta flyttas en del av beskrivningsbördan från verben till substantiven genom att substantiven via sin s.k. *qualiastruktur* (*qualia structure*) beskrivs med hänsyn till följande aspekter:

⁵Google rapporterar 235 träffar på ”flickrumsfärgflickrumsfärger” den 13/3 2012, med exempel som *Flickrumsfärger överallt för att inte väcka starka erotiska känslor som kan göra barnen sårbara för onda andars ockupation ...*

Telisk qualia (*telic qualia*) omfattar syfte och inbyggd funktion: *hamrandet* är en del av *hammarens* betydelse.

Agentiv qualia (*agentiv qualia*) rör objektets ursprung: vem som skapade det, om det är en naturprodukt som växer fram av sig självt, om det ingår i en orsakskedja o.d.

Konstitutiv qualia (*constitutive qualia*) handlar om uppbyggnaden, d.v.s. material o.d.

Formmässig qualia (*formal qualia*) beskriver den yttre formen, d.v.s. storlek, färg o.d.

Många av de aspekter som nämns är sådant som naturligt fokuseras i SDB genom betoningen av att betydelse ska beskrivas utifrån vad som är mänskligt intressant. Men beskrivningar av upphov och ändamål hos objekt har en lång historia. Pustejovsky gör själv klart att hans qualia bygger direkt på Aristoteles *aitiae*, d.v.s. förklaringsätt.

Nu innebär inte MSM:s adaption av Pustejovskys qualia att verben får mindre belastning beroende på att framför allt användning och ursprung är tydliga berättelser om objektet och därför beskrivs genom att objektet sätts in i en verbal kontext. Men det innebär ändå en avlastning av verbdefinitionerna eftersom dessa berättelser hamnar som elaborationer hos substantiven enligt mönstret i figur 5:8.

```
[bronsstaty//] {[1] staty//
  ·TILLVERKNING:: {gjuta//
    ·RESULTAT:: [=®1]
    ·av/material:: brons//
  }
}
```

FIGUR 5:8. Definition av bronsstaty//.

Poängen med att specificera t.ex. upphov och ändamål i form av berättelser är att dessa automatiskt kommer att berika substantivets rollpotential. De bidrar också till de inblandade verbens betydelsebeskrivningar genom att de utgör konkretiseringar av verbens användning.

5.1. FÖRRÅDSMODELLEN

5.1.4.1 Olika typer av abstraktioner

Abstraktionerna delas in i fyra grundtyper som kräver delvis olika behandling vid integrationen i det semantiska nätverket. Dessa representeras av *djur 1/1*, *varelse 1/1*, *hanne 1/1* och *möbel 1/1*. Definitioner i SDB:

djur 1/1 levande organism som har förmåga att förflytta sig och fritt söka sin föda m. m.; särsk. om arter med sinnesorgan och rörelseorgan som kan liknas vid människans

djur 1/1/a i vetenskapl. sammanhang äv. om människan samt om de flesta lägre organismer som har viss rörelseförmåga men saknar förmåga att livnära sig på organiskt material

djur 1/1/b äv. utvidgat om leksak e. d. i form av ngt djur

djur 1/1/c äv. bildligt, särsk. i uttr. för primitivt mänskligt beteende

varelse 1/1 levande företeelse med egen handlingsförmåga dvs. djur el. människa; ibl. äv. om fantasiväsen etc.

varelse 1/1/a äv. kropp

hanne 1/1 (visst) djur av det kön som svarar för befruktningen vid fortplantning

hanne 1/1/a äv. utvidgat om människa; mest med tonvikt på (föregiven) självhävdelse, aggressivitet o.d.

möbel 1/1 större, flyttbart föremål som används vid inredning av rum för att underlätta grundläggande funktioner som vila, arbete, ätande, förvaring m. m.; i mots. dels till fast inredning, dels till husgeråd o. d.

möbel 1/1/a äv. koll. om enhetlig möbeluppsättning

Ordet *djur* illustrerar abstraktion genom en rättfram *vidgning* av den typ som normalt åsyftas när termen används i transfereringskommentarer. I SDB illustreras det av *djur 1/1/a*. Det säregna med denna typ av abstraktioner är att de får en mycket stark prototyp, vilket svär mot att det är basnivåbegrepp som utmärks av att ha sådana. Det är samma svävning som hos *koka 1/1* där den starka bubbelutvecklingen är viktig ena ögonblicket men inte i nästa. Den starka prototypen kan vara en fördel, men i vissa fall är den en belastning. Ett sådant fall är när *djur/äv_människa/* – som är MSM:s direkta motsvarighet till *djur 1/1/a* – används i definitioner där något svarar mot både djur och människa men där det mest typiska är människan. Det är därför inte helt lyckat att använda *djur/äv_människa/* som rollbärare för *ätaren@äta//*.

Typen *varelse 1/1* är speciell genom att den förefaller ha en tydlig prototyp i *människa 1/1*, vilket påminner starkt om den förra typen. Det är inte

orimligt att tänka sig att varesebegreppet är så grundläggande att det är enklast att betrakta det som medfött, men det är ändå rimligt att anta att det utvecklas gradvis i takt med att barnet får mer nyanserad kunskap om världen. Sett ur den synvinkeln är *varelse I/I* en vidgning, men den kodas med ett särskilt ord.

Typen *hanne I/I* är speciell genom att den är en form av exklusiv vidgning. Begreppet *hanne* är på sätt och vis en vidgning av *man I/I* till fler arter än människan, men samtidigt innebär *hanne I/I* att just människan utesluts. Man kan se det som att det bildas en kategori utifrån en stark prototyp, sedan utesluts prototypen. Något liknande gäller även för *föremål//*. Ett sådant är en *entitet//*, men inte en *varelse//*. Just detta exempel är besvärande eftersom det ställer till vissa problem när t.ex. *varelse//* ska definieras eftersom denna betydelse typiskt har uppenbara föremålsegenskaper och hanteras så språkligt (jfr s. 188 för exempel).

Den avslutande typen, som representeras av *möbel I/I*, är den kanoniska typen av abstraktion när abstrakta begrepp ställs i kontrast till basnivåbegrepp och deras kluster. Dessa innehåller inte en enda prototyp men väl ett flertal mer eller mindre typiska exempel som gemensamt projicerar abstraktionen. Inget hindrar dock att den har typegenskaper. Dessa kan emanera ur projektionen, men de kan också smyga sig in under konventionaliseringsprocessen. Men det centrala är att det tenderar att snarare röra sig om en diffusare samling med typiska egenskaper än om en stark prototyp, som hos *fågel//* och *stol//*.

5.1.4.2 Grundläggande nominala kategorier

MSM har inte någon egentlig nominalhierarki. Alla företeelser är visserligen ytterst definierade som modifikationer av *urdeltagaren* i *berättelse:max-abs//*, men kedjan dit består inte av en systematisk nedbrytning. Det finns dock ett kluster med grundläggande nominala kategorier. Det principiella kriteriet för att räknas dit är att de är grundläggande för hur vi människor spontant kategoriserar världen. Det ska därför idealt röra sig om en form av *folkontologi*. I den här kontexten ska dock inte termen tolkas som att den står för förvetenskapliga ontologier i förhållande till vetenskapliga. Kriteriet för att räknas som en mera grundläggande kategori i strikt mening är att den vid ett närmare studium av språk och tänkande visar sig ha grundläggande betydelse för hur vi förstår världen.

Rent praktiskt gäller det att finna ett begränsat antal konvergenspunkter där alla kedjor med definitionshuvuden för substantiv kan stråla samman

5.1. FÖRRÅDSMODELLEN

och att ordna dem på ett välmotiverat sätt. Låt oss därför använda en existerande kedja i SDB som utgångspunkt:

företeelse 1/1 ngt som finns (i visst sammanhang) och kan avgränsas såsom egen enhet särsk. om ngt abstrakt

varelse 1/1 levande företeelse med egen handlingsförmåga dvs. djur el. människa; ibl. äv. om fantasiväsen etc.

person 1/1 mänsklig varelse ofta med tonvikt på ställningen som en i mängden

skomakare 1/1 (titel för) person som yrkesmässigt lagar skor el. tillverkar skor

I SDB är en skomakare således en person som är en varelse som är en företeelse. Leden *person 1/1* och *varelse 1/1* är intressanta att jämföra med tre av Wierzbickas (1996) primitiver: SOMEONE, SOMETHING och PEOPLE. Hennes analys går ut på att det finns en fundamental distinktion mellan personer i vid mening (SOMEONE) och saker (SOMETHING). Det är ungefär samma gränsdragning som ligger i särdrag som \pm ANIMAT och \pm PERSON. Den indelning som SOMETHING och SOMEONE uttrycker ligger dessutom djupt inbäddade i språk världen över, som i svenskans *någon* och *något*. Hos kedjan i SDB ligger distinktionen inte i *person 1/1* utan i *varelse 1/1*. Det är därför *varelse//* som får motsvara SOMEONE. Wierzbickas PEOPLE korresponderar ofta väl mot *människa* men hon gör en poäng av att det rör sig om folk i allmänhet, inte nödvändigtvis människor i allmänhet. Det är nämligen starkt kulturbundet vilka som räknas som PEOPLE i hennes mening. Wierzbicka exemplifierar med hur namnet på det egna folket gärna faller samman med den bästa motsvarigheten till *människa*. Se vidare 4.3.2.2 för en allmännare diskussion av gränsdragningen mellan människor, djur o.s.v.

Mot bakgrund av resonemanget ovan är det i sin ordning att huvudkedjan hos *skomakare 1/1* över huvud taget inte innehåller något som framtvingar att en skomakare måste vara en människa, eller att en person måste vara det. Definitionen av *person 1/1* säger bara att det ska röra sig om en 'mänsklig varelse'. Enligt Järborg (muntlig kommunikation) rör det sig om *mänsklig 1/2* 'som kännetecknar eller är typisk för människan'. Människan blir därmed bara en prototyp. Min tolkning av både *varelse* och *person* är att begreppen i själva verket fångar en gradvis försvagning av agentivitet där den fulla agentiviteten innefattar förmåga till viljestyrt handlande; perceptionsförmåga innefattande förmåga att känna smärta och välbehag; liksom känslomässiga och moraliska reaktioner. Det finns inte heller en kontrasterande pol utan två. I den ena dimensionen rör det sig om sådant som är

manipulerbart och i den andra om sådant som mest bara finns. Den förra kategorin sammanfaller i stort sett med betydelser som når fram till *föremål 1/1* i SDB. Den grupp som blir över innefattar t.ex. betydelser som är definierade med *fenomen 1/1* 'iakttagbar företeelse som inte är medvetet framkallad av människan' eller direkt med *företeelse 1/1*. I SDB hör *ljus 1/1* till den förra gruppen och *egenhet 1/1* till den senare.

Språkligt sett motsvarar varelsegruppen de betydelser som tenderar att realiseras som subjekt i aktiva transitiva satser medan föremålsgruppen typiskt är direkta objekt. Men även varelsor uppträder som objekt i helt normala satser, vilket antyder att *varelse//* bör definieras så att även föremålsegenskaperna lyfts fram.

I själva verket förenas sådant som hör hemma i varelsegruppen och föremålsgruppen av att de typiskt är tydligt avgränsade och passar väl in som förgrundselement i typiska berättelser. Denna grupp är så viktig att den får ett eget namn *entitet:abs//*. Den stora frågan vid definitionen av *entitet:abs//* är hur mycket av *varelse//* och *föremål//* som ska byggas in i den. Mitt svar är att *entitet:abs//* ska definieras efter mönstret i *entitet 1/1* '(viss) avgränsad och enhetlig företeelse av konkret el. abstrakt slag', men att *föremål//* och *varelse//* ska lyftas fram som prototyper. Det verkar intuitivt rimligt att ha en definition som fångar att entiteter tenderar att delta i berättelser som något påverkande eller något påverkat. Det är dock viktigt att definitionen inte utformas så att entiteten blir antingen ett föremål eller en varelse eftersom samma entitet kan karaktäriseras av både typiska varelseegenskaper och typiska föremålsegenskaper i ett givet sammanhang. Det är det som *Stenen krossar gamlingen* illustrerar.

Rent tekniskt kan definitionen av *entitet:abs//* utformas enligt mönstret i figur 5:9 (s. 199). Den inleds med en definition av *företeelse//* som ett underlag. Denna är en omfokusering av urberättelsen till urdeltagaren men med det agentiva bortplockat. Sedan fylls definitionen ut med att det rör sig om något som kan avgränsas. I *entitet:abs//* lyfts typfallen fram med *särsk. person// eller föremål//*. Egenskapen att vara *avgränsad// och enhetlig//* kodar den allmänna skillnaden mellan entiteter och företeelser.

5.1. FÖRRÅDSMODELLEN

företeelse//: något som kan avgränsas såsom en egen enhet.

```
[företeelse//] {berättelse:maxabs//  
  [struken:pers,transitivt]  
  [fokuserad:urdeltagaren]  
  ·KONTEXT:: {avgränsa//  
    ·AGENS:: varelse//  
    ·PATIENT:: [=@urdeltagaren]  
  }  
}
```

*entitet:abs//: avgränsad och enhetlig företeelse,
särskilt person eller föremål.*

```
[entitet:abs//] {företeelse// särsk. person// eller föremål//  
  ·EGENSKAP:: avgränsad// och enhetlig//  
}
```

FIGUR 5:9. Definition av entitet:abs//.

5.1.5 Ord och andra enheter

Detta avsnitt ger en allmän översikt över hur olika typer av konstruktioner behandlas.

5.1.5.1 Enkla och sammansatta ord

MSM:s beskrivningsformat medför att det inte är meningsfullt att göra någon större åtskillnad mellan enkla ord, sammansättningar, avledningar och partikelverb eller andra fasta ordgrupper. De beskrivs därför tillsammans här.

Alla ord i vid mening har den grundläggande egenskapen att de tillhör en viss ordklass som för med sig vissa egenskaper (som diskuteras närmare i avsnitt 5.2). Huvuddragen är att ordklasserna är definierade så att de garanteras att ha en inherent rollpotential som gör att substantiv passar väl in som rollbärare för t.ex. Agens och Resultat och verb som processer eller tillstånd efter sin art. Ordklassegenskaperna sammanfaller i grova drag med de elaboreringsställen som krävs av ordklassens böjningsformer.

Ordklassen är inledningen på en elaboreringskedja där integrationen av det andra ledet skapar ett enkelt ord eller ett avledningsmorfem. Efter det integreras ytterligare material i form av avledningsmorfem, förleder och verbpartiklar i naturlig ordning. Allra sist läggs böjningarna till.

Denna modell fungerar bra för tillfällig ordbildning, men för konven-

tionaliserade ord kompliceras bilden av skillnaden mellan faktisk betydelse och skuggbetydelse. Den infallsvinkel som just har skisserats ska därför inte uppfattas som att MSM förutsätter att en bokstavlig grundbetydelse ska etableras för varje sammansättning och att den reella betydelsen ska beskrivas som en transferering från denna. Det viktiga är att MSM ska ha en bestämd metod för hur en detaljerad analys av den bokstavliga betydelsen ska gå till. I själva verket torde det vara ganska ovanligt att det ger något väsentligt att analysera starkt konventionaliserade betydelser på det sättet. Det gäller inte bara för helt ogenomskinliga sammansättningar utan även för sådana där skuggbetydelsen antyder betydelsen, som i *skolbuss 1/1* '(mindre) buss som används för att skjutsa barn till skolan t. ex. då de har lång skolväg'. I detta fall skulle knappast en grunddefinition av typen 'buss med anknytning till skola' och sedan en transferering som lägger till information om att anknytningen består i att den används för att skjutsa barn till skolan ge särskilt mycket.

Men även om det sällan finns anledning fördjupa sig i den interna morfologiska strukturen hos ord som är väl etablerade, så har grundmodellen praktiska följdverkningar genom att den implicerar att stor vikt måste läggas vid beskrivningen av verbpartiklar och sammansättningsaspekten hos ord i allmänhet.

5.1.5.2 Lexikaliska luckor

Lexikaliska luckor i trängre mening består i att det finns en konventionaliserad semantisk enhet som inte har ett eget uttryck i allmänspråket (jfr 2.5.2.3). Även sådana definieras i MSM om de är viktiga för språksystemet. Ett typiskt exempel är ordklassernas egenbetydelser. Vi har visserligen ord som *adjektiv* och *verb* men betydelsen hos dessa är inte den samma som egenbetydelsen hos ordklasserna själva i den interna grammatiken, det börjar med att ordet *adjektiv* är ett substantiv. MSM måste därför ha en betydelse *adjektiv//* som betecknar substantivet och en som betecknar ordklassens egenbetydelse, den senare heter *adjektiv:ok//* för att undvika missförstånd. På motsvarande sätt heter egenbetydelsen hos subjektet *subjekt:sd//*.

En annan fråga är hur ord som inte hör till allmänspråket hanteras. I LDB-traditionen har grundprincipen varit att allmänspråkliga ord som även har en vetenskaplig eller teknisk fackbetydelse får den allmänspråkliga som kärnbetydelse medan fackbetydelsen blir en transferering med en markering av betydelsen speciella status, t.ex. *rum 1/3/a* 'spec. i vetenskapl. sam-

5.1. FÖRRÅDSMODELLEN

manhang som grundbegrepp för lokalisering och utsträckning av geom. figurer, fys. partiklar, kosmisk materia m.m.'. Detta om fackbetydelsen över huvud taget behandlas. LDB-databaserna är avsedda att beskriva allmänspråket, inte fackspråken.

Markeringar av domäntillhörighet är i sig värdefulla, men särskilt för vetenskapliga och tekniska termer tillkommer att deras speciella status signalerar andra tolkningsstrategier genom att termer förväntas ha mer rigoröst avgränsade betydelser och att språkbrukaren kan förväntas ta det mindre givet att hon vet vad termerna står för utan hänvisningar till yttre auktoriteter. Men det är i sammanhanget viktigt att notera att det inte är okänt med en betydande skillnad mellan vad experten lägger i termen jämfört med lekmannen. I en ordbokskontext leder denna diskrepans lätt till en konflikt mellan allmänspråket (vad folk tror) och fackspråket (vad experterna tror), speciellt som ordboksanvändaren förväntar sig att kunna använda ordboken till att slå upp vad orden *egentligen* betyder. MSM har ännu inte någon metod att hantera diskrepanser mellan i vad ord anses betyda av olika grupper av språkbrukare. Den enklaste lösningen torde dock vara en explicit märkning av betydelseerna. Ordböcker kan t.ex. lägga till en anmärkning i *fackspråk*, vilket kan kompletteras med *ej i fackspråk*.

5.1.5.3 Syntaktiska kategorier

Frågan om kodning av syntaktiska kategorier behandlas i avsnitt 5.3.1. Kärnpunkten där är att satsdelar hanteras som rollfaktorer, vilket illustreras i figur 5:10.

```
Pelle ger Lisa ett äpple.  
{ge//  
  ·subjekt:sd//, AGENS:: Pelle//  
  ·direktobjekt:sd//, PÅVERKAT:: äpple//  
  ·indirektobjekt:sd//, MOTTAGARE:: Lisa//  
}
```

FIGUR 5:10. Satsdelar som rollfaktorer.

5.1.5.4 Konstruktioner

Nästan allt är konstruktioner i konstruktionsgrammatik, men det är ändå vissa som har fått en särställning i kraft av att konstruktionsgrammatiker har ägnat dem speciell uppmärksamhet. Färdriktningen gavs av Fillmore, Kay och O'Connor (1988), som inledde med en programförklaring:

This paper advocates an approach to grammar that differs from most current approaches in several ways. The overarching claim is that the proper units of a grammar are more similar to the notion of construction in traditional and pedagogical grammars than to that of rule in most versions of generative grammar. (Fillmore, Kay & O'Connor 1988:501),

Författarna anser att antalet idiom och konstruktioner är mycket stort. Denna uppfattning delas av Jackendoff (2007:57) som menar att "the number of idioms and constructions that speakers know is of a comparable order of magnitude to the number of words". Den typ av uttryck som Fillmore, Kay och O'Connor intresserar sig för motsvarar vad som ibland kallas idiomatiska uttryck eller uttryckssätt. Författarna själva har *idiomaticitet* (*idiomaticity*) som ett nyckelbegrepp. Deras idiom omfattar både *genomskinliga* och *ogenomskinliga* idiomatiska uttryckssätt. Deras termer är *encoding* och *decoding idioms* (jfr 2.1.2.6). Denna distinktion är fundamental eftersom ogenomskinliga uttryck har aspekter som inte kan beskrivas kompositionellt. I MSM korresponderar gränsdaggningen grovt mot transfereringar som kan beskrivas utan bruk av elaborationer respektive sådana där det inte är möjligt, men korrespondensen är inte fullständig. En transferering som måste beskrivas med elaborationer är alltid ogenomskinlig, men även om en transferering kan beskrivas med hjälp av enbart prominensändringar så är det inte något som garanterar att dessa uppstår spontant hos en typisk språkbrukare som möter uttrycket. Typfallet är konventionaliserade försvagningar i vid bemärkelse. Uttrycket *kasta yxa i sjön* hör dit. I detta uttryck är försvagningen så stark att bara förknippningarna till vad det innebär att kasta en yxa i sjön lever kvar om man bortser från skuggbetydelsen, men transfereringen går att beskriva som en försvagning av den denotativa betydelsen och en upprankning av en förknippning.

Definitioner av flerordsuttryck med ogenomskinliga betydelser har en potential att bli tekniskt komplexa men i enkla idiom som *en glad lax* rör det sig bara om en normal transferering av något av de ingående orden. I det aktuella fallet att *lax//* vidgas till en naturlig länk i sin kedja av definitionshuvuden. Definitionen kan därför utföras som i figur 5:11 (s. 203).

5.1. FÖRRÅDSMODELLEN

```
en glad lax
[en_glad_lax:idiom/] {lax//
  [strykning:varelse//,djur//:vidgning]
  ·EGENSKAP:: glad//
  ·NUMERUS:flex//:: en/numerus//
}
```

FIGUR 5:11. Definition av idiomet en glad lax.

Fillmore, Kay och O'Connor skiljer även på vad de kallar *grammatiska* (*grammatical*) och *extragrammatiska idiom* (*extragrammatical idioms*), där de förra svarar mot uttryck med normal grammatisk struktur och de senare mot uttryck som har mer säregen struktur. Denna skillnad är mycket viktig ur ett allmänt grammatiskt perspektiv eftersom de extragrammatiska idiomerna gör att en språkbeskrivning som bara klarar huvuddragen är otillräcklig när det gäller de extragrammatiska. Denna distinktion är mindre påträngande för MSM eftersom modellen inte har som uppgift att beskriva uttryckssidan, men det är värt att notera att ovanliga uttryckssätt kan försvåra analysen. Det gäller t.ex. rester från äldre språkskeden, som *till sjöss*. Det är inte alldeles självklart hur den gamla genitiven ska hanteras.

Den tredje dimensionen som Fillmore, Kay och O'Connor uppmärksammar är skillnaden mellan *lexikalt fyllda idiom* (*substantive* eller *lexically filled idioms*) och *lexikalt öppna idiom* (*formal* eller *lexically open idioms*). Den förra typen omfattar idiomatiska uttryck som är fullständigt specificerade, det är dit fasta uttryck av typen *upp som en sol och ned som en pannkaka* hör. Den senare typen representeras av *om X så Y*. Det är alltså uttryck som måste fyllas i när de används. Gränsen mellan typerna är inte helt skarp eftersom idiom ofta har ett visst mått av töjbarhet (Sköldbberg 2004). Det börjar med att verbet i idiom som *kasta yxan i sjön* måste böjas när idiomet används. Författarna framhåller att det är de lexikalt öppna idiomerna som reser de viktigaste teoretiska frågorna, vilket också får dem att koncentrera sig på den typen i artikeln. Deras nyckel exempel är *let alone*. Ur MSM:s synvinkel är dock lexikaliskt öppna idiom allmänt sett lätta att hantera eftersom MSM i princip gör halt där problemen börjar – när uttryckssidan ska analyseras. I en MSM-analys hanteras utfyllnaderna på samma sätt som andra elaborationer. Det gör att ett uttryck som *om X så Y* inte är märkvärdigare än ett verb som ska fyllas ut med argument. Detta illustreras av figur 5:12. I MSM behöver analysen strängt taget bara fånga att om ett förhållande gäller så gäller även ett annat. Det förefaller vara van-

ligt att nyckelorden – i det här fallet *om* och *så* – har sin givna plats som inherent rollfaktorer om de inte blir rollbärare i sin egen rätt.

```
[om_så:cx//] {vara:vb/finns/
  ·VILLKOR:om//: förhållande//
  :så//: förhållande// [+existerande]
}
```

FIGUR 5:12. Definition av *om_så//*.

Den sista dimensionen som Fillmore, Kay och O'Connor uppmärksammar är idiom med eller utan en *pragmatisk poäng* (*pragmatic point*). Deras exempel på idiom som har en sådan poäng är *Good morning, How do you do?* och *once upon a time*. MSM har för närvarande inte någon speciell mekanism för att beskriva hur pragmatiska poänger uppstår, men själva transfereringen kan beskrivas med sedvanliga elaborationer och prominensändringar.

Ett svenskt exempel på idiomatiska uttryck med en pragmatisk poäng är *X och X*, som i *roligt och roligt*. Denna typ analyseras av Lindström och Linell (2007). Konstruktionen består egentligen av tre *X* eftersom det är utmärkande att den som säger *roligt och roligt* upprepar ett *roligt* i ett föregående yttrande, som i *Hade ni rolig igår? Tja, roligt och roligt, intressant kan vi väl säga*. Lindström och Linell (2007:73) summerar det semantiska bidraget i *X och X* med att den som använder konstruktionen uttrycker att *X* inte är helt irrelevant men heller inte helt träffsäkert. I MSM kan denna betydelse fångas enligt mönstret i figur 5:13.

```
[och/X-och-X/] {och//
  :: X [+bas]
  :: X [+förenat]
  ·EGENSKAP:: tveksam// [+bas]
}
(deltagarnamn:X:egenskap@vara:vb//)
```

FIGUR 5:13. Definition av *X och X*

Definitionen bygger på att *och//* kan samordna vad som helst bara det har en rimlig likhet (jfr 5.2.6). Huvudet i *och//* är det mycket abstrakta *företeelse:abs//*, vilket garanterar spännvidden. Detta elaboreras med *egenskap@vara:vb/kläss//*, vilket innebär att det ska röra sig om något nominalt som uttrycker en egenskap. Om *vara:vb//* inte var definierad så skulle det krävas olika betydelser för att klara *Lasse är snickare* och *Lasse är glad*.

5.2. ORDKLASSERNA

I nästa elaboration kortsluts jämförelsen genom att exakt samma struktur med exakt samma (eventuella) referens används både som *bas* och *förenat*. Definitionen av *och//* förutsätter nämligen att det ska finnas en skillnad mellan konjunkterna för att formuleringen ska bli meningsfull. Därmed tvingas mottagaren att försöka fylla i en annan betydelse. Den tolkning som uppstår fångas genom en elaboration med *tveksam//*. Nu är *bas@och//* identisk med den abstrakta företeelsen *egenskap@vara:vb//*. Därmed är *X* tveksam. Definitionen innehåller inte någon markering av att det kommenterade yttrandet uppfattas som relevant eftersom det är rimligt att anta att yttranden uppfattas så om relevansen inte sätts i fråga explicit eller genom att det helt enkelt ignoreras.

5.2 Ordklasserna

Detta avsnitt innehåller en översiktlig genomgång av hur ordklasserna i SAG kan hanteras inom MSM:s ram. Avsnitt 5.2.1 ger en allmän introduktion till definition av ordklasser. Substantiv och infinitivmärke behandlas i avsnitt 5.2.2; adjektiv och particip i 5.2.3; verb och interjektioner i 5.2.4; adverb och prepositioner i 5.2.5; konjunktioner och subjunktioner i 5.2.6; räkneord och pronomen i 5.2.7. Genomgången syftar i huvudsak till att dels relatera ordklasserna till urberättelsen, dels relatera MSM:s definitioner till huvudprinciperna för fritextdefinitioner i SDB. Dessa är avpassade för att de ska vara syntaktiskt och semantiskt utbytbara (2.3.2). De modifieringar som sker i MSM är väsentligen till för att den relationella strukturen ska framträda tydligt och för att matchningsförhållanden ska falla ut så enkelt som möjligt.

5.2.1 Allmänt om ordklassernas definitioner

MSM:s allmänna principer för definitioner föreskriver att betydelser ska definieras så att definitionen ger god passning när betydelsen matchas mot ett elaboreringsställe. Djupare sett rör det sig bara om två grundkategorier: berättelser och deltagare. Tumregeln är därför att ordklasser som elaborerar deltagare ska ha en potentiell deltagare som schemastruktur medan övriga ska ha en berättelse. På motsvarande sätt är det önskvärt att definitionerna utformas så att det blir enkelt att hitta elaboreringsställen när den definierade betydelsen i sin tur elaboreras.

I MSM fångas den grundläggande indelningen i sådant som rör en berättelse respektive en potentiell deltagare med hjälp av de två betydelserna *berättelse:maxabs//* och *entitet:abs//*. Definitionen av urberättelsen återges av figur 5:4 (s. 186) medan den av *entitet:abs//* står att finna i figur 5:9 (s. 199). Som framgår av definitionerna rör det sig i stort sett om samma struktur. Skillnaderna är att *entitet:abs//* är omfokuserad så att den får urberättelsens *urdeltagare* som fokuserat element varvid själva urberättelsen förvisas till en kontextelaboration. Förutom det sker en modifiering så att urdeltagaren inte längre har *person//* som prototyp. Den kommer därför att svara mot både *någon* och *något*.

Urberättelsen är alla verbs urmoder och *entitet:abs//* alla substantivs. Det finns visserligen substantiv där *entitet:abs//* innebär en alltför stark betoning av att det rör sig om något enhetligt och avgränsat men dessa betraktas som en modifiering av *entitet:abs//*. Den nominala gruppen innehåller inte bara substantiv som *stolsben* och *enhörning* utan även rena egenskapsord, d.v.s. adjektiv. De ska också ha ett nominalt huvud eftersom även de matchar nominala elaboreringsställen, men det är ändå en skillnad i att adjektiven har en något annorlunda tyngdpunkt. Den kritiska skillnaden är att substantivet typiskt beskriver något som kan ingå i ett sammanhang medan adjektivet beskriver något som rent faktiskt ingår i ett sammanhang – om så bara genom att ha en viss egenskap. I fritextdefinitioner av adjektiv återspeglas det i att egenskapsbäraren inte ens nämns i definitionen utan på sin höjd refereras med ett löst hängande *som*, t.ex. i *ful 1/1* 'som har ett fränstötande utseende särsk. om person, vanl. med tanke på ansiktet'. MSM beskriver alltid egenskapsbäraren men bevarar distinktionen mellan adjektiv och substantiv genom att *adjektiv:ok//* får kontexten framhävd, vilket får egenskapsbäraren att hamna i skymundan.

Nu finns det även substantiv som har processaspekten tydligt markerad. I MSM kallas dessa för *rollsubstantiv* eftersom deras mest framträdande egenskap är att referenten fyller en roll i ett sammanhang. Det mest typiska exemplet är kanske avledningar på *-are* som inte uttrycker yrke eller habituellt syssla, som löparen i *Efter två mil fick löparen mjölksyra i benen*. Även för denna kategori är det befogat att framhäva kontexten i definitionen.

Både rollsubstantiv och verbalabstrakter är substantiv med en berättelse som en central komponent. Den viktiga skillnaden är att det nominala och verbala inte förenas på samma harmoniska sätt hos verbalabstrakterna. De har en inre spänning mellan att de både ingår som deltagare i andra berättelser och är berättelser i sin egen rätt.

5.2. ORDKLASSERNA

MSM gör en primär indelning av ordklasserna efter hur de är relaterade till de modifieringar av *berättelse:maxabs//* som nämns ovan. Därmed kommer indelningen inte att stämma helt med SAG:s ordklassindelning:

berättelse:maxabs// matchas av verb men även av interjektioner, prepositioner och adverb. Konjunktioner och subjunktioner kan höra till kategorin, men är till sin natur mer svårbestämda.

entitet:abs// matchas av substantiv inklusive egennamn, men verbalabstrakter matchas väsentligt bättre av *berättelse:maxabs/vbabs/*. Genuina *rollsubstantiv* har dessutom den kontext som bestämmer betydelsen framhävd. Även adjektiv och particip matchar *entitet:abs//* och i likhet med rollsubstantiven har de kontexten framhävd. Pronomen och räkneord hanteras som sina naturliga moderordklasser.

berättelse:maxabs/vbabs/ matchas av verbalabstrakter men också av infinitiver. De ger upphov till *konceptuella blandningar* som påminner om metaforschemat *berättelser är entiteter*.

I nästa steg skiljs medlemmarna i de olika grupperna åt med utgångspunkt i sina allmänna elaboreringsegenskaper. Följande lista ger en översikt över de aspekter som spelar en framträdande roll vid den närmare diskussionen.

Verbgruppen: *Verb* har finita former som kan matcha satsstrukturen direkt, men också infinita former som inte gör det. I typfallet kräver de elaboreringar, d.v.s de tar argument. *Interjektioner* behandlas som verb utan argument. De kan därför elaborera en satsstruktur på egen hand.

Substantivgruppen: *Substantiv* utan framträdande verbal komponent matchar entiteter i satsstrukturen, men också deltagare i berättelser. De tar inte argument. *Verbalabstrakter* och *infinitiv* matchar som substantiv. De har samma elaborationsmöjligheter som verbet, men inte samma tvång att elaboreras. *Infinitivmärke* matchar som substantiv och tar en infinitiv som argument. Substantiviska *pronomen* och *räkneord* hör till gruppen.

Adjektivgruppen: *Adjektiv* matchar substantiv men gränsen mot adverb är vag eftersom godtyckliga delar av den underliggande berättelsen kan aktiveras kontextuellt. Det är detta som sker när adjektivets t-form används adverblikt. De förhåller sig på ungefär samma sätt till substantiv som infinita verbformer förhåller sig till finita. I båda fallen rör det sig om en mindre "finit" variant som har färre möjligheter att elaborera

satsstrukturen. Typiska adjektiv tar inte argument men kan elaboreras av adverb, vilket stämmer med att de har en framträdande berättelsekomponent. *Particip* matchar som adjektiv men när de rena adjektivens berättelser handlar om egenskaper handlar *participens* typiskt om förlopp, som dessutom har aspekt och tempus elaborerade.

Adverbgruppen: *Adverb* matchar berättelser eller deltagare. De uttrycker själva en berättelse. Denna är infinit. De tar inte argument. *Prepositioner* fungerar som adverb förutom att de tar ett argument. Adjektiviska *pronomer* och *räkneord* hör till gruppen.

Konjunktionsgruppen: *Konjunktioner* och *subjunktioner* matchar något och förbinder det med något annat. Den relation som de uttrycker varierar starkt, vilket även påverkar deras allmänna matchningsegenskaper.

5.2.2 Substantiv och infinitivmärke

Normala substantiv matchar *entitet//*, ibland med en underliggande kontext tydligt framhövd. Den senare gruppen kallas *rollsubstantiv*, typexempel är *löpare* och *offerdjur*. I det förra fallet lyfts rollfaktorn AGENS fram, i den senare PATIENT men även FÖRBRUKAT om offret uppfattas som en process där offerdjuret förbrukas. Rollsubstantiven lyfts fram särskilt eftersom de har extra rik relationell betydelse. De diskuteras i avsnitt 5.2.2.1. Verbalabstrakter matchar *berättelse:maxabs/vbabs/*. De behandlas i avsnitt 5.2.2.2. Infinitiv och infinitivmärke analyseras närmast som en variant av verbalabstrakter. De diskuteras i avsnitt 5.2.2.3.

Definitioner av substantiv i LDB har den traditionella strukturen med ett huvud som uttrycker ett semantiskt centralare begrepp och sedan en precisering som begränsar detta (Järborg 1989:22), detta utan några krav på att det ska röra sig om äkta genus- och differentia-definitioner. I första hand utformas de som obestämda nominalfraser. MSM följer samma grundmönster. Den yttersta toppnoden i substantivhierarkin är *substantiv:ok//*, som får en preliminär definition i figur 5:14.

Definitionen har *entitet:abs//* som schemastruktur. Denna fylls sedan ut med typiska substantivegenskaper. Det är framhävandet av dessa som används för skilja ut substantivgruppen från adjektivgruppen. För närvarande är bestämdhet, numerus och genus med i listan. Det förutses att den kan komma att förlängas med tiden. Det är möjligt att kasus kommer att inklu-

5.2. ORDKLASSERNA

```
[substantiv:ok/] {entitet:abs//
  [bestämmdhet] -EGENSKAP:: bestämmdhet:flex//
  [numerus] -EGENSKAP:: numerus:flex//
  [genus] -EGENSKAP:: genus:flex//
}
```

FIGUR 5:14. Definition av substantivets egenbetydelse.

deras, men det är inte troligt eftersom oblika kasus behandlas som en form av prepositioner.

5.2.2.1 Rollsubstantiv

Med *rollsubstantiv* avses här substantiv som är starkt knutna till en deltagare i en verbhandling. Det rör sig till stor del om nomen agentis o.d. De mest genuina rollsubstantiven representeras av kärnbetydelse hos avledningar från verb som uttrycker att den omtalade faktiskt deltar i den underliggande verbhandlingen. Dit hör t.ex. *löparna* i *Många av löparna kroknade efter andra milen*. Gränsen mot andra substantiv är vag eftersom alla substantiv är definierade i förhållande till en berättelsekontext i större eller mindre grad. Även hos genuina rollsubstantiv övergår det faktiska deltagandet i den underliggande berättelsen ofta till en lösare association, typiskt att fylla rollen mer eller mindre habituellt eller bara genom utbildning eller yrke. I själva verket är det omöjligt att dra en gräns mellan rollsubstantiv och andra. Det finns dock skäl att uppmärksamma rollsubstantiven speciellt med tanke på att de har intressanta semantiska egenskaper. Den allra viktigaste ur MSM:s synvinkel är att de berikar substantivets rollpotential. Betydelsen hos *mat//* etablerar t.ex. sådant som har med *äta//* att göra som en högt rankad potentiell berättelse. Därmed blir det lättare att tolka uttryck som *Maten stod på bordet*. Om även *bord//* har aspekterna ur rollsynpunkt väl beskrivna förstärks matchningen ännu mer.

En annan aspekt är att olika rollsubstantiv har olika hårda krav för att de ska vara språkligt tillämpliga. Det räcker inte att gå omkring och småfilosofera för att bli en *filosof//*, men en person behöver inte småmörda speciellt mycket för att bli en *mördare//*. Kraven på ihärdighet är väsentligt lägre för att bli en *mördare//* än för att bli en *tjuv//* – och det beror inte på att *mördare//* är en direkt verbavledning med verbets berättelse som en framträdande del av skuggbetydelsen. Det har *felparkerare//* också men där bör det habituella uttryckas explicit om det är den betydelsen som avses, kanske som i

Hon är en notorisk felparkerare.

Rollsubstantiven har således en prototypisk kärna där den omtalade verkligen ingår i situationen, men associationen till den omtalade övergår ofta till att uttrycka vana, ändamålsenlighet e.d. Det finns också en variation mellan om rollsubstantivet beskriver någon som bara ingår i en viss situation mer eller mindre habituellt och någon som har rollen som en del av sin identitet. Man *blir* en mördare genom att begå ett mord, men identiteten påverkas svagare av felparkerande. Mördande *essentialiseras* med andra ord lättare. Mord är därmed en av de handlingar där även Agens förändras. Ett mer vardagligt exempel är att ta en examen.

Rollsubstantiv är mycket komplicerade rent semantiskt, men de har i vart fall en prototypisk grupp och variationerna är strängt taget bara av den typ som är att vänta i vilket betydelsekluster som helst.

Definition av kärnbetydelsen hos -are.

```
[are:avl/] {[1] substantiv:ok//
  [verb] ·KONTEXT:: {berättelse:maxabs//
    [deltagaren] ·AGENS:: person// [+1]
  }
}
```

Exempel på hur are:avl// kan användas

```
[målare/yta/] {are:avl//
  [kontext] ·KONTEXT:: måla/yta// [+verb@are:avl//]
}
```

FIGUR 5:15. *Definition av -are och målare.*

De prototypiska betydelseerna definieras enligt mönstret i figur 5:15. Definitionen av *are:avl//* bygger på att kärnbetydelseerna hos avledningar på *-are* är omfokuseringar av verb enligt mönstret *målaren@måla/yta/* men med tydliga substantivegenskaper. Det enklaste sättet att fånga det är att låta *substantiv:ok//* vara schemastruktur och sedan elaborera denna med en mycket abstrakt kontext där en deltagare i kontexten explicit elaborerar schemastrukturen, vilket sker med hjälp av [+1]. I en regelrätt omfokusering används [= @ 1] men en angivelse för strukturell identitet fungerar inte här eftersom *person//* och *substantiv:ok//* inte är samma semantiska struktur. En angivelse av samreferens vore överflödigt eftersom den följer med automatiskt genom elaboreringen. Då är det viktigare att den kontext som schemastrukturen placeras i medför att den berikas av de rollfaktorer som ligger inneboende i att delta i kontexten. Konkret innebär det att AGENS

5.2. ORDKLASSERNA

lyfts fram tydligt.

I nästa steg kan kärnbetydelserna hos avledningarna på *-are* definieras med en enkel elaboration av *verb@are:avl//*. Det är normalt inte nödvändigt att ens precisera vilken deltagare som matchar *deltagaren@are:avl//* eftersom det är uppenbart att AGENS hos t.ex. *måla//* matchar AGENS hos *verb@are:avl//*.

Definitionen av *are:avl//* ger inte explicita elaboreringsställen för typ av association, hur starkt aktiviteten smittar av sig på deltagaren o.d. Återhållsamheten på denna punkt motiveras av att tillägg av t.ex. 'ä.v. om habituell verksamhet' lätt vidgar kärnbetydelsen för mycket. Denna typ av nyanseeringar arbetas in i de avledda betydelseerna i stället. Yrkesmålaren kan t.ex. definieras enligt mönstret i figur 5:16.

```
[målare/yrke/] {målare//  
  ·EGENSKAP:: yrkesmässig// [+kontexten]  
}
```

FIGUR 5:16. Definition av målare/yrke/.

5.2.2.2 Verbalabstrakter

I SDB definieras verbalabstrakter normalt enligt mönstret *det att + verb(inf)* (Järborg 1989:22).⁶ Så sker i *överläggning 1/1* 'det att överlägga'. Verbalabstrakter är ett typiskt exempel på det Halliday (2004) kallar *grammatisk metafor*. Nu är sådana inte metaforer i den betydelse som termen har i detta arbete. Metaforen är en typ av betydelseförsvagning som gör att det bildas en abstraktare kategori, som sedan elaborerar det betecknade. I *Min advokat är en orm* är advokaten fortfarande en advokat medan ormen reduceras till en kategori av farliga saker med ormen som prototyp (jfr 3.6). Hallidays grammatiska metafor är snarare en komplex konceptuell blandning som består i att verbalabstrakten har både nominala och verbala egenskaper som en del av den faktiska betydelsen. Det är två tydligt åtskilda organisatoriska ramar som vävs samman utan att den ena dominerar fullständigt. Verbalabstrakter böjs och används som ett substantiv, men kan fyllas ut med preciseringar som hör till verbet. Skillnaden jämfört med genuina metaforer illustreras av följande exempel.

(19) Många sprängningar av landminor måste avbrytas.

⁶Senare har Järborg kommit att förorda typen *handling bestående i att ngn X:ar*.

(20) Många finanslejon hade svansen mellan benen 2008.

Det är inte något ”bildligt” med att sprängningen av landminor är subjekt till *måste avbrytas* samtidigt som avbrytandet är en delhandling i sprängandet. Att finanslejonen hade svansen mellan benen är däremot två metaforer som knyts ihop av en matchning mellan deras skuggbetydelser.

Även rollsubstantiv kan få verbhandlingen elaborerad, speciellt i sammansättningar. SDB tar upp följande exempel på *målare*:

bataljmålare 1/1 konstnär som målar stridsscener såsom specialitet

konstmålare 1/1 konstnär som målar tavlor i mots. till andra målare

Skillnaden mot verbalabstrakterna är att målaren i dessa exempel fortfarande är en person med en associerad kontext, vilket gör att rollsubstantiv alltid kan parafrastras med hjälp av en relativsats e.d. utan att rollinnehavaren uppfattas som något radikalt annorlunda, vilket illustreras av definitionerna. Gränsen kan dock vara subtil. En *kemtvätt* kan både vara handlingen att tvätta med annan tvättvätska än vatten (genuin verbalabstrakt) men det kan även genom metonymi vara en lokal eller ett företag som bedriver sådan verksamhet (rollsubstantiv överlagrat på verbalabstrakt).

```
[tion:av//] {substantiv:ok//
  ·EGENSKAP:: {berättelse:maxabs//
    [normal:entitet,kontext]
  }
}
```

FIGUR 5:17. Definition av *tion:av//*.

Grunden för att ge verbalabstrakterna en svävning mellan att vara entitet och berättelse läggs redan i definitionen av urberättelsen *berättelse:maxabs//* som är konstruerad för att ha en inneboende spänning mellan nominalitet och verbalitet. Detta utnyttjas i definitionen av *tion:av//* i figur 5:17. Omrankningen av *entitet* och *kontext* gör att ingendera tonas ner alltför mycket i den emergenta strukturen. En viktig skillnad mot definitionerna av rollsubstantiv är att *substantiv:ok//* elaboreras av en EGENSKAP, inte en KONTEXT eller PROCESS. Det är ett annat sätt att säga att verbalabstrakten är en berättelse medan rollsubstantivet är någon som ingår i en berättelse.

5.2. ORDKLASSERNA

5.2.2.3 Infinitiv och infinitivmärke

Infinitiven påminner starkt om verbalabstrakter i vanlig mening. I båda fall är det en berättelse som hanteras som en entitet, men det finns en skillnad i att infinitiven inte har substantivegenskaperna lika tydligt utvecklade. Här hanteras det genom att nominala böjningskategorierna tonas ner för infinitiven men får stanna kvar på normal substantivnivå hos verbalabstrakterna. Infinitivmärket bildar en egen ordklass i SAG. I SDB definieras det:

att 2/1 det som är verksamheten eller tillståndet som anges av följande verb

MSM:s definition utgår från att infinitivmärket elaborerar som ett substantiv utan de särskilda substantivegenskaperna medan märket självt elaboreras av en infinitiv. Det egna semantiska bidraget är inte påfallande stort.

infinitiv:ok//: verbet är ett ofullgånget substantiv.

[infinitiv:ok//] {berättelse:maxabs//
[normal:entitet,kontext]
}

att/infm//: substantiv utan substantivböjning

[att/infm//] {substantiv:ok//
·EGENSKAP:: infinitiv:ok//
[strykning:bestämmdhet,numerus,genus]
}

FIGUR 5:18. *Definition av infinitiven och infinitivmärket.*

En annan fråga är vad den abstrakta infinitiven bör heta i MSM. Tills vidare får den namnet *infinitiv:ok//* för att undvika en alltför tydlig bindning till verben, vilket t.ex. *verb:ok/inf//* med den naturliga tolkningen möjligen skulle kunna innebära.

5.2.2.4 Egennamn

SDB behandlar inte egennamn och har därför inte något definitionsformat för dessa. Det är inte ens allmänt accepterat att de har någon betydelse och därmed något att definiera. Men det är en fråga om vad man avser med betydelse. Lyons (1977:219) menar visserligen att den normala filosofiska åsikten är att namn har referens men inte betydelse. Han framhåller dock att de trots allt har viktiga associationer. Anderson (2008:222) uppfattar också den utpekande funktionen som central men betonar att även andra definita

led förutsätter att lyssnaren kan göra en kontextberoende identifikation av den eller det omtalade. Det anmärkningsvärda med namn är således inte att de kan peka ut, utan varför de kan det. Och därvidlag är det speciella med namngivna entiteter att de på något sätt har fått ett namn, t.ex. genom dop. Till det kommer att namnet säger mer eller mindre om det omtalade. I ett fall som *Göteborgsoperan*, säger det en hel del: man anar att det rör sig om något som har fått namnet *Göteborgsoperan* och som förmodligen är en opera i Göteborg. Men *Stora Nygatan* i Göteborg är en mindre gata som inte har varit ny sedan drottning Kristinas dagar. Det gäller därför att inte knyta den bokstavliga betydelsen och allmänna förknippningar alltför hårt till referenten.

```
namn:ok//: entitet som heter namnet.
[namn:ok/] namnbärare@{heta//
  [namnbärare]·OMTALAD:: entitet// särsk. person//
  [namn]·EGENSKAP:: namn//
}
```

I ett fall som Pelle// fylls ordklassen i med en precisering av vad som typiskt heter så och med eventuella konnotationer.

```
[Pelle/] {namn:ok//
  :: typiskt man// eller pojke// [+namnbärare]
  :: namn//[namn-Pelle:namn] [+namn]
  ·EGENSKAP:: konnoterat ...
}
```

FIGUR 5:19. Kärnbetydelsen hos namn:ok//.

Definitionen av *namn:ok//* i figur 5:19 innehåller den säregna externa annoteringen *[namn-Pelle:namn]*. Detta är en nödlösning för att kringgå att MSM för närvarande inte har något ordnat sätt att hantera formaspekter. Definitionen använder *heta//* som direkt utgångspunkt och *namn//* som indirekt. Det fungerar därför att *heta//* måste göra klart att namn är något som är medvetet knutet med namnbäraren medan *namn//* måste reda ut vad namn är till för. Det förutsätts också här att *namn//* har en elaboration som gör klart att namn är förknippade med vissa egenskaper. Därmed fångar definitionen att namn är förknippade med vissa unika entiteter och att dessa förknippningar kan användas vid identifikationen av vem som åsyftas när namnet används. Definitionen är också tillräckligt rik för att vokativen ska kunna definieras enligt mönstret *du som heter X*.

5.2. ORDKLASSERNA

5.2.3 Adjektiv och particip

Adjektiv matchar en deltagare i en berättelse genom att de informerar om en egenskap eller ett tillstånd hos en entitet. Det samma gäller för particip, vars särskilda egenskaper diskuteras i 5.2.3.1. Adjektiv i LDB definieras antingen med en relativsats eller en adjektivfras. Därmed blir definitionerna tillräckligt utbytbara för att de praktiskt ska kunna användas för utbytestest (Järborg 1989:25). Huvudprincipen leder till definitioner som denna för *glad 1/1*: 'som känner upprymdhet och tillfredsställelse ofta p.g.a. ngn framgång e.d.'. MSM följer samma grundmönster som SDB, men när SDB lämnar en lucka för att markera utfyllnadsbehovet placerar MSM en "matchningsmatris" i fokus. Det innebär nu inte att egenskapsbäraren är den mest framhävda delen hos adjektivet. Det är egenskapen.

```
adjektiv:ok// beskriver en entitet i en kontext.
[adjektiv:ok//] { [omtalad] entitet:abs//
  [kontext] ·KONTEXT:: { berättelse:maxabs//
    ·DELTAGARE:: [=®omtalad]
  }
  [framhövd:kontext]
  [komparation] ·EGENSKAP:: komparation:flex//
  [genus] ·EGENSKAP:: genus:flex//
}
```

glad 1/1: som känner upprymdhet och tillfredsställelse ...

```
[glad:adj//] { adjektiv:ok//
  [1] :: { person//
    ·KONTEXT:: { känna//
      :: [=®1] [+kännaren]
      :: upprymdhet// och tillfredsställelse// [+känslan]
    } [+kontext]
  } [+omtalad]
}
```

FIGUR 5:20. Definition av *adjektiv:ok//* och *glad:adj//*.

Definitionen av *adjektiv:ok//* i figur 5:20 påminner starkt om definitionen av utpräglade rollsubstantiv. I båda fallen är grundstrukturen att en entitet sätts in i en kontext. En viktig skillnad är att adjektiven har kontexten tydligt framhävda på definitions huvudets bekostnad. Vid sidan av den annorlunda rankningen skiljer sig adjektiv från substantiv genom att de har adjektivegenskaper, inte substantivdito. Det förutsätts här att *komparation:flex//* är

definierad så att ordklassen i sig implicerar att det i typfallet finns någon form av jämförelse i bakgrunden. Redan att definiera *röd//* med att det betecknade har 'färg som blod' bygger på ett implicit antagande att sådant som har annan färg är mindre blodfärgat.

5.2.3.1 Particip

Analysen av particip bygger på att dessa uppfattas som adjektiv men med verbegenskaperna mer markerade. De mer betonade verbegenskaperna hos participen är delvis inneboende i de verbhandlingar som det typiskt rör sig om, men de beror också på att participen är svagt finita i det att de har tempus tydligt markerat, för perfektparticipen även aspekt (tempus och aspekt betraktas alltså som två olika attribut här).

```

någon som är central i skeendet.
[presensparticip:ok//] {[aktören] entitet:abs//
  [kontext] ·KONTEXT:: {ske//
    [aktör] :: [=@aktören] [+aktiv@ske//]
    [dämpad:aspekt]
    ·tempus:flex//:: presens:tempus//
  }
}

någon som har varit utsatt för påverkan
[perfektparticip:ok//] {[utsatt] entitet:abs//
  [kontext] ·kontext:: {påverka//
    [utsatt] :: [=@utsatt] [+påverkad]
    [aspekt] ·aspekt:flex//:: perfektiv:aspekt//
    [tempus] ·tempus:flex//:: dåtid:flex//
  }
  [framhövd:påverkan@påverka//]
}

```

FIGUR 5:21. *Participens egenbetydelser.*

Hos presensparticipet är verbhandlingen förlagd till nutid men det är lite otydligt om den verkligen pågår. Även en sjungande lantbrevbärare kan ta en paus då och då utan att sluta vara en sådan. Definitionen i figur 5:21 (s. 216) markerar det genom att dämpa aspekt och ha det aspektmässigt neutrala *ske//* som kontext. Hos perfektparticipen är verbhandlingen tydligt avslutad, varvid den omtalade ofta elaboreras med resultatet av handlingen.

5.2. ORDKLASSERNA

Detta motiverar den explicita omrankningen av *påverkan@påverka//* som leder till att Resultat framhävs.

5.2.4 Verb och interjektioner

Verb matchar *berättelse:maxabs//* direkt. I övrigt är deras mest karakteristiska egenskap att de är schematiska berättelser, d.v.s. berättelser som naturligen fungerar som schemastrukturer för andra elaborationer. Själva elaborerar de antingen satsstrukturen eller andra verb. Det senare fallet är så speciellt att det diskuteras i avsnitt 5.3.6. Verb bildar också grundval för ett antal avledningar. Dessa förbigås dock här då exempel ges under övriga ordklasser.

I LDB-traditionens fritextdefinitioner beskrivs verbens betydelser med hjälp av infinitivfraser, t.ex. *gilla 1/1* 'erfara positiva känslor inför'. Definitionerna har ett överbegreppsliknande huvud på vanligt sätt. Argument som måste sättas in när verbet används, utesluts antingen helt eller sätts inom en *syntaktisk parentes*. Det innebär t.ex. att den grundläggande subjektrollen på sin höjd ges i ett definitionstillägg. Det bidrar till att göra definitionen *semantiskt utbyttbar* genom att det skapas luckor där argumenten kan sättas in, men för MSM är perspektivet omvänt: det krävs i stället elaboreringsställen som argumenten kan matcha. MSM lämnar därför aldrig några luckor för argumenten.

```
verb:ok// berättelse med elaborationer för verbegenskaper
som eventuellt är universella.
[verb:ok//] { {[berättelsen]berättelse:maxabs//}
  [aspekt] ·EGENSKAP:: aspekt:flex//
  [riktning] ·EGENSKAP:: riktning:flex//
  [modalitet] ·EGENSKAP:: modalitet:flex//
  [status] ·EGENSKAP:: status:flex//
  [tempus] ·EGENSKAP:: tempus:flex//
  [intern_negation] ·EGENSKAP:: inre_negation:flex//
  [informationskälla] ·EGENSKAP:: informationskälla:flex//
  [talakt] ·EGENSKAP:: talakt:flex//
}
```

FIGUR 5:22. Definition av verb:ok//.

I figur 5:22 definieras *verb:ok//* med *berättelse:maxabs//* som schemastruktur. Denna har sedan en rad med elaborationer för typiska verbegenskaper. Listan är hämtad från Van Valin och LaPolla (1997:41f.) där den används

för att ge en version av Role and Reference Grammar (RRG) dess fundamentala struktur. RRG har universalistiska anspråk ungefär som generativ grammatik. Men Van Valin (1997:14) formulerar RRG:s perspektiv med ”what would linguistic theory look like if it were based on the analysis of Lakhota, Tagalog and Dyirbal, rather than on the analysis of English?”

MSM har i sig inte några universalistiska anspråk och det finns en betydande skepsis mot universell grammatik i stark mening bland kognitivisterna och konstruktionsgrammatiker,⁷ men det är ändå intressant att pröva vad det får för effekter att använda en relativt mjuk form av universellt orienterad grammatik som en första hypotes för vilka aspekter som är mest relevanta för beskrivningen av verbhandlingar. De olika kategorierna i listan har i grova drag följande innebörd:

Aspekt (*aspect*) står för verbhandlingens inre tidsaspekt, d.v.s. om den är pågående e.d. Kategorin är relevant bl.a. för skillnaden mellan perfekt- och presensparticip.

Riktning (*directionals*) står för verbhandlingens riktning mot ett mål. Det kan röra sig om en faktisk förflyttning av något, men också riktning mot ett förväntat resultat.

Modalitet (*modality*) står för deontisk modalitet.

Status (*status*) innefattar epistemisk modalitet, extern negation och kategorier som realis och irrealis. Extern negation negerar hela propositionen⁸.

Tempus (*tense*) står för relation till yttre tid, t.ex. nutid och dåtid. Svenska tempusformer kommer därför att i varierande mån uttrycka både aspekt och tempus.

Intern negation (*internal negation*) negerar del av satsen som i *Pelle åt inte äpplen, han åt hamburgare*.

Informationskälla (*evidentials*) står för markeringar av vem som är källa för yttrandet. I modern svenska är kategorin relevant för verb som *lär* i *Pelle lär ha kommit*.

Talakt (*illocutionary force*) står för om yttrandet uttrycker ett påstående, en fråga, önskan e.d.

⁷Jämför avsnitt 1.1.2.

⁸Min förklaring av extern och intern negation utgår från hur distinktionen används i Van Valin och LaPolla (1997:45). Notera att distinktionen är mer preciserad i logiken, där den bl.a. används för att diskutera den skallige kungen av Frankrike. Denna monark diskuteras för övrigt i termer av intern negation även i kognitiv grammatik (Langacker 1991b:134f.).

5.2. ORDKLASSERNA

Prototypen för *verb:ok//* är en situation där en person som påverkar något, men *berättelse:maxabs//* är konstruerad för att även statiska verb och skeenden i allmänhet ska täckas. Det gör att alla verbtyper kan hanteras med hjälp av elaborering och omrankning. Ett exempel på hur hjälpverb inordnas i systemet ges i avsnitt 5.3.6.

5.2.4.1 Interjektioner

Interjektioner motsvarar hela yttranden och definieras därför som sådana i LDB, t.ex.:

usch 1/1 så otrevligt! som uttr. för motvilja av ngt slag

MSM analyserar interjektioner efter samma riktlinjer, vilket innebär att den enklaste analysen är att ge dem ett verb som schemastruktur och sedan fylla ut den med preciseringar. Med tanke på att en interjektion som *usch 1/1* utgör ett värdeomdöme är en analys som i figur 5:23 rimlig.

```
[usch//] {vara:vb//
  :OMTALAD: entitet:abs//
  :EGENSKAP: otrevlig//
}
```

FIGUR 5:23. Definition av usch//.

5.2.5 Adverb och prepositioner

Detta avsnitt behandlar prepositioner och adverb ur MSM:s perspektiv. Negationer diskuteras för sig. Adverb och prepositioner betraktas i princip som en enhetlig ordklass, skillnaden är att prepositioner tar argument. Det senare markeras med hjälp av en extern annotering. Att göra det ingår inte i MSM:s kärnområde men det kan ändå vara nödvändigt för att skilja olika betydelser åt. Samhöriga adverb och prepositioner antas normalt ha nära besläktade betydelser, men inte identiska. Redan det faktum att den ena får en region elaborerad innebär att det kommer att bli skillnader åtminstone i hur olika betydelsefaktorer rankas. I LDB definieras adverb vanligen med en prepositionsfras, men det förekommer även att de definieras med hjälp av synonymer, d.v.s. andra adverb (Järborg 1989:29). Även för MSM:s del är grundalternativet en preposition med rektionen elaborerad.

Adverb och prepositioner har ofta mycket komplexa elaboreringsförhållanden. De är berättelser i sin egen rätt och kan därför ha andra berättelser som elaboreringsställen, men det förefaller vara vanligt att de i stället bildar egna biberättelser där deltagare i huvudberättelsen integreras i olika grad. Den allmänna principen för detta illustreras i figur 4:13 (s. 126), som illustrerar integrationen av en preposition. Några exempel till:

- (21) Pelle äter fort. (Ätandet sker med stor hastighet.)
- (22) Pelle kör fort. (*köra 1/1* handlar om att styra och driva ett fordon så att det rör sig i rätt riktning. Adverbet *fort* elaborerar därför den rörelse som impliceras av syftet men knappast sättet att styra.)
- (23) Pelle kör gärna. (Adverbet beskriver Pelles attityd till körandet.)
- (24) Tavlan av Rembrandt. (Tavlan presupponerar en framställningsprocess, *av Rembrandt* elaborerar Agens där.)
- (25) Katten på mattan. (Katten elaborerar prepositionens berättelse om rumslig befintlighet.)
- (26) Pelle mötte mannen på taket (Möte på taket; både *Pelle* och *mannen* matchar det befintlig objekt som förutsätts av *på//*, men det finns även en matchning mot den plats som förutsätts av verbet. Det gör att berättelsen om att mötas och den om att befinna sig kan integreras i en enda scen.)
- (27) Pelle mötte mannen på taket (Möte på annat ställe; en direkt parallell till *Katten på mattan*).

Beskrivningarna i listan bygger på att en berättelse matchas mot en annan berättelse varvid ett mer eller mindre intrikat mönster av matchningar uppstår. Ibland matchar berättelserna som helhet varandra. Det är vad som sker i (26). Ibland passar bara mindre delar in. Det är vad som sker i (27) där *mannen* integreras i prepositionens berättelse medan *Pelle* lämnas utanför. Det kan verka komplicerat, men det är precis samma mönster som förutsätts i exemplet med en blå överstrykningspennan som är gulvit (jfr 3.6.3.2). I det fallet är det en nominal elaboration (blå) som elaborerar ett annat nominalt element (pennan) men det visar sig att det faktiska elaboreringsstället inte är pennan som sådan utan den skrift som kan skapas med pennan.

De typer av integrationer som skisseras ovan kan inte beskrivas utan en tämligen utförlig analys som går bortom att finna primära elaboreringsställen eftersom det rör sig om hur strukturer nästlar sig in i varandra på mångskiftande sätt. Det är därför som MSM förutsätter att det ibland är nödvändigt att göra en fördjupad integrationsanalys för att få en belysande beskrivning (jfr 4.2.5).

5.2. ORDKLASSERNA

5.2.5.1 Prepositioner och roller

Det grundläggande formatet för definitioner av prepositioner i SDB är *preposition + nominalfras + preposition*, som i *till 1/1* 'med (riktning mot och) slutpunkten i el. på el. vid el. hos; i fråga om rörelse el. (tänkt) sträcka med viss borte gräns'. Den vanligaste avvikelserna är att den första prepositionen byts ut mot ett (så)som. (Järborg 1989:29). I MSM definieras både roller och prepositioner så att de får en berättelse som huvud medan det elaborationsställe som ska fyllas ut av rektionen markeras med en särskild angivelse av vilken elaboration som rollbäraren ska matcha när prepositionen används som rollfaktor. Se avsnitt 4.2.4 för en beskrivning av hur roller och prepositioner integreras i MSM.

5.2.5.2 Adverb och adjektiv

I MSM är både adverb och adjektiv fundamentalt berättelser, även om adjektiven har en speciell deltagare fokuserad (jfr 5.2.3. Vid en närmare analys av vad som elaboreras är skillnaden inte alltid påfallande, även bortsett från att adjektiv med t-form i adverbial användning kan uppfattas som adjektiv.

- (28) Ett vackert statsråd sjunger vackert. (första *vackert* elaborerar en Agens, det andra ett Resultat)
- (29) Hon målar vackert vackert. (det inherenta Resultatet är vackert, men det kan också avse att sättet att måla är vackert)
- (30) Köp en gul överstrykningspenna som verkligen är gul så att den blir lätt att känna igen. (den potentiella skrift som ligger i Syfte ska vara gul, men även ytan på själva pennen)

Den första förekomsten av *vackert* är ett attribut, de övriga adverbial, medan alla förekomster av *gul* är attribut. De faktiska elaboreringsförhållandena är viktigare. Dessa kan belysas med utgångspunkt i SDB:s definition av *vacker 1/1*.

vacker 1/1 som ger (direkta) syn- eller hörselintryck som tillfredsställer (ngns) föreställningar om fullkomlighet i fråga om färg, form, sammansättning, helhetsverkan el. likn. (yttre) egenskaper; enl. konventionella el. personliga (konstnärliga) ideal

Denna definition stämmer utan problem in på båda förekomsterna av *vackert* i (28) eftersom både statsrådet och sången utmålas som estetiskt tilltalande. Detta mönster upprepas i (30) genom att *gul* även där elaborerar en

entitet i dess helhet och ett Resultat. I dessa fall verkar det inte ha någon avgörande betydelse om egenskapen förmedlas via ett attribut eller ett adverbial. Men inte heller *vackert* i (29) ger några större problem. Här är det sättet som elaboreras. Även det kan förmodas ge ett positivt intryck av fullkomlighet, att det kan göra så torde vara uppenbart, liksom att den känslomässiga upplevelsen av att uppleva ett framförande har mycket gemensamt med att uppleva materiell konst. Det verkar därför inte alltför långsökt att anta att även förlopp har attribut för vilken upplevelse som de väcker hos en betraktare.

5.2.5.3 Negationer

Negationer är svårhanterliga. MacDonald och Just (1989) illustrerade det med hjälp av en undersökningsserie där testmeningarna hade ett direkt objekt som bestod av ett negerat och ett ickenegerat led, som i *Elizabeth baked some bread but no cookies*. Det visade sig att lästiden inte förlängdes av negation, däremot ökade tiden som krävdes för att besvara testfrågor om innehållet. Speciellt förlängdes tiden som krävdes för att bedöma sanningsvärdet tydligt så fort en negation var närvarande. MacDonald och Just föreslår att det är fråga om en fokusförändring, att negationen är en instruktion att inte bry sig om det negerade. Det är en förklaring som Sanford (1999) finner plausibel.

I MSM:s perspektiv finns det emellertid även en annan aspekt. Negation innebär att det negerade inte får flyttas alltför långt ur fokus. Om det stryks helt blir det omöjligt att svara korrekt på om Elizabeth bakade kakor eller inte. Det negerade förvisas därför inte till skuggbetydelsen som är fallet med det gröna i grönsaker.

Även om hjärnan har svårigheter att hantera negation så är det ändå ett mycket grundläggande begrepp. Det är därför knappast en slump att SDB ger *inte I/I* och *ej I/I* definitioner som kommer mycket nära maximalabstrakta strukturer i MSM:

inte I/I ej uttr. för förnekande el. upphävande av resten av innehållet i satsen el. del därav

ej I/I inte uttr. för förnekande el. upphävande av resten av innehållet i satsen el. del därav

MSM definierar den rena negationen *inte//* maximalabstrakt på ett sätt som i fritext motsvarar att säga 'det omtalade förhållandet är inte sant'. Definitionen är avpassad för att *inte//* ska kunna användas som rollfaktor i defini-

5.2. ORDKLASSERNA

tionen av andra begränsande uttryck, som *endast//*. Detta illustreras i figur 5:24.

```
[inte//] {inte//
  ·EGENSKAP:: {sann//
    [förhållande] ·inte//:: förhållande@sann//
  }
}[rb:förhållande]

[enbart 1/1] {entitet//
  ·inte//:: {mer_än//
    ·mer_än//[rb:jämfört_med]:: [=®omtalat]
  }
}
```

FIGUR 5:24. Definition av negerande betydelse.

Definitionen av *inte//* löser det tekniska problemet att skapa en definition som kan matchas mot det mesta, vilket är ett krav eftersom det mesta kan negeras. Därmed *inte* sagt att det är en tilltalande lösning, men hjärnan verkar också ha problem med att komma på en elegant metod för att hantera negationer.

5.2.6 Konjunktioner och subjunktioner

Konjunktionerna har inte något enhetligt definitionsformat i SDB mot bakgrund av att de är en mycket heterogen grupp. Även subjunktionerna kräver ofta speciallösningar men grundmönstret är att de definieras med en prepositionsfras följd av *att* (Järborg 1989:30). En viktig egenskap hos definitionerna av flera konjunktioner är att de är asymmetriska genom att de fogar något kommande till det förutvarande, t.ex.

men 1/1 vilket dock motsägs eller inskränks av att allmänt invändande, inskränkande o. d.

och 1/1 vartill kommer, såsom en motsvarande del av sammanhanget för att ange att den följande företeelsen, egenskapen, händelsen etc. bildar en sammansatt helhet med den föregående

Även MSM har ett grundläggande asymmetriskt format där utgångsledet ska fångas av konjunktionens eller subjunktionens inherenta rollpotential medan tillägget ska vara ett argument till bindeordet. Det är inte självklart att konjunktioner alltid är asymmetriska, men det förefaller ändå rimligt att

ha ett grundantagande att de är det. Det är lätt att visa att de kan vara det: *Han drack giftet och dog* betyder inte samma sak som *Han dog och drack giftet*. Ett argument för att samordning alltid innehåller ett asymmetriskt element är att språkbrukaren måste få leden att passa ihop, vilket förutsätter någon typ av jämförelseprocesser. Men då bör det rimligen alltid finnas en ansats till asymmetri eftersom det går att mäta asymmetrieffekter vid jämförelser (jfr 3.2.2.1). Att denna kanske inte alltid är praktiskt betydelsefull är en annan sak.

MSM:s allmänna format skiljer inte mellan samordning och underordning eftersom det ena ledet alltid blir elaborerat och det andra elaborerande. Det innebär emellertid inte att skillnaden försvinner. Den får bara uttryckas genom definitionernas inre struktur när det är påkallat.

Rent kognitivt uppvisar satser med bindeord vissa egenskaper som inte är helt väntade:

He [Murray] used materials with additive (e.g. *and*), causal (e.g. *because*), and adversative (e.g. *but*) connectives, and examined the reading times for the second sentences with the connective either absent or present. Only for the adversative relation did the presence of a connective speed up reading time. For the causal materials, the presence of a connective appeared to increase reading times. Furthermore, the presence of connectors did not counter to the simple claim that connectives facilitate integration by making the manner of integration explicit. (Sanford 1999:324–325)

Det verkar som om hjärnan ofta klarar sammanbindningar bra utan bindeord, och att dessa emellanåt mest är i vägen – i vart fall om man har läshastighet som kriterium. Att adversativa bindeord ger en positiv effekt ska nog ses i ljuset av hjärnans allmänna svårigheter att processa negativ information effektivt (jfr 5.2.5.3). En rimlig följd av att hjärnan i många fall klarar sig väl utan bindeord är att en grammatisk modell måste bygga in tillräckligt med information i betydelsebeskrivningarna av alla enheter för att en generell föreningsmekanism ska kunna montera ihop rätt tolkningar även utan närvaron av explicit sammanbindande element. Modellen måste dessutom ha vissa antaganden om hur den allmänna föreningsprocessen opererar. MSM har inte någon allmän sådan mekanism, men den allmänna föreningsmodellen hjälper en bit på vägen. Den utnyttjas också i definitionen av *och*// i figur 5:25 (s. 225).

5.2. ORDKLASSERNA

```
[och//] {[bas] företeelse:abs//
  [förenat] ·[föreningssätt] förena//[rb:bas]:: {företeelse:abs//
    [likhet] ·EGENSKAP:: {likhet//
      [jfrbas] ·likna//[rb:liknat]:: [=®bas]
      [jfrförenat] ·likna//[rb:liknar]:: [=®förenat]
    }
  }
}[rb:förenat]
```

FIGUR 5:25. Definition av och//.

Definitionen av *och//* har inte några andra begränsningar än att de element som samordnas ska ha en relevant likhet. I övrigt kan det vara vad som helst. Det sägs inte rent ut att det är besynnerligt om de två leden är identiska eftersom det förutsätts att *förena//* antingen explicit eller via en allmän princip har en allmän förväntan att nya led ska ge ny information. MSM förutsätter alltså att Grice (1989:24f.) maxim om att yttranden ska vara relevanta verkar i bakgrund. I en fullt utvecklad modell med automatiserad härledning skulle det finnas inbyggt i själva systemet eftersom MSM:s allmänna föreringsmodell förutsätter det genom ett arv från Glucksbergs metafor teori (jfr 3.6.3.2).

Definitionen är rikligt försedd med namn för att det ska vara lätt att beskriva transfererade betydelser. Namnet *föreningssätt* definieras inuti listan med externa rollfaktorer för att underlätta justeringar hur föreningen går till. Det kan ju röra sig om allt från en enkel aggregering till någon form av avancerad sammansmältning eller abstraktionsprocess. Namnet *förenat* kan användas för att begränsa rollbäraren. Se figur 5:13 (s. 204) för ett exempel där *bas* och *tillägg* är identiska. Över huvud taget har *och* en rik flora av nyanser. SDB redovisar följande varianter:

och 1/1 vartill kommer, såsom en motsvarande del av sammanhanget för att ange att den följande företeelsen, egenskapen, händelsen etc. bildar en sammansatt helhet med den föregående

och 1/1/a äv. för att ange de ej upprepade delarna av ett sammansatt förlopp el. tillstånd vartill kommer, på motsvarande sätt

och 1/1/b ofta för att ange en i tiden följande del av ett förlopp e. d.

och 1/1/c äv. försvagat för att ange pågående förlopp

och 1/1/d äv. utvidgat betr. sammanhang i vilket ett ömsesidigt förh. råder vartill å andra sidan kommer, såsom likvärdig faktor

och 1/1/e ibl. allmännare för att antyda ett (obestämt) samband; ofta i titel, rubrik e. d.

och 1/2 så följer därav att den angivna händelsen etc. inträffar (i konstruktion med imperativ)

5.2.7 Pronomen och räkneord

5.2.7.1 Pronomen

SDB definierar pronomen som substantiv eller adjektiv (Järborg 1989:25). En egenhet som många pronomen delar med egennamn är att deixis är en viktig egenskap. MSM har dock inte någon apparat för att hantera det varför definitionerna tills vidare begränsas till att beskriva övriga delar av betydelsen, som i figur 5:26. Att det rör sig om en starkt refererande betydelse antyds dock av att bestämdheten preciseras till att betydelsen är definit.

```
{varelse//
  ·EGENSKAP:: honkön//
  ·bestämndhet:flex//: definit:flex//
}
```

FIGUR 5:26. *Definition av hon//.*

5.2.7.2 Räkneord

LDB har i princip två definitionsformat för räkneord: substantiviskt för kardinaltal och adjektiviskt för ordinaltal. (Järborg 1989:25) Grundprincipen är att talen beskrivs med referens till föregångaren, d.v.s. som i matematiken. Det som tillkommer är att tal har förknippningar, som gärna redovisas som transfereringar:

andra 1/1 som är nummer två i ordningen

andra 1/1/a äv. med varierande grad av negativ värdeladdning som inte är viktigast eller av högsta kvalitet

tre 1/1 grundtalet som är två plus ett

tre 1/1/a urspr. ofta uppfattat som ett heligt tal, spec. (äv. under senare tid) som det typiska el. idealiska antalet i många typer av grupper

I MSM bör de konnotationer som motiverar transfereringarna arbetas in som just konnotationer i definitionerna.

5.3 Betydelsen hos några syntaktiska enheter

Avsnittet innehåller en diskussion om beskrivningen av egenbetydelsena hos några centrala satsdelar. Det gäller subjektet (5.3.2), det direkta objektet (5.3.3), det indirekta objektet med alternativa former (5.3.4) och genitiven (5.3.5). I grova drag motsvarar det den äldre svenskans fyra kasus i deras mest pregnanta funktioner.

5.3.1 Satsdelarnas betydelse

Satsdelarnas betydelsebidrag är till stor del organisatoriskt. De påverkar föreställningen om vad som bildar den allmänna ramen, vad som är extra centralt, vad som är mer framträdande och vad som bildar utgångspunkt. Men de har också mer direkta betydelsebidrag. Det att vara direkt objekt i en typisk aktiv sats innebär att vara direkt påverkad av verbhandlingen och det att vara indirekt objekt att på något sätt vara gynnad eller missgynnad – eller i vart fall att den som driver handlingen hade en ambition i den riktningen. MSM är väl avpassad för beskrivningen av det mera direkta betydelsebidraget, men har inte en utvecklad modell för hur satsdelarnas organisatoriska bidrag ska hanteras. Det finns dock vissa förutsättningar som här läggs till grund för en tillfällig lösning.

Alla semantiska strukturer har en framträdande del som grovt motsvarar syntaxens argument och adjunkter. De som svarar mot argumenten är den centrala delen och förs till *kärnan* medan adjunkterna förs till *periferin*, vilket får benämningarna att stämma med dem som används i den svenska versionen av FrameNet⁹. För närvarande går det inte att utläsa vad i en semantisk struktur som ingår i kärnan eller i periferin. Det gäller även periferins yttre gräns beroende på att strukturanalyserna inte har någon entydig markering för den. Som en tillfällig lösning kan emellertid externa annoteringar användas. Frågan är bara vilka sådana som är mest relevanta. I detta avsnitt förutsätts en markering av de tre makrorollerna *Aktör*, *Utsatt* och *Dativ*. Dessa kompletteras av en markering av *predikationsbas*.

Markeringen av makrorollerna är enbart avsedd att användas för att göra klart när de aktuella rollerna ingår som argument i den syntaktiska valensen. Rent generellt ska det nämligen gå att räkna ut vilka deltagare som eventuellt uppbär makrorollerna med stöd av strukturanalyserna. Den principiella

⁹Den svenska versionen av FrameNet heter SweFN. Se <<http://spraakbanken.gu.se/swe/forskning/swefn/>>. Jämför även avsnitt 6.5.

svårigheten är bara att räkna ut om de är profilerade eller inte. De två rollerna *Aktör* (*actor*) och *Utsatt* (*undergoer*) är hämtade från Van Valin och LaPolla (1997). Aktören är en mycket agentiv deltagare i verbhandlingen och därmed den som i första hand blir subjekt i en aktiv sats. Utsatt står för en central deltagare som är direkt involverad i verbhandlingen utan att vara agentiv. I en transitiv sats motsvarar Utsatt det direkta objektet, i en intransitiv ofta subjektet. Redan verbpar som *få* och *ge* illustrerar dock att det rör sig om en allmän princip, inte en absolut regel. I en passiv sats är Utsatt förstahandsvalet som subjekt, men hos bitransitiver är det vanligt att den mottagarroll som uttrycks med hjälp av det indirekta objektet i den aktiva satsen blir subjekt i den passiva. I *Vaktmästaren anvisade de senkomna en undanskymd sittplats* är *en undanskymd sittplats* det led som kommer närmast att vara direkt påverkad av handlingen men det är ändå grammatiskt oproblematiskt att säga *De senkomna anvisades en undanskymd sittplats*. (Jfr SAG: Passiv §§ 5, 11) För att beskriva ens huvuddragen i hur makrorollena länkas till satsdelar krävs det därför inte bara information om Aktör och Utsatt utan även om Dativen.¹⁰

Termen *predikationsbas* används i SAG:s mening, d.v.s. om ”den eller det som något utsägs om”. För satsen är det subjektets referent. Översatt till MSM:s världsbild är det någon eller något i den objektiva situationen. För satsens del är det alltså den deltagare i den objektiva situationen som har subjektet som referent. Det går därmed normalt att identifiera den deltagare som ger förbindelsen till satsens predikationsbas genom allmänna principer för vilken deltagare som blir subjekt. Men ibland är det nödvändigt att se saken från andra hållet. Passiv innebär att predikationsbasen flyttas, vilket får som följdverkan att en annan deltagare blir subjekt. Skillnaden mellan verbpar som *få* och *giva* respektive *köpa* och *sälja* låter sig också väl beskriva i termer av olika val av predikationsbas. Att säga att *X köper något av Y* innebär att X väljs som utgångspunkt, det som utsagan handlar om, medan *Y säljer något till X* beskriver samma objektiva situation ur ett helt annat perspektiv.

5.3.2 Subjektet

Flertalet språk har subjekt, men dess funktion och innebörd varierar inom ganska vida ramar (Dixon 1994, Evans & Levinson 2009). Det fullt utvecklade

¹⁰Mappningen av roller mot syntaktiska led blir än mer komplicerad om man tar hänsyn till att både diates och transitivitet är rikt nyanserade fenomen (Lyngfelt 2007).

5.3. BETYDELSEN HOS NÅGRA SYNTAKTISKA ENHETER

lade subjektet fyller dock tre typiska funktioner. Dessa är att markera *topik* (*topic*), vara *pivot* (*pivot*) och att bära upp den *prominenta rollen*.¹¹ Dixons *topik* anger vad verbet säger något om. Det svarar väl mot SAG:s *predikationsbas*. Predikationsbasen är visserligen den referent som utsagan handlar om, inte satsdelen som sådan, men korrespondensen är ändå tydlig genom att predikationsbasen är subjektets referent. Det är en slående likhet med den klassiska logikens distinktion mellan logiskt subjekt och predikat, där subjektet är det som kommenteras och predikatet det som sägs om det. Nu är det inte så enkelt att subjektet alltid är det som talaren försöker informera om. I yttrandet *Någon har misshandlat Lisa* är det nog *Lisa* som är den faktiskt omtalade. Modern språkvetenskap använder termer som fokusering, topikalisering, tema- och rema-strukturer o.s.v. för att fånga sprickor mellan yttrandens formella struktur och det faktiskt sagda. Denna typ av nyanseringar förbigås dock i det följande. Det viktiga är att subjektet försöker göra sin referent till det faktiskt omtalade, inte om det lyckas.

Termen *pivot* står för en satsdel som tjänar som en allmän knutpunkt. Dixon (1994:11) kopplar den explicit till det som tidigare författare har kallat *ytsubjekt* (*surface subject*) men påpekar också att termer som subjekt och objekt ger betydande svårigheter vid behandlingen av vissa ergativa språk. Särställningen hos en *pivot* framgår av att den gärna utmärker sig för att ta omarkerat kasus om det nu rör sig om ett språk med morfologisk kasusmarkering. Dess särställning kan också framgå av att den har en speciell roll vid t.ex. relativisering och koordinering. Dixon exemplifierar det senare med att det bara är möjligt att utelämna en upprepad deltagare vid koordination av två satser om deltagaren är subjekt i båda satserna: Det går bra att förena *Father returned* och *Father saw mother* till *Father returned and saw mother*. Men de går inte att förena *Father returned* and *Mother saw father* till *Father returned and mother saw*.

Principer som används för att grovt klassificera språk gäller knappast utan undantag, men den bild som tonar fram är att en *pivot* är den satsdel som allt förutsätts handla om ifall motsatsen inte markeras speciellt. Ur MSM:s synvinkel är det betydelsefullt att *pivot*fenomet understryker att subjektet i språk som engelska och svenska rent faktiskt har en särställning genom att vara ett skönsvärde för vad utsagan handlar om.

Subjektet för med sig förväntningar om vilken semantisk roll dess rollbärare spelar men också om egenskaper hos rollbäraren. För aktiva satser i ackusativspråk som svenskan består dessa förväntningar i en allmän prefe-

¹¹Termerna *topik* och *pivot* är hämtade från Dixon (Dixon 1994).

rens för den mest aktiva deltagaren. I MSM återspeglas det i urberättelsens uppbyggnad är urdeltagaren har en person med rollen Agens som prototyp. Det gör att det aktiva subjektet kan definieras med två åtgärder: fokusera urdeltagaren och markera att denna är predikationsbas, vilket också sker i definitionen av *subjekt:sd//* i figur 5:27.

```
[subjekt:sd/aktivt//] {berättelse:maxabs//
  [fokuserad:urdeltagare]
}[predikationsbas:urdeltagare]
```

FIGUR 5:27. *Det aktiva subjektets kärnbetydelse.*

Markering av att subjektet är predikationsbas sker med hjälp av en fri extern annotation, men det är för närvarande det enda till buds stående medlet. Markeringen är dock viktig eftersom det är den som drar gränsen mot objekt, prepositionsfraser som uttrycker Medagens o.d. Det passiva subjektet definieras sedan som en transfererad betydelse där *föremål//* lyfts fram som prototyp, vilket framgår av figur 5:28. Denna definition täcker dock inte det fall där den gynnade blir subjekt, varför det förutsätts ytterligare en transfererad betydelse för det fallet.

```
[subjekt:sd/passivt//] {subjekt:sd//
  [påverkad]:påverka//[rb:påverkad]: företeelse// särsk. entitet//
  särsk. föremål// [+urdeltagare]
}[utsatt:påverkad]
```

FIGUR 5:28. *Det passiva subjektets kärnbetydelse.*

Det aktiva subjektets rollbärare har *person//* som prototyp och det passivas har *föremål//*. Men båda har *entitet:abs//* ett steg ner i skalan. Dess definition innehåller preciseringen 'person// eller föremål//', vilket framhäver att det betecknade kan ha egenskaper både som person och som föremål. I satser som *Lasse kör bil* och *Pelle kokar gröt* är det bara personens egenskaper som aktiveras eftersom det är de som matchar subjektets aktuella roll bäst. I uttryck som *Gröten kokar* och *Bilen sladdade av vägen* är det mer komplicerat. Varken gröten eller bilen handlar medvetet men de har ändå drag av agentivitet. Glucksbergs metafor-teori och MSM:s föreningsmodell föreskriver att information bevaras om den är relevant men inte annars. Det innebär att agentiviteten kommer att reduceras till de komponenter som stämmer in i situationen. Det blir en form av personifiering men inte någon fullständig. Gröten "driver" handlingen i viss mening, men den gör det

5.3. BETYDELSEN HOS NÅGRA SYNTAKTISKA ENHETER

inte viljemässigt. Det innebär att enbart drivandet lever kvar. För bilen är det aningen mer komplicerat eftersom bilen i normalfallet har en agentiv förare. Men det allmänna mönstret är även här att bilen är handlande i en svag mening. Den har kraften men inte vilja. Resultatet blir alltså en partiell personifiering även här. Hela det agentiva handlandet lever dock kvar som i skuggbetydelsen och kan därför aktiveras vid behov. I *Bilen ville köra av vägen, men Lasse lyckades häva sladden* tillskrivs bilen uppenbarligen vilja, men även här sker en försvagning. Det är snarast frågan om en allmän drivkraft.

5.3.3 Direkt objekt

Om subjektet är den som gör det, och det indirekta objektet den som gynnas, så är det direkta objektet det som uppenbart påverkas direkt av verbhandlingen. I typfallen är det något som förändras, om så bara genom att förflyttas. I SDB:s termer gäller det roller som:

Object förflyttas genom förlopp *Pelle kastar bollen*.

Patient förändras genom förlopp *Pelle lagar cykeln*.

Material förbrukas genom förlopp *Pelle äter hamburgaren*.

Resultat uppkommer genom förlopp *Pelle målar tavlan*.

Transitivitet är ett graduellt fenomen. När det omedelbara hanterandet av objektet försvagas återstår till slut bara att det direkta objektet på något sätt är i centrum för verbhandlingen utan att vara subjekt. Försvagningen behöver inte drivas påfallande mycket längre än så för att det ska bli svårt att skilja ut predikatsfyllnaden. Gränsen hamnar på rätt sida om den dras vid en försvagning till att det rör sig om en påverkan, men då börjar det bli svårt att få med objektet hos verb som *ha//* och *äga//*. I själva verket förefaller den yttersta gränsen gå när påverkandet försvagas till den kontroll som impliceras av havandet och ägandet. Ett verb som innehåller både påverkan och kontroll är *hantera//*. Om påverkansaspekten försvagas hos detta kommer därför bara den kontroll som impliceras av *ha//* och *äga//* att återstå. Det gör att *hantera//* är tilltalande rent tekniskt som en approximation, men ett rimligt krav är att det även ska svara mot en prototypisk scen. Det förefaller verbet göra. Det är förmodligen ingen slump att de verb som används för att karakterisera Object, Patient, Material och Resultat alla svarar mot situationer där något i typfallen *hanteras* – med händerna.

Hopper och Thompson (1980) har en annan infallsvinkel när de diskuterar grad av transitivitet. De utgår från tio parametrar med en pol som bidrar till hög transitivitet och en som bidrar till låg. Deras kriterier måste visserligen användas med försiktighet med tanke på att deras kriterier avser satsens grad av transitivitet, vilket inte är samma sak som om en ommarkerad satsdel är direkt eller inte. Listan är ändå så belysande att den används som utgångspunkt i det följande. Flera av dessa fångas automatiskt av *hantera//*. Det gäller att det ska röra sig om en handling och inte ett tillstånd, att handlingen ska omfatta flera deltagare, att den ska vara telisk, punktuell och avsiktlig, mycket agentiv och att objektet ska bli tydligt påverkat. I faktiska satser finns det dock nyansskillnader även om huvud verbet i sig är tydligt transitivt. Hopper och Thompson noterar t.ex. att *I ate it up* är mer teliskt än *I am eating it* liksom att *George startled me* är mer agentivt än *The picture startled me*. Men i svenskan torde inte denna typ av nyanser påverka vad som är ett direkt objekt. Det gäller även de parametrar som uttrycker att hög transitivitet är förknippad med att handlingen beskrivs som faktisk (inte negerad eller irreell). Objektet bidrar dessutom till transitiviteten om det är tydligt individualiserat. I detta avseende bidrar MSM:s definition av *hantera//* genom att det direkta objektet är ett föremål som kan hanteras. Sammanfattningsvis kommer *hantera//* att fånga Hopper och Thompsons kriterier mycket väl i det fall det rör sig om en typisk sats medan markerade modus o.s.v. knappast har en så stark inverkan att det påverkar om det rör sig om ett direkt objekt i svenskan.

Den faktiska definitionen av det direkta objektets betydelse i figur 5:29 har därför hanterandet som utgångspunkt för kärnbetydelsen men det redovisas även en transferering där hanterandet reducerats till enbart kontroll. Även det är väl starkt för de betydelser hos *ha* som uttrycker att något är en del av något men redan transfereringen till kontrollbetydelsen torde illustrera den allmänna principen för anpassningen av *direktobjekt:sd//* till mer specialiserade eller försvagade betydelser.

Själva definitionen säger bara att det rör sig om en entitet som hanteras. Den externa annoteringen som säger att det rör sig om makrorollen *Utsatt* har en underförstådd tolkning av att den struktur som fyller funktionen som direkt objekt ska matcha elaborationen *dirobj*. Definitionen av den transfererade betydelsen där objektet inte är hanterat utan bara kontrollerat är för enkelhets skull beskriven med en enkel ersättning. Rent principiellt borde den uttryckas genom att den elaboration i *hantera//* som uttrycker kontroll isoleras.

5.3. BETYDELSEN HOS NÅGRA SYNTAKTISKA ENHETER

```
[direktobjekt:sd//] {[1] entitet//  
  [kontext] ·KONTEXT:: {[2] hantera//  
    [hanterare] ·[=®2][rb:hanterare]:: någon//  
    [diobj] ·[=®2][rb:hanterat]:: [=®1]  
  }  
}[utsatt:diobj]  
  
[direktobjekt:sd/kontroll/] {direktobjekt:sd//  
  :: kontrollera// [ersätter:kontext:vidgat]  
}
```

FIGUR 5:29. *Det direkta objektets betydelse.*

5.3.4 Indirekt objekt

Den moderna grammatikens indirekta objekt med dess alternativa former motsvarar det som tidigare kallades dativobjekt; i det följande används därför *dativen* som en kortform för både det indirekta objektet och dess alternationer. Det karakteristiska för de centrala fallen är att det är någon som gynnas eller missgynnas, typiskt genom att få något. Om vi bortser från den negativa aspekten fångas de centrala fallen rätt väl av

ge 1/1 låta (ngn) få ngt föremål, värde e. d.; genom direkt överräckning el. på annat sätt

gynna 1/2 ge fördel till om person el. personifierad företeelse

Den mest pregnanta betydelsen är den i *Pelle gav Lisa ett äpple*. I detta är dativen en mottagare, gynnandet är inbäddat i såväl berättelsen som syftet. Om överlämnandet försvagas kommer dativen att reduceras till att en fråga om att uppnå en påverkan på någon med syftet att det ska gynna den påverkade. Detta går att hantera tekniskt genom att lyfta in *gynna 1/2* i *ge 1/1* som avsett resultat. Därmed är en prototypisk betydelse etablerad. Denna kan sedan försvagas genom lämpliga nedrankningar för att fånga olika betydelsenyanser. Vilka nedrankningar som är befogade motiveras av den aktuella användningen. Föreningsprincipen innebär att överlämnandet försvagas i riktning mot att påverka positivt eller negativt om överlämnande är irrelevant i sammanhanget. Kärnbetydelsen hos *indirektobjekt:sd//* kommer därför att bli *ge//* med syftet preciserat till att gynna eller missgynna.

```

[indirektobjekt:sd//] {[gynnad] någon//
  ·KONTEXT:: {[2]ge//
    [gynnare] ·[=@2][rb:givare]:: någon//
    [gynnad] ·[=@2][rb:mottagare]:: [=@gynnad]
    [syfte] ·SYFTE:: {gynna// eller missgynna//
      ·AGENS:: [=@gynnare]
      ·UTSATT:: [=@gynnad]
    }
  }[dativ:gynnad]
}

```

FIGUR 5:30. *Det indirekta objektets kärnbetydelse.*

Wierzbicka (1988) noterar åtta semantiska undertyper för det indirekt objekt i engelskan (*the internal dative construction*).¹² Dessa är Transfer, Speaking of future having, Making, Preparing, Entertaining, Telling, Teaching och Showing. Dessa används här för att ge en allmän översikt för hur olika grupper av transfereringar kan hanteras.

Transfer är den betydelse som fångas direkt av *indirektobjekt:sd//*. *Speaking of future having* svarar mot satser som *Bill promised Sue a watch* och *Jack refused Jill an ice-cream*. Dessa utmärks av att överlämnandet är förlagt till en framtid. Berättelsen om det utlovande eller förvägrade ligger dock inbäddad i verbbetydelsen varför betydelsenyansen kan fångas genom att *indirektobjekt:sd//* elaborerar Dativen i denna berättelse. Något motsvarande gäller för *Making* och *Preparing*. Dessa svarar mot satser som *Jack fried Jill an omelette* och *Jim fried Betty an egg*. I detta fall elaborerar Dativen förmånstagaren inne i den berättelse som beskriver Aktörens syfte. De fyra återstående varianterna *Entertaining*, *Telling*, *Teaching* och *Showing* rör samtliga en direkt påverkan på Dativen. Dessa kräver en verklig transferering av *indirektobjekt:sd//* genom att det inte bara rör sig om att givandet flyttas från en verklig situation till tänkt utan om ett direkt gynnande genom en direkt påverkan. Det är fundamentalt en vidgning där givandet försvagas till att Dativen bara utsätts för en gynnsam påverkan, vilket svarar väl mot *gynna 1/1*. Typen av påverkan fylls i av de verb som bär upp satsen.

Sammantaget erbjuder det inte några större svårigheter att relatera Wierzbickas åtta undertyper till två fundamentala betydelser. Det kan likväl vara motiverat att definiera samtliga som egna transfereringar i förrådet eftersom typerna nog måste förutsättas vara tämligen konventionaliserade.

¹²Se avsnitt 1.1.2 för en kort diskussion av Goldbergs (1995) och Kays (2005) infallsvinklar på hur bitransitiven ska analyseras.

5.3. BETYDELSEN HOS NÅGRA SYNTAKTISKA ENHETER

5.3.4.1 Alternationer

Det indirekta objektets alternationer med någon av prepositionerna *åt 1/2*, *för 1/9* eller *till 1/1/a* lyfter var och en fram olika aspekter hos det indirekta objektet. Definitioner med supplerade exempel:

för 1/9 till främjande av visst syfte, som vanl. är positivt för den angivna personen
el. företeelsen *de dolde sanningen för barnen*

till 1/1 med (riktning mot och) slutpunkten i el. på el. vid el. hos; i fråga om rörelse
el. (tänkt) sträcka med viss bortre gräns

överlämna 1/1 personligen ge (ngn ngt) särsk. med avs. på gåva e. d.

till 1/1/a spec. för att ange målet för överlämnande e. d., ofta med förbleknad rörelse-
och rumsbetydelse *hon höll ett tal till mannen*

åt 1/2 för att tillgodogöras eller utnyttjas av ngn person el. företeelse som gynnas
han köpte glass åt barnen

Definitionen av *till 1/1/a* är mer komplicerad än den av *för 1/9* och *åt 1/2* genom att den är en transferering ur *till 1/1*. Den har dessutom gynnande-aspekten dold i definitionstillägget hos *överlämna 1/1*. Utgångsbetydelsen *till 1/1* är samma *till* som i *Radion höll till Borås*. Transfereringen skiljer sig genom att Syfte har preciserats som ett överlämnande eller dylikt. Betydelsen har därmed det konkreta givandet som prototyp men omfattar även fall där Dativen är utsatt för något allmän gynnsamt.

SOB förtydligar betydelsen hos *till 1/1/a* med exempel som *hon gav allt hon ägde till de fattiga* och *han sade till henne att ...* I det förra fallet är det inte något anmärkningsvärt med en omformulering till *hon gav de fattiga allt hon ägde*. En ändring av det senare exemplet till *han sade henne att ...* är kanske aningen uppstyltat men inte på något sätt inkorrekt.

5.3.5 Genitiv

Fillmore, Kay och O'Connor (1988) framhåller att deras typ av grammatik påminner mer om traditionell och pedagogisk grammatik än om flertalet varianter av generativ grammatik (jfr 5.1.5.4). Beckman skulle nog ändå ha haft vissa svårigheter att förstå poängen med beskrivningar i formatet hos t.ex. Sign Based Construction Grammar, för att inte tala om tolkningen av dem. Men att förstå Beckmans (1968) beskrivning av genitiven erbjuder inte några större svårigheter. Jag väljer därför att använda den som underlag här för att ge en illustration av den nära passningen mellan traditionell grammatik och den typ av semantiska analyser som MSM är avsedd för.

Beckman (§29) urskiljer två grundtyper av genitiv: en som rör ägande och en som rör tillhörighet av annat slag. Den som rör ägande motsvaras väl av *ha 2/1* medan de betydelser som rör tillhörighet av annat slag påminner om *ha 2/2*:

ha 2/1 vara i besittning av ngt; spec. med mer el. mindre laglig rätt men äv. allmän-
nare

ha 2/2 vara försedd med viss utrustning, egenskap e. d. (permanent el. tillfällig);
såväl om föremål som om personer

```

ha//: vara i besittning av ...
[ha//] {råda_över//
  [innehavare] :: person// [+kontrollerare]
  [innehavet] :: entitet// särsk. föremål// [+kontrollerat]
  [hakontroll] ·KONTEXT:: {vidmakthålla//
    [kontroll] :: {kontroll//
      [fåkontroll] ·VILLKOR:: {uppnå//
        [kontrollen] :: {[=kontroll]
          :: [=®innehavare][+kontrollerare]
          :: [=®innehavet][+kontrollerat]
        }
      [aspekt] ·aspekt:flex//: perfektiv:flex//
      [aspekt] ·tempus:flex//: dåtid:flex//
    }
    [sammanhånga] ·eller/inkl:: {sammanhånga//
      [sbasen]:: [=®innehavare][+basen]
      [stillägg]:: [=®innehavet][+tillägget]
    }
  }
}
}
}

```

FIGUR 5:31. Definition av *ha//*.

Ägandets genitiv kan definieras med en omfokusering av *ha//*, som är MSM:s motsvarighet till *ha 2/1*. Denna betydelse definieras i figur 5:31 (s. 236). Den säger att någon råder över något (eller någon) och att orsaken är att innehavaren lyckas upprätthålla kontroll över det innehavda. Detta i sin tur förutsätter att innehavaren antingen har lyckats skaffa sig kontroll över innehavet eller att de har en annan typ av samhörighet där innehavaren är

5.3. BETYDELSEN HOS NÅGRA SYNTAKTISKA ENHETER

den dominerande parten. Innebördsmissigt ligger definitionen mycket nära förlagan i SDB. Den är dock strukturerad annorlunda för att underlätta transfereringar. Den första är definitionen av ägandets genitiv genom en omfokusering till innehavaren, vilket enklast skrivs [*genitiv:avl//*] *innehavaren@ha//*. De olika varianterna av tillhörighetens genitiv kräver mer eftertanke. Beckman lyfter särskilt fram följande typer:

Subjektiv genitiv ”konungens tal”

Objektiv genitiv ”tjuvens straff”

Måttsgenitiv ”tre års frånvaro”

Epexegetisk genitiv ”Stockholms stad”

Egenskapsgenitiv ”en ärans man”

I denna serie har de tre första varianterna en berättelse inbäddad i huvudet medan genitiven elaborerar Agens, Patient respektive Duration. För de två sista varianterna är mönstret omvänt. Båda uttrycker egenskaper, d.v.s. är i grund och botten adjektiviska. *Stockholms stad* kan parafraseras enligt mönstret *Stad som har namnet Stockholm* och *ärans man* med *Man som har ära*. För *Stockholms stad* faller detta ut redan av definitionen av grundbetydelsen hos *namn:ok//*, vars definition har en entitet som huvud och namnet som en egenskap (jfr figur 5:19 s. 214). För *ärans man* krävs ett mellanled där en koppling sker till betydelser som kan parafraseras antingen ”person som är ärad” eller ”person som förtjänar att äras”. Dessa kan spåras via hos *ära 2/1* ’visa (ngn) hög uppskattning p. g. a. berömvärda handlingar e. d.’.

Sammantaget leder resonemanget ovan fram till att det finns tre tydliga fall av genitiv i MSM: *ägandets genitiv*, *deltagandets* och *egenskapens*. Detta om man inte väljer att komplettera Beckmans huvudtyper med en särskild typ för uttryck som *Satans liv*. I detta fall är *liv* närmast en *grammatisk metafor* i Hallidays mening (jfr 5.2.2.2). Det underliggande verbet är *leva* och *Satans* uttrycker hur levandet gestaltar sig. Det förefaller därmed som att det finns även en adverbial *sättets genitiv*. Vi bortser dock ifrån den i fortsättningen eftersom den i grunden bara är en variant av deltagandets genitiv där det inte är en deltagare som elaboreras utan en omständighet.

Av de övriga typerna är ägandets genitiv den grundläggande medan de andra bygger på att ägandet försvagas till ett vagt ’höra till’, som närmast svarar mot ’stå i relation till’. I båda fallen elaborerar genitiven huvudet; skillnaden är att olikheter hos huvudet leder till olika fokuseringar. I deltagandets genitiv är det en berättelse som får en elaboration utfylld. I

egenskapens genitiv är det i stället en potentiell egenskap hos huvudet som fylls i. I de aktuella exemplen är det namnattributet hos *stad//* och dygdattributet hos *man//*. Genitivens bidrag är att tvinga fram en förening och att ange huvudsaklig elaboreringsriktning, resten sköts av föreningsmodellen.

```
[genitiv:avl/relation/] {genitiv:avl//
  [isolerad:sammanhånga]
  [fokuserad:sbasen]
}
```

FIGUR 5:32. *Definiton av tillhörighetens genitiv.*

Definitionen i figur 5:32 är en omfokusering av svagare variant av *ha 2/2* där ”vara försedd med” har bytts ut mot ”hänga samma med”. Om man jämför med Beckman är en iakttagelse att definitionen i figur 5:32 är väsentligt enklare än hans uppräknings.¹³ Men det är något som snarare talar till Beckmans fördel eftersom de varianter som han behandlar rimligen är tydligt konventionaliserade och därför bör redovisas för sig i förrådet. MSM:s definition och resonemanget kring denna ger dock en extra belysning genom att den klargör grunden för hur dessa konventionaliseringar kan uppstå. Betydelsen *genitiv:avl/relation/* ska nog snarast förstås som en abstraktion över Beckmans typer.

5.3.6 Hjälperbet *ha*

Detta avsnitt diskuterar hjälperbens behandling med utgångspunkt i det tempusbildande *ha/temp//*. Motsvarigheten i SDB heter *ha 2/9* ’som perfekt- och pluskvamperfektbildande hjälperbet’. Som synes skiljer sig denna betydelsebeskrivning från dem av andra grammatiskt centrala ordbetydelser som diskuteras i avhandlingen genom att den inte definierar den aktuella betydelsen utan bara ger en kort karaktäristik av funktionen. Den allmänna betydelsen hos *ha/temp//* är dock lätt att beskriva. Den säger att en händelse är avslutad. Om formen är *har* är den avslutad i ett nu och med *hade* var den var avslutad i ett då.

SAG (Verbfraser: objekt § 3) analyserar hjälperbens komplement som ett objekt till hjälperbet. Både *en cykel* och *ättit* är därför objekt i följande exempel:

¹³Även om Rydstedt och Beckman kanske har olika uppfattning om vad som är enkelt.

5.3. BETYDELSEN HOS NÅGRA SYNTAKTISKA ENHETER

(31) Pelle har en cykel.

(32) Pelle har ätit.

SAG (Verb §§ 6f., 30) gör dock en poäng av att typiska hjälpverb är *subjektsautonoma* till skillnad från flertalet verb, som är *subjektsorienterade*. Skillnaden är att referenter som anges med verbets subjekt enligt SAG:s analys inte spelar en semantisk roll hos de subjektsautonoma verben men väl hos de subjektsorienterade. För att använda beteckningar som ger sig naturligt i MSM, är *Pelle* i (31) *innehavare* i *ha//* medan han i (32) är *ätaren* i *äta//*. Däremot har han inte en roll i en handling som beskrivs av *ha/temp//*. På denna punkt är MSM:s analys fullkomligt annorlunda eftersom den bygger på att subjektinformation förmedlas till huvud verbet via hjälp verbet och att det ingår i den förmedlade informationen att den kontext som subjektet ingår i är en handling som subjektet har avslutat.

Hos *ha/temp//* är huvud verbet en form i supinum. SAG väljer att dra en skarp gräns mellan den formen och perfekt particip. Supinum beskrivs som en infinit verbform medan perfekt particip förs till huvudordklassen particip. I det följande tonas den skillnaden ned genom att supinum hanteras som en transferering av perfektparticipen – närmast som perfektparticipens t-form i en speciell användning. Den är inte helt omotiverat rent språkligt med tanke på att den tydliga distinktionen mellan supinum och perfektparticip i modernt skriftspråk åtminstone tidigare hade något artificiellt över sig.¹⁴ Wellander (1948:275) ger ett indirekt vittnesbörd om det när han i en serie med detaljanvisningar om hur former för supinum och particip ska skiljas åt konstaterar ”Att bruka *-et* i supinum eller *-it* i particip är vanligt i olika provinsmål men otillåtet i vårdat skriftspråk”.

Följande exempel illustrerar några typfall för hur perfekt particip och supinum av *måla//* används med olika betoning på olika betydelsefaktorer hos verbhandlingen.

(33) Vi reser när Pelle har målat huset. (avslutandet av handlingen framhävt)

(34) Vi reser när Pelle målet huset. (avslutandet av handlingen framhävt)

(35) Ett målat hus motstår röta bättre. (resultatet framhävt)

Exempel (33) och (34) visar att det inte gör någon större skillnad betydelsemässigt om *har* utelämnas eller inte. Konsekvensen för MSM är *subjekt + ha/temp// + supinum* ska leda fram till en analys som inte nämnvärt skiljer

¹⁴Se Larsson (2009) för en grundlig genomgång av perfektens utveckling i svenskan.

sig från *subjekt + supinum*. Kontrasten mellan (33) och (34) å ena sidan och (35) å den andra gör klart att integrationen av subjektet i tolkningen leder till en omrankning hos *målat* där själva handlingen och dess aspekt framhävs. Detta ska sättas i relation till definitionen av *perfektparticip:ok//* i figur 5:21 (s. 216). Den säger att perfektparticipet modifierar verbhandling- en genom att Aktören och handlingen tonas ned medan Utsatt och påverkan på denna lyfts fram. I supinum är det i stället Aktören som är framhävd och därmed även handlingen. Handlingen har i sig en perfektiv aspekt – den är avslutad – men handlingens inverkan på Utsatt är mindre välbestämd tids- mässigt. Det typiska är att den lever kvar. Om Pelle har målat huset så fick det färg på sig och presuppositionen är att den fortfarande finns där, men insisterandet på att så är fallet är mindre än i *det målade huset*. Skillnaden framträder tydligare för verb med mer flyktiga resultat. Frågan *Är Pelles rum städat?* handlar om hur rummet ser ut nu. Frågan *Har Pelle städat sitt rum?* kan lika väl handla om huruvida Pelle har skött sina åligganden och därför ska få sin veckopeng, helt utan hänsyn till om rummet fortfarande är välstädat.

```
[perfektparticip:ok/supinum/] {perfektparticip:ok//
  [fokuserad:kontext]
  [normal:påverkan@påverka//]
}

[ha/temp//] {ha//
  [isolerad:fåkontroll]
  [stryk:kontrollen]
}
```

FIGUR 5:33. Definition av perfektens betydelser.

I figur 5:33 fångas modifieringen hos supinumformen med två åtgärder. Den första är att perfektparticipen omfokuseras från att ha ett nominalt huvud till ett verbalt. Den andra är att Resultat rankas ner något genom att *påverkan@påverka//* sänks till *normal* från *framhävd* i perfektparticipen. Rent tekniskt är det lika enkelt att fånga samma faktiska betydelse genom en direkt härledning ur *påverka//*, som i figur 5:34. Vilken variant som är att föredra beror på hur man uppfattar supinums plats i betydelssystemet.

Operationerna på *ha//* är mer genomgripande än de som krävs för att skapa supinum utifrån perfektparticipen eller verbet. Definitionen av *ha//* innehåller en elaboration som presupponerar att den som har något också har uppnått kontroll över det innehavda (jfr figur 5:31 s. 236). Om denna

5.3. BETYDELSEN HOS NÅGRA SYNTAKTISKA ENHETER

```
supinum: förlopp är avslutat i dåtid.  
[supinum:ok//] {påverka//  
  [aspekt] ·aspekt:flex//:: perfektiv:aspekt//  
  [tempus] ·tempus:flex//:: dåtid:flex//  
}
```

FIGUR 5:34. Alternativ definition av supinum.

isoleras och dessutom befrias från specifikationen av att det uppnådda är en fråga om kontroll så kommer den kvarvarande betydelsen att bestå i att Aktören ingår i en kontext där denna har uppnått något. Det är vad perfekt betyder. Vägen dit är en normal transferering där betydelsefaktorer som inte är relevanta i sammanhanget tonas ner eller försvinner.

Dessa definitioner fungerar dessutom på ett självklart sätt både för satser där *ha/temp//* är utsatt och där det är utelämnat. I det senare fallet leder föreningen med subjektet till att handlingen lyfts fram mer och att dess inverkan på Utsatt blir mindre dominerande. Det gör att de adjektiviska egenskaperna som är utmärkande för perfektparticipen lättare förskjuts mot basmatrisen när inget i det aktuella sammanhanget aktiverar dem. Slutresultatet blir det samma om hjälpverbet är utsatt. Skillnaden är bara att subjektet har den rollpotential som ligger i *ha//* och dess transfereringar aktiverad, vilket underlättar matchningen utan att därför tillföra något nytt. Det påminner starkt om analysen av infinitivmärket, som också beskrivs som en förmedlande länk. Skillnaden är dock att *ha/temp//* har fulla verbegenskaper, vilket gör att *hade* kan användas för en tidsmässig ompositionering.

6. MSM i sin kontext

MSM är ett bland många exempel på strävanden att skapa storskaliga och fritt tillgängliga databaser. De allmänna aspekterna på sådana diskuteras i avsnitt 6.1. Kopplingen till SDB behandlas i avsnitt 6.2. Denna är ett underliggande tema i hela avhandlingen men här summeras huvudpunkterna i en tänkbar väg framåt. MSM:s mest närliggande väg till en koppling till externa databaser går via Språkbankens lexikaliska resurser. Kopplingen till dessa diskuteras i tre avsnitt. Avsnitt 6.3 behandlar SALDO, som är en lexikalisk resurs med både morfologisk och semantisk beskrivning. Denna är sedan kopplad till svenska motsvarigheter till WordNet och FrameNet med namnen Swesaurus och SweFN. Avsnitt 6.4 behandlar WordNet och Swesaurus medan avsnitt 6.5 ägnas åt SweFN och FrameNet med Construction.

6.1 Stora databaser

Guthrie m.fl. (1996) refererar ett tillfälle några år tidigare när en grupp AI-forskare blev tillfrågade hur stora lexikon deras system hade. Det genomsnittliga svaret var trettiosex enheter. Sådana system behöver inte några mer omfattande ”statiska resurser”, som lexikon o.d. ibland kallas i språkteknologiska sammanhang eftersom de inte ändras under processningens gång (jfr Nirenburg m.fl. 1996). Men början av 1990-talet är också den tid när WordNet föds. Version 1.0 släpptes i juni 1991 (Feldbaum 1998b). Verksamheten i FrameNet har bedrivits i Berkeley sedan 1997 enligt projektets hemsida.¹ En säregenhet hos projekt som WordNet och FrameNet är att de

¹FrameNets hemsida har adressen <<https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/home>>. Motsvarande adress för WordNet är <<http://wordnet.princeton.edu>>. Dessa adresser avser de ursprungliga amerikanska projekten, d.v.s. WordNet vid Princeton och FrameNet vid Berkeley.

resurser som de skapar är allt annat än statiska. De skiljer sig också från den typ av AI-system som Guthrie m.fl. refererar till genom att de används på riktigt av forskare och andra som som behöver väl genomarbetade resurser.

Det ligger också i tiden att informationskällor kopplas tätt till varandra. Språkbankens resurser med SALDO som kärna illustrerar hur detta kan förverkligas inom ramen för en institution. Men sammanbindningar sker också i större skala. Ett exempel är den länkning och validering av nordiska och baltiska ordnät som prövas i projektet META-NORD (Sanford Pedersen m.fl. 2012). Den mest ambitiösa ansatsen att skapa ett ramverk för externa sammankopplingar i mycket stor skala är The Semantic Web.² Om den vanliga webben är ett nätverk av dokument så ska den semantiska webben vara ett nätverk av data. Ett trivialt exempel är att göra kunskap om vem som har vilket telefonnummer allmänt tillgänglig på ett tekniskt hanterligt sätt. Men den kan också användas för att hantera enheter i ordnät o.d.

Frågan är vad de typer av omständigheter som nämns ovan har för betydelse för MSM. Den viktigaste är förmodligen att utvecklingen från någon handfull lexikonenheter till fullskaliga semantiska databaser indikerar att det finns en spridd föreställning att stora och genomarbetade resurser är nödvändiga. Men att WordNet och FrameNet redan existerar gör också att det knappast är realistiskt att utveckla resurser som inte har en fruktbar relation till redan existerande datasamlingar. I fallet med FrameNet och WordNet består den relationen i att de kompletterar varandra. Det framgår t.ex. av att FrameNet hänvisar explicit till WordNet för information om vissa aspekter på ontologier (Ruppenhofer m.fl. 2010:7).

På den mest elementära nivån beror kopplingen till andra resurser på att de ska vara tillgängliga. Detta har en rent juridisk aspekt. En resurs är inte effektivt tillgänglig om det är oklart hur den får användas. I detta avseende är WordNet ett föredöme genom att WordNet har en tydlig licens som i princip medger att vem som helst laddar ner resursen och använder den nästan hur som helst. Motsvarande princip används av Språkbanken. I båda fallen är licensinformationen lätt att finna via respektive webbadresser, där det också går att ladda ner resurserna utan några ceremonier. Även FrameNet deklarerar att resursen är fritt tillgänglig för nedladdning men förefaller inte prioritera spridandet av exakt information om vilken licens som gäller lika högt som WordNet och Språkbanken gör.

Men för att resurserna ska vara meningsfulla att satsa på långsiktigt är

²The Semantic Web är ett initiativ av World Wide Web Consortium med adressen <<http://www.w3.org>>.

6.1. STORA DATABASER

det också nödvändigt att den som gör sig beroende av dem vet att de inte innebär en återvändsgränd. Detta kan i viss mån hanteras med hjälp av trovärdiga utfästelser att resursen kommer att utvecklas under tillräckligt lång tid. Nu är det svårt att göra sådana med tanke på att den som börjar använda, säg, WordNet knappast har en klar bild av hur länge ordnätet kommer att behövas eller ens vilken typ av vidareutvecklingar som kommer att vara nödvändiga. WordNet och Språkbanken hanterar det genom att sprida sina databaser under licenser som medger att resursen modifieras. WordNet har därför goda utsikter att leva vidare även om The Trustees på Princeton bestämmer sig för att lägga ner WordNet eller införa hårda villkor för spridning och användning.

På ett mera tekniskt plan torde det stora hotet mot tillgängligheten vara att ändringar i resursen leder till att länkmål inte längre kan identifieras eller får en ändrad innebörd. Det är ett problem som varje internetanvändare kan känna igen. Men om WordNet har använts för att annotera en större korpus så kan det röra sig om miljontals länkar som får tveksam status vid en uppdatering. WordNet hanterar detta genom att publicera stabila versioner med tydliga versionsnummer. Därmed går det i vart fall att hålla ordning på om länkar går till rätt version. Språkbanken publicerar inte bara stabila versioner utan också den aktuella utvecklingsversionen i princip varje dygn. Men även dessa versioner har explicita versionsnummer.

Även MSM måste kunna hantera den typ av smygande förändringar som en gradvis förfining innebär. Det första steget är att bokföra när MSM ändras och ge varje version ett nummer som gör att referenser kan återföras till rätt version. Men det räcker inte att bara veta att något har blivit ändrat beroende på att den som använder informationen inte värderar alla ändringar på samma sätt. Helst ska de dessutom kunna hanteras automatiskt. Det förutsätter att typ av ändring bokförs. Ett viktigt fall för MSM:s del är när en omanalys av ett kluster medför att ett namn blir inaktuell.

I beskrivningen av MSM:s principer för namn används de två kärnbetydelseerna *måla/yta//* och *måla/bild//* som exempel. En förfinad analys kommer troligen att visa att den ena av dessa är kärnbetydelse på en högre nivå. Det kan innebära att t.ex. *måla/bild//* ändras till *måla//* för att den nya analysen ska fångas i databasen. I detta fall ändras inte själva betydelseerna men väl analysen av relationen mellan olika betydelse. Ofta består ändringarna emellertid bara i att mindre nyanser i beskrivningen justeras. Detta illustreras av fotnot 11 på s. 57 där *måla 1/1* justeras för att bli mer distinktiv. I detta fall är det frågan om en ren rättelse, men den kan likväl få faktiska

konsekvenser för användare som i sina analyser länkar till de modifierade betydelsefaktorerna. Motsvarande gäller om analyserna av de två kärnbetydelserna hos *måla* justeras för att härledningsförhållandena ska bli klara. Det skulle förmodligen innebära att den transfererade betydelsen bör få sin överordnade kärnbetydelse *måla//* som nytt definitionshuvud och att *må-la//* i sin tur måste justeras så att det går att motivera transfereringen. Det är dessutom möjligt att det som tidigare har bedömts vara kärnbetydelser vid en närmare analys visar sig vara ordinära transfererade betydelse eller tvärtom. Det finns kort sagt en rik flora av möjliga ändringar som alla kan vara av vikt för den som använder resursen.

På nuvarande stadium hanteras ändringar i databasen med två mekanismer. Den första är att identitet skiljs från namn. Den underliggande tekniska identiteten ändras om analytikern indikerar att ändringarna leder till att det inte rör sig om samma betydelse. Därmed kan systemet svara på om *måla//* i revision 3082 är samma betydelse som i revision 4284.³ Den andra mekanismen för att hålla ordning på ändringar är att det går att bokföra vilken typ det rör sig om. För närvarande är värdena *teknisk justering* och *semantisk justering* definierade. Standardvärdet är att det rör sig om en semantisk justering, d.v.s. att det rör sig om en verklig ändring i analysen.

6.2 MSM och SDB

MSM är en vidareutveckling av modellen bakom SDB. MSM är också avsedd att användas för en gradvis vidareutveckling av själva SDB-databasen. Detta avsnitt beskriver vad en sådan vidareutveckling innebär och i viss mån hur den kan gå till.

SDB beskriver enbart traditionella lexikonenheter medan MSM är avsett för alla symboliska enheter i förrådet. Denna vidgning är rent principiellt en enkel extension. För satsdelar, böjningsmorfem o.d. som redan behandlas utförligt i grammatiktraditionen är det åtminstone enkelt att identifiera de enheter vars betydelser ska behandlas. Det gäller inte för *småkonstruktioner*, d.v.s. det myller av konstruktioner som finns mellan ord och satsdelar. Dessa är fortfarande ett tämligen outforskat område.

³MSM:s namnsystem innebär att ett namn inte behöver beteckna samma betydelse i olika versioner av databasen. Det är ett argument för att justera namnsystemet. Men redan tanken på att ändra namnsystemet illustrerar värdet av ett underliggande referenssystem som är frikopplat från namnen.

6.2. MSM OCH SDB

MSM har samma grundläggande principer för identifikation av betydelser som SDB. Det som skiljer något är hur de grupperas. MSM har inte någon princip som hindrar grupperingar över ordklassgränserna. MSM medger dessutom att betydelser grupperas i större kluster än lexem i SDB. Den praktiskt viktigaste skillnaden är att MSM för ihop prepositionen och adverbet i fall som *på* genom att hantera olikheten som en skillnad i valens, inte ordklass. Notera dock att detta inte innebär att skillnaden suddas ut. Den hanteras bara på ett lite annorlunda sätt.

MSM har ett mer komplicerat rollsystem än vad SDB har, men MSM garanterar att rollanalyser i SDB är uppåtkompatibla. En konvertering av rollsystemet i SDB till MSM kräver därför bara tre åtgärder. Den första är en trivial teknisk konvertering av rollangivelser i SDB till MSM-format. Där det står *RECIP./AGENT* i SDB ska det stå *MOTTAGARE, AGENS* i MSM. Den andra är att rolletiketterna i SDB ska omvandlas till rolldefinitioner i MSM. Det kräver förvisso eftertanke men är ändå en begränsad arbetsuppgift som kan utföras gradvis. Den tredje uppgiften är att de upplysningar om bakomliggande preposition som anges i SDB för att förtydliga analysen ska omvandlas till uppgifter om inherenta rollfaktorer. Det rör sig här om ett fåtal prepositioner, vilket underlättar uppgiften. Omvandlingen är emellertid inte trivial beroende på att prepositionerna måste disambigueras. En underlättande faktor är dock att själva rollangivelsen ger tydliga indikationer om vilken eller vilka prepositionsbetydelser som kan vara aktuella.

SDB har större flexibilitet än MSM när det gäller utformningen av definitionshuvuden. I SDB kan de anpassas efter de allmänna behoven hos den aktuella betydelsebeskrivningen. I MSM ska huvudet i princip bestå av ett naturligt centralbegrepp. När så inte är fallet ska det noteras med en särskild annotering. Det gör att huvudena i alla definitioner i SDB måste gås igenom för att utröna om de är adekvata även i MSM. Det är oklart hur det sker bäst. En möjlighet är att göra en särskild genomarbetning för att blottlägga centralbegreppen. Det är tilltalande eftersom det är ett rimligt första steg på vägen mot en MSM-anpassning av hela SDB, som dessutom bör leda fram till ett resultat som är användbart i sig för olika studier av betydelsesystemet. För verben skulle det förmodligen leda till en implicit kartläggning av svenskans *troponymiska* kluster.⁴ Det är också rimligt att räkna med att en sådan genomgång skulle problematisera prototypbegreppet på intressanta sätt.

⁴Termen *troponym* används i WordNet för verbgrupper som nyanserar olika sätt en handling kan utföras på. Begreppet illustreras i avsnitt 6.4.

6.3 MSM och SALDO

Språkbanken vid Göteborgs universitet har en växande familj med främst lexikala resurser som får spridas och användas fritt. Kärnan bland dessa är SALDO, som är en lexikalisk databas (Borin, Forsberg & Lönngren 2008). Denna är länkad till Swesaurus och SweFN. Den förra är en svensk variant av WordNet och den senare av FrameNet. Samtliga resurser går att nå via Språkbankens hemsida <<http://spraakbanken.gu.se>>, som har länkar både till den mest aktuella dokumentationen och till resurserna som sådana. Notera dock att SweFN utvecklas inom ramen för projektet SweFN++ varför det namnet kan förekomma i länkarna i stället för SweFN. Detta avsnitt berör bara relationen mellan MSM och SALDO med utgångspunkt i en länkning av SDB till SALDO. Swesaurus behandlas i avsnitt 6.4 och SweFN i avsnitt 6.5.

SALDO är avpassat för att användas som ett språkteknologiskt lexikon för svenskt skriftspråk. Det innebär att bl.a. namn och ordformer som avviker från språknormen är behandlade i en omfattning som inte är bruklig i en typisk ordbok. Den morfologiska beskrivningen påminner starkt om lemma-modellen utan att därför vara helt identisk. Borin, Forsberg och Lönngren (2008) framhåller att den är utvecklad på grundval av Sågwall Heins LPS-lexikon. Borin (2008) anser dessutom att lemma-lexemmodellen är otillräcklig för Språkbankens behov. Mina inledande försök till länkningsar har emellertid inte indikerat att skillnaderna mellan lemma-modellen och Språkbankens morfologiska modell kommer att leda till några större problem, men det är naturligtvis möjligt att sådana kan uppenbara sig längre fram.

Den semantiska beskrivningen i SALDO består av ett nätverk baserat på semantisk centralitet. Det rör sig om en associativ närhet. SAL- i SALDO är nämligen en anspelning på Lönngrens Svenskt Associationslexikon, som SALDO är utvecklat ur. Varje semantisk enhet är kopplad till en *huvuddescriptor* eller *moder*. Borin, Forsberg och Lönngren (2008) beskriver de allmänna kraven på en huvuddescriptor med att den ska vara ”a semantically closely related entry which is more central, i.e., semantically and/or morphologically less complex, probably more frequent, stylistically more unmarked and acquired earlier in first and second language acquisition, etc.” I de 51 fall där en sådan enhet inte har stått att finna tjänar en allnod PRIM som huvuddescriptor. Därmed får SALDO ungefär samma antal semantiska primitiver som t.ex. Wierzbicka (1996). Det finns inte något krav att

6.3. MSM OCH SALDO

modern ska höra till samma formella kategori som den beskrivna enheten. Enheten kan dessutom ha fler deskriptorer för att skilja enheter åt, s.k. *fäder*. Borin, Forsberg och Lönnngren (2008) talar om dem i singularis, men numera anges flera vid behov. Så har *Adam..1* modern *förnamn..1* och fäderna *han..1*, *Bibeln..1*, *Smith..2* samt *Mickiewicz..1*.⁵

SALDO är en mycket viktig resurs ur MSM:s synvinkel beroende på att SALDO erbjuder en koppling till en rad andra resurser, främst då FrameNet i dess svenska inkarnation SweFN.⁶ Det är därför angeläget att länka MSM till SALDO. Men då MSM redan är implicit länkat till SDB är det inte någon omväg att länka SDB till SALDO i stället. Arbete på en sådan länkning har redan inletts. I flertalet fall är kopplingen trivial genom att en kärnbetydelse i SDB svarar väl mot den enda betydelsen i SALDO, som i:

akkuratess..1 moder: noggrannhet..1; fader: elegant..1

akkuratess 1/1 stor noggrannhet vanl. i kombination med viss elegans e. d.

Det finns dock många problemfall. Dessa beror typiskt på att SDB har en rikare semantisk beskrivning, vilket illustreras av:

accession..1 moder: nyförvärv..1; fader: PRIM..1 (d.v.s. enheten är faderlös)

accession 1/1 tillskott till existerande samling särsk. i fråga om böcker

accession 1/2 (stats) anslutning till redan existerande traktat mellan andra stater

Problemet i detta fall är att det inte är självklart om *accession..1* ska uppfattas som ett abstraktare begrepp som fångar både *accession 1/1* och *accession 1/2* eller om *accession..1* bara motsvarar det ena. Denna typ av problem blir mycket påträngande för semantiskt centrala ord. SALDO har tre betydelser för *till* som preposition och adverb. SDB har totalt 33 varav 15 kärnbetydelser. I varje konkret fall är det fullt görbart att verifiera vad enheten i SALDO står för, men det är mycket arbetskrävande när det inte rör sig om enstaka fall.

En perfekt länkning mellan SDB och SALDO är en mycket omfattande arbetsuppgift och den underlättas inte av att SALDO är en levande resurs

⁵Alla uppgifter i avsnittet om fäder och mödrar till enheter i SALDO är verifierade via sömgränssnittet <<http://spraakbanken.gu.se/ws/saldo-ws/fl/html/>> den 12 april 2012.

⁶Det finns också hopp om en koppling till ett svenskt Constructicon eftersom ett sådant planeras.

med en, i jämförelse med SDB, mycket ungefärlig semantisk beskrivning. Att SALDO utvecklas gör dessutom att en länkning inte bara ska upprättas – den måste också underhållas. För närvarande är målet att åstadkomma en preliminär länkning där typ av länkning bokförs. Så kommer alla förekomster av parallella formella enheter med var sin betydelse att länkas direkt men med en anmärkning om att länkningen ännu inte är verifierad.

Den punkt där SALDO kan ge störst bidrag till MSM under överskådlig tid är genom att tjäna som en brygga till andra resurser, men ett annat område där SALDO har potential att främja utvecklingen av MSM är genom kodningen av mödrar till begrepp på den ungefärliga basnivån. Redan att jämföra SDB:s definition av *fisk 1/1* (*ryggradsdjur* som huvud) med SALDO:s *fisk..1* (*djur..1* som moder) ger anledning till en reflektion över hur den faktiska centralbegreppskedjan hos en språkbrukare ser ut. Ur en rent praktisk synvinkel borde SALDO kunna användas för att tentativt identifiera ett flertal betydelser där analysen i SDB redan fångar ett centralbegrepp. På det sättet kan de resurser som krävs för att verifiera ord som *tax* och *sjuda* minskas.

6.4 MSM och WordNet-familjen

WordNet är en familj med ordnät. Många av dessa knyts samman av The Global WordNet Association (GWA), som bl.a. ordnar regelbundna konferenser. Det ursprungliga WordNet skapades vid Cognitive Science Laboratory, Princeton University, under ledning av George A. Miller. Numera går det under namnet Princeton WordNet (PWN). En allmän bild av WordNet ges av Feldbaum (1998b).⁷ Det första försöket att skapa ett svenskt WordNet gjordes av Viberg m.fl. (2002). Borin fann emellertid att detta inte kunde integreras i Språkbankens resurser bl.a. av licensskäl (Borin & Forsberg 2011).⁸ Språkbanken har därför inlett utvecklingen av ett alternativ med namnet Swesaurus, som MSM kan kopplas till via SALDO (jfr 6.3).

Ett WordNet i snäv mening behandlar substantiv, verb, adjektiv och ad-

⁷Se <<http://wordnet.princeton.edu>> för aktuell information. Där går det också att göra sökningar i engelska WordNet, om man nu inte väljer att ladda ner hela resursen. Information om engelska WordNet i detta avsnitt är verifierad den 12 april 2012.

⁸Språkbanken skulle eventuellt ha kunnat använda Princeton Wordnet – om det hade täckt svenska – eftersom detta har en licens som medger i princip fri spridning och användning av resursen.

6.4. MSM OCH WORDNET-FAMILJEN

verb, d.v.s de s.k. öppna ordklasserna. Däremot förbigås artiklar, prepositioner o.d. Den primitiva enheten är ordbetydelser. Analysen är tillräckligt fin för att *ox* ska få två betydelser där den ena betecknar 'an adult castrated bull of the genus *Bos*; especially *Bos taurus*' och den andra 'any of various wild bovines especially of the genera *Bos* or closely related *Bibos*'. Betydelserna samlas i en samling *synset*. Kriteriet för att ingå i ett sådant är att betydelserna är *synonymer*. Denna term har emellertid en speciell innebörd i WordNet, vilket framgår av definitionen av *synset*:

A synonym set; a set of words that are interchangeable in some context without changing the truth value of the proposition in which they are embedded.⁹

Denna princip tillämpas så att de grundläggande betydelserna hos *ox* och *bull* kommer att ingå i samma *synset* tillsammans med bl.a. *cow*, *beef cattle* och *grade*. Det senare är 'a variety of cattle produced by crossbreeding with a superior breed'. Ett *synset* kan som synes innehålla en varierad blandning av betydelser. Likheten med de ordräckor som listas i en thesaurus är påfallande, men det finns en djupgående skillnad. Alla *synset* har nämligen en definition som ger en avgränsning. I det aktuella fallet: 'domesticated bovine animals as a group regardless of sex or age'. Om vi låter *thesaurisk ekvivalens* stå för den betydelsenärhet som består i att ord är utbytbara ibland, är WordNet ett ordnät som utnyttjar en tämligen strikt hyperonymi-relation för att samla thesauriska ekvivalenter.

Ett ordnät är inte bundet till att bara koda en dimension. WordNet kodar t.ex. även *meronymi* (del av-relation). För *ox* får vi veta att en sådan har *withers* 'the highest part of the back at the base of the neck of various animals especially draft animals' och under *withers* att även *horse*, *deer*, *cervid* och *sheep* har det. För verb kan det ges upplysningar om *troponymer*, d.v.s. 'verb expressing a specific manner elaboration of another verb'. För *move* ges t.ex. *ride*, *raft* och *whine*. Till dessa relationer kommer antonymi m.m. Troponymin har emellertid en särställning eftersom den i stor utsträckning ersätter den klassiska hyperonymin vid beskrivningen av verben. Feldbaum (1998a:79) framhåller speciellt att de relaterade verbbetydelserna kan vara relaterade till det överordnade begreppet i en mängd olika dimensioner. I själva verket torde troponymin komma mycket nära en speciell variant av den närhet till centralbegrepp som MSM eftersträvar vid valet av huvuden hos definitioner.

⁹ <<http://wordnet.princeton.edu/man/wngloss.7WN.html>>

Swesaurus är fortfarande i inledningsskedet och är därför inte lika väl genomarbetad som Princeton WordNet. Men den viktigaste skillnaden torde vara att Swesaurus förefaller utvecklas i riktning mot att koda ”luddiga” synonymmängder (Borin & Forsberg 2011). Konkret innebär det att medlemskapet i ett synset inte bestäms genom en bedömning av om kandidatbetydelseerna svarar mot en definition av ett sammanhållande överbegrepp. Det avgörande är i stället en direkt relation mellan kandidatbetydelseerna där synonymgrupperna växer fram underifrån på grundval av ett eller flera kriterier för samhörighet. Ett kriterium som kan vara användbart – men som Borin och Forsberg har funnit inte vara tillräckligt i sig – är att om A har bedömts vara synonym med B och B med C så är det en indikation på ett visst mått av synonymi mellan A och C. Det återstår att se hur Swesaurus eventuellt luddiga synonymmängder kommer att förhålla sig till de traditionellt överbegreppsbaseade i praktiken. I sämsta fall borde de åtminstone kunna användas som underlag för synset i WordNets mening. I bästa fall kan de kanske ge en ny och värdefull belysning av betydelsystemet.

Swesaurus är en utvecklingsbar resurs men det förtjänar ändå att påpekas att det ur MSM:s synvinkel är en förlust att Vibergs djupa insikter i verbsemantik inte kommer att integreras i Swesaurus under överskådlig tid eftersom Viberg med fleras (2002) svenska ordnät inte har kunnat användas som grund för Swesaurus.

6.5 MSM och FrameNet-familjen

FrameNet påminner om WordNet genom att det finns ett mönsterbildande FrameNet och en mängd avknoppningar för andra språk. Den svenska motsvarigheten heter SweFN och utvecklas av Språkbanken i ett större projekt som finansieras av Vetenskapsrådet (nr 2010-6013) och Göteborgs universitet. Resursen SweFN och projektet skiljs åt genom att projektet kallas SweFN++. SweFN följer samma principer som Berkeley FrameNet (BFN). Utvecklingen sker också i samarbete med BFN. SweFN och BFN har därför mycket nära släktskap.

Men de är inte identiska. Den allmänna termen FrameNet betecknar därför ramnät som ansluter väl till de allmänna principerna. Det gäller både SweFN och BFN, men det är BFN och dess praktiska lösningar som är prototypen. En allmän skillnad är att SweFN++ inte bara syftar till att skapa SweFN utan också att integrera SweFN i ett större system av lexikaliska

6.5. MSM OCH FRAMENET-FAMILJEN

resurser, liksom att utveckla språkteknologiska metoder och verktyg. Det är dessa vidare ambitioner som motiverar ++ i namnet. Se Borin (2010) för en allmän beskrivning av SweFN++. Modellen för FrameNet beskrivs i en manual med smeknamnet *The Book* (Ruppenhofer m.fl. 2010). Både BFN och SweFN++ har dessutom webbplatser som bl.a. erbjuder möjlighet att söka i respektive ramnät.¹⁰ FrameNet kompletteras av Constructicon, som är en variant av FrameNet anpassad för att hantera konstruktioner av varierande komplexitet (Fillmore, Lee-Goldman & Rhodes under utg.). Arbetet på Constructicon är dock fortfarande i inledningsskedet. Constructicon har en mer komplicerad struktur än FrameNet eftersom det inte är ord utan mer komplexa enheter som ska beskrivas. Denna skillnad förbigås dock i det följande med tanke på att det inte påverkar möjligheten att länka de semantiska enheter som identifieras i Constructicon till korresponderande analyser i MSM¹¹.

FrameNet är en lexikografisk implementation av Fillmores (2003, 1982) ramsemantik. Totalt omfattar nätverket tre sammanlänkade nivåer: korpus, lexikala enheter och ramar. I detta avsnitt uppmärksammas i första hand ramarna eftersom det är dessa som ligger grund för en koppling av MSM till FrameNet med Constructicon. Nyckelkomponenten i rambeskrivningarna är de deltagare som ingår i det sammanhang som ramen beskriver. Den tekniska termen för dessa är *ramelement* (*frame elements*). Modellen bygger på att det finns relationer mellan olika ramar, men bortsett från det är ramelementen lokala. Det gör att ett namn som Agent får olika innebörd i olika ramar, vilket framgår av följande definitioner:

Agent i Aiming The individual that manipulates the Instrument to enable interaction with the Targeted.

Agent i Avoiding The Agent avoids an Undesirable_situation.

I båda definitionerna är beteckningarna med stor begynnelsebokstav namn på ramelement i samma ram. Övriga roller vävs in i definitionen på motsvarande sätt. Vid sidan av definitionen har ramelementen en *semantisk typ*,

¹⁰Adressen till BFN är <<https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/home>> och den till SweFN++ <<http://spraakbanken.gu.se/swefn/>>. Sökningar i de två ramnäten är verifierade 13 april 2012.

¹¹I Constructicon antar man att det inte är nödvändigt att beskriva betydelsen hos t.ex. syntaktiska mönster som har en fullständigt förutsägbar tolkning (Fillmore, Lee-Goldman & Rhodes under utg.:13). Det är inte ett avsteg från den konstruktionsgrammatiska principen att alla konstruktioner har en betydelse. Det innebär bara att dessa betydelse inte beskrivs i just Constructicon.

hos de två agenterna Sentient. I MSM:s termer motsvarar ramelementen elaborationer, den semantiska typen rollbäraren och definitionen rollangivelserna men även elaboreringsangivelserna eftersom dessa bidrar till att belysa hur elaborationen är integrerad i betydelsen.

De centrala rollerna samlas i en *kärna (core)*. Utanför denna finns mer perifera ramelement. MSM har inte någon motsvarighet till denna indelning, vilket gör att FrameNet är ett utmärkt komplement på den punkten. Detta kan illustreras med *äta//*. I SweFN motsvaras den betydelsen av SALDO:s *äta..1*, som är kopplad till ramen Ingestion med kärnelementen Ingestibles och Ingestor. I periferin finns Degree, Duration, Instrument, Manner, Means, Place, Purpose, Source och Time. I definitionen av *äta//* är det bara en ätare och något ätet som lyfts fram eftersom övriga betydelsefaktorer ligger inbäddade i definitionssystemet. FrameNet ger därför en betydligt mera överskådlig bild av valensmässigt relevanta roller än vad MSM gör. Analysen av relationer mellan roller som är viktiga ur valenssynpunkt är dessutom mer utförlig. Det går bland annat att ange om ramelement av viss typ förutsätter eller utesluter varandra. MSM har inte någon motsvarighet till dessa regler beroende på att jag tills vidare vill hålla MSM så rent matchningsdriven som möjligt. Det är likväl värdefullt att ha tillgång till dessa regler eftersom de utgör en specifikation av vilka matchningar som definitionerna i MSM ska premiera respektive motverka.

Ramar i FrameNet kan kopplas ihop på olika sätt. Det vanligaste är arv. Så ärver Ingestion från Ingest_substance och Manipulation. Men ramar kan även användas för att t.ex. hantera skillnader i perspektiv. Ruppenhofer m.fl. (2010) exemplifierar med *buy* och *sell* där den förra betydelsen tar köparens perspektiv och det senare säljarens. Dessa perspektiv fångas av Commerce_buy respektive Commerce_sell men de knyts samman av Commerce_goods_transfer. Kodningen av perspektivet sker genom att både Commerce_buy och Commerce_sell sägs vara perspektiv på det underliggande Commercial_goods_transfer. Jämfört med MSM innebär det att vissa ramar kommer att svara väl mot perspektiviska berättelser, medan andra – mer grundläggande – kommer att svara mot objektiva situationer (jfr 5.1.1.3).

En fundamental skillnad mellan MSM och FrameNet är att MSM definierar varje lexikalisk enhet (betydelse) för sig medan FrameNet kopplar flera lexikaliska enheter till samma ram. Den praktiska betydelsen av detta minskas genom att Berkeley FrameNet dessutom anger specifika valenser för de olika lexikaliska enheterna, men den typen av information skulle vara en

påbyggnad på den grundläggande semantiska beskrivningen i MSM så det ändrar inte den grundläggande principen. I SweFN är Ingestion för närvarande kopplad till 51 verb, varav 13 partikelverb, och 36 substantiv. Detta illustrerar att ramarna inte är bundna till en viss ordklass. Det motsvarar att MSM skulle ha ett verb som schemastruktur i en substantivdefinition, vilket inte är tillåtet med mindre än att verbet transformeras från att beteckna en berättelse till en företeelse. I själva verket illustrerar de aktuella substantiven en sådan omvandling. Alla slutar nämligen på *-ande*. Jämfört med MSM tar FrameNet därför en genväg i analysen genom att bortse från ordklass hos ramelementen och därmed från triviala ordklasskiften.

SweFNs metod att koppla verb som *äta..1*, *smutta..1*, *dinera..1* och *dricka_en_bottenföck..1* till Ingestion ger en betydande abstraktion jämfört med MSM. I själva verket motsvarar Ingestion ganska väl *inta/oralt//*, som är definitionshuvud i *äta//* och som mycket väl skulle kunna användas som direkt huvud eller något högre upp i definitionshuvudkedjan även för *smutta//* o.s.v. Men FrameNet ger samtidigt en mycket rik beskrivning av hur både lexikaliska enheter och ramar realiseras syntaktiskt tack vare dess annotering av korpusmaterial. Det gör att man kan utläsa t.ex. vilka ramelement som tenderar att realiseras som en viss satsdel när ramen används för en betydelse jämfört med en annan.¹²

Det verkar kort sagt vara svårt att hitta ett bättre alternativ än FrameNet för att komplettera MSM med den beskrivning av uttryckssidan som MSM saknar.

¹²Principerna för annoteringen beskrivs i Ruppenhofer m.fl. (2010). BFN redovisar dessutom statistik över annoteringar i samband med beskrivningen av de olika lexikaliska enheterna, se <<https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/index.php?q=luIndex>>.

Summary

This thesis introduces *Matchningsdriven semantisk modell* [Match-driven Semantic Model] (MSM). It was originally intended for semantic analysis of corpus data, but currently the application with the highest priority is the transformation of an existing dictionary into a semantic database built on principles from Langacker's (1987) Cognitive Grammar and construction grammar in general (Fillmore, Kay & O'Connor 1988, Fried & Östman 2004, Goldberg 2006). MSM is a refinement and extension of the lexical model behind a series of dictionaries developed at the University of Gothenburg, beginning with *Svensk ordbok* [Dictionary of Swedish] in 1986. These dictionaries are generated from a database intended for the creation of print dictionaries but also for ordinary research in lexical semantics. The database is known as *Lexikalisk databas* [Lexical Database] (LDB). The model was developed by Ralph, Järborg and Allén (1977).

This summary gives a hands on introduction to MSM, highlighting the most salient features. These include the semantic model inherited from LDB, but also the role system and the way metaphors and metonyms are defined.

The semantic model of *Lexikalisk databas*

The most important feature of LDB, from the MSM point of view, is that the semantic analysis is based on *familienähnlichkeit* (Wittgenstein 2009), not on critical attributes. As a consequence, the definition of the central sense of *moder* [*mother*] in *Svensk ordbok* captures all relevant parts of the idealized cognitive model Lakoff (1987) proposes for *mother*:¹

¹The Lakovian *marital model* is not relevant in Swedish.

- 1 The birth model: The person who gives birth is the mother.
- 2 The genetic model: The female who contributes the genetic material is the mother.
- 3 The nurturance model: The female adult who nurtures and raises a child is the mother of that child.
- 4 The marital model: The wife of the father is the mother.
- 5 The genealogical model: The closest female ancestor is the mother.

Senses are organized in minimal clusters with a prominent *kernel sense* as the center and an unlimited number of metaphors and other *transferred senses* in the periphery. The main definition describes the kernel sense whereas conventionalized, derived senses are treated as sub-senses. The analysis of a derived sense includes a *transfer description*, the idea being that it has to be possible to derive the transferred sense from the kernel sense in the way indicated by the transfer description. This is why a proper definition of *moder* has to capture the complete idealized cognitive model, otherwise the necessary information would not be available for the derivation of the transferred senses. There is no English dictionary based on exactly the same principles, but The New Oxford English Dictionary (NODE) is close enough to illustrate the implications of the LDB model for practical lexicography.

The structure model

MSM is a refinement of Semantisk databas [Semantic Database] (SDB), Järborg's (1988) research-only version of LDB. The distinguishing feature of SDB is that the free text definitions in the print dictionaries are transformed into dependency trees with annotations of semantic roles on the nodes. The nodes are linked to the appropriate semantic unit in the dictionary itself, transforming the print dictionary into an internally linked semantic network.

The central component of MSM is the *inventory*, a generalized dictionary intended to store formalized definitions of all symbolic units supposedly in the internal grammar of an ordinary language user. In practical terms, SDB is extended to include definitions of all kinds of constructions. Symbolic units defined in the thesis include the subject, the ditransitive con-

struction, the genitive, the senses of most parts of speech, etc. The same language is used for definitions of units in the inventory and for descriptions of the semantic structure of corpus data. The central component of MSM is the *inventory*, a generalized dictionary intended to store formalized definitions of all symbolic units supposedly in the internal grammar of an ordinary language user. In practical terms, SDB is extended to include definitions of all kinds of constructions. Symbolic units defined in the thesis include the subject, the ditransitive construction, the genitive, the senses of most parts of speech, etc. The same language is used for definitions of units in the inventory and for descriptions of the semantic structure of corpus data.

```

Children eat ice-cream with toppings.
{eat//
  ·AGENT, CONSUMER:: child//
  ·CONSUMED:: {ice-cream//
    :with//: topping//
  }
}

```

FIGURE 1. *Analysis of a simple sentence.*

Semantic analyses in MSM consist of a *schema structure* and a list of one or more *modifications*. The most common type is *elaborations*, the others being *prominence modifications*. The analysis in figure 1 illustrates the basic principles. The names *eat//*, *child//*, *ice-cream//* and *topping//* are links to definitions in the inventory. The first part of a name is a lemma and everything from the first slash is a description of the position in the semantic cluster. The // indicates that the senses are kernel senses forming their own minimal clusters. The outer braces delimit the analysis as a whole while the inner ones delimit an embedded structure analysis. The symbols AGENT, CONSUMER and CONSUMED are aliases for units defined in the inventory.

The initial *eat//* is the schema structure in the matrix structure and *ice-cream//* in the embedded one. The latter is elaborated by a single elaboration with *toppings//* as the *role bearer*. Important aspects of the role carried by the role bearer are described in the *role description*. It may illuminate aspect on the emergent role, i.e. the role in the actual context, but also aspects on the inherent role potential of the role bearer. The aspects are called *role factors*, since they are not intended to describe the complete role but only salient parts of it. In this case, *with//* indicates a very salient part

indeed of *with toppings*, and is therefore noted as an inherent roll factor.

The other role factors in the analysis are all aliases, only nicknames for definitions telling that the AGENT is the one acting in *act:vb//*, the CONSUMER the one consuming in *consume//*, and that CONSUMED is what is being consumed in *consume//*. This is a powerful feature because it implies that the analysis in figure 1 contains the analysis in figure 2 implicitly. The role system is, in fact, completely integrated in the model.

```
{consume//
  ·CONSUMER:: child//
  ·CONSUMED:: {ice-cream//
    :with//: topping//
  }
}
```

FIGURE 2. *Integration of semantic role factors.*

Role factors are not labels but first class semantic units. In particular this means that each and every role factor tells its unique story about participants in the overall structure interacting with other participants in the semantic structure of the role factor, and that all these stories are tightly knit together. The role bearers are in fact elaborations which elaborate elaboration sites in the role factors. But role bearers also elaborate elaboration sites in their schema structure. This is illustrated by the elaboration analysis in figure 3.

```
Children eat ice-cream with toppings.
{(eat// => {ingest//
  [eater] ·AGENT:: human// or animal//
  [eaten] ·CONSUMED:: food//
})
·AGENT, CONSUMER:: child// [+eater]
·CONSUMED:: {ice-cream//
  :with//: topping//
} [+eaten]
}
```

FIGURE 3. *Elaboration of eat.*

The schema structure in figure 3 is expanded in order to make it easier to see how MSM handles elaborations. The basic principle is that elaborations in analyses of units in the inventory are given a name of their own. It is the

same principle employed in FrameNet, except that the definitions of the “frame elements” are integrated parts of the formalized system, rather than isolated, non-formal definitions.

The elaboration process is recursive. As a result, even a short definition will form the starting point of an extensive graph capturing an approximation of that background information Langacker (1987) refers to as the *base*.

Defining metaphors and metonyms

Some transferred senses imply elaboration of the kernel sense, but common metaphors and metonyms are an entirely different matter. They are analyzed as shifts of prominence in MSM. Metaphors are seen as transfers where huge parts of the kernel sense are demoted, or simply deleted all together; metonyms are analyzed as shifts in focus. These modifications of prominence are described with a rank operator and a focus operator, respectively.

```
[snake/vicious/] {snake//  
  [isolated:being//,dangerous//,ruthless]  
}
```

FIGURE 4. *Definition of the snake in My lawyer is a snake.*

Figure 4 illustrates an analysis of the metaphorical sense of *snake* in *My lawyer is a snake*. The technical device employed is a specialized version of the ranking operator. The first argument, *being//*, modifies the schema structure in *snake//*. It is not a simple replacement, instead it is a statement that *snake//* is reduced to the more abstract sense *being//*, and that this reduction can be accomplished by following the chain of schema structures extending from *snake//* (a snake is a reptile, a reptile is an animal, an animal is a being). The other arguments are a list of attributes to be preserved while the rest of the structure is deleted. The operation as a whole is an implementation of a theory of metaphors developed by Glucksberg (2000).

```
[wheel/car/] {wheel//  
  [refocus:part-of]  
}
```

FIGURE 5. *Definition of the wheels for the automobile.*

Ordinary metonyms are shifts in focus from one part of a context to another, often from the whole to the part or vice versa. Traditional examples include the shift from the *wheels* to the whole automobile in *She loves her new wheels*. A typical definition of that kind of metonym is shown in figure 5. The actual result of the operation is described in figure 6. The normal focus of an analysis is the schema structure, so conceptually a shift of focus moves an elaboration into the schema structure position. In *the wheels for the automobile* it is a shift from the part to the whole.

```
[wheel/car/] {[part-of] automobile//  
  ·:HAS-PART: wheels//  
}
```

FIGURE 6. *Definition of the wheels for the automobile.*

Focus shifts are a general operation in language and thinking. To *eat* is the same thing as an *eater*, except that *eat* has the total situation as focus and *eater* one of the participants. Thus, the focus operator is not a specialized addition to MSM for simplifying the analysis of metonyms. It is one of the three operations – elaboration, ranking, and focusing – that make it possible to define any transferred sense with the same operations utilized to define any other unit in the inventory.

Litteraturförteckning

- Alan, Keith 2001. *Natural Language Semantics*. Oxford/Malden, Mass.: Blackwell.
- Allwood, Jens 2003. Meaning potentials and context. I: Hubert Cuyckens, René Dirven & John R. Taylor (eds), *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*. (Cognitive Linguistics Research.) Berlin/New York: Mouton de Gruyter, s. 29–65.
- Allén, Sture 1970. *Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext*. 1. *Graford. Homografkomponenter*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Anderson, John M. 2008. *The Grammar of Names*. Oxford: Oxford University Press.
- Ar. *An. Post.* = Aristotle. *Posterior Analytics*. I: Aristotle *Posterior Analytics. Topica*. LCL.
- Ariely, Dan 2008. *Predictably Irrational. The Hidden Forces That Shape Our Decisions*. New York: Harper.
- Aristoteles *Poetik* = Aristotle. *Poetics*. I: Aristotle *Poetics*. Longinus *On the Sublime*. Demetrius *On Style*. LCL.
- Aristoteles *Retorik* = Aristotle. *Art of Rhetoric*. LCL.
- Atkins, Sue & Michael Rundell 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Barret, Justin L. 2004. *Why would anybody believe in gods*. Lanham: AltaMira Press.
- Barwise, Jon & John Etchemendy 1984. *Situations and attitudes*. Cambridge, Mass./London: The MIT Press.
- Barwise, Jon & John Etchemendy 1987. *The Liar. An Essay on Truth and Circular Propositions*. New York: Oxford University Press.
- Beckman, Natanael 1968. *Svensk språklära*. 9. uppl. Stockholm: Bonniers.
- Berg, Sture & Yvonne Cederholm 2001. Att hålla på formerna. Om framväxten av Svensk morfologisk databas. I: Allén, Sture, Sture Berg, Sven-Göran Malmgren, Kerstin Norén & Bo Ralph (red.), *Gäller stam, suffix och ord*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 29.) Göteborg.

- Bergen, Benjamin & Nancy Chang 2005. Embodied Construction Grammar in Simulation-Based Language Understanding. I: Östman, Jan-Ola & Miriam Fried (red.), s. 148–190.
- Bergh, Gunnar 2007. The semiosis of Swedish car color names. Descriptive and amplifying functions. I: Robert E. MacLaury, Galina V. Parmei & Don Dedrick (eds), *Anthropology of Color. Interdisciplinary multilevel modeling*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 337–345.
- Bonniers svenska ordbok* 2006. Stockholm: Bonniers.
- Borin, Lars & Markus Forsberg 2011. Swesaurus – ett svenskt ordnät med fria tyglar. *LexicoNordica* 18, s. 17–39.
- Borin, Lars 2008. Lemma, lexem eller mittemellan? Ontologisk ångest i den digitala domänen. Jóhannesson, Kristinn, Hans Landqvist, Aina Lundqvist, Lena Rogström, Emma Sköldbögen & Barbro Wallgren Hemlin (red.), *Nog ordat?* (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 34.) Göteborg, s. 59–67.
- Borin, Lars, Dana Dannélls, Markus Forsberg, Maria Toporowska Gronostaj & Dimitrios Kokkinakis 2010. *The Past Meets the Present in the Swedish FrameNet++*. <https://svn.spraakdata.gu.se/sb/fnplusplus/pub/SweFN_Euralex_extended.pdf>.
- Borin, Lars, Markus Forsberg & Lennart Lönngrén 2008. The hunting of the BLARK – SALDO, a freely available lexical database for Swedish language technology. I: Nivre, Joakim, Mats Dahllöf & Beáta Megyesi (eds), *Resourceful language technology. Festschrift in honor of Anna Sågvall Hein*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, s. 21–32.
- Chafe, Wallace 2000. Loci of Diversity and Convergence. I: Pütz, Martin & Marjolijn H. Verspoor (eds), *Explorations in linguistic relativity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 101–123.
- Chomsky, Noam 1995. *The Minimalist Program*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Clausner, Timothy C. & William Croft 1999. Domains and image schemas. *Cognitive Linguistics* 10–1, s. 1–31.
- Croft, William 2001. *Radical Construction Grammar*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Cureton, Richard D. 1992. *Rhythmic Phrasing in English Verse*. London: Longman.
- Diog. Laert. = Diogenes Laertius II. *Lives of Eminent Philosophers*. LCL.
- Dixon, R. M. W. 1994. *Ergativity*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Eide, Tormod 1991. *Retorisk leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ernby, Birgitta 1992. *Bohusländska fisknamn*. (Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning 17.) Göteborg.
- Evans, Nicholas & Stephen C. Levinson 2009. The myth of language universals. *Behavioral and Brain Sciences* 32:5, s. 429–492.
- Fauconnier, Giles & Mark Turner 2003. *The way we think. Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.
- Fauconnier, Giles 1997. *Mappings in Thought and Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Feldbaum, Christane 1998a. *Semantic Network of English Verbs*. I: Feldbaum, Christine (ed.).
- Feldbaum, Cristaine (ed.) 1998b. *WordNet. An Electronical Lexical Database*. Cambridge, Mass./London: The MIT Press.
- Feldman, Jerome A. 2008. *From Molecule to Metaphor. A Neural Theory of Language*. Cambridge, Mass./London: The MIT Press.
- Fillmore, Charles & Paul Kay 1995. *Construction Grammar*. Berkeley/Stanford: CSLI Lecture Notes.
- Fillmore, Charles 1968. The Case for Case. I: Emmon Bach & Robert T. Harms (eds), *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston, s. 1–88.
- Fillmore, Charles 1982. Frame semantics. I: The Linguistic Society of Korea (eds), *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin Publishing Co., s. 111–137.
- Fillmore, Charles 2003. *Form and Meaning in Language*. Volume 1. *Papers on Semantic Roles*. Stanford: CSLI.
- Fillmore, Charles, Paul Kay & Mary Catherine O'Connor 1988. Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions. The Case of Let Alone. *Language* 64, s. 501–538.
- Fillmore, Charles, Russell Lee-Goldman & Russell Rhodes (under utg.). The FrameNet Constructicon. I: Boas, Hans & Ivan Sag (eds), *Sign-Based Construction Grammar*. Stanford: CSLI. <<http://www.icsi.berkeley.edu/~rleegold/vita.php>>.
- Fodor, Jerry A. & Ernie Lepore 1998. The Emptiness of the Lexicon. Reflections on James Pustejovsky's "The Generative Lexicon". *Linguistic inquiry* 29, 2, s. 269–288.
- Fried, Mirjam & Jan-Ola Östman 2004. Construction Grammar. A thumb-nail sketch. I Mirjam Fried & Jan-Ola Östman (eds), *Construction Grammar in a cross-language perspective*. Amsterdam/Philadelphia: John

- Benjamins, s. 11–86.
- GWA = The Global WordNet Association. <<http://www.globalwordnet.org/>>.
- Gellerstam, Martin (red.), 1988. *Studies in Computer-Aided Lexicology*. (Data linguistica 18.) Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Glucksberg, Sam 2000. *Understanding figurative language. From metaphors to idioms*. With a contribution by Matthew S. McGlone. (Oxford psychology series 36.) Oxford: Oxford University Press.
- Goatly, Andrew 2011. *The Language of Metaphors*. 2. uppl. London/New York: Routledge.
- Goldberg, Adele 1995. *Constructions. A construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Goldberg, Adele 2006. *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Grice, Paul 1989. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, Mass./London: Harvard University Press.
- Guthrie, Louise, James Pustejovsky, Yorick Wilks & Brian M. Sator 1996. The Role of Lexicons in Natural Language Processing. *Communications of the ACM* 39. New York.
- Halliday M. A. K. 2004. *The Essential Halliday*. Edited by Johathan J. Webster. Continuum.
- Hochschild, Adam 2007. *Spräng bojorna. Kampen mot slavhandeln*. Stockholm: Ordfront.
- Hopper, Paul J. & Thompson, Sandra A. 1980. Transitivity in Grammar and Discourse. *Language* 56, s. 251–299.
- ISO = *Illustrerad svensk ordbok* 1977. 3. uppl. Stockholm: Natur och Kultur.
- Jackendoff, Ray 1983. *Semantics and Cognition*. Cambridge, Mass./London: The MIT Press.
- Jackendoff, Ray 2007. *Language, Consciousness, Culture. Essays on Mental Structure*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Järborg, Jerker 1984. *A semantic model for a performance framework. Studies in the possibilities of formalization*. (avhandling) Göteborg: Inst. f. språkv. databehandling, Göteborgs universitet.
- Järborg, Jerker 1988. Towards a Formalized Lexicon of Swedish. I: Gellerstam, Martin (red.), s. 140–158.
- Järborg, Jerker 1989. Betydelseanalys och betydelsebeskrivning i lexikalisk databas. Göteborg: Inst. f. sv. spr., Göteborgs universitet.

- Järborg, Jerker 1996. Formaliserad lexikologi. Rapport från ett långtidsprojekt. (GU-ISS-96-3) Göteborg: Inst. f. sv. spr., Göteborgs universitet.
- Järborg, Jerker 2000. Thesaurussökningar i Semantisk databas. Metoder och resultat. (GU-ISS-00-7) Göteborg: Inst. f. sv. spr., Göteborgs universitet.
- Järborg, Jerker 2001. Roller i Semantisk databas. (GU-ISS-01-3) Göteborg: Inst. f. sv. spr., Göteborgs universitet.
- Kay, Paul 2005. Argument structure constructions and the argument-adjunct distinction. I: Fried, Mirjam & Boas, Hans C. (eds), *Grammatical Constructions. Back to the roots*. Amsterdam: John Benjamins, s. 71–98.
- Kruchten, Philippe 2004. *The Rational Unified Process. An Introduction*. 3. uppl. New York: Addison-Wesley.
- Lakoff, Georg 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Lakoff, George & Mark Johnson 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Lakusta, Laura & Barbara Landau 2012. Language and Memory for Motion Events. Origins of the Asymmetry Between Source and Goal Paths. *Cognitive Science*, s. 1–28.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1: *Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 1991a. *Concept, Image, and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*. (Cognitive Linguistics Research 1.) Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Langacker, Ronald W. 1991b. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 2: *Descriptive Applications* Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 2000. *Grammar and Conceptualization*. (Cognitive Linguistics Research 14.) Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Larsson, Ida 2009. *Participles in Time. The Development of the Perfect Tense in Swedish*. (Nordistica Gothoburgensia 29.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Lausberg, Heinrich 1973. *Handbuch der Literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*. München: Max Hueber Verlag.
- LCL = Loeb Classical Library. Cambridge Mass./London: Harvard University Press.
- Leino, Jaakko 2005. Frames, profiles and constructions. Two collaborating CGs meet the Finnish Permissive Construction. I: Östman, Jan-Ola & Miriam Fried (eds), s. 89–120.

- Levin, Beth 1993. *English Verb Classes and Alternations. A Preliminary Investigation*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Levin, Beth & Malka Rappaport Hovav 2005. *Argument Realization*. (Research Surveys in Linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press
- Lindström, Jan & Per Linell 2007. Roli å roli. X-och-x som samtalspraktik och grammatisk konstruktion. I: Engdahl, Elisabet & Ann-Marie Londen (red.), *Interaktion och kontext*. Lund: Studentlitteratur, s. 19-89.
- Lyngfelt, Benjamin 2007. Mellan polerna. Reflexiv- och deponenskonstruktioner i svenskan. *Språk och stil* 17, s. 86-134.
- Lyngfelt, Benjamin 2010. Argumentstruktur från konstruktionsgrammatisk synvinkel. En jämförande diskussion. I: *Svenskans beskrivning* 30. Inst. f. nordiska språk, Stockholms universitet, s. 209-219.
- Lyons, John 1977. *Semantics*. Volume 1. Cambridge: University of Cambridge.
- MacDonald, Maryellen C. & Marcel A. Just 1989. Changes in activation levels with negation. *Journal of Experimental Psychology. Learning, Memory, and Cognition* 15. 4, s. 633-642.
- Makkai, Adam 1972. *Idiom structure in english*. The Hague/Paris: Mouton.
- Malmgren, Sven-Göran 1988. On Regular Polysemy in Swedish. I: Gellerstam, Martin (red.), 179-200.
- Malmgren, Sven-Göran 1990. *Adjektiviska funktioner i svenskan*. (Nordistica Gothoburgensia 13.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Malmgren, Sven-Göran 1992. Om behandlingen av polysema ord i enspråkiga ordböcker. I: Ruth Vatvedt Fjeld (red.), *Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra Konfense om leksikografi i Norden 28.-31. maj 1991*. (Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr. 1.) Oslo, s. 137-143.
- Michaelis, Laura A. 2003. Word, meaning, sentence meaning, and syntactic meaning. I: *Cognitive Approches to Lexical Semantics*. (Cognitive Linguistics Research 23.) Berlin och London: Mouton de Gruyter, s. 163-209.
- Mordak, Deborah 2010. Nominal Definition in Aristotle. I: David Charles (ed.), *Definition in Greek Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, s. 252-285.
- NEO = *Nationalencyklopediens ordbok* 1996. Utarb. vid Språkdata, Göteborgs universitet. Höganäs: Bra Böcker.
- NODE = *The New Oxford Dictionary of English* 1998. Oxford: Oxford Uni-

- versity Press.
- Nirenburg, Sergei, Stephen Beale, Stephen Helmreich, Kavi Mahesh, Evelyne Viegas & Remi Zajac 1996. Two principles and six techniques for rapid mt development. I: Proc. of AMTA-96, s. 96–105. <<http://www.mt-archive.info/AMTA-1996-Nirenburg.pdf>>.
- Norén, Kerstin 1996. *Svenska partikelverbs semantik*. (Nordistica Gothoburgensia 17.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Næss, Arne 1970. *Empirisk semantik*. Stockholm: Norstedts.
- PWN = Princeton WordNet. <<http://wordnet.princeton.edu>>.
- Philip, Gill 2011. *Colouring Meaning. Collocation and connotation in figurative language*. (Studies in Corpus Linguistics 43.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Pinker, Steven 1999. *Words and Rules. The ingredients of Language*. London.
- Pl. *Ion* = Platon. *Ion*. I: *Plato Statesman. Philebus. Ion*. LCL.
- Pl. *Staten* = Platon. *Republic*. LCL.
- Platzack, Christer 1998. *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Pustejovsky, James 1995. *The generative lexicon*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Ralph, Bo, Jerker Järborg & Sture Allén 1977. *Svensk ordbok och Lexikalisk databas. Förstudierapport*. Göteborg: Inst. f. språkv. databehandling, Göteborgs universitet.
- Rosch, Eleanor 1978. *Principles of Categorization*. I: Eleanor Rosch and Barbara B. Lloyd (eds), *Cognition and Categorization*. New York, s. 27–48.
- Ruppenhofer, Josef, Michael Ellsworth, Miriam Petruck, Christopher Johnson & Jan Scheffczyk 2010. *FrameNet II: Extended Theory and Practice*. <http://framenet.icsi.berkeley.edu/index.php?option=com_wrapper&Itemid=126>.
- Rydstedt, Rudolf 1988. Creating a Lexical Database from a Dictionary. I: Martin Gellerstam (red.), s. 228–267.
- Rydstedt, Rudolf 1993. *Retorik*. Lund: Studentlitteratur.
- Rydstedt, Rudolf 1999. Semantiska roller som lexem. I: Lars-Gunnar Andersson, Aina Lundqvist, Kerstin Norén & Lena Rogström (red.), *Svenskans beskrivning* 23. Lund: Lund University Press, s. 374–383.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska*

- akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts.
- SALDO = SALDO (Svenskt associationslexikon 2). <<http://spraakbanken.gu.se/saldo/>>.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket*. 1898–. Utgiven av Svenska Akademien. Lund.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. 2009. Utarb. vid Språkdata, Göteborgs universitet.
- SOB = *Svensk ordbok*. 1986. Utarb. vid Språkdata, Göteborgs universitet.
- Sag, Ivan A., Hans C. Boas & Paul Kay. Introducing Sign-Based Construction Grammar. Final(?) Version of January 29, 2012. <<http://lingo.stanford.edu/sag/papers/sag-boas-intro.pdf>> To appear in Hans C. Boas and Ivan A. Sag (eds), *Sign-Based Construction Grammar*. Stanford: CSLI Publications.
- Sandford Pedersen, Bolette, Lars Borin, Markus Forsberg, Krister Lindén, Heili Orav & Eiríkur Rögnvaldsson 2012. Linking and validating Nordic and Baltic wordnets. A multilingual action in META-NORD. I: *Proceedings of the 6th International Global Wordnet Conference*, s. 254-260. <<http://spraakbanken.gu.se/personal/lars/pblctns/GWC-2012.pdf>>.
- Sanford, Anthony J. 1999. *Word meaning and discourse processing. A tutorial review*. I: Garrod, Simon & Martin J Pickering (eds), *Language processing*. Hove: Psychology Press.
- Saussure, Ferdinand de 1955. *Cours de Linguistique Générale*. Paris.
- Schneier, Bruce 2003. *Beyond fear. Thinking sensibly about security in an uncertain world*. New York.
- Shieber, Stuart M. 1986. *An Introduction to Unification-based Approches to Grammar*. (CSLI Lecture Notes 4.) Stanford.
- Sjögreen, Christian 1988. Creating a Dictionary from a Lexical Database. I: Gellerstam, Martin (red.), s. 299–338.
- Sköldberg, Emma 2004. *Korten på bordet. Innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 31.) Göteborg.
- Somers, Harold L. 1987. *Valency and case in computational linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Svanlund, Jan 2002. Lexikalisering. *Språk och Stil*, 12, s. 7–45.
- Svensén, Bo 2004. *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. 2. uppl. Stockholm: Norstedts.
- SweFN++ = *Svenskt frasnät++* <<http://spraakbanken/swefn/>>.
- Swesaurus = <<http://spraakbanken.gu.se/swe/resurs/swesaurus/>>.

- Sågwall Hein, Anna 1988. Towards a Comprehensive Swedish Parsing Dictionary. I: Gellerstam, Martin (red.), s. 268–298.
- Toporowska Gronostaj, Maria 1996. *Integrerad valensbeskrivning. Mot ett formaliserat verbvalenslexikon.* (avhandling) Göteborg: Inst. f. språkv. databehandling, Göteborgs universitet.
- Turner, Mark 1996. *The Literary Mind.* New York, Oxford: Oxford University Press.
- Tversky, Amos 1977. Features of similarity. *Psychological Review*, 84(4), s. 327–350.
- Van Valin, Robert Jr & Randy J. LaPolla 1997. *Syntax: Structure, meaning and function.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Viberg, Åke, Kerstin Lindmark, Ann Lindvall & Ingmarie Mellenius 2002. The Swedish WordNet Project. I: *Proceedings of Euralex 2002.* Copenhagen: Copenhagen University, s. 407–412.
- Webster, Michael A. & Paul Kay 2007. *Individual och population differences in focus colors.* I: Robert E. MacLaury, Galina V. Poremei & Don Dedrick (eds), *Anthropology of Color.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 29–53.
- Wellander, Erik 1948. *Riktig svenska.* 3. uppl. Stockholm.
- Wierzbicka, Anna 1980. *Lingua Mentalis. The Semantics of Natural Language.* Sidney: Academic Press Australia.
- Wierzbicka, Anna 1988. *The Semantics of Grammar.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Wierzbicka, Anna 1996. *Semantics. Primes and Universals.* Oxford/New York: Oxford University Press.
- Wittgenstein, Ludwig 2009. *Philosophische Untersuchungen. Philosophical Investigations.* 4. uppl. Chichester: Blackwell Publishing Ltd.
- Östman, Jan-Ola & Miriam Fried (red.), 2005. *Construction Grammars. Cognitive grounding and theoretical extensions.* Amsterdam: John Benjamins.

Alias i MSM

- AGENS** *handla/agentivt*[[rb:aktören].
Motsvarar Agent i SDB 11–13, 97,
111–119, 127, 130, 134–135, 140,
145, 150, 156, 160–164, 172, 199,
201, 208, 210, 234
- ANNOTERING** 123, 131, 174–175
- ATTRIBUT** 122, 192
- AVSIKT** 176
- BEGRÄNSNING** 123, 152, 174
- CENTRALBEGREPP** 182
- DEL-AV** 181, 183
- DELTAGARE** *deltaga*[[rb:deltagaren].
122, 123, 186, 215
- DÄRFÖR** 153
- EGENSKAP** *vara/klass*[[rb:omtalad].
Motsvarar Class i SDB 119, 122, 123,
128–133, 140, 145, 147, 150,
153–154, 161, 165, 176, 182, 186,
191, 199, 203–204, 209, 211–215,
217, 219, 223, 225–226
- FÖRBRUKARE**
förbruka[[rb:förbrukaren]. 97, 116,
127, 156, 160
- FÖRBRUKAT** *förbruka*[[rb:förbrukat].
Motsvarar Material i SDB 11–13, 120,
127, 134–135, 161, 163–164, 170, 208
- FÖRFLYTTAD** 124–126
- FÖRFLYTTARE**
förflytta[[rb:förflyttaren]. 120,
125–126
- FÖRFLYTTAT** *förflytta*[[rb:förflyttat].
Motsvarar Object i SDB 117–118,
120, 125–126
- GRAD** 128–129
- HAR-DEL** 181, 183
- HUVUDATTRIBUT** 191
- KONTEXT** Motsvarar Context i SDB
122, 123, 127, 130, 132, 134–135,
140, 145, 150, 160–161, 186,
191–192, 199, 210, 215–216,
233–234, 236
- KÄLLA** *från*[[rb:startpunkt].
Motsvarar Source i SDB 111, 113,
115, 164, 172
- MEDAGENS** 111–113, 115, 132, 164,
172
- METOD** *genom/metod*[[rb:metoden].
Motsvarar Method i SDB 143, 145
- MOTSATS** 183
- MOTTAGARE**
mottaga[[rb:mottagaren]. Motsvarar
Recipient i SDB 111–113, 115, 164,
166, 172, 201
- MÅL** *till*[[rb:målet]. Motsvarar Goal i
SDB 12, 113, 125–126
- NUMERUS** 203
- NÄRSYNONYM** 183
- OMTALAD** 191–192, 214, 219
- ORSAK** *orsaka*[[rb:orsaken].
Motsvarar Cause i SDB 124–126, 176
- PATIENT** *förändra*[[rb:förändrad].
Motsvarar Patient i SDB 140, 145,
161, 199, 208
- PROCESS** *ske*[[rb:schemastrukturen].
Motsvarar Process i SDB 123, 161,
184

PROTOTYP 183, 192
PÅVERKAT *påverka*//[rb:påverkat].
Motsvarar Affected i SDB 111,
113–115, 124–126, 164, 172, 201
RESULTAT *uppstå*//[uppstått].
Motsvarar Result i SDB 111, 113, 115,
120, 164, 172, 194
RIKTNING 120, 125–126
SKUGGA 123, 154
SYFTE *handla/agentivt*//[rb:syftet].
Motsvarar Purpose i SDB 234
SYNONYM 192

TEX-EN 183
TILL-FÖR 181
TILLSTÅND Motsvarar State i SDB
123, 140, 191
TILLVERKNING 194
UTSATT 13, 234
VILLKOR *om*//[rb:villkoret]. Motsvarar
Condition i SDB 111, 113, 115,
124–126, 164, 172, 204, 236
VÄRDE 147
VÄRDERING 176
ÄR-EN 183

Roller och betydelser i SDB

Roller i SDB

Nedanstående förteckning med kortbeskrivningar av rollerna i SDB är hämtade ur Järborgs (2001) *Roller i Semantisk databas*. Rollerna har samma ordning som i originalkällan. Däremot har listan redigerats genom att förkortningar har expanderats. Vidare har Järborg utelämnat roller i fråge- och imperativkonstruktioner. För utförligare beskrivningar av rollerna, se originalkällan.

Agent Avsiktig initierare av förlopp.
Motsvarar AGENS i MSM.

Cause Allmän orsak till förlopp.
Motsvarar ORSAK i MSM.

Antagonist Motverkande aktör eller aktion. Motsvarar ANTAGONIST i MSM.

Recipient Kommer att disponera ngt.
Motsvarar MOTTAGARE i MSM.

Experiencer Mentalt påverkad.
Motsvarar UPPLEVARE i MSM.

Affected Allmänt påverkat. Motsvarar PÅVERKAT i MSM.

Purpose Agentens önskade resultat.
Motsvarar SYFTE i MSM.

Instrument Hjälpmedel för förlopp.
Motsvarar INSTRUMENT i MSM.

Material Förbrukas i förlopp.
Motsvarar FÖRBRUKAT i MSM.

Method Särskilt delförlopp. Motsvarar METOD i MSM.

Source Allmän utgångspunkt.
Motsvarar KÄLLA i MSM.

Path Förflyttningsväg. Motsvarar STIG i MSM.

Goal Slutpunkt förflyttning. Motsvarar MÅL i MSM.

Locative Source, Path eller Goal.

Location Rumslig befintlighet.
Motsvarar PLATS i MSM.

Context Omgivande system. Motsvarar KONTEXT i MSM.

Patient Förändras genom förlopp.
Motsvarar PATIENT i MSM.

Result Uppkommer genom förlopp.
Motsvarar RESULTAT i MSM.

Object Förflyttas genom förlopp.
Motsvarar FÖRFLYTTAT i MSM.

Phenomenon Föremål för mentalt förlopp.

Actant Agent, Antagonist, Experiencer eller Affected m.fl..

Concerning Innehåll i utsaga.

Condition Styrande omständighet.
Motsvarar VILLKOR i MSM.

Function Precisering av annan roll.

Evaluation Värdering av aktant/aktion.	State Tillfälligt tillstånd. Motsvarar TILLSTÅND i MSM.
Theme Fokuserad entitet. Motsvarar OMTALAT i MSM.	Situation Sammanfattning av tillstånd/förlopp.
Class Aktuell kategori. Motsvarar EGENSKAP i MSM.	T Ger tidsdimension av Source, Path, Goal, Location.
Associated Anknuten företeelse.	Co- För ev. dubblering av roll.
Corresponding Jämförelseobjekt.	Non- För negering av roll.
Quantitative För måttuppgifter.	Super(n) I överordn. struktur.
Part Del (i visst system). Motsvarar DEL i MSM.	Sub(n) I underordn. struktur.
Totality System (med viss del).	Process Struktur med aktanter. Motsvarar PROCESS i MSM.

Betydelser i SDB

Betydelsebeskrivningarna nedan är hämtade ur Semantisk databas hösten 2011. Enbart de betydelser som berörs i detta arbete är medtagna.

A-skatt 1/1 skatt som löntagare betalar till stat och kommun	att 2/1 det som är verksamheten eller tillståndet som anges av följande verb
V-tecken 1/1 ett segertecken med pekfinger och långfinger utsträckta i formen av ett V	barn 1/1 människa som ej vuxit färdigt till kropp och själ; under ngn åldersgräns som beror på sammanhanget
absurd 1/1 som strider mot lagarna för förnuftigt tänkande	batalj målare 1/1 konstnär som målar stridsscener såsom specialitet
absurd 1/1/a spec. om en modern teaterriktning (el. annan konstnärlig riktning)	beteckning 1/1 särskilt (språkligt) uttryck som tilldelas ngn företeelse för att kunna användas såsom tecken för denna med funktionen av ett slags namn på konkret el. abstrakt företeelse, ofta i viss mån beskrivande
accession 1/1 tillskott till existerande samling särsk. i fråga om böcker	biff 1/1 (del av) maträtt som består av en stekt skiva finare nötkött från bakre ryggsida el. innanlår; äv. om kött avsett därtill
accession 1/2 (stats) anslutning till redan existerande traktat mellan andra stater	björn 1/1 ett stort, kraftigt rovdjur med lurvig päls och klumpigt utseende särsk. om den bruna, nordeuropeiska arten
ackuratess 1/1 stor noggrannhet vanl. i kombination med viss elegans e. d.	båge 1/1 företeelse formad ungefär såsom en (del av en) halvcirkel
andra 1/1 som är nummer två i ordningen	dam 1/1 respekterad kvinna av god
andra 1/1/a äv. med varierande grad av negativ värdeledning som inte är viktigast eller av högsta kvalitet	
artefakt 1/1 föremål som formats av människa ofta i mots. till naturföremål	

samhällsställning

dam 1/1/a ibl. med stark tonvikt på kultiverat uppträdande etc.

dam 1/1/b äv. om kvinnlig partner vid tillställning

dam 1/1/c äv. (socialt helt neutralt) för att ange att ngt är avsett enbart för kvinnor

dam 1/1/d äv. om spelkort med drottning på, om drottning i schack samt om den starkaste pjäsen i damspel

denna 1/1/b särsk. för att framhålla ngn el. ngt som sist nämnts, för att undvika felaktig syftning

djur 1/1 levande organism som har förmåga att förflytta sig och fritt söka sin föda m. m.; särsk. om arter med sinnesorgan och rörelseorgan som kan liknas vid människans

djur 1/1/a i vetenskapl. sammanhang äv. om människan samt om de flesta lägre organismer som har viss rörelseförmåga men saknar förmåga att livnära sig på organiskt material

djur 1/1/b äv. utvidgat om leksak e. d. i form av ngt djur

djur 1/1/c äv. bildligt, särsk. i uttr. för primitivt mänskligt beteende

egenhet 1/1 företeelse som utgör en avvikelse från det vanliga eller normala särsk. i persons karaktär e. d.

ej 1/1 inte uttr. för förnekande el. upphävande av resten av innehållet i satsen el. del därav

entitet 1/1 (viss) avgränsad och enhetlig företeelse av konkret el. abstrakt slag

fenomen 1/1 iakttagbar företeelse som inte är medvetet framkallad av människan

fidus 1/1 häst med chans till högt odds

fisk 1/1 typ av ryggradsdjur som lever i vatten och andas med gälar, simmar med fenor och har fjäll

foster 1/1 befruktat ägg som utvecklas i livmodern hos däggdjur

ful 1/1 som har ett fränstötande utseende särsk. om person, vanl. med tanke på ansiktet

fulx 1/1 häst som har rödaktig färg

färg 1/1 grundläggande, genom synen uppfattad egenskap (hos ngt) som beror på det slags ljus som utsänds (från detta) och som ofta kan jämföras med viss del av regnbågen och vanl. kan (ungefärligen) beskrivas med en av ett litet antal standardbeteckningar; eg. bestämd av ljusets våglängd(er)

får 1/1 (typ av) medelstort fyrfotad djur med lång, ofta vitaktig ull med många tama raser som föds upp för ull- och köttproduktion

föda 1/1 (viss) uppsättning näringsämnen som fortlöpande måste tillföras (viss) levande varelse för att upprätthålla livsfunktionerna; betr. människor och högre djur

föda 2/1 pressa fram och avskilja (färdigutvecklat foster) ur moderlivet

föl 1/1 unge av häst under första levnadsåret

följetong 1/1 berättelse som publiceras i tidning, avsnitt för avsnitt

följetong 1/1/a äv. överfört ständigt återkommande tema

för 1/9 till främjande av visst syfte, som vanl. är positivt för den angivna personen el. företeelsen

föremål 1/1 avgränsad företeelse som man kan beröra vanl. ej större än att den kan hållas i handen el. åtminstone flyttas; det allmännaste uttrycket

företeelse 1/1 ngt som finns (i visst sammanhang) och kan avgränsas såsom egen enhet särsk. om ngt abstrakt

ge 1/1 låta (ngn) få ngt föremål, värde e. d.; genom direkt överräckning el. på annat sätt

gilla 1/1 erfara positiva känslor inför

- glad 1/1** som känner upprymdhet och tillfredsställelse ofta p.g.a. ngn framgång e.d.
- gourmand 1/1** person som gärna äter mycket mat vanl. god sådan
- grönsak 1/1** (odlad) köksväxt vars blad, skott, (omogna) frukter eller frön används som födoämne el. ibl. som krydda
- guldfisk 1/1** en blänkande fisk av rudsläktet som finns i flera varianter, bl. a. en med rödgul färg som är vanl. som akvariefisk
- gynna 1/1** vara till fördel för ngn el. ngt; vanl. om abstrakt företeelse
- gynna 1/2** ge fördel till om person el. personifierad företeelse
- ha 2/1** vara i besittning av ngt; spec. med mer el. mindre laglig rätt men äv. allmänare
- ha 2/2** vara försedd med viss utrustning, egenskap e. d. (permanent el. tillfällig); såväl om föremål som om personer
- ha 2/9** som perfekt- och pluskvamperfektbildande hjälpverb
- halvblod 1/2** häst som är avkomma av ett fullblod och en häst av annan ras
- hamburgare 1/1** stekt eller grillad biff av malet kött vanl. serverad mellan två halvvar av ett litet runt bröd
- hankön 1/1** kön vars medlemmar svarar för befruktning men därefter inte spelar ngn roll vid fortplantningen i fråga om djur (äv. människor) samt om växter el. växtdelar
- hanne 1/1** (visst) djur av det kön som svarar för befruktningen vid fortplantning
- hanne 1/1/a** äv. utvidgat om människa; mest med tonvikt på (föregiven) självhävande, aggressivitet o.d.
- hemsk 1/1** som inger rysningar eller skräckkänslor
- hemsk 1/1/a** äv. försvagat som inger (estetiskt) obehag
- hemsk 1/1/b** i adverbial anv. äv. som rent förstärkningsord oerhört
- hingst 1/1** hanne av hästdjur särsk. häst men äv. åsna och zebra
- hugga 1/1** slå med skarpt vapen eller redskap för att sönderdelat, göra nedsänkning el. mer allmänt bearbeta el. skada
- husgeråd 1/1** redskap och materiel som är nödvändiga i den dagliga verksamheten i ett hem särsk. om köksaker men äv. allmänare
- inte 1/1** ej uttr. för förnekande el. upphävande av resten av innehållet i satsen el. del därav
- kallblod 1/1** häst av ras som kännetecknas av grövre och tyngre kroppsbyggnad och lugnare temperament och därför är mer lämpad för jordbruk och skogsbruk än för ridning etc.
- kallblodig 1/1** som för sin kroppstemperatur är beroende av omgivningens temperatur om de flesta djurarter utom däggdjur och fåglar; särsk. om lägre ryggradsdjur, såsom kräldjur, groddjur och fiskar
- kallblodig 1/2** som ej låter sig påverkas av känslor såsom oro, rädsla, medlidande etc.; såväl med positiv som negativ värdering
- kasta 1/1** få (ngt) att fara i en båge genom luften, med hjälp av en svängande (kraftig) rörelse av armen
- kastrera 1/1** operera bort testiklar från djur el. människa, så att könsdriften försvinner och fortplantning omöjliggörs
- kastrera 1/1/a** ibl. äv. i fråga om avlägsnande av äggstockar
- klassisk 1/3** som har bestående konstnärligt, kulturellt eller vetenskapligt värde
- klassisk 1/3/b** spec. om (finare) musik etc.

inom en tradition från 1600-talet och framåt, vanl. i mots. till folkligare musiktyper etc.

kniptång 1/1 typ av tång med platta käftar som anv. för fasthållande

koka 1/1 naturlig jordklump

koka 2/1 vara i stark bubbling och snabbt övergå till gasform på grund av hög temperatur om vätska

koka 2/1/d spec. äv. om person vara mycket upprörd

koloss 1/1 mycket stor staty

koloss 1/1/a äv. utvidgat stor person eller stort föremål

konstmålare 1/1 konstnär som målar tavlor i mots. till andra målare

krubbitare 1/1 häst som har ovanan att svälja luft genom att ta stöd med tänderna mot krubbkant e. d., och som därigenom kan få kolik

kräldjur 1/1 typ av kallblodigt landlevande ryggradsdjur vanl. med långsträckt kropp

källa 1/1 ställe där grundvatten naturligt tränger fram ur jorden vanl. i ren och frisk form

källa 1/2 ursprunglig skriftlig eller muntlig utsaga från vilken (viss) information härstammar direkt el. indirekt

källa 1/2/a särsk. i vetenskapl. sammanhang

köra 1/1 driva och styra (fordon) så att det rör sig i önskad riktning

lapplisa 1/1 kvinnlig parkeringsvakt

lax 1/1 en större, vandrande fisk med läckert rosa kött

lejon 1/1 ett stort, kraftigt byggt, grågult afrikanskt kattdjur

lejon 1/1/a ofta i bildlig anv., för att uttrycka styrka och makt

lejon 1/1/b äv. överfört person som lyckas göra sig gällande i yrkesliv, umgänge e. d.

lejon 1/1/c äv. (i sms.) om vissa djur som i ngt avseende liknar lejon samt i namn på vissa stjärnbilder

likna 1/1 vara lik

likvidation 1/3 undanröjande

likvidation 1/3/a spec. avlivning

ljus 1/1 fysikaliskt fenomen som ger upphov till synförmimmelser såväl om fenomenet i sig som om enstaka förekomst därav

löshäst 1/1 häst utan ryttare som förs jämte ekipage eller annan häst med ryttare

mage 1/2 nedersta delen av bålens framsida resp. bakre delen av undersidan på djur

malm 2/1 bergart som innehåller metaller i tillräckliga proportioner för lönsam utvinning

mamma 1/1 moder (till ngn) ngn gång äv. om hona av (högre) djur

man 1/1 fullvuxen person av hankön i mots. till pojke resp. kvinna

maskineri 1/1 system av samverkande maskiner

maskineri 1/1/b äv. överfört komplicerat system

mat 1/1 (viss mängd eller typ av) nödvändiga näringsämnen i en form som gör dem lämpliga att äta mest om lagad el. iordningställd (fast) föda för människor el. vissa högre djur

maträtt 1/1 tillagad föda (i portionsstorlek) som ingår i måltid

men 1/1 vilket dock motsägs eller inskränks av att allmänt invändande, inskränkande o. d.

moder 1/1 kvinna som fött (och vårdar) barn med tonvikt antingen på den vårdande el. den födande funktionen; spec. om kvinna i förh. till sina barn

människa 1/1 samhällsbyggande och kulturskapande varelse med talförmå-

ga och hög intelligens biol. sett den mest avancerade djurarten; vanl. dock betraktad som en från djuren artschild varelse; om arten som sådan el. om enskilda individer

mänsklig 1/2 som kännetecknar eller är typisk för människan

märr 1/1 häst av honkön

måla 1/1 anbringa (viss typ av) färg på (ngt), (med pensel, rulle, spruta eller liknande), så att denna bildar yttre skikt (på detta) i viss kulör, i syfte att pryda eller skydda (detta) el. ibl. att åstadkomma märke e.d.

måla 1/1/a äv. utvidgat med tanke på hela processen behandla (ngt) för att sedan anbringa färg (på detta) genom att skrapa, slipa, spackla, grunda, etc.

måla 1/2 framställa (bild) (av ngt eller ngn) genom att anbringa färg på (särskilt förberedd) yta vanl. duk, papper e. d.; äv. med avs. på motivet, färgtypen, metoden etc.; i pass el. pret.part. äv med avs. på underlaget

måla 1/2/a äv. ngt allmännare i fråga om andra metoder för att uppnå liknande resultat

måla 1/2/b äv. bildligt, i fråga om minspel e. d. skapa synligt, anslående uttryck för känsla e.d.

målare 1/1 hantverkare som utför måleriarbeten

måltid 1/1 (tillfälle för) intagande av mättande mängd föda

måltid 1/1/a äv. om själva maten

möbel 1/1 större, flyttbart föremål som används vid inredning av rum för att underlätta grundläggande funktioner som vila, arbete, ätande, förvaring m. m.; i mots. dels till fast inredning, dels till husgeråd o. d.

möbel 1/1/a äv. koll. om enhetlig möbelsättning

mördare 1/1 person som mördat ngn

nos 1/1 framskjutande del kring luktorganen på däggdjurshuvud särsk. på vissa husdjur

nos 1/1/a äv. utvidgat om (människo)näsa el. ansikte

nos 1/1/b äv. överfört om likn. del av föremål

nummerhäst 1/1 häst som tillhör staten avsedd för mil. bruk

någon 1/1 enskild person eller företeelse som ej är närmare känd eller angiven förutom genom den roll den el. det spelar i det angivna sammanhanget

och 1/1 vartill kommer, såsom en motsvarande del av sammanhanget för att ange att den följande företeelsen, egenskapen, händelsen etc. bildar en sammansatt helhet med den föregående

och 1/1/a äv. för att ange de ej upprepade delarna av ett sammansatt förlopp el. tillstånd vartill kommer, på motsvarande sätt

och 1/1/b ofta för att ange en i tiden följande del av ett förlopp e. d.

och 1/1/c äv. försvagat för att ange pågående förlopp

och 1/1/d äv. utvidgat betr. sammanhang i vilket ett ömsesidigt förh. råder vartill å andra sidan kommer, såsom likvärdig faktor

och 1/1/e ibl. allmännare för att antyda ett (obestämt) samband; ofta i titel, rubrik e. d.

och 1/2 så följer därav att den angivna händelsen etc. inträffar

orange 2/1 som har färg som en apelsin dvs. ett mellanting mellan rött och gult

orm 1/1 typ av långt, smalt, benlöst kräldjur som rör sig med slingrande rörelser och har flera arter med giftigt bitt

orm 1/1/a äv. överfört om likn. företeelse

orm 1/1/b ibl. äv. om person, med tonvikt på lömskhet o. d.

- oxe 1/1** kastrerad hanne av tam nötbo-skap
- oxe 1/1/a** äv. om normal hanne, särsk. av älg el. ren
- oxe 1/1/b** ibl. överfört med tonvikt på en- vishet e.d.
- parhäst 1/1** häst som ingår i tvåspann
- person 1/1** mänsklig varelse ofta med tonvikt på ställningen som en i mängden
- pojke 1/1** ej fullvuxen person av man- ligt kön ofta med tonvikt på egenskaper som käckhet, oräddhet, bråckighet o.d.
- pudel 1/1** en hund med krullig päls som ibl. klipps i olika formationer
- på 2/3** med inträdande skeende
- rapp 2/1** häst med svart färg på krop- pen, manen och svansen
- redskap 1/1** speciellt tillverkat föremål som är nödvändigt eller praktiskt för att utföra visst arbete eller för att tillverka visst annat föremål vanl. manövrerat med handen
- ridhäst 1/1** häst som främst är avsedd för ridning i mots. till arbetshäst, travhäst etc.
- ring 1/1** form som liknar en cirkel
- ring 1/1/a** spec. om (tänkt) bana el. om- krets
- ring 1/2** cirkelformat (smitt) metallfö- remål
- ring 1/2/a** särsk. om sådant föremål (av äd- lare metall) anv. som smycke för finger
- ring 1/2/b** äv. utvidgat om likn. föremål i annat material
- ring 1/2/c** spec. om fordonsdäck
- ring 1/3** fyrkantig boxningsarena av- gränsad av rep
- ring 1/4** årskurs i gymnasiet
- rullstol 1/1** stol för rörelsehindrad per- son, försedd med två stora bakhjul för framdrivning med hjälp av handkraft el. motor
- rum 1/3/a** spec. i vetenskapl. sammanhang
- som grundbegrepp för lokalisering och ut- sträckning av geom. figurer, fys. partiklar, kosmisk materia m.m.
- röd 1/1** som har färg som liknar rinnan- de blod en av grundfärgerna, vanl. uppfat- tad som varm
- sal 1/1** (stort) rum som används för of- fentlig verksamhet (av viss typ) t. ex. möten, föredrag m. m.
- sjuda 1/1** koka lugnt precis vid kok- punkten om vatten
- skimmel 1/1** häst som har mörka hår in- strödda i en huvudsakligen vit hårbe- klädnad
- skolbuss 1/1** (mindre) buss som an- vänds för att skjutsa barn till skolan t. ex. då de har lång skolväg
- skomakare 1/1** (titel för) person som yrkesmässigt lagar skor el. tillverkar skor
- slakta 1/1** avliva och stycka (husdjur) för att utnyttja köttet
- slaktare 1/1** person som (yrkesmässigt) slaktar djur
- slaktare 1/1/b** äv. om mördare el. annan skräckinjagande person
- spade 1/1** ett grävverktyg som består av ett tämligen platt järnblad fäst på ett skaft av varierande storlek; anv. vid anläggnings- och trädgårdsarbete m. m.
- spade 1/1/a** äv. om motsvarande leksak
- springa 1/1** lång, mycket smal öppning
- stol 1/1** sittmöbel för en person med rygg och (fyra) ben ibl. med stoppad sits el. med armstöd; gjord i trä el. annat hårt material
- sälja 1/1** låta (ngt) övergå i annans ägo mot betalning
- tiger 1/1** ett stort gulsvartrandigt katt- djur som jagar smygande eller från bakhåll
- till 1/1** med (riktning mot och) slut- punkten i el. på el. vid el. hos; i fråga om rörelse el. (tänkt) sträcka med viss borte

- gräns
- till 1/1/a** spec. för att ange målet för överlämnande e. d., ofta med förbleknad rörelse- och rumsbetydelse
- tjur 1/1** (vuxen) ej kastrerad hanne av nötkreatur el. av ren, älg m.fl.
- tjur 1/1/a** ibl. i liknelser för att betona styrka, ilska e.d.
- tjuv 1/1** person som olovligt tagit ngn annans egendom
- torsk 1/1** en medelstor, vanligen gråaktig fisk med vitt välsmakande kött en av de viktigaste matfiskarna
- travhäst 1/1** häst som används vid travtävlingar
- tre 1/1** grundtalet som är två plus ett
- tre 1/1/a** urspr. ofta uppfattat som ett heligt tal, spec. (äv. under senare tid) som det typiska el. idealiska antalet i många typer av grupper
- tron 1/1** (upphöjd och praktfull) stol för regerande furste att sitta på vid högtidliga tillfällen vanl. uppfattad som symbol för furstens maktställning
- tron 1/1/a** ofta mer el. mindre bildligt, i uttr. för (utövande av) härskarmakt e. d.
- tång 1/1** verktyg att knipa med, med två armar som kan vridas kring en bult e. d.
- uppkomling 1/1** person som har nått en framträdande position genom att (på kort tid) samla ihop en förmögenhet men däremot ej förmår uppfylla kraven på kultur, passande uppträdande etc.
- usch 1/1** så otrevligt! som uttr. för motvilja av ngt slag
- vacker 1/1** som ger (direkta) syn- eller hörselintryck som tillfredsställer (ngns) föreställningar om fullkomlighet i fråga om färg, form, sammansättning, helhetsverkan el. likn. (yttre) egenskaper; enl. konventionella el. personliga (konstnärliga) ideal
- vaksam 1/1** som bevakar sin omgivning vanemässigt el. i viss situation
- vara 4/3** kunna klassificeras såsom i uttr. som anger tillhörighet till viss typ, klass, art etc.
- vara 4/3/a** spec. i uttr. som anger yrke e. d.
- vara 4/3/b** äv. i fråga om viss bestämd tillhörighet el. identitet
- vara 4/3/c** särsk. i konstruktion med genitiv
- varelse 1/1** levande företeelse med egen handlingsförmåga dvs. djur el. människa; ibl. äv. om fantasiväsen etc.
- varelse 1/1/a** äv. kropp
- varg 1/1** ett stort vilt hunddjur med grålurvig päls vanl. jagande i flock
- varmblood 1/1** häst av en ras som kännetecknas av livligt temperament och snabba kroppsrorelser och som särsk. anv. för ridning etc.
- verksamhet 1/2** målinriktat system av handlingar som fortlöpande utförs av person, organisation e.d.
- verktyg 1/1** redskap som vanligen hanteras med händerna och som används för att sammanfoga, bearbeta eller sönderdela material eller föremål mest för (ny)konstruktion el. reparation
- vind 1/1** naturföreteelse som utgörs av luft som är i rörelse p. g. a. tryckskillnader i atmosfären e. d.
- vind 1/2** (rest)utrymme närmast under yttertaket på byggnad som vanl. ej anv. för boende e. d.; särsk. betraktat som förvaringsutrymme
- vit 1/1** som har färg som nyfallen snö och därmed är så ljus som möjligt; om föremål(s) yta som återkastar alla ljusstrålar och därför eg. ej har ngn färg
- zigenare 1/1** person tillhörande ett folk som anses härstamma från norra Indien och som spritt sig i mindre grupper över hela Europa m.fl. områden; i vissa fall alltjämt kringflyttande

zigenare 1/1/a ibl. med anspelning på (föregivet) traditionella sysselsättningar inom detta folkslag

zigenare 1/1/b ibl. äv. med bibetydelse av skönhet, spänning e. d.

ägg 1/2 könscell hos kvinna eller hon-djur vilken efter sammansmältning med spermie utvecklas till ett embryo

ära 2/1 visa (ngn) hög uppskattning p. g. a. berömvärda handlingar e. d.

äta 1/1 intaga (föda) vanl. fast men äv. flytande föda; om människa el. (ej alltför lågt stående) djur

äta 1/1/a spec. med avs. på (viss) fullständig måltid; ofta underförstådd

äta 1/1/b äv. utvidgat el. överfört med tonvikt på förintande

äta 1/1/c äv. utvidgat och överfört, ofta med innebörden att ngn/ngt tränger in i ngt samtidigt som detta delvis förintas

åt 1/2 för att tillgodogöras eller utnyttjas av ngn person el. företeelse som gynnas

överläggning 1/1 det att överlägga

överlämna 1/1 personligen ge (ngn ngt) särsk. med avs. på gåva e. d.

Sakregister

- [@ ...], annotering 167
- [+ ...], annotering 167
- [dämpad: ...], annotering 169
- [ersätter: ...], annotering 167
- [fokuserad: ...], annotering 168
- [framhävd: ...], annotering 169
- [isolerad: ...], annotering 169
- [motsvarar: ...], annotering 168
- [normal: ...], annotering 169
- [rb: ...], annotering 170
- [struken: ...], annotering 169
- * (asterisk), klustermarkör 158
- abstrakt enhet 193
- actor 228
- adjektiv:ok//* 206, 215
- agentiv qualia 194
- aitiae 194
- aktör 227, 228
- alias 113, 155–156
- annotering 166
- annoteringsformel 123, 139
- anomalisering 27
- are:avl// 210–211
- argumentparentes 37
- attribut 103, 137, 191
- basdomän 77
- basmatris 64, 73
- basnamn 156, 170
- basnivåbegrepp 48, 91
- basstruktur 83, 137
- berättelse 2, 63–64, 70, 97
- berättelse:maxabs//* 184–185, 206–207, 217, 219
- berättelse:maxabs/vbabs/* 207–208
- betydelsefaktor 40
- betydelsesida 5, 66
- bibetydelse 31
- bildled 83
- blandningsteori 86
- cognitive model 41
- conceptual blending, *se* konceptuell blandning 3, 70
- constitutive qualia 194
- construction 65
- content requirement 67
- CxG 4
- decoding idiom 27
- definition 36
- definitions huvud 99, 110
- definitions huvudgraf 50
- definitionstillägg 36
- definitions vokabulären 53
- deltagare 106
- deltagarnamn 155–156
- denotation 101
- denotativ betydelse 101
- differentia specifica 47
- dimension 84, 102–103, 137
- direktobjekt:sd//* 13, 232
- domain 73
- domän 64, 73, 76
- dual reference 84
- e.d., formel 173
- egenskaper 84
- elaboration site 68, 103

elaboration 2, 11, 68, 99, 110, 155–156, 162, 176
 elaborationsställe 99
 elaboreringsställe 2, 68, 103, 114
 eller, formel 173
 emergent betydelse 105
 emergent roll 112, 116
 emergent 117
 enhet 66
 enkelt kluster 10
entitet// 129, 196, 208
entitet:abs// 188, 198, 206–208, 230
 essentialisering 210
 essentialist 40
 essentiellt negativt bestämt begrepp 49
 execution schema 65
 extern annotering 155, 162, 166, 170, 177
 extern expansion 124, 155
 faktisk betydelse 100
 faktorlista 175
 faktorlistning 155, 175
 Familienähnlichkeit 87
 familjelikheter 87
 figur 73
 fokusering 99, 125, 168
 folkontologi 196
 formal qualia 194
 formel 116, 155
 formmässig qualia 194
 formspecifikation 157
 formvärlden 97
 FrameNet 8, 252
 fristående strukturanalys 110
 fullständigt definierad vokabulär 53
 fyllnadsled 43
 föregivet, formel 174
 förråd 9, 66, 96, 110, 156, 179
 förrådsenhet 110
 förrådsmodell 1, 96
 generisk rymd 71, 86, 183
 genus proximum 47
 genus- och differentia-definition 16, 47, 80
 grammatisk metafor 188, 211, 237
 hierarkimodellen 180
 huvud, i definition 50
 huvudord 50
 hyperonymi 148, 181
 hyponymi 22
 ibland, formel 174
 idealiserad kognitiv modell 87, 176
 identitetsmarkering 112, 165, 166–167, 177
 inbäddad strukturanalys 110
indirektobjekt:sd// 233–234
 inherent betydelse 105
 inherent rollfaktor 13, 177
 inherent roll 112, 116
 inkludering 155, 171
 input mental space 71
 inre grammatik 66
 inte, formel 174
 intern annotering 112, 155, 162, 165–166, 167, 177
 intern grammatik 66
 internal grammar 66
 inventory 66
 isolerad 127–128
 klassmodellen 180
 kluster 31
 komplext kluster 10
 konceptuell blandning 3, 63, 70, 79, 83, 86, 183, 187–188, 207
 konnotation 99, 101
 konnoterat, formel 174
 konstitutiv qualia 194
 konstruktion 5
 konstruktionsgrammatik 4
 konventionalisering 27
 kritiska attribut 35, 40, 41, 80
 kärnbetydelse 9, 31
 lemma-lexemmodellen 20
 lemma 29
 lemmamodellen 28

lexem 10, 30, 31
 lexemmodell 30
 lexikalisering 27
 matris 73
 matrix 73
 maximalabstrakt 184
 mental rymd 70
 mental space 70
 meronymi 22, 148, 181, 251
 metonymi 100
 modifiering 99, 110, 162, 168
 modifieringslista 162
 morfologisk kommenterar 36
 morfosyntaktiskt utbytbar 37
 multipel arvshierarki 52
 multipelt arv 180
 namn 111, 155–156
 NEO, Nationalencyklopedins ordbok 21
 nominalt perspektiv 187
 numeriskt index 113, 155–156
 o.d., formel 173
 objektifiering 187–188
 objektiv situation 2, 97, 183
 och, formel 173
 ofta, formel 174
 omfokusering, prominensangivelse 99, 110
 omrankning 84, 99, 110, 168
 parafraaserad vokabulär 53
 parafraas 36
 personifiering 188
 phonological pole 66
 pivot 229
 predikationsbas 83, 186, 227–229
 primary domain 77
 priming 78
 primär domän 77
 profile determinant 74
 profile 7, 20, 73
 profil 15, 64, 73, 99, 163
 prominensangivelse 110, 125, 155, 162, 166, 176–177
 prominensändring 99
 prominent dimension 103
 prominent elaboration 114
 prominent elaborering 104
 prototypi 115
 prototypisk 92
 prototyp 31, 91
 pseudoroll 122, 123
 qualia structure 193
 qualiastruktur (*qualia structure*) 193
 ranking 77
 rankning 52, 64, 76–77, 99, 100, 125
 relationell betydelse 14, 43
 relationell struktur 42
 relationselaboration 182
 retorisk emfas 146
 rollangivelse 105, 112, 155, 162
 rollbärare 11–12, 106, 112, 155–156, 162
 roller 116
 rollfaktor 12, 97, 105, 112, 116, 155–156
 rollpotential 105, 117
 roll 105, 116
 rollsubstantiv 56, 206, 208–209
 sakled 83
 saknar, formel 174
 sanningsbevarande 76
 scene encoding hypothesis 1
 schema 2, 68, 103
 schemastruktur 2, 11, 68, 99, 110, 155–156, 162, 176
 schematisk berättelse 65
 SDB, Semantisk databas 56, 179
 semantic pole 5, 66
 semantisk hierarki 50
 semantisk parentes 37
 semantisk räjong 31
 semantisk specifikation 156
 semantiska primitiv 53, 65
 semantiskt utbytbarhet 37, 217
 shadow meaning 100
 skuggbetydelse 99, 100, 123

slags, formel 175
SMDB, Svensk morfologisk databas
22, 30
småkonstruktion 246
SO, Svensk ordbok utgiven av Svenska
Akademien 21
SOB, Svensk ordbok 20
story, *se* berättelse 2, 64
strukturanalys, fristående 161
strukturanalys, inbäddad 161
strukturanalys 109, 155, 161–162
strukturbeskrivning 109, 110
strukturmodell 1, 96
subjekt:sd// 13, 230
surface subject 229
symbolic unit 5
symbolic 66
symbolisk enhet 5
symbolisk 66
synset 181
syntaktisk parentes 37, 217
särdragsknippe 35
särdrag 47, 99
särsk., formel 173
telic qualia 194
telisk qualia 194
textunderlag 110, 155, 161, 175
tillägget 83, 137
transfererad betydelse 14, 31
typiskt, formel 174
underbetydelse 31
undergoer 228
unifiering 6, 82
unit 66
utgångsrymder 71, 183
vanlig ordbok 7
vehicle 83–84, 137
verbalt perspektiv 187
verbalternation 74
vidgning 195
WordNet 8, 181, 250
även, formel 174
överbegrepp 47, 99